

શ્રી.

જાહેરાત.

આપણા દેશી ભાષાના સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ કરવાના અદ્વૈત્યથી શ્રીમંત પતિતપાવન મહારાજ સાહેબ શ્રી અચાલરાવ ગાયકવાડ, સેનાપાસજેલ, સમયેર બહાદુર, જી. સી. એસ. આઈ., જી. સી. આઈ. ઇ., એલએલ. ડી., એઓશ્રીએ કૃપાવંત થઈને બે લાખ રૂપિયાની જે રકમ અનામત મુકેલી છે તેના વ્યાજમાંથી “ શ્રી અચાલ સાહિત્યમાળા ” રૂપે વિવિધ વિષયોને લગતાં પુસ્તકો તૈયાર કરાવવામાં આવે છે.

તત્કાલે આ “ નેસ્સનનું જીવનચરિત ” નામનું પુસ્તક સ્વર્ગસ્થ હીરાલાલ હરજીવન ગણાત્રા બી. એ. એલએલ. બી., સોલ્ડીસીટર; એમની પાસે તૈયાર કરાવવામાં આવેલું હતું અને તેને ઉક્ત માળાના “ ચરિત્ર-શુચ્છ ” માં એકસો-એકતાળીસમા પુખ્તરૂપે વિદ્યાધિકારી કચેરીની ભાષાંતર શાખાએ કરાવેલા ધોરણ પ્રમાણે આથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

ભાષાંતર શાખા,
વિદ્યાધિકારી કચેરી,
વડોદરા.
તા. ૨૫-૭-૧૯૨૮

મં. ર. મજમુદાર.
ભા. મ.

નં. કે. દીક્ષિત.
વિદ્યાધિકારી,
વડોદરા રાજ્ય.

ઉપોદ્ધાત.

વિદ્યાવિલાસી, સાહિત્યવિલાસી, પ્રજ્ઞાપ્રિયકર, પ્રજ્ઞાપ્રય
પડોદરા નરેશ શ્રીમંત સયાશ્રવાય ગાયકવાડે ગુજરાતી સાહિત્યમાં
અભિવૃદ્ધિ કરવાને માટે જે વ્યાપક યોજના કરી છે, અને જે દ્વારા
અત્યાર પહેલા ગુજરાતી સાહિત્યમાં કેટલાંક સરસ પુસ્તકોનો ઉમેરો
થઈ ગયો છે, તે યોજના હેઠળ પ્રસ્તુત પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો
છે. શ્રીમંતની વિદ્યાવિલાસી વૃત્તિ માટે, તેમ તેમની પ્રસ્તુત ઉદાર
યોજના માટે આભાર દર્શાવવાનો અવકાશ મને લાગ્યે જ પ્રાપ્ત
થાય છે; કેમ કે, એમનો આભાર માત્ર શબ્દોમાં દર્શાવવાની જરૂર
નથી. ગુર્જરી ગિરાના રસજ વાચકોના ઉપકૃત હૃદયોમાંથી તેનું વહન
ક્યારનું થઈ રહ્યું છે. તથાપિ જે શબ્દોમાં આભારમાનવાની આવ-
શ્યક્તા હોય તો મારી પૂર્વે મારા પૂર્વગામીઓએ સમર્થ લેખિનીઓ
દ્વારા શ્રીમંત પ્રતિની ગુર્જર પ્રજાવર્ગની અંતઃકરણની આભારવૃત્તિ
દર્શાવી છે. તથાપિ હું એમાં રહી ન જઈ, અથવા કૃતદન લેખાદ્ય
ન જવાય, તે માટે અત્ર પ્રાપ્ત થયેલા અવસરનો લાભ લઈ હાલ
કરુણોત્પાદક દશામાં પડેલા ગુર્જર સાહિત્યને ઉત્તેજન આપવાના
શ્રીમંતના અતિ સ્તુત્ય ઉદ્દેશને માટે હું તેમની તરફ હૃદયગત આભાર
દર્શાવું છું. ગુજરાતી સાહિત્ય આપણું પોતાનું હોવાથી તેને
ચઢીપાતું, રઢીપાતું, ગૌરવપૂર્ણ, ક્ષણે ક્ષણે નવતા પામતું જોઈએ તો
જ આપણને તૃપ્તિ અને સંતોષ થાય—તો જ આપણું જીવન કૃતાર્થ
લેખાય, આજે ગુજરાતી સાહિત્યની દશા શોચનીય છે. અન્ય વિકસતાં
અને વિકસેલાં વાક્યમયોની સાથે સરખાવતાં તે લીલાછમ પ્રદેશમાં
ઉજળાં વેરાનના એક લાગ જોવાનું છે. તથાપિ જે શોચનીયતા પર જ

લવાટે હાથ દઈ કદ્યાંત કર્યા કરવાથી કાંઈ લાભ નથી. એમાં અબીણ વસ્તુઓનો સંચાર કરવાને માટે પ્રત્યેક ગુર્જર વિદ્વાને કટિબદ્ધ થવાની જરૂર છે. હમણાં હમણાં માત્ર અન્ય વાઙ્મયોનાં અનુકરણોના જ હીલાહીલા અને મોળામોળા પ્રયાસો બહુધા કરવામાં આવે છે, તેવા પ્રયત્નોથી આગળ વધીને પ્રતિભાની છટા દર્શાવનારા મંથોની માળાઓ અસ્તિત્વમાં આણવાની જરૂર છે. આ સંબંધમાં અધિક સ્ફુટતાપૂર્વક લખી મારે કોઈની સામે તક્કવારો મેંચવાનો કે વાગ્દંડ કરવાનો વિચાર નથી. આપણે તેના કરતાં વધારે સંગીત કાર્ય કરવાનું ધણું છે, એટલે હું એ પ્રવાહમાં વધારે નહિ ખેંચાઉં. તથાપિ એટલું કહેવું પડશે કે, ઉચ્ચ પંક્તિના પ્રતિભાના ઝબકારા આપણા વાઙ્મયમાં વર્તમાનમાં પણ આપણે નિહાળવાને, ભાગ્યશાલી, છીએ, પરંતુ હૃદયની તૃષ્ણા એટલી જ રહે છે કે, અન્ય વાઙ્મયોની જેમ આપણું વાઙ્મય ઉડાણમાં તેમ જ વિસ્તારમાં ધણું ખેડાય, અને ગુર્જર વાઙ્મયની વાડી અન્ય ઉદ્ધાનોની જેમ ઘેંઘાટ, સમૃદ્ધ, અને મનોહર બની રહે. પ્રસ્તુત પ્રયાસ આવી આલિખિત ઉચ્ચ કોટિનો હોઈ રહે નહિ, એ સ્પષ્ટ જ છે. પરંતુ લઘુ પ્રયત્નોમાં, પણ સાથેસાથે ઉમ્મ, ઉચ્ચ આશાઓ અને આકાંક્ષાઓ રાખવામાં મારા અધીન મત પ્રમાણે પાપ નથી. શ્રીમંત સયાજીરાવ ગાયકવાડે, ગુજરાતી વાઙ્મયની આવી રાકડી પરિરિચિતિ બેતાં, જે યોગ્યતા સ્થાપેલી છે. તે નિર્વિવાદ ઉપકારક, લાભદાયક અને ઉપયોગી છે, અને તેને માટે શ્રીમંતનો અને શ્રીમંતની યોગ્યતાઓનો અમલ કરનાર સર્વજનોનો સદર્પ હૃદયમત ઉપકાર, માનવાની તક, અત્ર હું લઉં છું.

પ્રસ્તુત મંથ (જે મંથનું મોહું નામ આ ચોપડીને આપવાની મને અનુચિત મળે તો) જીવનચરિતનો છે. ઈંગ્લાંડમાં અરાધમી સદીમાં નેક્સન નામનો મદાન ચરવીર નૌકાસૈનિક થઈ ગયો છે.

એનાં પરાક્રમો વગેરેનું 'વર્ણન એક અગ્રેજ લેખક અને કવિ
 રૉબર્ટ સધેએ પોતાના " નેસ્સનનું જીવન " નામક ગ્રંથમાં આપ્યું.
 છે. એ નેસ્સન કાણુ હતો, તે કેવી રીતે ઉન્નતિને ઉત્તુંગ શિખરે
 પહોંચ્યો, કેવી રીતે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો, તેણે જીવન કેવી રીતે
 ગાળ્યું ઇત્યાદિ પ્રસંગો આગામી પૃષ્ઠોમાં આપવામાં આવ્યા
 છે. રૉબર્ટ સધેની શૈલી તેમ જ બાની ફાંકડી છે. તેમ જ તે પોતાના
 નાયક નેસ્સનને સાનંદાચ્ચર્યથી પૂજતો હોવા છતાં, તેના દ્વંપણે
 પ્રતિ અંધ રહ્યો નથી, ખામીઓ તરફ આખખીચામણું કર્યો નથી,
 કિંવા તે પર ચૂનો ચઢાવવા પ્રયાસ પણ કર્યો નથી. વિપક્ષે નિષ્પક્ષ
 દીકાકારની નિર્દયતાથી તેણે યોગ્ય પ્રસંગે પ્રહારો કર્યા છે, અને એ
 રીતે સર્વ વાચકવર્ગને, તેમ જ અન્ય મોટા લોકોને દ્વંપણથી દૂર
 રહેવાની સખ્ત ચેતવણી આપી છે, અને જીવનચરિત્ર લખનારાઓને
 મારે એક ફક્ક દાખલો બેસાડ્યો છે. એ રૉબર્ટ સધેના ગ્રંથ ઉપરથી
 એને આધારે મેં મારો પ્રયાસ ગુજરાતીમાં કર્યો છે. મારો પ્રયાસ
 અતુલાદ નથી, તેમ જ સ્વતન્ત્ર પણ નથી. જે જે પ્રસંગો
 ગુજરાતી વાચકોને બહુ અપરિચિત લાગે અને તે નાયકના
 ચારિત્ર્યમાં ઘટાડો કર્યા વિના કાઢી નખાય, તે તે પ્રસંગોને સદંતર
 એમાંથી કાઢી નાખવામાં આવ્યા છે. ફેટલાક પ્રસંગોને ઢુંકાવી
 નાખ્યા છે, અને સરળતાપૂર્વક વાચી શકાય અને સમજી શકાય
 એવા પ્રયત્ન બને તેટલો યથાશક્તિ કરવામાં આવ્યો છે. આમ
 હોવાથી મૂળ લેખકની ખૂબીઓ તેમાં ઉતરી નહીં હે.ય, બ્યારે તેની
 ફેટલીક ખામીઓ દશે તેમાં વધારો થયો દશે, અથવા નવી
 ન્યૂનતાઓ મારા આ પ્રયત્નમાં આવી ગઈ દશે અને પોતાને તો
 એ દોષો ન દેખાય એ સ્વાભાવિક છે, નહીં તો તે દૂર કરવાનો
 પ્રયત્ન કર્યા વિના હું રહ્યો ન હોત.

મારા આ એક પ્રયત્નમાં એક બે વાતો ખાસ સમજાવવા જેની છે.

જેને આધારે મારો આ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે, તે શબ્દ સંધેના ગ્રંથમાં કાંસ અને ફેંચ પ્રજા સામે વારંવાર તીવ્ર અણુગમો, અને તિરસ્કાર દર્શાવતા ઉદ્ગારો અને દીકાઓ જોવામાં આવે છે. ખુદ નેસ્તનને પણ કાંસ અને ફેંચ પ્રજા સામે ઊંડો અને તીવ્ર અણુગમો હતો, અને કોઈ પણ પ્રકારે ફેંચોને દંડાવવા અને તેમને ગુસ્સાન કરવું એ જ નેસ્તનનો જીવનમન્ત્ર હતો એમ કહીશું તો તે અત્યુક્તિ ગણાશે નહિ. તેમની સામે આવો અણુગમો, આવો ધિક્કાર અને તિરસ્કાર, આવી કદુ લાગણીઓ હોવાનાં કારણો સ્પષ્ટ રીતે ફેંચ ઉત્કાન્તિના વિચારો અને આદર્શોનો પ્રચાર, તે પ્રચારને અટકાવવાના ઇચ્છાંકના પ્રયત્નો, અને વિશેષ કરીને નેપોલીઅન જોનાપાર્ટની એક વ્યક્તિ અને તેની કૃતિઓ હતાં. નેપોલીઅન જોનાપાર્ટ જેવી જ્વરાંત અને સમર્થ વ્યક્તિના ચારિત્ર્ય અને આદર્શો માટે તીવ્ર મતભેદ હોવાથી, તેને વિશે અન્યાર મુખી એક નિર્ણય ખાંધી શકાયો નથી. એક પક્ષ તેને મદદ સમર્થ, શૂરવીર અને ઇષ્ટ-યુગ્મોવાળી વ્યક્તિ તરીકે પૂજે છે, ત્યારે બીજો પક્ષ તેને સેનાન, રાક્ષસ, દેવ દત્તાદિ સંબોધનો આપવામાં પાછો પડતો નથી. એક કહેવન છે કે, જ્યાં ન્યાયાધિશોમાં મતભેદ પડે ત્યાં કોણે નિર્ણય આપેલો ! અલગ અલગ સામાન્ય કાયદાના નિયમ પ્રમાણે જેની તરફથી જાહેરમાં દોષ તેણે, પરંતુ એક વ્યક્તિ, અને એક સુપ્રસિદ્ધ તેમ જ સમર્થ વ્યક્તિના ચારિત્ર્ય અને જીવનની ગુણના કરવામાં એ નિયમ ચાલશે નહિ, કેમ કે બહુમતી પાત્ર પાત્રી વાર ખૂસો કરે છે, અને ખોટો માર્ગ દોરાય છે. આવા સંજોગો અને તીવ્ર મતભેદમાં મારા જેવાએ કોઈ પ્રકારનો અભિપ્રાય આપવો એ દારવારપદ મૂષ્ટતા ગણી કદાચ, નહીં તેનાં આશય નહિ. તથાપિ એ વાત ખાત્રુ પર રાખનાં હમણાં જ સમાજ સંવેદના મદાન પુરોણીય રજુસંમાનમાં કામે અને ફેંચ પ્રજાએ પોતાના જે

ગુણો દર્શાવ્યા છે, તેમ જ એક પ્રજા તરીકે તેમના જે ગુણો તેમના સાહિત્ય અને તેમના ઇતિહાસ પરથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ તે જોતાં તેમની પર સંપૂર્ણ વિચાર કર્યા વિના અથવા સ્વરૂપ વિચારપૂર્વક કંદુ દીકાના પ્રહાર કરવા એ અયોગ્ય અને અન્યાયી લેખાપ એવું મારું અધીન મત હોવાથી, મારા પ્રયાસમાં મેં એવી સર્વ દીકાનો અને તેટલો સર્વથા પરિત્યાગ કરી દીધો છે, મને જ્ઞાન છે કે, એથી કેટલોક રસ જામવો જોઈએ તે જામ્યો નથી, કદાચિત્ તેથી રસક્ષતિ થઈ હશે, નીરસતા આવી મઘ હશે; પરંતુ ઉપર દર્શાવેલા વિચારો ધ્યાનમાં લેતાં મારું એવું વક્ષણ ક્ષતવ્ય લેખાશે એવી હું આશા રાખું છું.

ખીજ એક વાત વાચકને, મારા ધારવા પ્રમાણે, એકદમ માલૂમ પડી આવશે કે, મારા આ ગ્રંથમાં લાપા સર્વથા નહિ તો બહુધા ઘણી જ સાદી અને સરળ રાખવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. એ પ્રયત્નમાં હું કેટલી સફલતા મેળવી શક્યો છું તે વાચક પોતે જ અનુભવશે. સત્ય વાત છે કે, તે છતાં કેટલેક ઠેકાણે કઠિનતા આવી મઘ છે. પરંતુ મને લાગે છે કે, તે મને પોતાને તો અત્યારે અનિવાર્ય લાગી છે; અને સાહિત્યના ખેડાણ માટે ધીમે ધીમે કઠિનતાનો પરિચય પણ થવો જોઈએ. મને લાગે છે કે, સ્થળે સ્થળે સાદાઈ અને સરળતાથી ગૌરવની તેમ જ લાલિત્યની ક્ષતિ થઈ છે, પરંતુ એક અર્ધ-અનુવાદ જેવા આ પ્રમત્સમાં કાવ્યને શોભતાં ગૌરવ અને લાલિત્યાદિની શોધ વાંચક નહિ કરે, અથવા કમમાં કમ તેના વિના તેઓ ચલાવી લેશે, એમ હું ધારું છું. વળી રૉબર્ટ સધેના મૂળ ગ્રંથમાં નૌકસૈન્ય તથા નૌકાયુદ્ધને લગતી કેટલીક પરિભાષાનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે, જે પરિભાષાને ખરેખર બંધ ખેસતા આવે એવા સંજોગ મને ગુજરાતી તેમ જ સંસ્કૃતમાંથી પણ પ્રાપ્ત થયા નથી. કેટલાક સંજોગો તો અંગ્રેજી—

ગુજરાતી કે અંગ્રેજી-સંસ્કૃત શબ્દકોશમાં ખીલકુલ દેખાતા જ નથી. આવી ખોટાનું કારણ દીપકની જ્યોતિ જેવું સ્પષ્ટ છે. છગ્ગાંડે અને સામાન્યતઃ પશ્ચિમના દેશોએ સમુદ્રને પોતાનાં પરાક્રમોનું ખાસ ક્ષેત્ર બનાવ્યું છે, તેઓ મોટા મોટા વ્યાપારો ખેડે છે, અને તેને પરિણામે નૌકાયુદ્ધને માટે પણ તેમને અહોનિશ કટિબદ્ધ રહેવું પડે છે. આથી તેઓ નૌકાસૈન્ય અને નૌકાયુદ્ધની પરિભાષામાં વિકાસ કરી શક્યા છે. તેમનો એવો પ્રગ્નકીય જુસ્સો પણ વિકસિત અને જનગૃહ રહ્યાં છે, ત્યારે આપણે ત્યાં ન મળે એવી પરિભાષા અને ન મળે એવો જુસ્સો. આપણા દેશને નૌકાબળની અત્યંત આવશ્યકતા છે, સમુદ્ર પર વ્યાપાર આદિ વધારવાને માટે સમુદ્રની સપાટી પર જામીનની જેમ ધુમી સમુદ્રને સામાન્ય ક્ષેત્ર બનાવવાની અને નૌકાબળના જુસ્સાનો વિકાસ કરવાની ધણી જ આવશ્યકતા છે. આ બીયણ સ્પર્ધાના યુગમાં આપણે આપણું જીવન ટકાવી રાખવું હોય અને આપણા પોતાનાં મૂલો, જનમાત્ર, ઓપુત્રો આદિનું સંરક્ષણ કરવું હોય નો એવો જુસ્સો જેમ અને તેમ જલદી વિકસાવવાની જરૂર છે. જો એ તરફ અત્યાર સુધી આપણી આંખો ઊંચલી ન હોય નો, ત્યારે પુરોષીય મદાયુદ્ધ ચાલવું હતું ત્યારે “એમન” નામના દુશ્મનના લગાયક ખારકેસે આવીને મદ્રાસ આગળ જે રમખાણ મચાવ્યું હતું, અને આખા દેશમાં બપ પ્રવર્ત્યો હતો, તે આપણી મીઠી પણ વિનાશક નિદ્રાને ઉઠાડી મૂકવાનો ખસ હતું. વળી મુંબઈના નામદાર મવનરે સર ત્યાંજ દોઢડે પણ ચાણુ વર્દના મુંબઈની વિદ્યભીષના વાર્ષિક પદ્ધિનસમારંભ (ડેન્વેકેશન) સમયે જાણણુ આપણા એ જ વિષય તરફ ધ્યાન આકર્ષ્યું હતું. આપણે હચ્છીયું કે, તેથી આપણા દેશમાં આવેા અબીષ્ટ જુસ્સો પ્રકટ કરવાને તરવ દિશાઓમાં યોગ્ય પ્રયત્નો કરવામાં આવશે; અને તેથી જુસ્સો ઉત્પન્ન કરવાને

જો મારો પ્રસ્તુત પ્રયાસ સ્વલ્પાંશે પણ કારણભૂત જનશે તો હું કૃતાર્થ થયો ગણાઈશ; કેમ કે મારા વિચાર-પ્રમાણે નેસ્સનનું જીવન-ચરિત્ર ગુજરાતી પ્રજાવર્ગ સમક્ષ મૂકવાનાં પ્રધાન કારણોમાંનું એક એ છે કે ગુજરાતીઓમાં સમુદ્ર-જીવન માટે જુરસો અને પ્રેમ ઉત્પન્ન કરવાં. પરિભાષાની જે ખામીઓ દેખાય તેને માટે ક્ષમા વાચકોમાં આવે છે. કોઈ કોઈ સજ્જો મને સજ્જોશમાંથી હાથ લાગ્યા તેમનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. કેટલાક સજ્જો મેં મારા મર્યાદિત, અનુભવ પરથી ચોંટ્યા છે. એવા કેટલાક સજ્જોના અર્થ અંગ્રેજી સજ્જો સહિત એક સંક્ષિપ્ત પરિશિષ્ટમાં આપવામાં આવ્યા છે, જે તરફ વાચકોનું ખાસ ધ્યાન આકર્ષવામાં આવે છે.

નેસ્સનનો જીવનકાળ યુરોપીય ઇતિહાસના એક અતિ મહત્વના સમયમાં હતો. એ ઇતિહાસમાં નેસ્સને પોતાનો ભાગ પરિસ્થિતિ પ્રમાણે આપ્યો છે. નેસ્સનના જીવનના પ્રસંગો યથાર્થ સમજવાને માટે એ ઇતિહાસ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે. પ્રસ્તુત કૃતિમાં એ ઇતિહાસ આપી શકાય નહિ, એ દેખીતું છે; તથાપિ સ્થળે સ્થળે કેટલાક બનાવોની સમજૂતી આપનાર હકીકત નોંધ તરીકે પૃષ્ઠોને તળાથે આપવામાં આવી છે, જે મારા ધારવા પ્રમાણે પુસ્તક સમજવામાં ઉપયોગી થઈ પડશે.

સાપ્રત સમયમાં સમગ્ર હિન્દુસ્તાનમાં નવજીવનનો જે વિદ્યુત-પ્રવાહ રેલાયો છે, તે પરથી એટલું સ્પષ્ટ સમજાય છે કે, આપણા સાહિત્યમાં વીરરસ, શૌર્યની ખાસ આવશ્યકતા છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં નવલકથાઓ અને કાવ્યોના પુસ્તકો (કેટલાંક ઉચ્ચ કૃતિનાં, કેટલાંક નિર્માતૃ અને કથારો) દિનપ્રતિદિન વધતાં જાય છે; પણ જે પ્રકારનું વીરરસપ્રેરિત સાહિત્ય અન્ય વાઙ્મયવાદિકાઓમાં પ્રદુલ્લે છે તે પ્રકારના સાહિત્યની ગુજરાતમાં તો ખોટ છે-બિલુપ છે.

આ બિલુપ ઓછી કરવા અર્થે આવા પરદેશી પણ અનુકરણીય
 જીવનચરિતોના પ્રધો ગુર્જરી ગિરામાં વધે એવા પ્રયાસ આદરવાની
 જરૂરીયાત છે. એ જરૂરીયાત જોઈ કંઈક અંશે એ દિશામાં પ્રયાસ
 કરી “ કલ્પ ” એ મહામંત્રના અદિતીય ઉપાસક નેત્રન જેવા
 વીરનરની જીવનકથા ગુર્જરી પ્રગ સમક્ષ મૂકવાનો મારો આ હથ
 પ્રયાસ છે.

:

આટલા પ્રાસંગિક કથન પછીથી, એક પ્રધાન મુદ્દા પર કેટલુંક
 વક્તવ્ય રહે છે. આપણી દીર્ઘ કાળથી ચાલી આવેલી પ્રણાલિકા
 અને ખાસીયત પ્રમાણે આપણા સાહિત્યમાં નિયમિત જીવનચરિતોનો
 જલ્દી અભાવ છે, એથી જીવનચરિતોની અસર સી થવી જોઈએ, અને
 જીવનચરિતો કંઈ દષ્ટિએ વાંચવાં જોઈએ, એ જાનનો અભાવ
 જોવામાં આવે છે. કલાણાએ આ વાચ માર્યો, અને રીંકણાએ આવા
 મોર માર્યો, આમ થયું ને તેમ થયું, એવી વાતોએ વાંચવાને
 મારે જ જીવનચરિતો રચવામાં આવનાં નથી, તેમ જ તેથી દષ્ટિએ
 તે વાંચવાનાં પણ નથી. જો તેથી જ ચીત્તે જીવનચરિતોમાં વાંચવાની
 હોત, તો નવલકથાઓ, કવિતા કથાઓ, દંતકથાઓ વગેરે વગેરે
 પુષ્કળ અન્ય સાધનો છે. જીવનચરિતો અમુક એક જ ઉદ્દેશથી
 લખવામાં આવે છે. એક વ્યક્તિએ પોતાનો જીવનકાળ કેવી રીતે
 વ્યતીત કર્યો, તેમાં તેણે કેટલો વિજય મેળવ્યો, અને
 સાધનોના પૂર્ણ ઉપયોગથી કેટલો વિજય મેળવો શક્ય, તેણે
 કુનિયાનું કેટલું કલ્યાણ કર્યું, કેવા સંયોગોને કેટલો અધીન જન્યો,
 તથા સંયોગોને પોતાને અધીન કેટલા કર્યા, તેણે પોતાનું ચારિત્ર્ય
 કેવી રીતે પાળ્યું, છતાં સધળા દષ્ટિકાત જાણ્યા પછીથી વાંચકને
 તે વ્યક્તિની સાથે પોતાની જાનની સરખામણી કરવાનો અવસર
 પ્રાપ્ત થાય છે. ‘ જો આ સંયોગોમાં હું હોત તો અમુક પ્રકારે

વર્તત' એવો વિચાર તદ્દન અબ્યક્તમાં આપોઆપ જ વાચકના મનમાં સ્ફુરે છે, અને તે મહત્તાના વિચાર અને મદત્ત્વાકાંક્ષાના વિચારમાં, કંઈપનામાં મજા લે છે. અદ્વિત, 'હું આમ વર્ત્યો હોત,' એ પ્રકારનો વાચકનો વિચાર સંઘ્યા પછીના કદાપણના જેવો છે, ઘણે ભાગે તે હિંદુ તથા પશુ ખરાબ રીતે વર્ત્યો હોત, તથાપિ આ દુનિયામાં વાચકને જે જીવન પીતાડવાનું હોય છે, તેમાં કદાપિ જે મુશ્કેલીના પ્રસંગો હોવા થાય તો કેવા અને કેટલા ધૈર્યપૂર્વક તેણે વર્તવું, અને કેવું વલણ લેવું, એનો જોધ તેને પેલા જીવનચરિતમાંથી જ લેવાનો હોય છે. આલંકારિક ભાષામાં કહીએ તો, પોતાની જાતને "મૂલ" અથવા "ભાષા" તરીકે ગણીને જીવનચરિતને "ટીકા" તરીકે લેખવાનું છે, અને એ રીતે વાચક તથા જીવનચરિત મળીને "ભાષાટીકા" સુક્ત સંપૂર્ણ ગ્રંથ થાય એમ ગણવાનું છે. જીવનચરિતનું એ જ રહસ્ય છે, અને તે રહસ્ય વાચક પોતાના ખ્યાનમાં ઠસાવશે, અને તે પ્રમાણે વર્તશે, તો તેને અપાર લાભ થશે એ નિઃસંશય છે. સત્ય છે કે, આ દુનિયામાં સર્વ સીઝરો, નેપોલીઓ, શેક્ષપીયરો, કાલિદાસો, વગેરે વગેરે ખની શક્તા નથી, તેમના જેટલી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શક્તા નથી, તથાપિ જો તેઓ કૃતનિશ્ચય હોય તો અવશ્ય તેમના જેવી યોગ્યતા પોતાની પરિવ્રિતિ અનુસાર પ્રાપ્ત કરી શકે. વિજય મેળવવો એ મર્થોના અધિકારની વાત નથી, પરંતુ યોગ્ય કર્મ કરવું હિત્ય મનોરથ અને સમ્યક્ ધરાવવા, આત્મજળ, મનોજળ પ્રાપ્ત કરવા, એ તો તેમના જ અધિકારની વાત છે. કર્મણ્યેઽધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન એ ભગવાન શ્રી કૃષ્ણે પણ પોતાની શ્રી ભગવદ્ગીતામાં ગાયું છે, અને તે સત્ય છે.

૫૫૬ ૫૫૭ મનબોમાં લિન્નતા હોય તેમ એ મનબોની છે

।ટિમાં આગળ વધેલા વીર પુરુષોમાં પણ લિન્નતા હોય છે. પ્રત્યેકના સિદ્ધાંતો લિન્ન હોય છે, જીવનો પણ તદનુસાર લિન્ન લિન્ન રીતે વ્યતીત થયાં હોય છે. તેમનાં અભિવ્યક્તીય, મદ્યુષ્ઠો પણ લિન્ન લિન્ન હોય તેવી જ રીતે તેમનાં દ્વયુષ્ઠો પણ લિન્ન લિન્ન હોય છે. પરંતુ તે સર્વમાં એક મહાન, જીડો અને વ્યાપક સિદ્ધાંત પ્રસરેલો હોય છે. તે સિદ્ધાંત એ છે કે, સત્ય, ન્યાય, શુભતા, મંગલતા, પરાપકાર, જલાષ્ટ ઇત્યાદિ દિતકર મદ્યુષ્ઠો જેમનામાં વિકસેલા હોય છે, તેઓ અંતે ઉન્નત દશાએ પહોંચે છે, અને તેનાથી ઉચ્ચતા દ્યુષ્ઠો ધરાવનારાઓ અંતે અધમના અને અવનતિના પંક્તિ ખાડામાં પડી જાય છે, અને પોતાનું અધમ જીવન સમાપ્ત કરે છે. આ મર્ત્ય લોકમાં માનવીઓમાં-ચરવીરો નરીકે પૂજનયા હોય તેમનામાં પણ આ શુભ-અશુભ તરવાનું મિશ્રણ થયેલું હોય છે, તે અતુર વાયક સદજ સમજ શકશે, કેમ કે એ ચરવીર પુરુષો “ મોટા દેવ ” થઈ ગયા નથી. હવે વાયકે સમજવાનું એટલું જ છે કે, આ જીવનચરિતો વાંચીને તે તે વીર વ્યક્તિઓના ઉત્તમ, અભિવ્યક્તીય ગુણોનો સાર ખેંચી લઈ તેને પોતાના કલ્યાણને માટે સંગ્રહવો, પોતાના જીવનમાં ઉતારવો, અને તેથી જે ઉચ્ચ હોય તે સર્વનો પરિભ્રમ કરવો. તેમ થતાં ધીમે ધીમે તેનામાં વીરતા ચુરશે, અને તે પ્રકટ પણ થશે, એટલું જ નહિ પરંતુ તેથી જે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે થશે, તે પણ અર્થ મૂલ્યવાન થશે ત્યારે જ “ Know thy self, ” નું તારીખતને જ ઓળખ” એ તત્ત્વજ્ઞાનનું ચુર સદ્ધ થયું ગણાશે, અને ત્યારે જ સર્વ મહાન ધર્મોપદેશકોના ઉપદેશો પણ સાર્ય લેખાશે એવું જ ધ્યેય પોતાની સમક્ષ નિશ્ચિન રાખી દુનિયાના નિત્ય અવદારમાં ચિત્ત પરાવવામાં આવશે અને કર્તવ્યભાવના પ્રદીપ્ત રાખી આત્મજન્યપૂર્વક કાર્ય કરવામાં આવશે તો નિશ્ચય મહાન

સાધન થશે. આગામી પૃષ્ઠો વાંચીને એવો મતક્રિયિત પણ લાભ
 લેવાશે તો હું મારો આ લઘુ પ્રયત્ન સફળ માનીશ.

અતે જે પરમ કૃપાલુ પરમાત્માએ મારા આ પ્રયાસને સિદ્ધિ-
 એ પહોંચાડ્યો છે, તેમની અમીદષ્ટિને માટે સર્વદા પ્રાર્થના કરતો
 તથા થયેલા દોષો માટે વાચકોની ક્ષમા વાચતો હું અત્ર જ વિરમીશ.

મુંબાઈ

હી. હ. ગણુત્રાલ

ના. ૧-૪-૧૯૧૯

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ ૧ સું	જન્મ અને વાસ્તવવસ્થા-પુત્રનાં લક્ષણ પાત્રણામાંથી.	૧
” ૨ સું	લમ-ફેચ ઉત્ક્રાન્તિનો પ્રારંભ. (૧૭૮૪- ૧૭૯૩)	૨૨
” ૩ સું	બૂમધ્ય સમુદ્રમાં પરાક્રમો. (૧૭૯૩-૧૭૯૫)	૩૫
” ૪ થું	નેપોલીયન બોનાપાર્ટની સામે-ફેડીઝનો ઘેરા. (૧૭૯૫-૧૭૯૭)	૪૮
” ૫ મું	ઇજિપ્તની સફર-નાઇલ નદીનો સંગ્રામ- ફ્રેન્ચોનો પરાજય. ૧૭૯૮	૬૧
” ૬ ટું	ઇટલીમાં વિજય-ફ્રેન્ચોનો પરાજય. (૧૭૯૮-૧૮૦૦)	૭૫
” ૭ મું	કોપનહેગનનું યુદ્ધ. (૧૮૦૦-૧૮૦૧)	૧૦૫
” ૮ મું	એમીય-સનો સંધી-બૂમધ્ય સમુદ્રના કાક- લાની સરદારી. (૧૮૦૧-૧૮૦૨)	૧૨૪
” ૯ મું	ટ્રફાલ્ગરનું યુદ્ધ, વિજય અને નેપ્સનનું મરણ. (૧૮૦૫)	૧૪૭

નેસ્તનનું જીવનચરિત્ર.

પ્રકરણ ૧

જન્મ અને બાલ્યાવસ્થા-પુત્રનાં લક્ષણ પાલણામાંથી.

(૧૭૫૮—૧૭૮૩)

The childhood shows the man
As morning shows the day. —Milton.

Child is father of the man. —Wordsworth.

Large streams from little fountains flow,
Tall oaks from little acorns grow
—David Kerrett.

ખ્રિસ્તાબ્દ ૧૭૫૮ના સપ્ટેમ્બર માસની ૨૯ મી તારીખે
ઈંગ્લાંડના નોર્ફોલ્ક નામક પ્રગણુ-(કાઉન્ટી)માં બ્રન્હોમ્-થોર્પ નામના
ગામના પાદરી-ગૃહમાં ઘરવીર હોરેશ્યો નેસ્તનનો જન્મ થયો હતો. તે
સમયે તેનો પિતા એડમંડ નેસ્તન પાદરી-ગૃહનો મુખ્ય અધિકારી
હતો. હોરેશ્યોની માતાનું નામ કેથેરીન હતું. હોરેશ્યોના નવમા વર્ષમાં
તેની માતા કેથેરીન અગિયારમાથી આઠ બાળકો પોતાની પાછળ

મુકી ખ્રિસ્તાબ્દ ૧૭૬૭ માં મૃત્યુ પામી. આ સમયે હોરેશ્યોના મામેા કેપ્ટન મોરીસ સફલીય નૌકાસૈન્યમાં હતો ને પોતાના વિધુર બનેલીને મળવા આવ્યો અને બાળકોમાથી એક છોકરાની સંભાળ લેવાનું વચન આપ્યું. ત્રણ વર્ષો પછી, ૬૭ હોરેશ્યો બાર વર્ષનો જ હતો ત્યારે, નાતાલના તહેવારોમાં તેણે એક વર્તમાનપત્રમાં એવી ખબર વાંચી કે પોતાના મામાને “રેઇઝનેગલ્ડ” નામના ૬૪ તોપોના વહાણ પર નિમવામાં આવ્યા છે. એથી મામાની સાથે સમુદ્ર-જીવન ગાળવાનો અભિલાષ નેક્સનના મનમાં ઉદ્ભવ્યો. એ વેળા નેક્સનના પિતાની તબીબત સારી નહિ હોવાથી તે સુધારવાને તે ‘બાથ’ નામની જગાએ રહેતો હતો. તેની આર્થિક સ્થિતિ કઠિન બની ગઈ હતી, અને તેમાં સુધારો થશે કે નહિ ? એ વિષે તેને સંદેહ રહેતો હતો. તે પોતાના મનમાં બાંધતો હતો કે, માત્ર પોતાનું જીવન મેળવવાની છઠ્ઠાથી જ હોરેશ્યો ડેકાણે પડવાના વિચારો કરી રહ્યો હતો, તેથી તેણે તેના વિચારપ્રવાહને અટકાવ્યો નહિ. વળી હોરેશ્યોનું ચારિત્ર પણ તેના મતાર્થ સમજામાં આવી ગયું હતું, અને તે હંમેશાં કહેતો કે, હોરેશ્યો ગમે ત્યાં હશે ત્યાંથી બની શકશે તો ડેક સિખર પર ચઢી જશે. અહો, કેવા સત્યબલિધ્યસૂચક શબ્દો ! એથી કેપ્ટન સફલીંગને પત્ર લખવામાં આવ્યો. એ પત્રનો પ્રત્યુત્તર દહારમાં તો આવ્યો, પરંતુ તે હિત્સાદબંગ કરી નાખે એવો હતો. તેણે લખ્યું કે હોરેશ્યો શરીરે દુર્બળ છે, તેથી બીજાને મુકીને તેને સમુદ્ર-જીવનને માટે શા સારું મોકલવો જોઈએ ? એ જ પત્રમાં તેણે લખ્યું હતું કે હોરેશ્યો આવીને જોડાય ત્યાર પછીના પ્રથમ સંત્રામમાં જ તોપનો એક ગોળો તેનું માથું ઉડાડી નાખશે, અને તેને એકદમ સદાને માટે ડેકાણે પાડી દેશે.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે કે, નૌકાસૈનિકના જીવનને

માટે હોરેસ્થોને તેના મામાએ નાલાયક ગણી દાઢ્યો હતો. તથાપિ એ જ હોરેસ્થો તેના પિતાના અભિપ્રાય પ્રમાણે નૌકાસૈન્યમાં જોડાયા પછી, તેમા ઉંગામાં ઉંચા અધિકાર પર ચઢી શક્યો, અને ઉચ્ચત્વ યશની પ્રાપ્તિ કરી સુપ્રસિદ્ધ બન્યો. તેના આ વિજયનું રહસ્ય આપણે આગામી પૃષ્ઠોમાં જોઈશું. પરંતુ ‘પુત્રનાં લક્ષણ પાલણીમાંથી’ એ કહેવત પ્રમાણે, તેનામાં મોટપણે વિકસેલા સદ્ગુણોના સંસ્કારો નાનપણથી જ દેખાતા હતા. બ્યારે તે નાનો બાળક હતો, ત્યારે એક ગોપાલક છોકરાની સાથે પક્ષીઓના માળા લૂંટવાને પોતાની દાદીમાના ઘરમાંથી આવ્યો ગયો; મધ્યાહ્નનો ભોજનસમય વીતી ગયો, તો પણ હોરેસ્થો દેખાયો નહિ, તેમ જ તેનો પત્તો પણ લાગ્યો નહિ. કુટુંબને ધણી ચિંતા થવા લાગી, કેમકે તેમને બીક લાગી કે, રખેને જીપ્સી નામના લાટકતા ભોકો તેનું દરજી કરી ગયા હોય. ‘અનેક દિશાઓમાં ખોળ્યા પછીથી અતે તેનો પત્તો લાગ્યો. એક ઝરાની પેલી પાર તેનાથી ઉતરી શકાતું નહતું, તેથી તેના કિનારા પર તે એકલો શાત ચિત્તે બેઠો હતો. શૂખ અને બીકને લીધે પણ તે ઘેર જવા દોરાયો નહિ, એ વિષે તેની દાદીમાએ સાચચું પ્રશ્ન પૂછ્યો. ત્યારે હોરેસ્થોએ નીચે પ્રમાણે ફાકડો જવાબ આપ્યો, “ બીક ! દાદીમા, મેં કદાપિ બીક જોઈ નથી. તે કેવી હોય ? ” એક વેળા શિયાળાની મેનઝો સમાપ્ત થતા હોરેસ્થો અને તેનો ભાઈ વિલિયમ નિશાળે જવાને ઘોડા પર બેસી નીકળ્યા. બરફ પડ્યો હતો, તેથી તેઓ પાછા આવ્યા. વિલિયમને જવું ગમતું ન હતું, તેથી તેણે એવો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો કે બરફ એટલો બધો પડ્યો છે કે, જવું અશક્ય છે. તેમના પિતાએ કહ્યું “ જો તેમ જ હોય તો અચિત તમારે ન જવું; પરંતુ એક બીજો ચત્ત કરો, અને હું તમારી પ્રમાણિકતા પર આધાર રાખીશ. જો માર્ગ જોખમભરેલો હોય તો તમે પાછા આવજો; પરંતુ માદ રાખશો છોકરાઓ, હું તમારા પ્રમાણિકપણ

પરં આધાર રાખીશ ” અરફ એટલો જોયો પડ્યો હતો કે તેમને પાછા ફરવાનું વાજબી કારણ હતું; પરંતુ હોરેસ્યો પાછા ફરવાનું કશુંયે કરે એવો ન હતો. તે કહેતો “ આપણે આગળ વધવું જ જોઈએ; યાદ કરો, લાઘ, આપણા પ્રમાણિકપણા પર આધાર રખાયો છે. નિશાળના શિક્ષકના બાગમાં કેટલાંક મુંઢર જામફળ થયાં હતાં તે તરફ વિદ્યાર્થીઓની દાદ ગળી રહી હતી; પરંતુ એ જામફળ લેવાની છાતી તેમનામાંના સર્વથી અધિક દીંમતવાન વિદ્યાર્થીની પણ ચાલી નહિ. છેવટે હોરેસ્યોએ એ સાદસ પોતાને માથે ધીધું. સુવાના ઓરડાની બારીમાંથી કેટલીક ચાદરોની મદદથી તેને રાત્રિને વખતે નીચે ઉતારવામાં આવ્યો, અને જામફળ સાથે પાછો ઉપર ખેંચી લેવામાં આવ્યો. તેમાંથી એક પણ જામફળ પોતાને માટે રાખ્યા વિના સમજાં તેણે પોતાના વિદ્યાર્થી બંધુઓને વહેંચી આપ્યાં બીજા જામફળોને બીક લાગતી હતી, તેથી જ મેં માત્ર આણી આપ્યાં છે એમ તેણે કશું બીજાઓને માટેની આવી ચિંતા આવું પરચણપણું તેના પાછલા જીવનમાં પણ પુષ્કળ વિકસેલાં જોવામાં આવશે.

તેમની શાળા નોર્થ વૉલ્થેમમાં હતી. ત્યાં એક દિવસ વસન્ત ઋતુના ખુશનુમા પ્રભાતમાં હોરેસ્યોના પિતાનો એક ગેકર તેને માટે વહાણ પર જોડાવાનું ફરમાન લઈ આવી પહોંચ્યો. પોતાના બાળપણના સાથી અને લાઘ વિલિયમથી વિખુટા પડનાં તેને થઈ કશુંયે એક નાવિકને સમગ્ર જીવન પર્યંત જે અનેક કષ્ટો વેઠ્યાં પડે છે, તેનો પ્રારંભ અદિથી જ થવા લાગ્યો. પોતાના પિતાની સાથે તે લંડન ગયો. “ રેક્રઝનબલ ” વહાણ મેડ્વેમાં હતું કેટલીક મુશ્કેલીઓ વેડીને છેવટે તે વહાણ પર તેણે પગ મૂક્યો. એ વખતે કેપ્ટન સર્કર્વિઝ વહાણમાં હતો નહિ, તેમ જ હોરેસ્યોના આગમનના સમાચાર કેપ્ટને પણ આપવામાં આવ્યા ન

હતા. 'બાકીનો આખો દિવસ તેણે તુતકપર ફર્યા કર્યું', પરંતુ કોઈએ જાવ ન પૂછ્યો. આમ જીમ દિવસ પહેલાં તેણે ઠેકાણું ન પડ્યું મીઠાસા, માયાલુતા અને પ્રેમથી ભરેલા ગૃહનો ત્યાગ કરીને જ્યારે આપણે દુનિયામાં ઝૂકાવીએ છીએ, ત્યારે અતિશય તીક્ષ્ણ અને મર્મસ્પર્શી વેદના આપણને થાય છે. તે પ્રસંગે, સ્નેહના અભાવથી આપણને જેટલું લાગી આવે છે, જેટલી સ્નેહની જાંખના થાય છે, આપણને ચઢાનાર અને આપણા તરફ માયાલુતા અને મમતા ધરાવનાર અને આપણી દાઝ જાણનાર વ્યક્તિની જે આવશ્યકતા લાગે છે, તેટલી આવશ્યકતા પાછલા જીવનમાં, અધિક દારૂ કષ્ટો પડ્યા છતાં પણ, લાગતી નથી. પ્રેમ, માયાલુતા, દયા, અને ક્ષમાથી ભરપૂર ગૃહની શીળા હાંચ ત્યાગીને, દુનિયાના તીવ્ર તાપતડકામાં જતાં કોને દુખનો આધાત ન થાય ? એ ઉપરાંત સમુદ્ર જેવું ક્ષેત્ર હોય, વહાણ એ જ ગૃહ હોય અને યુદ્ધ કરવું એ ધંધો હોય—એવા જીવનને માટે યુવકને જે શારીરિક કઠિનતાઓ ભોગવવાની હોય, જાળપણથી મુખ્યત્વે ત્યાગી કઠિનમાં કઠિન જીવનનો પ્રારંભ કરવાનો હોય તેના મનની દશા કેવી હોય એ કલ્પી સેવાનું છે. હોરેસે નેસ્તનનું શરીર જેમ નિર્જલ હતું, તેમ હૃદય પ્રેમાલુ હતું; અને નોકરીના પ્રારંભમાં જ તેને જે દુઃખના દિવસો જાળવા પડ્યા હતા તે પોતાના સમગ્ર જીવન પર્યંત તે વિસરી શક્યો ન હતો.

ફ્રાંકલેન્ડ ટાપુઓ વિશે સ્પેનની સરકાર સાથે વાંધો પડ્યો હતો તેથી “રેઇઝનેબલ” ને તે કાર્ય પર મોકલવામાં આવ્યું હતું; પરંતુ એ વાંધો પતી ગયા પછીથી તે વહાણને નોકરીમાંથી મુક્ત કરવામાં આવ્યું. ટેમ્સ નદીમાં તે વેળા ચાકી કરવાને માટે રાખેલા ‘ડ્રાઇમર’ નામના વહાણમાં કેપ્ટન સક્લીંગને નોકરી મળી. આ જાંઘી અતિશય મંદ અને પ્રવૃત્તિહીન હોવાથી, એક સાહસિક યુવકને ખીલકુલ અનુકૂળ આવે નહિ. તેથી હોરેસેને એક આપારી

વદાણમાં મી. જૉન રેથ્થોન નામક કુશલ નાવિકની સરદારી હેઠળ
વેસ્ટ ઇન્ડીઝની સફરે મોકલવામાં આવ્યો. આ સફરથી દોરેસ્થોને
એક મહાન લાભ થયો તે બચ્ચારકુશલ નાવિક બની આવ્યો.
તે જ્ઞાન તેને બાવિધ્યમાં ધણું જ ઉપકારક નિવડ્યું. પરંતુ એ જ
સફરમાં સરકારી નોકરી વિષે તેને હલકો અભિપ્રાય બંધાયો
અને એ નોકરી માટે તેને તિરસ્કાર આવી ગયો. કદાચિન રેથ્થોનને
નોંકા સૈન્યમાં નિરાશા પ્રાપ્ત થઈ હતી, તેથી તેણે નેત્સનને શુદ્ધ
ભાવે એવી સલાહ આપી હતી. પરંતુ સફરમાં ફેબ્રુન સહયોગી
“ટ્રાયમ્ફ”માં તેને મળનાં તેના એવા વિચારો બહુ ઘટ્ટને તે દૂર
કરવાના તથા તેના મનનું સાંત્વન કરવાના ઉત્તમ ઉપાયો યોગ્ય.

“ટ્રાયમ્ફ” પર નેત્સન ઝાઝા માસ રહ્યો એ નહોતો; એટલામાં
તેના સાંભળવામાં આવ્યું કે, સૌધખોળને માટે ઉત્તર ધ્રુવ તરફ
જવાને એ વદાણો સંજ્ઞા થાય છે. એ સાંભળીને તેના સાદસપ્રિય
સ્વભાવને ઉત્તેજન મળ્યું. આ કઠિન કાર્યમાં અનેક પ્રયત્ન મુશ્કેલી-
ઓ વેડવી પડે એવો સંભવ હોવાથી યુવકને નદિ પહાડ કસાયલા
પુરોને જ વદાણોમાં લેવાના હતા, પરંતુ નેત્સને એમાં જોડાવાની
માનગી કરી અને તેના મામાની ધાનવચને પરિણામે ફેબ્રુન
સહયોગીના હાથ નીચે તેને લેવામાં આવ્યો; આ સફર માટે ‘રેસ-
દેસ’ અને ‘કોરકેસ’ નામનાં એ મજબૂતમાં મજબૂત વદાણો
પસંદ કરવામાં આવ્યાં હતાં, અને જરૂરમાં તે જેમ જાને તેમ સુ-
રક્ષિત રહે એવી રીતે તેમની મજબૂતીમાં વધારો કરવામાં આવ્યો.
દત્તે સર્વ પ્રકારની તૈયારીઓ ઉત્તમ પ્રકારે કરવામાં આવી હતી.
તેમ જ ખારાપાણીમાંથી મીઠું પાણી બનાવવાનું વંચ પણ તેમાં
પ્રોત્સાહનમાં આવ્યું હતું. એ વંચની શ્રાવણ છાંયે કરી હતી,
અને તે પોતે પણ આ સફર પર જવાનો હતો.

ખ્રિસ્તી ૧૭૭૩ની ૪મી જુને તેમની આ પ્રસિદ્ધ વફાત

ની ઘડઆત થઈ. તેમની પહેલાંના શોધકો ન્યાંથી પાછા ફર્યા હતા તે સ્થળે તેઓ બુધાઈની ૭ મી તારીખે પહોંચ્યા. અહિંયાં “ રેસહોરા ” બરફમાં ફસાયું; પરંતુ બરફ-લંગરો વડે તેને આગળ ખેંચવામાં આવ્યું. આ પ્રમાણે ઉત્તર તરફ અને પશ્ચિમ તરફ બરફમાં ધસવાનું તા ૨૪ મી સુધી ચાલુ રહ્યું. ૩૦ મી તારીખે અક્ષાંસ ૮૦૦૧૩, રેખાંશ ૧૮૮૪૭’ પૂર્વમાં આવેલા દાપુ-ઓમાં તેઓ જઈ પહોંચ્યા. ચોતરફ બરફ પથરાઈ રહ્યો હતો. અને વહાણોને નીકળવાનો માર્ગ બીલકુલ ન હતો. બીજો દિવસે બરફ વધ્યો. લગભગ દોઢેક માઇલના પરિઘમાં પાણી હતું, ત્યાં વહાણો લંગર નાખી પડ્યાં હતા. અહિંયાં તેમણે પીપોમાં પાણી ભરી લીધું. તે આખો દિવસ તેમણે બરફ ઉપર રમ્યા કર્યું. એ વહાણો પૂર ઝિનઘંઝના સુકાનીઓ રોકવામાં આવ્યા હતા, તેમણે એનેા અભિપ્રાય આપ્યો કે, મેક્સમ ધણી જ આગળ વધી ગઈ છે. આ પ્રમાણે ફસાઈ જવાથી તેઓ ભયભીત બની ગયા. બીજો દિવસે પાણીનું નામ પણ દેખાયું નહિ અને વહાણો વચ્ચે પણ બરફ જામી ગયો હતો, અને તેમને આમતેમ ફરવાની પણ જગ્યા રહી નહિ. ત્રીજો દિવસે ખૂબ ધ્રુમસ વરસ્યો. ત્યાર પછી ઉમાડ નીકળ્યો, પરંતુ પશ્ચિમ દિશામાંથી વહાણો જે માર્ગે આવ્યાં હતાં, તે માર્ગે પણ પૂરાઈ ગયો હતો, અને કોઈ પણ દિશામાં ‘ખુલ્લું’ પાણી દેખાતું ન હતું. સુકાનીઓની સલાહથી બરફ કાપીને માર્ગ કરી, પશ્ચિમ તરફ જવાનો વિચાર કર્યો. નાવિકો બરફ વેરવા લાગ્યા. બાર બાર ફીટ બડો બરફ તેઓ વહેરી કાઢતા; એવો કઠિન શ્રમ આખો દિવસ ચાલુ રહ્યો. પરંતુ તેમના મહાભારત પ્રયત્નોથી તેઓ વહાણોને ૩૦૦ વાર્ષી વધારે દૂર લઈ જઈ શક્યા નહિ; અને પવન-થી ઈશાનકાણુ, અને પૂર્વમાં બરફની સાથે તેઓ દૂર ધસાડાઈ ગયા. એક બીજો દિવસ પસાર થઈ ગયો, અને પૂર્વ અથવા ઈશાન

ઢાણના વેગવાન પવન વિના વદાણોને બદાર કાઢવાનો સંભવ દેખાયો નહિ, મોસમ ધણી વધી ગઈ હતી, અને દર કલાકે તેમના સુકત થવાના પ્રસંગો ઓછા થતા હતા. ખુશ પાણીમાં માર્ગ શોધી કાઢવાને હોડીઓ મોંઢવવામાં આવી હતી, તેમાંની એક હોડીનું ઉપરીપાણું નેસ્તનને આપવામાં આવ્યું હતું. અદિયાં ધુમસ પડવાની શરૂઆત હતી. તેનો લાભ લઈને પોતાના એક સાથી સહિત વદાણમાંથી ચુપચુપ એ નીકળી ગયો, અને બરફ ઉપર એક રીંછની પાછળ પડ્યો. એ લોકોની ગેરદાજરીની યોગ્ય વખતમાં ખબર પડી ગઈ. અદી ધુમસમાં વધારો થતો ગયો. પેલા બંને જણને માટે કેપ્ટન લટવીજ અને તેના અંમલદારોને અત્યંત લય ઉપલ્લે. પ્રજ્ઞાતમાં ત્રણ અને ચારની વચ્ચે ઉઘાડ નીકળ્યો, તે વેળા વદાણથી ધણે દૂર એક બ્લીદામણી રીંછ પર દુમસો કરતા તે બંને દેખાયા. તરત જ તેમને પાછા ફરવાની નિશાની કરવામાં આવી. નેસ્તનના સાથીએ ને નિશાનીને તાલે થવાનું કહ્યું, પણ બ્યર્થ; તેની બંદુકનો બાર ખાલી ગયો હતો, પાસેનો દારૂગોળો ખુટી ગયો હતો, અને તેની તથા રીંછની વચ્ચે બરફમાં એક ગાળકું પડ્યું ન હોત તો કદાચિત તેનાં સોએ વર્ષ લાંબ પૂરાં થઈ ગયાં હોત. નેસ્તને હવે તેની પર પોતાની બંદુકના કુંદા વડે પ્રદાર કરવાનો વિચાર ક્યો. કેપ્ટન લટવીજ આ ભેખમભરેલી સ્થિતિ ભેંધ રહ્યો હતો, તેણે એક તોપ ફેડી; તેથી રીંછ બીને નાસી ગયું. પછી પોતે કરેલા દુકમના અનાદરને માટે લય પામતો નેસ્તન પાછો ફર્યો. તેને સોપવામાં આવેલાં અધિકારને અયોગ્ય વર્તન માટે કેપ્ટને તેને ઠપકા આપ્યો, અને રીંછ મારવા જવાનું કારણ પૂછ્યું: "સાહેબ, તેણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો: "મારા પિતાને માટે હું રીંછનું ચામડું લઈ નહીં ને માટે તેને મારવાનું મને મન થયું હતું."

ખુશ પાણી ક્યાં આવેલું છે, તે જોવાને હવે એક ટાળા

બાર માઈલ દૂર આવેલા એક ટાપુમાં મોકલવામાં આવી-(એ ટાપુને વૉટ્સનના ટાપુ તરીકે ઓળખાવવામાં આવ્યો છે.) તેઓ એવા સમાચાર લઈ આવ્યા કે, આસપાસ ખરફ પવો પડ્યો છે, પરંતુ જે રસ્તે તેઓ આવ્યા હતા તે તરફ પશ્ચિમ દિશામાં ખરફ નથી. તેમજે વળી એવી ખબર આપી કે, ટાપુ પર પૂર્વના તાગને પવન વાતો હતો. આ ખબરથી નાવિકો દનારા બન્યા; કેમકે તેઓ ત્યાં હતા ત્યાં પવન વાતો ન હતો, અને ત્યાંથી પરત્વે ચલાવે તેમનો મુખ્ય આધાર પૂર્વના પવનની અસર પર હતો. હવે તેમને એક જ ઉપાય જણાયો: પવનને માટે વદાણો પર જ રાત્રી જોડી અથવા નાની હોડીઓનો આશ્રય લેવો. વદાણોનો ભોગ આપવાનો સંભવ પ્રથમથી ખાનખા રાખવામાં આવ્યો હતો, અને તેથી જરૂર પડે તો સર્વ નાવિકોને સહીસલામત લઈ જવાય તે માટે જોઈતા કદતી હોડીઓની પૂરતી સંખ્યા નક્કી કરી રાખવામાં આવી હતી. અને કિનારા પર વહેલનો ચિકાર કરનારી ક્ય નૌકાઓ (Whalers) હતી, જેમાં તે સર્વને સુરોપ મોકલી ચકાત. તેઓ ત્યાં હતા ત્યાં તો ચિવાળો ગાળવાનો કડવો અને જોખમીયો પ્રયોગ ધણાઓએ અજમાયી જોયો હતો, તેથી તેનો વિચાર જ કરવાનો ન હતો. સમય અમૂલ્ય હતો, એક ઘડી પણ ફેાકટ ગુમાવવી પાત્રવે એમ ન હતું. વદાણો ચાલુ વામ જોડલા છાછરા પાણીમાં આડ્યાં થયાં હતા, અને તે જાળીને લાધી જાય તો આવા જ જાનુ. આ વખતે તેઓ ઇશાન કોણમાં આવેલા કેટલાક ખડકો તરફ ઝડપથી આગળ વધતા હતા. આ બંને વદાણોના મુખ્ય ઉપરી અધિકારી કેપ્ટન શીપ્સે સઘળા અમલદારોને એકઠા કર્યા, અને આવી સ્થિતિમાં વદાણો છોડી જવાનો પોતાનો ઇરાદો જણાવ્યો. સાચા બ્રિટિશ નાવિકોની દૌમત-પૂર્વક એ નિર્ણય તરફ સંતોષ બતાવવામાં આવ્યો, અને તરત જ 'સર્વ' જરૂરી તૈયારીઓ થવા લાગી.

૭ મી ઓગસ્ટે તેમણે જરફ ઉપર હોડીઓ ખેંચવાની શરૂઆત કરી. નેસ્તનને ચાર દલેસાંના મછવાણું (catter) ઉપરીપણું મળ્યું. નાવિકો પોતાના અમલદારો પર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી વર્તતા હતા. લગભગ મધ્યાહ્ને વદાણોની નજીકનો જરફ વધારે ખુટી દેખાયો; અને પૂર્વનો પવન મંદ મંદ વાતો હતો, તેથી થક ચકાવવામાં આવ્યા, અને તેઓ પશ્ચિમમાં લગભગ એક માઇલ આગળ વધ્યા. ધીમે ધીમે આગળ વધાતું હતું, અને જમે તેટલા પ્રયત્નો કરવામાં આવે તો પણ ૧૪ મી પહેલાં હોડીઓ પાણીમાં લઇ જવી થક્ય ન હતી. તે દરમ્યાન જો વદાણોની સ્થિતિમાં સુધારો ન થાય તો તેમને લાંબો સમય વળગી રહેતું સલાહભર્યું ન હતું. તેથી નિયમિત રીતે નૌકાઓને આગળ ચલાવવી, અને વદાણોને પણ આગળ ચલાવવાની દરેક તકનો લાલ લેવો એમ અને પ્રયત્નો એક સાથે કરવાનો સરદારે નિશ્ચય કર્યો. જરફ ઉઠેા હતો, પરંતુ કાંઈક પવનની મદદથી અને કાંઈક જરફના ધમ્માયની મદદથી વદાણો પશ્ચિમમાં આગળ વધવા લાગ્યાં; અને ૯ મી તારીખે પોતાની આગળ નીકળી ગયલી નૌકાઓ તેમણે પકડી પાડી. સર્વ પાછા વદાણોમાં ચક્રા ખીજે દિવસે ઉત્તર-કંઠાનનો પવન ફુંકવા લાગ્યો. સધળા થક ચકાવવામાં આવ્યા, અને અનેક સંકટો વેઠતા વેઠતા મધ્યાહ્ને તેઓ જરફથી મુક્ત થઈ ખુટા સમુદ્રમાં આવી પહોંચ્યા. ખીજે દિવસે તેમણે સ્મીરનખર્જ બંદરમાં લંગર કર્યું. અહીંયાં વિસામો લેવાને તેઓ યોગ્ય દિવસો રહ્યા. મોસમ એટલી બધી આગળ વધી ગઈ હતી કે, નવેસર પ્રયત્ન કરવો અશક્ય હતો. તેથી તેઓ અંતે ઈંગ્લાંડ પાછા ફર્યા.

ઈંગ્લાંડ આવ્યા પછી વદાણોને રજા આપવામાં આવી; પણ નેસ્તનને ૧૪ મી ઓગસ્ટે “સીહેર્સ” નામના વદાણમાં રૂપન શમર સાથે તેના મામાએ મુક્યો. એ વદાણ છૂટકડીક જતું હતું.

અહીંયાં તેના સદ્ગતિ નથી તેની યોગ્ય કંઠર જીવ્યામાં આવી. જતી વેળા તેની તળીયત સારી હતી, પરંતુ અરાદ માસ રહ્યા પછી તેમાં એકદમ બગાડો થયો, તેથી કેપ્ટન પિગટે “ડોલ્ફીન” માં ઈચ્છાંક પાછો આણ્યો. એ મામાલુ કેપ્ટને કાળજીભરી સંભાળ ન લીધી હોત તો નેસ્તન પોતાની જન્મભૂમિનાં પુનર્દર્શન કરી ન શકત. આ સમયે તેને શી શી બ્રાજણીઓ થતી હતી, તે દીર્ઘકાળ પછી પોતે સુપ્રસિદ્ધ બન્યો ત્યારે તેણે નીચેના શબ્દોમાં દર્શાવી છે: “મારા ધંધામાં હું કદાપિ હિંમે નહિ ચડું એવી લાગણી મને થતી. જે મુશ્કેલીઓમાંથી પાર પડવાનું હતું, અને જે નહિ જેવી લાગવગ હતી તેના વિચારથી મારા મનમાં પ્રકંપ થતો. મારા ઉચ્ચા-લિસાવના પદાર્થની પ્રાપ્તિ કરવાના સાધનો હું શોધી શક્યો નહિ. વખત ધણા સુધી શોકપૂર્ણ રીતે વિચાર કરવા લાગ્યો, તે વેળા મને એમ થઈ આવ્યું કે, જલસમાધિ લીધી હોત તો કેવું સારું ? એટલામાં સ્વદેશાભિમાનનો એકદમ પ્રકાશ થયો, અને મારા રાજા તથા મારેા દેશ મારું આશ્રયદાતા છે, એવું મને જ્ઞાન સ્પ્રકુપ્ત. “વાર, ત્યારે”, મેં ઉદ્ગાર કાઢ્યો, “હું વીર પુરુષ બનીશ ! અને ધર્મ્વિર પર બ્રહ્મા રાખી, પ્રત્યેક બળતી સામે હું ચઢશ.” કેવા આશાવંત અને કેવા ભવિષ્યસૂચક સત્ય ઉદ્ગારો ! કવિયે સત્ય જ ગાયુ છે કે,

“કંઈ લાજો નિરાશામાં અમર આશા છૂપાઈ છે.”

આવા અનુભવો ધણાંઓને થયા હશે, અને નિરાશાદર્શક ઉદ્ગારો અનેકે કાઢ્યા હશે; પરંતુ નેસ્તનના જેવો અંતિમ નિશ્ચય થોડાંઓ જ કરી શકે છે, કેમકે તેને માટે દૃઢ અને શુદ્ધ મનો-બળની જરૂર પડે છે.

નેસ્તનના ધારવા કરતાં તેનો સીતારો વધારે ચળકતો હતો. તેની ગેરહાજરી દરમ્યાન કેપ્ટન સફલીંગની નૌકાસંન્ય નિમામક

(Comptroller) તરીકે નિમણુંક થઈ હતી. હવે નેક્સનની તબીબત પણ સુધરી ગઈ હતી અને “ ડાક્ષીન ” ની નોકરીની મુદત ખલાસ થતાં ૬૪ તોપાના “ પુર્સેસ્ટર ” માં કામચલાઉ લેફ્ટેનન્ટ તરીકે તેની નિમણુંક કરવામાં આવી. એ વડાણ કેપ્ટન માર્ક રોબીન્સનની સરદારી હેઠળ જીઆઈસ્ટર જતું હતું ત્યાંથી પાછા આવીને ૧૭૭૭ની ૮ મી એપ્રિલે તેણે લેફ્ટેનન્ટની પદવીની પરીક્ષા પસાર કરી. પરીક્ષાને બીજે જ દિવસે કેપ્ટન વિલિયમ લોકરના હાથ નીચે “ લક્સ્ટોફ ” નામના લડાયક બારકસને જમૈદા જવાને સંજ્ઞા કરવામાં આવતું હતું, તેમાં બીગન લેફ્ટેનન્ટ તરીકે નેક્સનની નિમણુંક થઈ.

એ સમયે વેસ્ટ ઇન્ડીઝમાં અમેરિકન વાવડાઓ હેઠળ અમેરિકન અને ફ્રેન્ચ ખાનગી વડાણો અંગ્રેજોના વ્યાપારને વિધ્ન કરતાં હતાં, તેથી એક અમેરિકન વડાણને કબજે કરવામાં નેક્સને પાણી ખતાવ્યું. આ અરસામાં તેના મામા કેપ્ટન સફ્ફીંગ મૃત્યુવદ્ય થયા. પરંતુ કેપ્ટન લોકરે નેક્સનના ઉત્તમ યુદ્ધો જોયા હતા, અને તેની સાથે મૈત્રિ બાંધી તેણે તે સમયના કમાન્ડર-ઇન-ચીફ સર પીટર પાર્કરને નેક્સન વિશે મજબૂત ભલામણ કરી એ ભલામણને લીધે “ સિસ્ટલ ” માં તેની નિમણુંક થઈ. અલ્પ સમયમાં તેને પ્રથમ લેફ્ટેનન્ટની પદવી મળી. તે પછી ૧૭૭૮ના ડિસેમ્બર માસની ૮ મી તારીખે “ બેન્જર ” ની સરદારી નેક્સનને મળી હતી. જમૈદામાં મોન્ડીગો ઉપસાગરમાં “ બેન્જર ” પડ્યું હતું, તેવામાં ૨૦ તોપોનું “ ગ્લાસગો ” નામનું વડાણ ત્યાં આવી લાગ્યું, અને ઝગર કરી પડ્યું. તેના રસોડા ઉપર દેખરેખ રાખનારા અધિકારી એ “ રમ ” નામના દારૂની ચોરી કરતાં તેને આગ લગાડી, અને એ કલાકમાં તે ઉપર અગ્નિની જ્વાલાઓ ફરી વળી. તેના નાવિકો પાણીમાં ફરી પડ્યા હતા, એટલામાં નેક્સન મોતાની દોડીઓ

લઘુ ત્યાં આવી પહોંચ્યો, તેણે દારૂ સમુદ્રમાં ફેંકાવી દીધો, અને તોપોનાં મોઢાં ઉંચાં કરી નાંખ્યાં; એ રીતે પોતાની સમયસૂચકતાથી તથા અંગત પ્રયાસથી તેણે ક્રાઇની શુંદગીને તુકસાન થવા દીધું નહિ.

નેક્સનના સહભાગ્યે, લાગવગનો પોતે સારો લાભ ટાળી શકે તેવે પ્રસંગે તેને લાગવગ મળી હતી. તેથી બને તેટલી ઝડપથી તેના પગારમાં વધારો કરવામાં આવતો હતો, અને એક પછી એક ચઢતી જગ્યાઓ આપવામાં આવતી હતી. એકવીસ વર્ષની વયે પહોંચતા પહેલાં તો તેણે સારી પદવી પ્રાપ્ત કરી હતી. અઘાપિ ખ્યાતિ મેળવવાનો અવસર તેને આપવામાં આવ્યો ન હતો; તથાપિ તેણે પોતાના ધંધામાં અત્યંત કુશળતા પ્રાપ્ત કરી હતી, અને જ્યાં જ્યાં તે પરિચિત હતો ત્યાં ત્યાં સર્વત્ર તેના ઉત્સાહ અને શક્તિનો સ્વીકાર કરવામાં આવતો હતો. ૧૨૫ વડાણો, મનવારો, અને યોદ્ધા તથા સામગ્રી વગેરે લઈ જનાર લાવનાર વડાણો—ટ્રાન્સપોર્ટ્સ (Transports) અને પચીસ હજાર સૈનિકો સહિત કાઉન્ટ ડ'એરટેઇંગ સેન્ટ ડોમિંગોમાંથી જમૈકા પર ધસી આવવા દમટમી રહ્યો હતો. નૌકાસેનાધિપતિને અને ગવર્નર-જનરલ ડુસીંગને પોતાની સેવા સ્વીકારવાની નેક્સને વિનનિ કરી, અને પોર્ટ રાયલમાં ફોર્ટ આલ્ફ્રન્કનાં તોપખાનાના ઉપરી અધિકારીની પદવી તેને મળી. ટાપુના બચાવને માટે સાત હજારથી વધારે સૈનિકો એકઠા કરી રાકાયા ન હતા. આ સંખ્યા તેમની પર ચઢી આવવાને તત્પર થયેલી સેનાની સામે થવાને તદ્દન ઓછી હતી. નેક્સનને એ વતવું પૂર્ણ રાંત હતું. પરંતુ ડ'એરટેઇંગને કાતો પોતાની સંખ્યા વધારે મોટી છે એવું રાંત ન હતું, અથવા તેને જે ઉચ્ચ પદવી આપવામાં આવી હતી, તેને માટે તે લાયક ન હતો; પોતાના ભયોત્પાદક કાફલા-

—વસાયતો સામે ઘડેલી યોજનાઓનો અમલ કરવાની તક જનરલ ડૉર્લીંગને મળી.

એ યોજના નીચે પ્રમાણે હતી: નિકારાગુઆ સરોવરમાંથી નીકળી આટલાંટિક મહાસાગરને મળતી સાન્ લુઆન નામની નદી પર આરેલા ફોર્ટ સાન્ લુઆનનો કબજો લઇ, સરોવર પર અને ઝેનૉડા તથા બીઓન નામનાં ઘહેરો પર સત્તા જમાવવી; અને એ પ્રમાણે અમેરિકામાં સ્પૅનીઅર્ડોના તાબાના ઉત્તર અને દક્ષિણ-પ્રદેશો વચ્ચેનો વ્યવહાર કાપી નાખવો. તે સમયે અમેરિકન ખાતાના સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટના હોદ્દા પર લૉર્ડ બ્લોર્જ જર્મેન હતો, તેણે એ યોજના પસંદ કરી. જનરલ ડૉર્લીંગની યોજનાઓ સારી રીતે ધડવામાં આવી હતી; પરંતુ જેટલી કાળજીથી એ પ્રદેશની જૂઓળના અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો હતો, તેટલી કાળજીથી તેના ઇતિહાસ અને જમીનના સ્વરૂપનો અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો ન હતો. ચદાઈને માટે જે મુશ્કેલીઓ વેઠવી પડી, તેથી એટલો બધો વિશ્વંજ થયો કે, મોસમ અત્યંત આગળ વધી ગઈ, અને એ પ્રમાણે સૈનિકોને યત્રુની સામે યવાને બદલે કડંગી મોસમની સામે મોકલવામાં આવ્યા, જેણે યત્રુની જ ગરજ સારી.

૧૭૮૦ ના પ્રારંભમાં નેસ્તને આ કાર્યને માટે પોર્ટ રાયલથી હોન્ડુરાસમાં કેપટેન્સાસ એ ડાયોસ મુકામે ૫૦૦ સૈનિકો મોકલ્યા. તેમણે જમીનપર પગ મુક્યો ત્યારે એક પછી દેશી તેમની નજરે પડ્યો નહિ: દેશીઓને શિખવવામાં આવ્યું હતું કે, અંગ્રેજો માત્ર તેમને મુલાકાતે જનાવીને જમૈકા મોકલ્યો દેવાના આશયથી જ આવ્યા છે. અત્ય સમય પછી તેમાંના એક જણની સાથેના પોતાના પરિચયપર વિશ્વાસ રાખીને એક જણ તેમને મળ્યો, અને તેની દારા બહિસોની વાતચત્તી તેમની સાથે મૈત્રિ બાંધી. એક બેજવાળા અને અનારોગથી બરેલા મેદાનમાં સૈનિકોએ પગાવ નાખ્યો.

અર્ધેક નદીમાંથી ૭૬ મી રેન્જમેન્ટની એક ટુકડી અત્યંત અસ્વસ્થ હાલતમાં અહીં તેમને આવી મળી. અહીંયાં એક માસ રહ્યા પછી પોતાના દેશી મિત્રોને એકઠા કરવાને વારંવાર લંગર નાખતા તેઓ મોરકનીટો કિનારે આગળ વધ્યા. આ દેશી મિત્રો તરફથી તેમને નદીમાં કામ જાગે એવી હોડીઓ મળવાની હતી, અને તેઓ પણ સાથે આવનાર હતા. ૨૪ મી માર્ચે તેઓ સાનજુઆન નદીમાં પહોંચ્યા, અને પોતાને મળેલા લોકો પ્રમાણે નેક્સનની નોકરીનો અહીંયાં અંત આવ્યો; પરંતુ આ ચલાછળા આવેલાઓમાંથી કોઈ પણ એ નદીમાં આગળ ગયો ન હતો, અથવા તેના મુખથી કીલ્સેન્બર્ગી કેટલી દૂર છે, તેનું પણ કોઈને જ્ઞાન ન હતું; તેથી મોરકનીટો કિનારાપર ફરતી નોકાઓ અને “ હિન્ડિયન્સ ” નામના વહાણની બે નોકાઓમાં તેમાંના આશરે ૨૦૦ જનુ ઉપડ્યા. આ વખતે સૂકી મોસમ લગભગ ઉતરી રહેવા આવી હતી, અને આવી ચલાછ માટે તે સમય ખરાબમાં ખરાબ હતો; નદીમાં પાણી ઓછું હતું. જાહરાં પાણી અને રેતીના કિનારાઓની વચ્ચેની સાકડી ખાડીઓમાં દેશીઓને મોખરે મોકલવામાં આવતા હતા, અને વારંવાર નાવિકોને નીચે ઉતરીને નોકાઓને આગળ ખેંચવાની અથવા ધકેલવાની ફરજ પડતી હતી. આ પરિશ્રમ કેટલાકે દિવસો સુધી ચાલુ રહ્યો. વધારે થોડા પાણીમાં આવતાં તેમને પ્રવાહનો વેગ નડ્યો, અને એવી મુશ્કેલીઓમાંથી, દેશીઓની ફરજત અને અંગત જ્ઞાને જ તેમનો બચાવ કર્યો. સર્વને એક સરખા સંકટો વેઠવાં પડ્યા હતા.

૯ મી એપ્રિલે નદીમાં આવેલા સૈન્ય બાર્થેલોમ્યો નામક ટાપુએ તેઓ પહોંચ્યા. આ ટાપુ પર અગ્રલાગના એક ચાણુ તરીકે સ્પેનીયર્ડોએ કીલ્સેન્બર્ગી કરી હતી, અર્ધ જોળાકારમાં એક નાનું તોપખાનું રાખ્યું હતું, જેમાં નવ કે દસ નકુચા પર ફરે એવી તોપો (Swivels) રાખવામાં આવી હતી; અને સોળ કે

અરણ્ય જાણુ તે તોપો ફેડવા રહ્યા હતા નદીનો પ્રવાહ કદિન અને વેગવાળો હતો, તે ભાગ તોપખાનાની દક્ષિણ અને કાણુમાં આવી ગયો હતો જેથી કરીને એ તોપખાનું તે ભાગપર અસરકારક મારો ચલાવી શકે. હવે પોતાના ઘોડાક નાવિકોને મોખરે નેસ્તન કિનારા પર કુદી પડ્યો. જે જમીન પર તે કુદ્યો તે એટલા જાણ કાઢવાળી હતી કે મુશ્કેલીથી નેસ્તન તેમાંથી બહાર નોકળ્યો અને નીકળના નીકળનાં પોતાનાં પગરખાં મુમાલ્યાં. તથાપિ અડવાણે પગે તે આગળ વધ્યો અને તોપખાનાનો કબજો લીધો. સાન જુઆનનો કીસ્સો હજી આસરે સોળ માઇલ ઉપવાણે હતો; પરંતુ કીણાથી થોડેક માઇલ દૂર નીચાણના પ્રદેશમાં દારૂગોળો અને બીજાં સરસામાન જમીન પર ઉતારવામાં આવ્યા; અને ઘીમ જંગલોમાંથી સૈનિકોને કુચ કરવી પડી. એક ઝાડની કાળીમાંથી એક સાપ નોકળ્યો અને તે એક જાણુની આંખની નીચેના ભાગમાં કરડ્યો. તે માણસ તત્કાળ મરણ પામ્યો; નેસ્તન પોતે એવા સપનો ભોગ થતો જમી મયો. ધણે જ યાકી મયેલો હોવાથી તેણે પોતાની ખુલ્લી પથારી કેટલાક રૂક્ષોની નીચે લટકાવવાની, અને તેમાં ઉંઘવા લાગ્યો તે વેળા એક સરડો તેના મુખ ઉપર ચઢીને પસાર થયો. દેશીઓએ સહજાએ તેને જોયો. તેનો શો અર્થ થાય છે તે તેઓ જાણુના ડોવાથી તેને એકદમ જાગ્રત કર્યો. નેસ્તન ઝંઝકી ઉઠ્યો, એટલે જુએ છે તો પોતાના પગ આગળ એક અત્યંત પ્રાણુધાતક સર્પનું મુઝગું પડ્યું હતું.

સાન બારેલોએ લીધા પછી એ દિવસે એટલે ૧૧ મી તારીખે અગ્રેને સાન જુઆન સમક્ષ આવી લાગ્યા. નેસ્તનનો અભિપ્રાય એવો હતો કે, વિનાવિચરે દક્ષિણ કરી કીસ્સો કબજો કરવો; પરંતુ નેસ્તન મુખ્ય સરદાર ન હતો, એટલે નિયમિત રીતે યેરો માવવાનો વિચાર પસંદ કરવામાં આવ્યો. યેરોનો પ્રારંભ થઈ

રાકે તે પહેલાં દશ દિવસો વ્યર્થ ગુમાવવામાં આવ્યા. ઘેરો ધાલ-
 વામાં જોખમના કરતાં ચાક વધારે હતો અને શત્રુના કરતાં ધાકનો
 કમ વધારે રાખવાનો હતો. વર્ષાદ પડવો શરૂ થયો, અને જો ઘેરા-
 વધા લોકો શોડાક દિવસ વધારે ટકાવ કરી રહ્યા હોત તો તેમને
 ઘેરો ધાલનારાઓ રોગથી હતા ન હતા થઈ ગયા હોત. એ કીશો
 ૨૪ મી એ શરૂઆત આવ્યો પરંતુ આ વિજયથી તેઓને ધારેલી
 રાહત મળી નહિ. કીશો કેદખાના કરનાં પણ વધારે ખરાબ હતો,
 અને માંદાઓને સાજા કરે અથવા દુશ્વર સ્વસ્થ રહેલાઓની
 સ્વસ્થતા જાળવી રાખે એવી કાંઈ પણ સગવડ તેમાં મળી નહિ.
 માંદગીનો કામગીર હુમલો શરૂ થયો અને તેમાં ધણી ખરા સ્વધામ
 પહોંચી ગયા. નેક્સનને વેળાસર ત્યાંથી ખસવું પડ્યું હતું, એટલે
 જ તે ખસ્યો. ઘેરાની શરૂઆત પછી મરડાથી તે પટકાઈ પડ્યો.
 તે દરમિયાન “ જનુસ ” નામના ૪૪ તોપોના વહાણનો કેપ્ટન,
 સેવર મરણ પામ્યો અને તેની જગ્યા લેવાનો હુકમ નેક્સનને આપ-
 વામાં આવ્યો. તેથી, સાન જુઆનનો કીશો સરથે આવ્યો તેને
 આગલે દિવસે જમૈકા જવા તે નીકળ્યો. પરંતુ માંદગી વધી પડી;
 તે પથારી વશ થયો. તેથી તબીબત સુધારવાને માટે તરતજ ‘ બાય ’
 ગયો. ત્રણ માસમાં તેની તબીબત સુધાર્યા પછી તે લંડન ગયો, અને
 નોકરી મેળવવાને માટે અરજી કરી. લગભગ ચાર માસ પછી ૧૭૮૧
 ના ઑગસ્ટ માં ૨૮ તોપોના “ આલ્ફીમાલ્ ” હિપર તેની નિમ-
 ઘૂંક થઈ.

દુશ્વર સુંધી તે પોતાનું પૂર્ણ આરોગ્ય પ્રાપ્ત કરી શક્યો ન
 હતો; અને પોતાનું વહાણ સજ્જ કરવામાં રોકાયો હતો, એટલામાં
 તે પાછો એટલો બધો અસ્વસ્થ બની ગયો કે પથારી બહાર બાગ્યે જ
 પંગ મૂકી સંકતો. છતાં એવી હાલતમાં હિતર સમુદ્ર-નોર્થસીકમાં તેને
 નીકલવામાં આવ્યો અને આખો શિયાળો ત્યાં જ રાખવામાં આવ્યો;

આવા દાનિકારક દુકમથી તેને ઘણું લાગી આવ્યું હતું મુશીબત
 ઇતિહાસમાં જોને - "આર્મ્ડ ન્યુટ્રાલિટી" (હથીયારબંધ
 તટસ્થતાઈ). કહેવામા આવે છે, તેનો સમય આવતો હતો કે-માર્કના
 નૌકા સેનાપતિનાં કમાં વદાણો આવ્યાં છે, અને તેમનું બળ કેટલું
 છે, તે લખી લાવવાને માટે તુરંત. પર માણસ મોકલ્યો, નેક્સને તેને
 પ્રત્યુત્તર આપ્યો: "આલ્બીમાર્લ" જિટનના રાજાનાં વદાણો-
 માંનું એક છે; તમે બાબુ પરથી નીચે ઉતરો ત્યારે સારેબ,
 તમને તોપો ગાલુવાની છુટ-છે, અને તમે કેનીય નૌકાસેનાપતિને
 ખાત્રી આપજો કે જો જરૂર પડશે તો તે સધળાનો ઉપયોગ કરવાને
 પૂરતાં માણસો રોકવામા આવશે" આ પ્રસંગે નેક્સને કેનીય કિનારા-
 નું અને તેના પાણીની લુદી લુદી જમાની જિંડાઈઓનું અચ્છું
 ચાન મેળવ્યું, જેનો અગ્રતિમ લાભ ઇચ્છાંને પાછળથી મળ્યો. ત્યાંથી
 પાછા ફર્યા પછી ૧૭૮૨માં તેને કવેમેક જવાનો, દુકમ મળ્યો, તેથી
 તે કાનડા જવા નીકળ્યો ત્યાર પોતાની તપાસ લેવાની પહેલી જ સાર-
 માં "આલ્બીમાર્લ" એક માછલાં પકડનાર, વદાણુ કબજે કર્યું,

૧. આ સરજા પાને હથીયારબંધી તટસ્થતાનો અર્થ એ છે
 છે કે, અમેરિકન વિપ્રદ દરમ્યાન તટસ્થ હોવાનાં વદાણો તપાસવાનો
 દરજ્જા હજીબ જોગવાઈ હતી, તે દરજ્જાની સામે થવાને રશિઆ,
 પ્રસિઆ, જર્મની, સ્વીડન કે-માર્કે ૧૭૮૦માં એક્સપે ક્યો હતો
 એ સંપત્તે "સરજા તટસ્થતા"નું નામ આપવાનું આવે છે, ૧૮૦૦,
 માં બીજી સરજા તટસ્થતા સ્થપાઈ, જેથી ઇંગ્લીશ કાફો ખાત્રીકે
 સમુદ્રમાં મોકલવામાં આવ્યો હતો અને કાપનહેમન પર તોપોના
 ગોળાઓનો વપદં પરજાવવામાં આવ્યો હતો, ૧૮૦૧ ની ૧૭ મી
 જુને સેંટ પીટર્સબર્ગની 'કન્વેન્શન'માં તે બીજી તટસ્થતાનો ત્યાં
 કરવામાં આવ્યો હતો.

એ વદાણના માલીકની લગભગ સઘળી મીલત તેમાં હતી, અને તે બાપડાનું બહોલું કુટુંબ તેની આપુરતામૂલક રાહ નોતું હતું. નેલ્સને તેને ખોસ્ટનના ઉપસાગરમાં સુકાની તરીકે સંખ્યા પછી તેને તેણે વદાણ તથા મીલત ખાજી આપ્યાં, અને ખીલું કાઢી વદાણ તેને પકડે નહિ તે માટે એક પ્રમાણપત્ર આપ્યું. એ માણસ પાંછળ-થી પોતાની જીંદગીને જોખમે ઘેરાં મરઘાં અને તાજાં ખોરાકની ભેદ લઇને “આલ્મીમાર્લ” પર આવ્યો. આ ખોરાક તેમને ધણો જ ઉપયોગી અને ઉપકારક થઇ પડ્યો. આ વખતે “આલ્મીમાર્લ” મુશ્કેલીથી બચી ગયું હતું ખોસ્ટનના બંદરમાંથી એક લડાયક બાર-ફેસ અને ખીજાં ચાર ફેન્ચ વદાણો નીકળ્યાં હતાં તેમની પાછળ તે પડ્યો. નેલ્સને જોયું કે તેમની ગતિ વધારે હતી, અને તે પ્રતિપળે વધારે નજીક આવતાં હતાં તેથી સુકાની તરીકેની પોતાની કુસલતા પર આધાર રાખી લીમતથી સેંટબ્યોર્જસ કિનારાના લાકાંવાળાં ભાગમાં તેણે પોતાનું વદાણું દંકરી દીધું, દવે તેની પાછળ માત્ર લડાયક વદાણ જ ચાલુ રહ્યું; પરંતુ શત્રુ કુમક વિનાનો છે, એમ માલૂમ પડતાં નેલ્સને સડ ઓછા કર્યા અને પોતાની ગતિ મંદ કરી, એ જોઇને નેલ્સનની પાછળ જવાને બદલે પોતાના સાથીઓની સૌધમાં જવાનું ફેન્ચ વદાણને સલાહકારક લાગ્યું.

સિપાઇઓ, માલ વગેરે લઇ જવા લાવવાના વદાણોનાં (Transports) એક કાફલાને ન્યુયોર્ક સુધી સહીસલામત પહોંચાડી આવવાનો “આલ્મીમાર્લ” ને હુકમ મળ્યો. સેન્ડી હુક મુકામે આવી પહોંચતા તે કમાન્ડર-ઇન-ચીફ-મુખ્ય સરદાર જેમ્સીરલ ડીગ્બીને મળ્યો. શત્રુઓનાં વદાણ વગેરે કબજે કરી નાણાં મેળવવાનું એ સ્થળ સંદર હતું. એણે માર્મિક કથન જેમ્સીરલ ડીગ્બીએ કયું. “હા જી,” નેલ્સને જવાબ વાળ્યો, “પરંતુ વેસ્ટ ઇન્ડીઝ પ્રતિષ્ઠા મેળવવાનું સ્થળ હતું.” તે સમયે રાણીના પિંજવડત

છગલાંડ પાછુ ફરુ, અને ૧૭૮૩ ની ૩ જુલાઈએ તેને નોકરીમાંથી મુક્ત કરવામાં આવ્યું. લંડન આવ્યા પછી પોતાનાં સગાંને પણ મળવા જતાં પહેલાં વિગદ દરમ્યાન જુદાં જુદાં વક્ષાણામાં પોતાનાં માણસોએ નોકરી હોય તેમના પગારો ચુકવી અપાવાતું કામ પહેલું કર્યું. તે પછી નેક્સનને સર્વથી પ્રથમ રાજસભાતું દર્શન કરાવવામાં આવ્યું, અને તે સમારંભ સમાપ્ત થયા પછી પિંકનની ઇનમાં તેણે પોતાના મિત્ર ફ્રેવિસન સાથે બોજન લીધું અને વીતકવાર્તા કહેવામાં બાકીનો દિવસ ગાળ્યો.

પ્રકરણ બીજું.

લમ-ફેચ ઉત્કાન્તિનો પ્રારંભ (૧૭૮૪-૧૭૯૩)

A Briton, even in love, should be
A subject not a slave !

—Wordsworth

Honour and shame from no condition rise;
Act well your part, there all the honour lies.

—Pope.

I have mark'd
A thousand blushing apparitions
To start into her face; a thousand innocent shames
In angel whiteness, bear away those blushes.

—Shakespeare

“ સપત્તિ એકડી દયાં વિના વિમદનો અંત આપેશે ઉં; પરતુ મારા આલિંગન એક પણ કાપ નથી. હું આસા રાખું છું કે, મારા મનમાં મ'પત્તિના કરતા સાચી કીર્તિ અને ઉચ્ચ સ્થાન ભોજવે છે.” નેસ્તને આ ઉદ્ગારો પોતાના એક પત્રમાં કાઢ્યા છે. દરે ને કોઈ વદાણ પર નોકરી લેવાને અગત્ય કમી સકયો નહિ; કેમકે તે વખતે દિવાળ પડ્યો હતો તેથી દનકળથી પોતાની પત્ની પ્રમાણે સ્ત્રી સાથે એટલો તે પત્રવાન ન હતો. તેથી સુમેદના સમયમાં પોતાના અર્થ

પગાર પર કેરકસર કરી રહેવામાં હાપણુ-છે, એમ વિચારી નીકા સૈન્યના કેપ્ટન એકનામારાની સાથે તે ફાંસ ગયો અને સેન્ટ ઓમર્સમાં રહ્યો. અદિયા તે એક અંગ્રેજ પાટરીની પુત્રી સાથે પ્રેમમાં પડ્યો, પરંતુ પૂરતી આવક નહિ હોવાથી હાપણુ વાપરીને તેણે ફાંસ છોડવાનો વિચાર કર્યો. આ આત્મસંયમથી-કુદરતી રીતે તેને સમુદ્રયાત્રા કરવાનું મન થયું; અને નીકાસૈન્યનું કામકાજ કરનારી સભામાં-એડમીરલ્ટી-કોર્ટ હોવેની મુલાકાત દરમ્યાન તોફારી વિષે પ્રશ્ન પૂછવામાં આવતા તેણે દફતરમાં જવાબ આપ્યો. તેથી ૨૮ તારીખના “ઝેરીબસ”માં ૧૭૮૪ ના માર્ચમાં તેની નિમણૂક કરવામાં આવી તે વહાણુ લીવર્ડ ટાપુઓમાં જતું હતું. નેસ્સનના વહાણમાં યુવકો ધણા હતા, અને તેઓ ખરેખર સફળાગી હતા, કેમકે નેસ્સન તેમને સરસ તાલીમ આપતો. જેમ એક પક્ષી પોતાનાં પાંખખાણાં ખચ્ચાને ઊડતાં સિખવે તેવી કાળજીથી નેસ્સન તેમને તાલીમ આપતો. જે તેને માલુમ પડે કે કોઈ યુવક જિંદગી ચડતાં બીડે છે. તો મિત્રતાપૂર્વક તે તેને કહેતો, “વાર સાહેબ હું ડોલ કાઢીને મથાળે ચઢવાની શરતમાં જિતઈ છું. અને પ્રાર્થના કરું છું કે હું તમને ત્યાં મળીશ.” પેલો બાપડો યુવક તરતજ જિંદગી ચઢવા માંડતો, અને ગમે તેમ કરીને ચઢતો-થી રીતે તે નેસ્સન કદાપિ જીતો નહિ; પરંતુ ત્યારે તેઓ મથાળે મળતા ત્યારે તેની સાથે આનંદપૂર્ણ રીતે વાતચિત્ત કરતો, અને જિંદગી ચઢવું એ જોખમ-ભરેલું અથવા કઠિન છે એવું કહેનારની ઘણી દયા ખાવી જોઈએ, એમ એ કહેતો. તેમના અભ્યાસને માટે પણ નેસ્સન સારી કાળજી ધરાવતો; તેમ જ સારા સારા માણસો સાથે અવસર મળતા તેમનું એળખાણુ કરાવવાની પણ તે સંભાળ રાખતો.

નેસ્સન વેસ્ટ ઇન્ડીઝમાં આવ્યો ત્યારે તેને સીનીયર કેપ્ટનની પદવી મળી, તેથી ત્યાંના ઉપરી અધિકારીઓમાં તેનો હોદ્દો બીજો

હતો. તેણે પોતાની ફરજો બજાવવામાં એક ચરણે ઉત્સાહ અ-
 અને ચમત્ક્રમ બતાવ્યાં. વાવાઝોડના માસ પૂરા થયા પછી નેરી-
 રોડમાં 'મોરીઆસ' ઘંગર નાખી પસંદ હતું, તે વેળા એક ફેંચ
 લગાયક આરક્સ કિનારાની તફન નજીક રહીને પવનની સામી દિશામાં
 પસાર થયું. નેસ્તનને સમાચાર મળ્યા હતા કે, અંગ્રેજોના ખાંડના
 ટાપુઓની તપાસ કરવાને માટે એ વડાણને માર્ટિનિકાથી મોકલવામાં
 આવ્યું હતું. અને તે તુતકપર બે સામાન્ય અમલદારો
 અને કેટલાક એજનીયરો હતા. તેમનો આ ઉદ્દેશ નિષ્ફળ કરવાનો
 નેસ્તને નિશ્ચય કર્યો, અને તેમનો પીછો પકડવાને ટુકમો આપવામાં
 આવ્યા. તેઓ સેન્ટ લુડેગીયાના ચોરવા (સમુદ્રમાં ત્યાં નાંગરેલા
 વડાણ તરતા રહી શકે તે જગા-Roads)માં ઘંગર નાખી, પડમાં
 હતાં ખીજે દિવસે ત્યાંજ નેસ્તનને તેમનો ફેંચ થયો; અને એ
 વિદ્યાલુની દિશામાં બે ઘંગર-દોર (Cable=૭૨૦ ફીટ) ને અંતરે
 નેસ્તને ઘંગર નાખ્યું. પછી ફેંચ અધિકારીઓને મળવાને માટે
 બોજનનું આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું ત્યારે નેસ્તને તે પ્રસંગે ફેંચ
 ટુકડે (ફેન)ને ખાત્રી આપી કે, તેમનો હરાદો શિદ્ધિ મુશ્કેલી
 મુશ્કેલી સેવાનો છે, એમ પોતાને સમજાવવાથી તેમને માન આપવાને
 માટે તે પોતે ત્યાં આવી પહોંચ્યો હતો. ફેંચોએ પણ નેટલાજ
 વિનયપૂર્વક એટલો બધો પરિશ્રમ ઉદાસવાની ના પાડી, અને
 ઉમેયું કે કોઈપણ ટાપુપર ઉતર્યા વિના તેઓ ટાપુઓની માત્ર પ્રદ-
 સિખા કરવાના હતા. પરંતુ આત્મન વિનયપૂર્વક નેસ્તને તેમનો પીછો
 છોડ્યો નહિ. તેમણે નજર મુશ્કેલી છટકવને યત્ન રાંધે માથો,
 પણ તેમાં તેઓ નિષ્ફળ થયા. અતે નેસ્તનને હેનરેલો કે તેના દાસ-
 માંથી છટકી ન્દાસતું અસહ્ય લાગ્યાથી નિરાશ થઈને તેઓએ
 પોતાનો મૂળ આશય છોડી દીધો, અને માર્ટિનિકા તરફ પાછા

હવે વિશેષ મહત્વના કાર્ય તરફ ચીઝ તેનું ધ્યાન ખેંચાયું. અમેરિકનો, બ્રિટિશ હકૂમત હેઠળ હતા ત્યારે તેમને આપવામાં આવેલા પરવાનાનો લાભ લઈને તેઓ બ્રિટિશ ટાપુઓ સાથે વ્યાપાર ચલાવતા હતા. નેક્સનને યાન હવું કે, “ નેવીગેશન એક્ટ ” (વડાણોનો કાયદો) ની રૂઢિએ એ ટાપુઓ સાથે સીધી કે આડ કતરી રીતે વ્યાપાર કરવાની પરદેશીઓને મના કરવામાં આવી હતી. ઇંગ્લાંડથી વિમુદા પડવાથી હવે અમેરિકનો પરદેશીઓ બન્યા હતા, તેથી તેમને આ વ્યાપારનો લાંબ મળવો ન જોઈએ, એવો નિશ્ચય નેક્સને કર્યો. ત્યાંના કેમાંડર ઇન્-ચીફ સર રીચર્ડ લ્યુઇસનું આ માળતપર ધ્યાન ખેંચવામાં આવ્યું. નેવીગેશન એક્ટ તેના જોવામાં આવ્યો હતો, તે નેક્સનને તેને જાતલીને તેનો અર્થ સમજાવ્યો. અને ‘ પોર્સમિટના ’ એ કાયદાને માન અપાવું જોઈએ એમ કહ્યું. તેથી નેવીગેશન એક્ટને અમલમાં મુકવાનો હુકમ આપવામાં આવ્યો.

આ સમયે મેજર-જનરલ સર ટોમસ સર્જો લીવર્ડ ટાપુઓનો મવર્નર હતો, પોતે કેવી રીતે કામ ચેવા માંગે છે, વગેરે કાર્યક્રમ સમજાવવાને નેક્સન તેની સન્મુખ આવ્યો ત્યારે તેણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો: “ વ્યોજ્ઞા સરકારોને યુવાન ગુદસ્થોની સલાહ લેવાની રેવ નથી. ” નેક્સને પોતાની સ્વાભાવિક આત્મ-શ્રદ્ધાપૂર્વક પ્રત્યુત્તર આપ્યો:

“ નેવીગેશન એક્ટ ૧૬૫૧ માં પસાર કરવામાં આવ્યો. તેની રૂઢિ અંગ્રેજી વડાણો અથવા તે યીજો જનાવનાર દેશના વડાણો સિવાય બીજા વડાણોને ઇંગ્લાંડમાં માત્ર આપાત કરવાની મના કરવામાં આવી હતી. એમાં ૧૬૬૦, ૧૬૬૩ અને ૧૬૭૨ માં સુધારો વધારો કરવામાં આવ્યો હતો. તેના ઘણા ભાગ રદ કરવામાં આવ્યો હતો, અને ૧૮૪૯ માં તેને હંગેસને મારે રદ કરવામાં આવ્યો છે. ”

“ સાહેબ, હું ઇચ્છાંકના મુખ્ય પ્રધાન જેટલો ‘ટૂંક’ છું, અને તે પ્રધાનમાં રાજ્યતંત્ર ચલાવવાનું જેટલું સામર્થ્ય છે, તેટલું સામર્થ્ય ત્યાંના રાજાના એક વડાણની સરદારી ભોગવવાનું મારામાં છે, એમ હું ધારું છું.”

ખીજાઓનો અભિપ્રાય કે વર્તન ગમે તેવાં હોય તો પણ તેણે પોતાની ફરજ બજાવવાનો નિશ્ચય કયો હતો: અને સેન્ટ ક્રીસ્ટ આવીને તેણે સર્વ અમેરિકનોને હાંકી કાઢ્યા. તેઓ એમ ન ધારે કે, તેમને માટે જાળ પાયરવામાં આવી હતી, તેટલા સારા તેમને પૂરી ખર્ચર આપ્યા વિના ‘નેવીએશન એક્ટ’ અમલમાં ન મૂકવો, જે વિચારથી તેણે આ પગલું ભર્યું હતું. અમેરિકનો કાલ્યાયકને સેન્ટ ક્રીસ્ટમાંથી તો ચાલ્યા ગયા, પરંતુ તેમને મલેકા અનુમોદનથી તેમના પગમાં જોર આવ્યું, અને નેક્સનના ડુકમેની સામે યવાતો નિશ્ચય કયો. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે, ત્યાંના રાજાના વડાણને કાયદેસર સત્તા નથી કે તેઓ તેમને પકડી શકે. ત્યાંના સર્વ સંરક્ષા-નિકા એક પણ અપવાદ વિના તેની વિરુદ્ધ હતા. જુદા જુદા દલ-ઓના ગવર્નરો અને પ્રમુખોએ તેને અનુમોદન આપ્યું નહિ; એમાં માત્ર એકજ અપવાદ હતો. કાંઈ પણ જાણુ પર કાંઈ પગલું ભરવાનો હરેલાગવાથી નેકાસેનાપતિએ તેને એક ચિઠ્ઠી લખી મોકલી સલાહ આપી કે, સત્તાના પ્રમુખની મરજી પ્રમાણે વર્તવું. આ ચિઠ્ઠી ખાનગી રીતે અને સલાહના રૂપમાં આવેલી હોવાથી તે પ્રમાણે નહિ વર્તવામાં કાંઈ જોખમ ન હતું. પરંતુ સર રીચર્ડ સ્પુલ્સની સાથે માથાફાડ કર્યાને જાણે જ એક માત્ર પસાર થયો દશે, તેટલામાં તેના નરકથી ડુકમ મળ્યો કે, એ વિષય પર પોતાને હરે સારી સલાહ મળી છે; અમેરિકનોને આવનાં અટકાવવા નહિ, અને ‘ગવર્નર’ તેમને પદવાનગી આપે તો છૂટથી જવા આવવા દેવા એવી જ મનાવખનો ડુકમ જુદા જુદા ગવર્નરો અને પ્રમુખોને પહોંચાડ-

વાંમાં 'આબ્યો' હતો. જનરલ 'ચર્લ્સ' અને 'બીજીઓએ' સત્તાપૂર્ણ રીતે કહ્યું કે, કમાન્ડર-ઇન-ચીફે નિર્ણય કરવાનું કાંપ તેમને પોતાને સોંપ્યું હતું, તેથી તેઓ અમેરિકન વહાણોને ઘાબડ મવા દેશે. એ સેકિને તો નેક્સને ચૂંપ કર્યા. પરંતુ સર રીચર્ડને સમજાવવાનું કામ 'કેપ્ટન' હતું. પાર્લામેન્ટના કાયદાનો અથવા પોતાને મળેલા ફુકમોનો 'અનાદર કરવો એવી' સુડી વચ્ચે સોપારી ના જેવી તેની રીયલિટી થઈ. પોતાને મળેલા ફુકમોનો અનાદર કરવાનો તેણે નિમ્મય કર્યો. વિનયશીલ ભાષામાં સર રીચર્ડને પત્ર લખીને નેવીગેશન એક્ટની સાદી સીધી ભાષા સમજાવી, અને રૂબરૂ મળાય નહિ ત્યાં સુધી મળેલા ફુકમોનો અમલ કરવાની ના પાડી. સર રીચર્ડને પ્રથમ ગુરસો આબ્યો, અને નેક્સનની જગ્યાએ બીજાને નિમવાનો વિચાર કર્યો, પરંતુ તેના ટડેલના જાણવામા આવતાં તે ટડેલે સર રીચર્ડને કહ્યું કે, સહજા એ ફુકમોને ગેરકાયદેસર ગણના દતા, તેથી દરિયાઈ ગુન્હાની તપાસ માટેની અદાલત (Court-martial) માં નેક્સનની તપાસ ચાલી શકશે નહિ. અને સદ્ભાગ્યે સર રીચર્ડ જાકી ન હતો. તેમજ ફેટલેક અંશે ઉદાર પણ હતો. પાછળથી પોતાની બૂઝ બનાવવાને માટે નેક્સનનો તેણે આભાર પણ માન્યો હતો.

“ મિડિએટર ” માંના કોલિંગવુડે, અને “ રેટલર ” માં તેના ભાઈ વિન્ફ્રીડ કોલિંગવુડે નેક્સનને સક્રિય સલાય આપી. જહાતખાતા (Custom-house) પર ખબર આપવામાં આવી કે, અમુક દિવસ પછી બંદરોમાં માલુમ પડતાં સર્વ પરદેશી વહાણોને પકડવામાં આવશે; અને પરિણામે ધણાંને પકડવામાં આવ્યાં તથા દરિયાઈ ખાતાની અદાલત (Admiralty court) માં તેમને અપરાધી ઠરાવવામાં આવ્યાં હતાં. “ બેરીઆસ ” નેવીસ મુકામે આવ્યું ત્યારે માલગી ખાતેખાતે ભરેલા ચાર અમેરિકન વહાણો તેના જોવામાં આવ્યાં. તે ટાપુના વાવટા ઉગડતાં હતાં. પોતાનો ખરો વાવટો

ચદાવીને ૪૮ કલાકમાં આપ્યા જવાનો તેમને દુકમ આપવામાં આવ્યો;
 પરંતુ અમે અમેરિકનો નથી, એમ કહીને તેઓએ એ દુકમો માન-
 વાની ના પાડી. પછી તેમાંના કેટલાક નાવિકોને નેક્સને તપાસ્યા-
 પોતે અમેરિકનો છે, અને વદાણો તથા તેમાં ભરેલો માત્ર પણ
 અમેરિકન છે એ વાત તેમણે કળ્પવ કરી. નેક્સને તેમને પકડ્યા.
 આથી તોફાન જગ્યું. સંસ્થાનિકો, જકાતખાનું, અને ગવર્નરે સર્વ
 તેની સામે દતા. નેક્સનની સ્થિતિ કઠોરી થઈ. અમેરિકન ટુડેસોતો
 પક્ષ લેવાને ઉધરાણાં યજા માંડ્યાં, નોકાસેનું પતિ તટસ્થ રહ્યો, અને
 અમેરિકનોએ નેક્સનની પાસેથી ૪૦,૦૦૦ પાઉંડની તુકસાની ભરી
 લેવાને પગલાં ભરવા માંડ્યાં. કદાચિત આવી મોટી રકમને માટે
 પોતાને પકડવામાં આવે, એ લાયથી નેક્સન પોતાના વદાણુમાં જ
 ભરાઈ રહેતો, આવી સ્થિતિમાં આઈ અડવાડિયાં ગાળ્યાં. તે દરમ્યાન
 દરિયાઈ ખાતાની અદાલતમાં મુકમો આવ્યો. નેક્સને પોતાનો અચાવ
 એવી સરસ રીતે ક્યો કે, તે સાર વદાણુને અપરાધી કરાવવામાં
 આવ્યાં. આ કામ સાધતું હતું તે દરમ્યાન તેક્સને ઇંગ્લાંડના રાજાને
 એક અરજી કરી હતી, જેને પરિણામે દુકમો કાઢવામાં આવ્યા કે,
 રાજ્યને ખર્ચે તેનો અચાવ કરવો. તેજ વેળા સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટને
 અરજીઓ કરી તથા સૂચનાઓ કરી 'રજીસ્ટર એક્ટ' ઘડાવ્યો અને
 પસાર કરાવરાવ્યો. એમાં નેક્સનના વર્નનની પરાક્ષ રીતે પ્રયત્નો
 થવાથી તેને પરમ સતોષ થયો. પરંતુ ઐટલિનના આપારનું રક્ષણ
 કરવામાં પ્રયત્ન અને ઉત્સાહ બતાવવા માટે તીબેરી ખાતાએ કમા-
 ન્દરદનનીકનો આજાર માન્યો ત્યારે નેક્સનને ઘણું માફ લાગ્યું,
 અને માફ લાગવું જ જોઈએ. જે વ્યાપારનું રક્ષણ કરવાનો પ્રથમ
 વિચાર જ તેના મનમાં સ્પુર્ષો હતો, જેને માટે તેણે સર્વ પ્રકારનો
 વિરોધ સ્તંદન ક્યો હતો અને પોતાના ઉપરીના દુકમોનો પણ અના-
 દર કરવાની દામ બીડી હતી, જેને માટે સારીરિક પરિશ્રમ, માનસિક

વ્યથાં અને ચિંતા, અને આર્થિક ભોગ વેઈયાં હતાં, તે સધળી સેવાઓ કર્યા છતાં પોતાનો આભાર પણ ન મનાય અને ઉલટી રીતે એ કાર્યમાં કેટલેક અંશે વિધ્નરૂપ થનારનો આભાર માનવામાં આવે ત્યારે એવો કયો પ્રામાણિક અને સ્વમાનપૂર્ણ મનુષ્ય હશે કે- જોને લાગણી થયા વિના રહે! પરંતુ પોતાની ફરજ બજાવ્યાથી- તેના હૃદયમાં અત્યંત સંતોષ હતો.

વસ્તુસ્થિતિ આવી હોવા છતાં, તેને વિસામનો એક ભાગ મળ્યો. આ વખતે ડૉ. નિસ્પેટ નામના એક ડૉક્ટરની વિધવા અરાદ વર્ધની હતી, તેનો પ્રેમ મેળવવાને નેસ્સન પ્રયત્ન કરતો હતો. રિવાજ પ્રમાણે સંવનન (Wooning) ચાલતુ હતું. એ મિસિસ નિસ્પેટને એક ત્રણ વર્ષનો જોશિઆ નામનો પુત્ર હતો. નેસ્સનને તેને માટે ધણું હેતુ હતું. ૧૭૮૭ ના માર્ચની, ૧૧ મી તારીખે તેમનું લગ્ન થયું. પ્રિન્સ વિલિયમ હેન્રી આગસ્ટા સિયાળામાં વેસ્ટ ઈંડીઝ આવ્યો હતો, તે પોતાની ખુશીથી રુક-આદાન આપવાને લાજર રહ્યો હતો. આ લગ્નથી નેસ્સનની નાવિક તરીકેની ઉજ્જવલ કારકીર્દિની દરે પરિસ્થિતિમાં આવી રહે છે; અને એ લગ્ન ઇંગ્લાંડની મહાન પ્રજાકીય ખોટ સમાન છે-એવો અભિપ્રાય તે વખતે કેટલાકોએ બાંધ્યો હતો. તેઓ કહેતા કે આ લગ્ન ન થયું હોત તો નેસ્સન મહાન વીરનર ચાત. પરંતુ પ્રેમે નેસ્સનને કર્તવ્યવિમુખ કર્યો નહિ. મગ્ન સમયે દર્શાવાયલા આવા ભયો ખોટા પડ્યા. નેસ્સનનો પ્રેમ બંધવાનુ હતો, તેમજ તેની કર્તવ્ય ભાવના પણ તીવ્ર હતી. પ્રિયતમાથી દૂર રહેવા છતાં, અને પોતાના નિત્ય કર્તવ્યમાં અત્યંત નિમગ્ન રહ્યાં છતાં, તેને પોતાની પ્રેમમૂર્તિના પ્રેમનું વિસ્મરણ

એને અંગ્રેજીમાં to give away the bride ના નામથી ઓળખવામાં આવે છે.

યતું નહિ, ઉલટો તેમાં વધારો ચૂપા કરતો. સમુદ્રનું ખાડું પાણી અને ગેરદાવંતરી પ્રેમને પોંચ નાખે છે, એવી નાવિકામાં સામાન્ય થઈ પડેલી કહેવત તેણે ખોટી પાડી દેલી. પરંતુ ત્યારે ફનીઆમાં તેને કંઈવા અનુભવો થયા, અને સંતાપ થતાં ત્યારે તે પોતાની પ્રેમમૂર્તિના ચિંતનમાં વિસામો લેતો, અને તેમાંજ જગતને લેતો. તેના વિના જીવનની પણ દરકાર ન કરતો. ‘હું’ ને મારી વડું, એમાં આવું સદું’ એ કહેવન જનસ્વભાવના ઊંડાં સ્વરૂપોની ઝાંખા કરાવે છે. પાસવરૂત્તિથી પ્રેરાયેલી વ્યક્તિને માટે એ કહેવત જોટલી થયાર્થ છે, તેટલીજ, બંધે તેથી વધારે શુદ્ધ પ્રેમમાં જોએ નરબોજ થયાં હોય છે તેમને માટે તે સત્ય છે. એદ માત્ર એટલો હોય છે કે, કાળે કરી પાસવરૂત્તિવાળાંની સાગળીનો દેખાનો ઉભરો સ્વસ્થ સમયમાં યાત થઈ જાય છે, ત્યારે શુદ્ધ સ્નેહીના નેદમાં નિત્ય રૂદ્ધ થયા કરે છે. અને હજી એ કેવંસ દેહકલ્પ નથી, પરંતુ આત્માઓનું હજી છે, એમ સામાન્યનઃ માનવામાં આવે છે. તેમ તે અવનતિકારક નહિ પણ ઉત્કર્ષજનક છે. કાપક નહિ પણ પોષક છે, એ સત્ય નેસ્તનના જીવનથી દઢ થાય છે.

આ અર્થે નેસ્તન દ્વારા તે દરમ્યાન એક જીવન અનિષ્ટ સામે તેણે બાથ બીટીઅદિયાં નીકાખાતાની સાથે સંબંધ ધરાવના કોન્ટ્રેક્ટરો વગેરેની નાણાં ખાઈ જવાની રીતો તેણે પ્રથમજોઈ ત્યારે તેને સંદેશી આપવામાં આવી, અને નીકાસૈન્યને માટે ખરીદવામાં આવેલા માલને માટે લેણાં નીકળના પંસાને માટે ત્યારે ખરીદીયાં સદીઓ કરવાને આજુવામાં આવ્યાં, ત્યારે ખરેખાત, જગત ભાવે માત્ર ખરીદવામાં આવ્યો છે કે નહિ, તે જાણવા માટે તેણે મૂળ ચિટ્ટીઓ (ouchers) માગી. પરંતુ એવી ચિટ્ટીઓ આપવામાં આવે તો નાણાં વધારે ગણી સકાય નહિ, માટે એવો રિવાજ જ રાખવામાં આવ્યો ન હતો. આવી રીતે નાણાનો ફર પયોન થવાના સંબંધે પણ દોવાથી નેસ્તને તે વેળાના નીકાસૈન્યના

નિયામક સર ચાર્લ્સ મિડલ્ટનનું ખ્યાન ખેંચ્યું. એનો જવાબ એવા અર્થનો હતો કે, જૂની રૂઢિ, કીક છે. બીજો ઉપાય ન હોવાથી નેક્સનને આ ફગ વિદ્યાને આધીન થવું પડ્યું. તે પછી એ-ટીગ્યુઆના બે વ્યાપારીઓએ આગ્રીને ખજર આપી કે, જુદાં જુદાં ખાતામાં સરકાર સાથે ફાઇલ કરવામાં આવી છે. તે અમે જાણીએ છીએ. એ રકમો પણ મોટી હતી. એ-ટીગ્યુઆમાં આંકડો લગભગ ૫,૦૦,૦૦૦ પાઉંડ જેટલો હતો; ફ્યુસીમા ૩,૦૦,૦૦૦ પાઉંડ, ખામેડોક્માં ૨,૫૦,૦૦૦ પાઉંડ, અને જમ્બેકામાં ૧૦,૦૦,૦૦૦ પાઉંડથી પણ વધારે. ન્યાય મેળવવાની લાવનાથી નહિ પરંતુ પોતાની મારફતે સરકાર જેટલાં નાણાં પાછા મેળવી શકે તેના અમુક ટકા કમીસન ખાપાતી લાલચથી પેલા બે વ્યાપારીઓ સરકારને ખજર આપવા બદલ પડ્યા હતા. નેક્સને ચોપડા વગેરે તપાસી ખાત્રી કરી કે, સરકારને લૂંટવામાં જ આવતી હતી. જે જે ખાતાં હતાં હતાં તે તે ખાતા પર ઈજાંડમા આ લફીકા નેક્સને લખી મોકલી; પરંતુ પેલા લોકોએ એટલી ખંધા ખટપટ કરી કે, તપાસ થતી પણ અટકાવી દીધી, અને નેક્સનની વિરુદ્ધ પણ કેટલાક વિચારો ફાટાવી દીધા, જે જલદી દૂર થઈ શક્યા નહિ.

આંતે લીધે ઈચ્છાંડમા પાછા ફરના, તેની સાથે એણે વર્નતું ચંદ્રાવવામાં આવ્યું કે, તે તોફારી છોડી દેવાંની આજ્ઞા પર આફી ગયો. “બેરીઆસ” જુન માસમાં ઇચ્છાંડ આવ્યું. વેસ્ટ ઇન્ડીઝમાં નેસ્તન ધાગી વેળા ફયરોગથી પીડાતો હતો એમ ધારવામાં આવતું હતું. તેની તપ્તીયત અત્યાપિ લયભરી હાલતમાં હતી; છતાં તેના વહાણને જુનથી નવેમ્બરના અંત સુધી તુચ્છ કામને માટે નોરમાં રાખવામાં આવ્યું. આ પ્રકારનું વર્નન ઇરાદાપૂર્વક ચંદ્રાવવામાં આવ્યું હતું, તેથી નેસ્તનને ધર્મો જ ગુસ્સો ચડ્યો. એ પાંચ માસ ફરમાન તેણે ભાગ્યે જ પોતાનું વહાણ છોડ્યું હતો. પોતાની ફરજ

તે સખ્ત પણ સંતપ્ત મનથી જગવતો હતો. “બોરીઆસ” ને રજા આપવાનો હુકમ આવ્યો તે દિવસે તેણે છુટકારાનો દમ ખેંચ્યો. પોતાની તરફ અયોગ્ય વર્તન ચલાવવામાં આવ્યું હતું તેથી તેને એટલો બધો ગુસ્સો વ્યાપ્યો હતો કે, લંડનમાં જઈને પોતાનાં કમીશનના ઓફિસનું રાજીનામું આપવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો, અને તે તેણે એક અમલદાર સમક્ષ દર્શાવ્યો. આવા હાનિકર પગલામાંથી નેસ્તનને બચાવવાનો તે અમલદારે નિશ્ચય કર્યો. તેણે ફર્ટ ડોડ ઓફ ઍડમીરલ્ટી ડોડ હોવે સાથે ગુપ્ત રીતે લાગવમ ચલાવી નેસ્તન લંડનમાં આવ્યો અને તેને મળ્યો. નેસ્તને સધળા દરીકત સમજાવી તે ઉપરથી તેને સારો અભિપ્રાય બધાયો, અને રાજના દરબાર-ભેલીને પ્રથમ દિવસે રાજની હજુરમાં નેસ્તનને લઈ જવાની તેણે આકાંક્ષા બતાવી. ત્યાં નેસ્તનને સરસ આવકાર આપવામાં આવ્યો, તેથી તેની કોમળવાદા શમી ગઈ.

આ પ્રમાણે નેસ્તનને હિતેજન મળતાં પેલા હમારાઓની સામે વળી પાડો દુમલો તેણે શરૂ કર્યો. મી. રોજ, મી. પીટ, સર ચાલ્સ મિડલ્ટનની મુલાકાતો લીધી અને સતોષકારક રીતે આરોપો સાબીત કરી બતાવ્યા. તેના વચ્ચેના ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યાં, અને તેની બત્તામણી પ્રમાણે પ્રત્યેક પગલું બરાબ. તપાસ પાકે પાચે શરૂ થઈ. કેટલાક ગુન્હેગારોના આરોપો સાબીત થયા, અને તેઓ હંડાવા સરકારને મોટી રકમનો ફાયદો થયો, અને સરેરાસના બીજા ભાગમાં પણ એવી અગમચેતીઓ લેવામાં આવી. નેસ્તને સરકારને પોતાના જ પરિશ્રમ અને દીર્ઘમયી મોટી રકમનો ફાયદો કરી આપ્યો હતો; અને સર્વ કાળે તેમજ સર્વ સ્થળે તે પોતાની ફરજ અદા કરવામાં કુશળતા તથા પ્રામાણિકતા વાપરતો હતો. તો પણ તેની સેવાઓની હદર કુખ્યા સબ્બોમાં એ પોન્ચ રીતે થતી નહિ તો પૈસામાં તો ક્યાંથી ન થાય ? જે કાર્યની સિદ્ધિ મોટે :

તેણે અનેક મુશ્કેલીઓ વેડી હોય તેને માટ જીજ્ઞાસો ઉપકાર માનવાનાં ઉદાહરણ આપણે વાંચી ગયાં છીએ તેવી જ રીતે તેની સેવાઓને માટે પગાર આદિમાં વધારો મળવાને બદલે જીજ્ઞાસોને મળતો. આથી નેક્સનના મનમાં થાપ એ કુદરતી છે. તેની લાગણીઓ તેના નીચેના ઉદ્દેશોમાં માલુમ પડે છે:—

“ મારે અદ્યાપિ શોધમાં મોજાની સામે થવું જોઈએ. રોની શોધમાં ? અરેરે ! પ્રામાણિકતાનો તો હમણા વિચાર પણ કરવામાં આવતો નથી. અજુજ જાણે છે કે આ નોકરીમાં મારી આર્થિક સ્થિતિ વધારે ખરાબ થઈ છે. મારા દેશની સેવા કરવાનું આટલું દુ:ખ !... એક અમલદારના મનમાં પ્રથમ વિચાર હોવો જોઈએ તે મેં હંમેશાં નક્કી કરી રાખ્યો છે, અને તેનું કદતાથી પરિપાલન કરું છું—કે પોતાનું નામ ગુમાવવા કરતાં કૃતજ્ઞ દેશની સેવા કરવી બધી સારી છે. ભવિષ્યની પ્રજા તેને ન્યાય આપશે. પ્રામાણિકતા અને સત્ય નિહાનો એક સરખો ભાગ અંતે મનુષ્યને, કીર્તિની નેમે લાઈ જવામાં બાક્યે જ નિષ્ફળ જાય છે.”

બાર્બેરીના ચાંચીઆઓની સામેની યોજનાઓ પડતી મુકવાથી નેક્સન પોતાની પત્ની સાથે પોતાના પિતાને મળવા ગયો. પુત્રનાં દર્શન થવાથી વ્યાધિમગ્ન પિતામાં નવીન જીવનનો સંચાર થયો. નેક્સનને પોતાની પાસે રહેવાનું દબાણ કરવાથી તેને ત્યાં જ રહેવું પડ્યું. અદિંયા તે નિર્દોષ રમતમતોમાં સમય ગાળતો. પરંતુ ચિંતાએ તેનો ખીછો છોડ્યો ન હતો. પેલા ચાર અમેરિકન વહાણોની પીડા પતી ન હતી. અમેરિકનો હવે નુકસાનીના ૨૦,૦૦૦ પાઉંડ માગતા હતા, એ મતઘજળી એક નોટીસ નેક્સનને અદિંયા પહોંચાડવામાં આવી હતી. નેક્સન ખીજવાઈ ગયો. જો સરકાર પોતાને મદદ ન કરે તો દેશનો ત્યાગ કરવાનો નિશ્ચય કરી બેઠો. પરંતુ સરકારે નેક્સનને મદદ આપવાની તત્પરતા જતાવવાથી એ વાત

એટલેથી જ અટકી. બીજી ચિંતા કાંઈક ધંધો ખોળવાની હતી. નોકરીને માટે અરજીઓ કરી પરંતુ તેની કંઈ અસર ન થઈ તેથી તે અત્યંત ખિન્ન થતો. તે કહેતો: “ધનવાન ન હોવાનો અપરાધ એવો હતો કે, તેને દૂર કરવાને તે અશક્ત હતો, અને તેથી કોઈ પણ મોટા લોકો તેની ઈરકાર કરતા નહિ.” નોકરીને માટે અનેક પ્રયત્નો કર્યા, પરંતુ ઉપસાળાપરી નિષ્ફળતા મળવાથી તે દતાશ થઈ ગયો. ૧૭૯૨ નું વર્ષ સમાપ્ત થયું. અંતે કેટલીક લાગવમથી ૧૭૯૩ ની ૩૦ જાન્યુઆરીએ ૬૪ તોપોના “અર્મમેન્ટો” પર તેની નીમ-ણુંક થઈ. આ સમયે કહેંચ ઉત્ક્રાંતિનો પ્રારંભ થઈ ગયો હતો.

ક્રાસમાં જે મદદાન બળવો થયો હતો તેને કહેંચ ઉત્ક્રાંતિના નામથી ઇતિહાસમાં ઓળખવામાં આવે છે. તેની શરૂઆત ૫ મે ૧૭૭૬ માં થઈ હતી. તેના અંતની તારીખો જુદીજુદી ગણાય છે. ૧૭૮૫ માં કન્વેન્શનનો અંત આવ્યો, અને ૧૭૯૬ માં હીરોટોરેટનો અંત આવ્યો અને ૧૮૦૪ માં કોન્સ્યુલેટનો અંત આવ્યો. એ જુદી ૩ તારીખોએ એ ઉત્ક્રાંતિનો અંત આવ્યો ગણવામાં આવે છે. તેનાં કારણો સંક્ષેપમાં નીચે પ્રમાણે હતાં: (૧) વર્તમાન સંસ્થાએને અરાદમી સદીનો વિનાશક ભુસ્સો, (૨) જમીનની અસમાન વહેંચણી અને ખરાબ ખેતી, અને વ્યાપારના અંકુશો; (૩) આપખુદ, ઉમરાવોની ખોલી રાજ્ય વ્યવસ્થા, અને ઉમરાવો તથા ગરીબો અને મધ્યમ વર્ગો વચ્ચેના તીવ્ર ભેદો; (૪) ખર્ચ કરવા અને વેરા (૫) અમેરિકન બળવાથી પ્રદિપ્ત થયેલી લાગણીઓ: ક્રાસમાં તેની મુખ્ય અસર એ થઈ કે, રાજ્યકુટુંબનો અધઃપાત થયો, વર્ગ વર્ગ વચ્ચેના અસમાન ભેદો અને દરેકો દૂર કરવામાં આવ્યા. આ ઉત્ક્રાંતિના ત્રણ મુખ્ય શબ્દો આખી દુનિયામાં મસદૂર ઘસાયા છે: સ્વતંત્રતા, સમાનતા અને બંધુતા.

પ્રકરણ ત્રીજું.

‘બૃમધ્ય સમુદ્રમાં પરાક્રમે (૧૭૯૩-૧૭૯૫).

They that go down to the sea in ships,
That do business in great waters.

—Old Testament.

લૉર્ડ કુકની સરદારી હેઠળ “ અંગ્રેમેન્નોન ”ને બૃમધ્ય સમુદ્રમાં જવાનો હુકમ મળ્યો. એ સમુદ્રમાં કાફલો આવ્યો તે સમયે ઇંગ્લાંડના રક્ષણ હેઠળ દક્ષિણ ફ્રાંસ પોતાનું અલગ પ્રજાસત્તાક સ્થાપવાને તૈયાર હતું; પરંતુ અગ્નાન અને કુદ લેકિાએ સારા સિદ્ધાંતોના હુશયોગ કર્યો હતો અને ઇંગ્લાંડની સરકારને પ્રજાસત્તાકના નામથી પણ લાય અને તિરસ્કાર ઊપજતાં. આ સુંદર તક મળી તેનો લાભ લેઈ કુકથી લઈ ચકાયો નહિ; પરંતુ થોડા સમયને માટે કુકના શહેર અને બંદરનો કબ્જો લેવાના સંદેશ ત્યાના લેકિા સાથે તેણે અસાધ્ય, અને કબ્જો લેવાયો પણ ખરો. બ્રિટિશ કાફલો હાખત થયો તે પહેલા નેપલ્સના દરબારમાં રહેલા અંગ્રેજ એલચી સર વિલિયમ હેમ્પ્સ્ટન પાસે કેટલાક લખોટા સહિત નેપ્સનને મોકલવામાં આવ્યો. સર વિલિયમ હેમ્પ્સ્ટને, તેમ જ લેડી હેમ્પ્સ્ટને નેપ્સનની સરકાર સારી કરી. ધીમે ધીમે એ કુક સાથે નેપ્સનને ગાઠ પરિચય થતો ગયો, અને તે જીવન પર્યંત ટકી રહ્યો. પરંતુ તેને જાન ન હતું કે એ જ પરિચય તેના સાંસારિક સુખનું નિર્દેન થઈશે, અને તેના જીવન પર કબ્જો ચોંટાડશે.

આ કામ સમાપ્ત થયા પછી, ટ્યુનીસમાં કામોડર લિંચીને

જામ મળવાના દુકમો નેસ્તનને પહોંચ્યા. રસ્તામાં સાડિનિઅના કિનારા નજીક ચત્રુનાં પાયાં વડાણે માણુમ પડ્યાં. “ અર્જમેમ્નોન ” પર ફક્ત ત્રણસો પીસતાલીસ માણુસ હતા. એટલા બળ સાથે નેસ્તન તેમની પાછળ પડ્યો. એક લગાયક જારકસની પાસે આવી પહોંચતાં લગાયની ચરખાત થઈ. ત્રણ કલાક સુધી લગાઈ ચાલી. તે દરમ્યાન બીજાં વડાણે દૂર હતાં તે આવી પહોંચ્યાં. એટલામાં તે ચત્રુના વડાણને લગભગ ચૂપ કરી નાખવામાં આવ્યું હતું, પણ અનુકૂળ પવન વાવાથી તે ‘અર્જમેમ્નોન’ની તોપોના મારની હદ બદલ નીકળી ગયું. ‘અર્જમેમ્નોન’નાં દોરડાંને એટલું બધું નુકસાન પહોંચ્યું હતું કે, તે તેની પાછળ જઈ ચકયું નહિ. હવે આટલા બધા ચત્રુઓની સામે જોખમાયલી દાઘતમાં થવું એ સલાહભર્યું. લાગ્યું નહિ. થયેલું જોખમ સુધારી સેવાને નેસ્તન કપાટાબંધ દુકમો આપને. હતો એવામા પેલા નાસી છૂટેલા ફેંચ વડાણે પોતાનાં સાથીઓને દુઃખનું નિશાન બતાવ્યું એટલે “ અર્જમેમ્નોન ”ને જાહેશ વિના તેઓ તેની મદદે દોડી ગયા. નેસ્તન યુનિસમાં કોમોડોર સિંઝીને મળ્યો. ક્રાંસની બળવાખોર સરકારને મદદ આપવી થોડી નથી એમ ત્યાંના અધિકારીઓને સમજાવવાને માટે કોમોડોર સિંઝીને મોકલવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ ત્યાં ફેંચોએ એટલો બધો કાણુ મેળવ્યો હતો કે, એ પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા. થોડા સમય પછી કાર્સિકામાં જનરલ પાઓલી અને એડી-ર્જલીન્ પક્ષને મદદ કરવા માટે કાફલાની એક ટુકડી સાથે નેસ્તનને મોકલવામાં આવ્યો.

કાર્સિકાના ટાપુના દનિદાસમાં બહુ જિંડા ઉતરવાની જરૂર નથી. એ ટાપુપર ફરતલી પહોંટી કૃપા છે, અને મૂર લોઠા પિચ્છ લોઠા, અર્જોનના રાજાઓ, અને જીનોઆના લોઠા-પ્રત્યેક તેને થોડો થોડો સમય જીતીને પોતાના કબજામાં રાખ્યો હતો. તેમાં જીનોઆના લોકોની ધૂસરી ખારેમાં ખારે હતી, અને તે ચાલી પણ સર્વથી

વધારે વખત. જીનોઆના સદાયકો ફેમિો દતા. જીનોઆમાં તેમની લાગવગ સારી હતી, એટલે જીનોઆ માટે કૉર્સિકા મેળવવામાં તેઓ પોતાને માટે જ તે મેળવે છે, એમ તેમને લાગ્યું. તેથી તેઓ એ લડાઈમાં ઉતર્યા. વર્સેઇલના દરબારમાં કૉર્સિકોનોએ હૃદયસ્પર્શ વિનંતિ કરી, પણ વ્યર્થ: તેમણે ઘરઘર ઉતાયું; પોતાનામાંના કેટલાકોને દેશના રહેવાસીઓના જેવો પોશાક પહેરાવીને મોકલ્યા, અને એ રીતે તેમણે ઘણા દેશભક્તોને હાંતીને તેમનો નાશ કર્યો; ઉભો પાક દ્રાક્ષના છાંડ, ઝોલાખવ વગેરે કાપી નાખ્યાં; મામેને આગ લગાડી, અને તેમના દાયમાં જે બળવાન પુરો આપ્યા તેમને ફ્રાંસીએ દીધા. કૉર્સિકા જેવા નાના અને આછી વસ્તીવાળા પ્રદેશમાં આવી જાતની લડાઈ હતેદમંદ રીતે ચલાવી શકાય. ટાપુને સંપૂર્ણ શુભામગીરીની દશાએ આપ્યા પછી ફેમિોએ પોતાનું ઘરઘર પાછું ખેંચી લીધું. એ ઘરઘર પાછું ખેંચાયું કે તરત જ બીજો, પુરો અને બાલકો રાવ પોતાને દમનારાઓની સામે ઊઠ્યાં. દરે સંયોગે તેમને અનુકૂલ દતા; અને સાર્ડિનિઆના મિત્રો તરીકે કેટલાંક સ્વિટિશ વદાણોએ બંધવીઆ અને સાન કાયરેંઝો પર તોપોનો મારો ચલાવ્યો, અને તેમને દેશભક્તોને સોંપ્યા. આ સેવાનું સાબાર નમરણુ લાંબા સમય સુધી રહ્યું હતું. ૧૭૪૬ માં કૉર્સિકાએ ગ્રેટ બ્રિટનનું સંરક્ષણ માગ્યું, પણ ગ્રેટબ્રિટનો એ માગણી માટે સંતોષ દર્શાવી તે વેળા તેનો સ્વીકાર કરવાની ના પાડી. પછી એ ઘરવીર ટાપુવાસીઓએ ગંદેરી અને માર્ટા નામના બે અગ્રેસરોની હેઠળ પોતાનું જ રાજ્યતંત્ર ગાંઠ્યું. ગંદેરીએ ૧૭૫૩ સુધી કાર્યભાર ચલાવ્યો. તેણે જીનોઆના લોકો સામે યુદ્ધ કર્યું. ૧૭૫૩ માં તેની હત્યા કરવામાં આવી. પરંતુ તે કૉર્સિકાને એવી સ્થિતિમાં મૂકી ગયો હતો કે, કાંઈ પણ અગ્રેસર વિના તેના મૃત્યુ પછી તેઓ યુદ્ધ ચલાવી શક્યા. છેવટે કૉર્સિકોને પારકવેલ ડી પાઓલી નામનો

અગ્રેસર મળી આવ્યો. પાઓલીએ લગભગ દાયમાં લીધી ત્યારે સઘળું અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયું હતું. પ્રજ્ઞસત્તાક રાજ્યતંત્રની તેણે સ્થાપના કરી, જેનું અગ્રેસરપણું પાઓલીને આપવામાં આવ્યું; તેણે કાયદાની સત્તા પાછી બેમાડી; એક વિધાપીઠની સ્થાપના કરી; અને અનિષ્ટ પદ્ધતિઓ દાબી દેવાને અને ભવિષ્યની પ્રજાને સન્માર્ગે દોરવાને એવી યોજનાઓ કરી કે, જે ફ્રેંચો વચ્ચે પડ્યા ન હોત તો આજે કૉર્સિકા ઘણી આગાદ અને સ્વતંત્ર સ્થિતિમાં હોત. આ સમયે જનોઆના લોકોને નેમનાં કીસ્કેબંધ સહેરોમાંથી દાંડી કાઢવામાં આવ્યા હતા, અને ટૂંક સમયમાં તેમને ઉચાળા બરાવવામાં આવ્યા હોવા ક્રાન્સને જનોઆનું કેટલાક સાખ સીવરનું દેવું હતું. આ નાણાં આપવાની સમવડ ન હતી. એટલે ફ્રેંચ પ્રધાને જનોઆના લોકો આમળ દરખાસ્ત મૂકી કે, દેવું આપવાને બદલે કૉર્સિકામાં ચાર વર્ષ સુધી છ દુકડીઓ મોકલવામાં આવશે. ફ્રેંચનો આશય માત્ર જનોઆનું કરજ ફેરવાનો હતો, અને ટાણમાં તેમની દાબરીથી એ આશય સફળ થયો, એટલે લોકોને તેઓ વધારે ઉપદ્રવ કરતા નહિ. ઉચ્ચાંડનું વર્તન પણ ઉપાચાર સુધિ ન હતું. પેરીસની મુસદ્દા થયા પછી ઉચ્ચાંડની સરકારે જતહેરનાનું બહાર પાડ્યું કે, કૉર્સિકાના જંડખારો સાથે કોઈ પણ પ્રકારનો અવધાર રાખવો નહિ. એટલિટન આમ કરશે એવી આશા પાઓલીએ રાખી ન હતી. ફ્રેંચની મંદત્રા અને જનોઆના લોકોની ગજગાઈનો લાભ લઈને પાઓલીએ લોકોને તુષારચની યોજનાઓ અમલમાં મૂકી.

પરંતુ ચાર વર્ષ પૂરાં થયા પછી જ દરોડ સીવર આપીને જનોઆ પાસેથી ક્રાન્સે કૉર્સિકા ખરીદી ચીકું. ક્રાન્સ કૉર્સિકાનો કબજો તે તે સાને ધણી જ સુખ વિરોધ દસાવવામાં આવ્યો, પરંતુ સઘળું વ્યર્થ. અમનો પણ ચેનાર કોઈ પણ રાજ્ય નીકળ્યું નહિ. અને ફ્રેંચએ જોઈએ તેટલું ડગર મે.કચાયા કયું. જે પાઓલી

ફ્રેંચ સરકારની હકુમત હેઠળ રાજ્ય ગણાવે તો તેને મુખ્ય સત્તા, આપવાનું ફ્રેંચોએ હતું. તેણે ૬૩૬ જનાળ છાતીમાં માર્યો. ગરીબમાં ગરીબ કૌર્સિકનને જે વાત ગ્રિય અને દિલકર હતી તેના પોતે ખાત કરે તે પહેલાં પોતાની આસપાસ આવી રહેલા ખડકો પીગળી જવા જોઈએ, એવો ઉત્તર તેણે આપ્યો. તેનું માયું આખી આપનારને ઇનામ આપવામાં આવશે, એવો દંડેરો પીટવામાં આવ્યો. જે હથ્થામાં તો પાઓલીએ તેમને દંડ્યા. પણ હવે તેનો પરાજય થયો. તેને કિનારે દાંકી કાઢવામાં આવ્યો. તે એક વડાણમાં છટકી નાંદો, અને ઈશ્લાંડને શરણે ગયો. ઇશ્લાંડમાં પાઓલીને માનપૂર્વક આવકાર આપવામાં આવ્યો, ૧૨૦૦ પાઉંડનું પેન્શન તેને તરત જ આપવામાં આવ્યું, અને તેના મોટાભાઈ તથા જત્રીજ માટે પણ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. પાઓલી આશરે વીશ વર્ષ ઇશ્લાંડમાં રહ્યો. ફ્રેંચ ઉત્ક્રાંતિની શરૂઆત થઈ, ત્યારે કૌર્સિકાના પુનરુદ્ધારનો કાળ સમાપ્ત થઈ ગયો. એક જ જુસ્સાથી ગ્રેસનને આખો દેશ બંધ્યો, અને સ્વતંત્રતાની માગણી કરી. એ દાયુને ક્રાન્સના એક ખાતા તરીકે સ્વીકારનાર કરાવ ક્રાન્સની પ્રજાગ્રીય સમિતિ (નેશનલ એસેમ્બલી) એ પસાર કર્યો; એથી નવા ફ્રેંચ રાજ્યતંત્રના સંચાળા હક્કો તેને મળ્યા. આથી કૌર્સિકનો સંગ્રહ થયો, જે કે તેમને ખરી રીતે સંતોષ થયો જોઈતો ન હતો. હવે પાઓલીનો યુવાનીનો જુસ્સો જતો રહ્યો હતો, તેથી તેણે પોતાના દેશબંધુઓને સંગ્રહ થએલા જોઈને પોતાને દેશ

ફ્રેંચ ઇતિહાસમાં ઉત્ક્રાંતિના સમયની સમિતિઓમાંની આ પ્રથમ સમિતિ હતી, જેનું અસ્તિત્વ ૧૭૮૯ થી ૧૭૯૧ સુધી હતું. એટલે જનરલ પી મી એ ૧૭૮૯ એ બિલાડવામા આવ્યા હતા, પરંતુ ૩ જુનને ત્રીજા એપ્રિલે આ નામ (પ્રજાગ્રીય સમિતિનું) ધારણ કર્યું, અને બાકીનાં એ એપ્રિલે તેમાં જ સમાઈ ગયાં.

પાછા ફરવાનું મન થયું. ૧૭૯૦ માં તેણે પોતાના પેન્શનનું રાજ-
નામું આપ્યું; અને ક્રાન્સને વફાદાર રહેવાના સોગંદ લેતી વખતે
કોર્સિકન પ્રતિનિધિઓની સાથે તે સમિતિ સમક્ષ હાજર રહ્યો.
પરંતુ ફ્રેંચ હિતકાંતિ પછી સારાં સારાં ફ્રેંચની સવળી આસાઓ
ધૂળમાં મળી-ગઇ. રાગનો વધ કરવામાં આવ્યા પછી, અંદરોઅંદર
દેશમાં સગાઇ સળગી ઊઠશે એમ જોઇને ફ્રેંચ પ્રજાસત્તાક અને
કોર્સિકા વચ્ચેના સંબંધ તોડી નાખવાને તે દિવિઅદ્દ થયેલ. આવા
કાવત્રાનો શક આવવાથી કન્વેન્શને (એની સ્થાપના ૨૦ મી સપ્ટે-
મ્બર, ૧૭૯૨ માં કરવામાં આવી હતી.) પાઓલીને પોતાની સન્મુખ
રજુ થવાનો દુકમ કયો. પાઓલીએ પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા અને નળ-
ળાઇનું બહાનું બનાવ્યું, અને હાજર ન થયો. બીજો વધારે તાકીદ-
નો દુકમ દરવામાં આવ્યો, અને કોર્સિકામાં રહેલું ફ્રેંચ લશ્કર
તેની સામે થયું; પરંતુ લોકો તેના પક્ષમાં હતા. ટાપુની રાજધાનીની
કોર્ટેમાં તે ગયો અને પહેલાં જે પદવી તેણે ભોગવી હતી, તે પદવી
તેને આપવામાં આવી. કન્વેન્શને તેને બંડખોર ગણી કાઢ્યો, અને
પકડવાના પ્રયત્નો કરવા માંડ્યા.

હવે પાઓલીએ લૉડ દુડ સાથે પત્રવ્યવહાર શરૂ કર્યો, અને
અંગ્રેજો સેન્ટ ફાયરેંઝો પર સમુદ્રની બાલુથી દુમલો કરે તો તે જ
સમયે પોતે જમીન માર્ગે દુમલો કરવાનું વચન આપ્યું.
આ વચન પાળવાને તે અચક્કા બન્યો, અને તેના વચન પર
વિશ્વાસ રાખીને કોમોડોર લિન્ઝીને એ કામ પર મોકલવામાં
આવ્યો હતો તેને, પાછો હાંકી કાઢવામાં આવ્યો; અને તેનાં કેટ-
લાંક માણસો માર્યા. લૉડ દુડને હવે દુલ્લો ખલી કરવાની ફરજ
પડવામાં આવી. તેને સદેહ આવ્યો કે, પાઓલીએ દરદાપૂર્વક
દમાઇ કરી. ઘોડા સમય પછી લેફ્ટેનન્ટ-કર્નલ મુર અને મેજર
કિલ્કરને પુદ્ગનો વિચાર કરવાને મોકલાવ્યા. સર વિલ્મર્ટ દિવિઅદ્

તેમની સાથે ગયો; અને અમ કબજા કરવામાં આવ્યું કે, 'ક્રેઓને
જાંડી કાઢવામાં ખુસ્તી તથા નૌકા સેન્યની મદદ ચેટમિટન સાથેના
સંબંધને માટે જે નિષ્કર્ષ કરવામાં આવે તે માન્ય રાખવાનું પ્રથમ-
થી વચન આપવું. આ પ્રમાણે મસલત ચાલતી હતી, તેવામાં
ફુરમન જરૂરી થીજે સંગ્રહી ન લે તે જોવાને નેલ્સન કોહલાની
એક ટુકડી લાઇને લદાર મારવા નીકળ્યો. સેંટ ફાયોરેન્ઝોની તદ્દન
નજીક ક્રેઓની એક ઘંટી હતી, ત્યાં લોટનો એક કોદાર હતો.
નેલ્સને તક સાધીને એકસો વીસ માણસો જમીન પર ઉતાર્યા, તેમણે
લોટને સમુદ્રમાં પથરાવી દીધો, ઘંટી ફૂંકી ચૂકી અને તેમની સામે
મોકલવામાં આવેલા એક લગ્ગર માણસો વાળ પથ્થુ વાકો કરી
શકે તે પહેલાં તેઓ પાછા વહાણ પર ચઢી ગયા. આ પ્રમાણે
નેલ્સન તેમની ખોરાકી અટકાવવાના, લખોટા પડાવી લેવાના, અને
સીમા પરનાં તેમનાં યાણાં અને કીલાઓ પર હુમલા કરવાના
ઉદ્દેશમાં પડ્યો હતો, એવામાં જમીન પર લશ્કર ઉતારવામાં આવ્યું;
અને સેંટ ફાયોરેન્ઝોને ઘેરો ઘાલવામાં આવ્યો. ક્રેઓ ટકાવ કરવાને
અશક્ત બન્યા તેમણે પોતાનું એક સડાયક બારકસ ટુખાડી
દીધું, બીજાને આગ લગાડી, અને ખેરશીયામાં જઈ ભરાયા.
ખુરકી લશ્કરની સરદારી જનરલ કંડાઝને મળેલી હતી, તેને ખેરશીયા
સર કરવાની યોજના લૉર્ડ હુડે આપી. જીજ્ઞાસુરમાંથી નવા ૨૦,૦૦
માણસો આવવાની આશા હતી, તેમના વિના એ જગાં લેવાનો
પ્રયત્ન અવ્યાવહારિક લાગવાથી જનરલે તેમ કરવા ના પાડી.
પોતાના નૌકાબળ વડે જ તે લેવાનો લૉર્ડ હુડે નિશ્ચય કર્યો; અને
હુડે આગળ કોહલાનો એક ભાગ રહેવા દઈ, બાકીના ભાગ સાથે
તે ખેરશીયા આવ્યો.

લૉર્ડ હુડે પોતાની સાથે નેલ્સનને આણ્યો હતો. નેલ્સનના શૌર્ય
અને શુદ્ધિપર લૉર્ડ હુડે વિશ્વાસ હતો, તેથી વધારે વયોવૃદ્ધ કેપ્ટન

(૮૩૬) તેણે પોતાની સાથે લીધો ન હતો. જનરલ ડાંગ્રીની પછી જનરલ ફૂબાન્ડ આવ્યો હતો; પરંતુ તેણે પણ કાંઈ મદદ આપી નહિ. તેથી લૉડે હુડ એકઠે દાયે ઝુમવા લાગ્યો. ૧૧૮૩ સીપાઈઓ, તોપચીઓ અને નાવિકો અને ૨૫૦ ખજાસીઓની મદદથી તેણે ઘેરો નાખ્યો. એ માણસોને ૧૭૯૪ની ૪થી એપ્રિલે લેફ્ટેનન્ટ-કર્નલ વાયસ્કેટીસ અને નેસ્તનની સરદારી હેઠળ જમીન પર ઉતારવામાં આવ્યા. જે ઉંચાઈએ તોપો ચલાવવી લગભગ અશક્ય હોવાતી હતી ત્યાં ખજાસીઓ તોપો ધસદી મવા. જનરલે ના પાડવાથી જે વખત ફ્રેંચોને મળ્યો હતો, તેનો તેમણે ઉત્તમ લાભ લીધો. નવાં વ્યાધકામ શરૂ કરવામાં આવ્યા હતાં, જૂનાંનું સમારકામ ચાલતું હતું, અને ઘેરાની ઘુસેલીમાં એ રીતે વધારો કરવામાં આવ્યો હતો. ફ્રેંચોએ પ્રારંભમાં મોટી આશાઓ રાખી હતી, પરંતુ તેઓ અડગતાપૂર્વક ઘેરો ખમી ચક્રવા નહિ. ૧૯ મી મે એ સરણે યવાથી સુમેદનો પ્રારંભ થયો, અને બીજે દિવસે બેસ્તીયાનો કબજો લેવાને જનરલ ડાંગ્રી આવે પહોંચ્યો. વ્યાવહારિક રીતે બેસ્તીયા છતનાર નેસ્તન જ હતો, પરંતુ લૉડે હુડે ખાનગીમાં તેમજ જાહેર રીતે ઉપકાર માન્યો, તે વિના તેની સેવાઓની બીજી કદર, હમેશના રિવાજ પ્રમાણે, કરવામાં આવી નહિ.

હવે જનરલ સર આર્સ્ટે ટુઅર્ટે કાસ્તીને ઘેરો ધાલ્યો હતો. તેમાં મદદ કરવા ‘ એંગમેનોન ’ને મોકલી આપવામાં આવ્યું, અલિંબા ખરાબ મોસમને લીધે ફેલાવવા વ્યાધિએ સતુના કરતાં વધારે નુકસાન કર્યું. નેસ્તનની તબીયત પર પણ દુમવા થતા, પરંતુ કોઈ વ્યાધિ ધર કરી રહ્યો નહિ, એટલું ફીક થયું. દુસ્મનની ખુશરી જાણી થઈ ન હતી, પરંતુ નેસ્તનને પેતાને ગંભીર ધમ્મ થઈ. તેની પાસેની જમીન પર એક બોળો આવી પાડ્યો, અને તેથી ઉડેલી રેતી તથા ઝીણી કાંકરી એક આખમાં પડી. તે વેળા એ ઇબ્ન મન પર

લીધી નહિ, પરંતુ એ આંખે નેસ્સન આંધળો થયો. કાલ્વી પડ્યું, પરંતુ નેસ્સનની ઉજ્જવલ સેવાઓ અધારામાં રહી ગઈ. એમાં દોષ લોડ' હુડનો નહિ પરંતુ તે સમયના રાજ્યતંત્રનો હતો. નેસ્સનને આથી લાગી આવ્યું. આ સમયે (સપ્ટેમ્બર, ૧૭૯૪) તેના વડાણ પરના માણસોની તબીબત એકદમ લયડી ગઈ હતી. એટલામાં એને લખોટા લઈ જીનોઆ મુકામે મી. ટ્રેક પાસે મોકલામાં આવ્યો. તે સમયે જીનોઆની સરદારમાં ફ્રેચોએ વેલ્ડો ઉપસાગરનો કબજો લીધો હતો, અને નેસ્સને અટકાવ કરી કે, જો ઇટલી પર હુમલો કરવાનો તેમણે વિચાર કર્યો હશે તો આવતી વસંત ઋતુમાં તેઓ તે કાર્ય પાર પાડશે. લોડ' હુડ ઈંગ્લાંડ ગયો હતો, અને ઍડ-મીરજ હોથેમને સરદારી મળી હતી. ભૂમધ્ય સમુદ્રમાંનો મામલો ચિંતા ઉપજાવે એવો હતો. શત્રુઓના પ્રપંચો અને તેમનું બળ વૃદ્ધિ પામતાં હતાં. ફ્રાંસની પ્રમાણિકતા પર આધાર રાખીને, ટરકની એ મુલોદ્ધ કરી, એટલે તે વસ્તુતઃ ફ્રાંસના હાથમાં સપ-કાયું કેસિંકનો ટાપુ બચમાં હતો અંગ્રેજો એ તેને પોતાને કબજે કરીને ઐટલિયનના તાજને માટે ખાલસા કર્યો હતો, અને પોતાના જેવું સ્વતંત્ર રાજ્યતંત્ર તેને આપ્યું હતું. ત્યાંના રહેવાસીઓની બહુમતીથી એમ કરવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ અંગ્રેજોએ તેમાં હાથપણ વાપર્યું ન હતું. પોતાની મેળે સ્વતંત્ર સંરચના બની શકે એવડો મોટો એ ટાપુ હતો; અને ત્યાં સુધી અંગ્રેજોના શરણની જરૂર પડે ત્યાં સુધી જ તેવા રક્ષણ હેતુ તેમને સ્વતંત્રતા આપવી જોઈતી હતી. પરિણામ એ આવત કે, કેસિંકમાં પ્રગટકીય જુસ્સો ઉમળ થયો. પરંતુ દવે તો એક પક્ષે દેશ ઈંગ્લાંડને આપી દીધો હતો, એટલે ખીજે પક્ષે ફ્રાંસને આપવાની તરફેણમાં હતો. ફ્રેચો પોતાની રાજનીતિ તથા પોતાના કાવાદાવાથી વધતી જતી લાગવગ મેળવતા દવે કેસિંક પર લશ્ય ઋજુમવા લાગ્યો. સમુદ્ર પર

અંગ્રેજોની સામે થવાની ફેરવોએ હવે હામ બ્રીડી બૂમધ્વ સમુદ્રમાં તેમનો કાફલો ચઢીયાતા બળનો હતો, અને અંગ્રેજોને શોડી કાઢી તેમની સાથે યુદ્ધ કરવાના સ્પષ્ટ હુકમો સાથે તેને મોકલવામાં આવ્યો હતો. અંગ્રીસ હોથેમને. (માર્ચ ૮, ૧૭૯૫). લેધોર્નમાં આ સમાચાર મળ્યા, અને તરત જ તે તેમની શોધમાં ઉપડ્યો. તેની પાસે બધાં મળીને પંદર વદાણો હતા, ત્યારે ફેરવોનાં વદાણોની સંખ્યા ૨૨ ની હતી. અંગ્રેજોના માથુસોની સંખ્યા પણ ધણી ઓછી હતી. માત્ર તેમની પાસે સાત દળદાર બસોને પચાસ માથુસો હતા ત્યારે સત્રુનું બળ સોળ દળદાર નવસોનું હતું. સત્વર તેમનો બેટો થયો, અને યુદ્ધ થશે એવી આશા બંધાઈ. ફ્રેંચ સરકારને પોતાતા નૌકા બળના ચઢીયાતાપણા વિશે બહુ વિશ્વાસ હતો, પરંતુ નૌકાબળના અમલદારોમાં એવી લાગણી ન હતી. અંગ્રેજ કાફલાની નજર આગળ એક દિવસ મુઠ્ઠી, આમ તેમ દરદર કરી દાવપેચ ખેંચ્યા, જે પછી તેમણે અગિયારા ગણ્યા. અંગ્રેજ કાફલો તેમની પાછળ પડ્યો. કેટલાંક વદાણો વચ્ચે ઝપાઝપી થઈ. પહેલા દિવસનું પરિણામ બહુ સાફ ન આવ્યું. બીજો દિવસે એવી જ લડાઈ થઈ, તેમાં બે ફ્રેંચ વદાણો તાબે થયાં. એ બે વદાણોને કબજે રાખીને બાકીના કાફલાની પૂઠ પકડવાની સૂચના નેસ્તને કરી, પરંતુ અંગ્રીસ હોથેમે એટલેથી જ સંતોષ, માનવાનું કહ્યું. આવા ઉત્સાહભંગ વચ્ચેનાથી નેસ્તનના હૃદયમાં ડેવી લાગણીઓ થઈ તે તેણે લખેલા એક પત્રનાં નીચેનાં વાક્યો પરથી માલુમ પડે છે. “ હું નૌકાસેનાપતિ બનીને અંગ્રેજ કાફલાનો નાયક થવા ઇચ્છા રાખું છું. અતિ, શીઘ્રતાથી કાં તો હું ધણું કામ કરી નાખું અથવા ખરાબ થાકું. નિઃસત્વ અને મંદ કાર્યોને મારી પ્રકૃતિ સહી શકતી નથી. મને ખાતરી છે કે, જો ૧૪ મી એ સરદારી મારા હાથમાં હોત તો સમગ્ર ફ્રેંચ કાફલાએ મારા વિજયને દીપાવ્યો હોત;

અથવા હું કફેડી દુર્ગતિમાં હોત. ” તેના કહેવા પ્રમાણે કામ સેવામાં આવ્યું હોત તો તે વેળા યુ’ જન્યું હોત એ પોતાની અવિશ્વસ્યક લાગણીઓથી તે જોધ શક્યો હતો. અને અણુકર તથા દુકાલગરનાં મુદ્દોના પરિણામો પરથી આપણે પણ તે નાણીએ છીએ.

એડમીરલ હોથેમના આ પગલાથી કેસિંકાતું તત્કાળ તો સંરક્ષણ થયું; પરંતુ સંપૂર્ણ વિજય મેળવાયો ન હતો, અને કેટલાંક નવાં વહાણો ઉમેરાવાથી ફ્રેંચ કાફલાના જળમાં એટલો બધો વધારો થયો હતો કે, જો તેનો ઉપયોગ કરતાં તેમને આવડ્યો હોત તો બુમધ્ય સમુદ્રમાંના બ્રિટિશ કાફલાને તેમણે જોખમમાં નાખી દીધો હોત. થોડો સમય થયાં બ્રિટિશ કાફલાની દરકાર કરવામાં આવી ન હતી, પૂરતી સંખ્યામાં વહાણો આપવામાં આવતાં ન હતાં. આવી કાનિકારક કરકસરની ખરાબ અસરો કેવી થાય છે તે સમજાવવાને લૉર્ડ કુક ઇંગ્લાંડ ગયો હતો. અને પોતે આવશ્યક ધારેલી મદદ મળી નહિ તેથી તેણે પોતાના ઓહાનું રાજીનામું આપી દીધું. આવી સ્થિતિ હતી એટલામાં વાત સંભળાઇ કે, ફ્રેંચે ૧૮ થી ૨૦ વહાણો લઇ ખદાર પડ્યા છે. હવે નૌકાયુદ્ધ થાય તો શી સ્થિતિ ? છેવટે એડમીરલ વૈન ઇંગ્લાંડથી આખાં પાંચ વહાણો લઇ આવી પહોંચ્યો. આટલાજ વહાણો આવેલાં જોધ નેસ્તનને કાંઈક નિરાશા ઉપજી તે ચીંતાયો.

એ સમયે (૧ જુન) નેસ્તનને કર્નલ ઓફ મરી’સનો ઓહો આપવામાં આવ્યો, આ નવી નિમણૂક વેળાસર થઇ હતી, કેમકે પોતાની સેવાની પ્રોત્ત્ય પીછાણ થઇ નથી એવા વિચારથી તે ઉસાદ-ભંગ થતો હતો. હવે નેસ્તન નવા કામ પર ચડ્યો. સીવીએરા ડી જીનોઆમાંથી ફ્રેંચેને હાંકી કાઢવાને જનરલ ડી વિન્સના ઉપરી-પણા હેન્રી આર્ચેટીઅન અને સર્જિનિઅન લસ્કરોએ બ્રિટિશ કાફલા-

પ્રકરણ ૪.

નેપાલીયન બોનાપાર્ટની આમે—ફેડીઝનો ઘેરા.

(૧૭૯૫-૧૭૯૭)

To each his sufferings; all are men
Condemn'd alike to groan,—
The tender for another's pain,
The unfeeling for his own.

—Gray.

જુમખ સમુદના કાફલાની સરદારી દવે સર જોન જર્વિસે લીધી હતી “ ઍંક્રએમ્નોન ” ને જેમ તેમ ફીકડાક કરી નેસ્તન લેથોનથી નીકળી ફાયોરેંઝા ઉપસાગરમાં આવી તેને મળ્યો. તેણે નેસ્તનને સારો આવકાર આપ્યો, તેથી કેટલાકેને ઇર્ષ્યા થઈ આવી નેસ્તને ઘણાં દારણોને લીધે ઈર્ષ્યાંક-પાછા ફરવાની ઇચ્છા જતાવી, પરંતુ સર જોન તેને જવા દેવાની ના પાટી, તેથી તેણે જીનોઆનાં અખાતમાં એકવાર ફરીથી પોતાની જગ્યા લીધી. તે દિશામાં ફેન્ચે પોતાના વિજય પછી જાણે લાજ મેળવી શક્યા ન હતા. ફેન્ચ સરદાર શેરર કરીને હતો, તે સરદારીને માટે અયોગ્ય હતો. તેની જગ્યા દવે બોનાપાર્ટને આપવામાં આવી. બોનાપાર્ટે પોતાની લગપક કુશલતા ટુલોમાં જતાવી હતી, પરંતુ અત્યારે મુધી તે પ્રસિદ્ધિ પામ્યો ન હતો.

નેસ્તનને ખખ્ખર મળી હતી કે, ફ્રેન્ચ લશ્કરની એક ટુકડી એસ્પેસ્મા બંદર લેશે. એ અટકાવવાને વેડો ઉપસાગર 'અથવા એસ્પેસ્મા બંદર લેવાનો નેસ્તને વિચાર કર્યો. જો આ બેમાંથી એક પણ હાથમાં આવે તો સમુદ્ર માર્ગે ફ્રેન્ચોનો હુમલો અશક્ય બને, હવે ઓસ્ટ્રીઅન અને સાર્ડિનિઅન લશ્કરની સરદારી ડીવિન્સ પંખી જનરલ બુલોએ લીધી હતી. તેણે વોન્ડ્રીના મથક પર હુમલો કરવાનો હુકમ કર્યો. પરંતુ ઠરાવેલા સમય કરતાં ૧૨ કલાક પૂર્વે, અને તે જાતે આવી પહોંચે તે પહેલાં, હુમલાની શરૂઆત કરી દેવામાં આવી. પરિણામે ફ્રેન્ચો પાછા હટી શક્યા, અને તેઓએ મોન્ડી-નોટેનો આશ્રય લીધો, એટલે મોન્ડીનોટેમાંના લશ્કરની સંખ્યા હુમલો કરનાર લશ્કર કરતાં વધી ગઈ. એથી ઓસ્ટ્રીઅનોનો પરાજય થયો. બોનાપાર્ટે આ વિજયનો અપૂર્વ ત્વરાથી લાભ લીધો, અને એક પખવાડિઆમાં ટુરીનની સરકારને તાબે કરી મુલેદની શરતો કરાવી, જે શરતો અનુસાર પિડમન્ટની મજબૂત જગાઓ તેના હાથમાં આવી.

માત્ર એક જ પ્રસંગે આ નવીન વિજેતાની પ્રગતિ નેસ્તન અટકાવી શક્યો. માનુઆના ઘેરાને માટે તોપો અને દારૂગોળાથી ભરેલાં છ વડાણો દુકાંથી સેન્ટપીયર ડ'એરીના જ્યાં ઉપડ્યા. " મેલીએગરમાં " કેપ્ટન ક્રાકબર્નની સલાયથી તેમને એક તોપખાનાનો આશ્રય લેવાની નેસ્તનને ફરજ પાડી, તે તેમની પાછળ પડ્યો, તોપખાનાં ગૂપ્ત કરી નાખ્યા, અને સધળા સરંજામ પકડ્યો. ફ્રેન્ચોને માનુઆનો ઘેરા ઉઠાવી લેવાની ફરજ પાડનાર મુખ્ય કારણોમાંનું એક કારણ એ દારૂગોળા આદિનું તુકસાન હતું. પરંતુ મિત્ર રાજ્યોનાં લશ્કરોમાં અને સભાઓમાં એટલી બધી ફાટફટ અને એટલી બધી નિર્વીરતા હતી કે, આ વિજયનો લાભ ઓસ્ટ્રીઅનો ઘર્ષ શક્યા નહિ. બોનાપાર્ટે જોયું કે, સમગ્ર ઇટલી

જીતી ચકાવ એમ હતું. તદનામાં, તટસ્થ રાખ્યો તથા મિત્રોની પણ અવગણના કરીને તે ટરકનીમાં દાખલ થયો; અને સેધોનનો કબજો લીધો. આ દીલ્લાલને પરિણામે નેક્સને તે ખંદરને ઘેરા બાક્યો, અને પોટો ફેરરેન્જોનો કબજો મેળવવાને એખાના ટાપુમાં ચિટિય લસકર ઉતાર્યું. પછી તરત જ કૅપ્ટેનના ટાપુ લીધો. એ ટાપુ પ્રથમ કોર્સિકાનો હતો, પરંતુ કોર્સિકા ફ્રેન્ચોને આપી દીધા પછી જીનોઆએ પોતાને માટે રાખ્યો હતો. હવે જીનોઆ ક્રાન્સનો પણ ભેતું હતું. તેની સરકારે લાંબા વખતથી ફ્રેન્ચોને ગ્રુપ્ત મદદ આપી હતી, અને પોતાના ખંદરોમાંથી અંગ્રેજોને દૂર કરવાની જરૂર તેમણે જોઈ. પરિણામે કૅપ્ટેન તેમણે પકડ્યું, પરંતુ પછીથી તેમણે કાંઈ જોર માણું નહિ. ઇંગ્લાંડે આ સમયે યુરોપખંડપરનાં પોતાનાં મિત્રરાખ્યો પર ધજો આધાર રાખ્યો હતો. યુદ્ધ કરવાના એક્સપમાં ક્રાન્સ સાથે રહેન જિતરે કે તરત જ કોર્સિકા ખાલી કરવાનો ચિટિય મંત્રીમંડળે નિશ્ચય કર્યો હતો. રહેનને સુલેદ કરવાની ફરજ પડી ત્યારથી જ આમ બનમે એમ પ્રથમથી માલુમ પડી ગયું હતું; અને જન્યુ' પણ તેમ જ; અને ટાપુ ખાલી કરવાના દુકમો વિના વિશ્વને કાલવામાં આવ્યા. ચિટિય પ્રદેશ સાથે આ ટાપુ જોડી દેવામાં ડહાપણ ન હતું, પરંતુ તેમ ક્યાં પછી તેનો આ પ્રમાણે ત્યાગ કરવો એ સરમાવનારું હતું.

વાવસરોય, સર ગિલ્બર્ટ દક્ષીઅટને આ પ્રમાણે ટાપુ ખાલી કરવાના ગેરડહાપણ અને માનદાનિયી ધારું લાગી આવ્યું. કારણને પણ જૂમખ્ય સંતુડનો ત્યાગ કરવાનો દુકમ આપવામાં આવ્યો હતો. સર ગિલ્બર્ટ દક્ષીઅટ એમ માન્યો કે, ચિટિય સરકારના અનેક લાભોથી કોર્સિકોની મોટી સંખ્યા સંપૂર્ણ સતિ.૫ પ.મ્મ હતી અને તેને વશકાર ખી હતી. તે ગમે તેમ દોષ પણ ત્યારે તેમને માલુમ પડ્યું કે અંગ્રેજો ટાપુ છોડી જવાનો હરાદો રાખે છે, ત્યારે

કુદરતી રીતે તેમને જેઓ સાથે સુલેહ કરવાની અને મૈત્રિ બાંધવાની ફરજ પડી. ત્રીસ જાણની એક સભાએ બેરથીઆનું રાજ્યતન્ત્ર પોતાના હાથમાં લીધું, અને બ્રિટિશ મીલકત જપ્ત કરી: દરેક રચણે હથીમારખધે કોર્સિકનો ચોક્કા કરવા ઉભા અને વાગસરોયને પકડવાનું કાવતું રચવામાં આવ્યું. તેને ખાલી કરવાના કામપર દેખરેખ રાખવાને નેક્સનને નીમવામાં આવ્યો હતો. તેણે એ કાવત્રાને લગતી સર્વ યોજનાઓ નિષ્ફલ કરી નાંખી. માથનો જથો, તોપો, ખોરાક અથવા કોઈ પણ જાતની મિલકત ખચાવી નહિ શકાય એવી ફરકને નિરાશા ઉપજી હતી. અને સધળા હોદીઓને જતી આવતી અટકાવવાને માટે પુસ્તાના મથાળા આગળ એક ખાનગી વહાણુ આકું સાંગરવામાં આવ્યું, ત્યારે નેક્સને સભાને કહેવરાવ્યું કે, બ્રિટિશ મિલકતને વહાણે પર ચઢાવવામાં કે લઇ જવામાં સ્વરૂપ વિરોધ પણ ખતાવવામાં આવશે તો તે શહેરને ઊન્નિભિન્ન કરી નાખવામાં આવશે. આ સંદેશો લઇ જનાર અધિકારીની સામે પેલા ખાનગી વહાણે પોતાની તોપો તાકી, અને પુસ્તાના મથાળામાંથી તેની નાવદીઓ સામે ખંડુકો તાકવામાં આવી.

આ દેખાવ જોઇને “એગમન્ટ”ના કેપ્ટન સદને પોતાનું ધડીઆળ ખેંચી કાઢીને જોવા માંડ્યું. તેમને જવાબ આપવાને વિચાર કરવાનો પા કલાક થવા આવ્યો એટલે તેણે કહ્યું કે, તેટલો સમય વીતી ગયા પછી પાંચ મિનિટે વહાણે તોપોનો મારો શરૂ કરશે. આ સાંભળતાં સંત્રીઓ પણ નાસી ગયા, અને પુસ્તામાંથી એકે એક વહાણુ ખદાર આવ્યું. એક વહાણુના માલીકે કોમોડોરને ફર્યાદ કરી કે જકાત ખાનામાંથી તેનો અસખાળ આવ્યુવા દેવાની મ્યુનિસિપાલિટીએ ના પાડી હતી. નેક્સને તેની જ મારફતે કહેવરાવ્યું કે, તે એકદમ સોપી દેવામાં નહિ આવે તો તોપોનો મારો ચલાવવામાં આવશે. આથી સભા સીધાવીહા થઇ ગઇ; અને

એક સમયે પણ જોત્યા વિના તેને કુંચીઓ આપી દીધી. જે ચીજો ફરીથી વડાજો પર ચઢાવવામાં આવી હતી, તેમની પર વેરા નાખવાનો પ્રયત્ન પણ તેમણે છેવટે કરી જોયો. નેક્સને કહેવરાવ્યું કે, જો હવે વધારે ફાદો થઈ તો તેમને કડી સાથે એવી મુઠાકાત આપવામાં આવશે. નેક્સનની આવી સત્તા અને નિઃશય જોષને સમાજે ઉદ્દતાઈ ઊડી દીધી. અને કશુંક કરવામાં આવ્યું કે, અંગ્રેજોએ કંઈને લીધો હતો સારથી જોઈએ અત્યંત શાન્ત અને વ્યવસ્થિત હતું. ૧૭૬૬ ની ૧૪મી ઓક્ટોબરે આ બનાવો બન્યા; બીજા પાંચ દિવસો દરમિયાન વડાજોમાં માત્ર ચઢાવવાનું કામ ચાલ્યું. ૨,૦૦,૦૦૦ પાઉન્ડની કીમતની ખાનગી અને જાહેર મિલકત બચાવવામાં આવી. બ્રિટિશોએ ૨૦ મી એ ફોર્સિકા ખાલી હતું. નેક્સને સર્વની પછી કિનારો છોડ્યો. સૂર્યાનાં કિરણો પુટતા લંડન ઉઠાવવામાં આવ્યું હતું, તે પછી એક કલાકે ફ્રેન્ચો આવીને દાખલ થયા હતા.

આ, પ્રતિકાને દાનિકર દાર્જિ, ચક્રિતપૂર્વક પૂર્ણ કર્યા પછી, પોર્ટો ફેરેજને ખાલી કરવાના કામપર દેખરેખ રાખવાને માટે “મિનર્વા” અને “બ્રાન્સો” નામના વડાજો સાથે નેક્સનને ત્યાં મોકલવામાં આવ્યો. રસ્તામાં કેટલાંક રપેનીય વડાજો મળ્યાં, તેમની સાથે બાક બીટી કેટલાક રપેનીયડોને કેદ પકડી નેક્સન ચાલ્યો ગયો. વોર્ટો ફેરેજને પહોંચતાં જ રપેનીય કેપ્ટનને કેદ પકડવામાં આવ્યો હતો, તેની તેને તથ્યવાર પાછી સોંપી સુલેદના વાવટા દેહા કાર્યેજના મોકલાવ્યો, અને તેની સાથે પોર્ટો ફેરેજનેમાંના સર્વ રપેનીય ફોર્સોને પાછા મોકલાવ્યા, જેના બદલામાં તેના પોતાના માણસો ફોર્સો દતા, તે પાછા આવ્યા.

એજાના ટાપુની સરકારી જનરલ ડી બર્મના દાયમાં હતી; સરકારના ઉચ્ચાનુચ્ચ ફક્રમોથી કરો માર્ગ લેવો તેની તેને સ્પષ્ટ

પડી નહિ. પોતાનું વર્તન ચોખ્ખું છે, એમ કહેવામાં આવે તેટલા માટે તેણે વિજય કરવાનો વિચાર કર્યો, અને ઇંગ્લાંડથી જંગા ખાલી કરવાના સ્પષ્ટ હુકમો ન આવે ત્યાં સુધી કાંઈ પણ પગલું ભરવાનો ના પાડી; પરંતુ નેપોલે સુલેહ કરેલી હોવાથી, સર જૉન જર્વીસે વિચાર્યું કે, ઇટલી સાથેનું કામ પતી ગયું છે, અને પોર્ટુગાલના સંરક્ષણ તરફ તેને હવે ધ્યાન આપવાની સૂચના મળી ગઈ હતી. તેથી પોતાને મળેલા સ્પષ્ટ હુકમો પ્રમાણે નેપોલને આપ્યું નોંધાયાણું ત્યાંથી ઉઠાવી લીધું, અને ચીજો લઈ જવા સાવવાના વદાણોને ખોરાક આદિ સાથે એવી રીતે રહેવા દીધો કે સંધ્યું લક્ષ્મર અને સામગ્રી ત્રણ દિવસમાં લઈ જઈ શકાય. તે હવે ભૂમધ્ય સમુદ્ર છોડવાની અણીપર હતો. ઇનોઆના ક્ષિટિશ એલચી શી. રૂકે આ પ્રસંગે (જન્યુઆરી, ૧૭૯૭) નેપોલનની બહુ રજૂતિ કરી, અને કહ્યું કે, નેપોલને પ્રવૃત્તિ, છુદ્ધિ અને ઉત્સાહ નિત્ય એવી સરસ રીતે દર્શાવ્યા હતાં કે, તેની સાથે સાથે જેને પ્રસંગ પડવાનું માન મળ્યું હોય, તેમને બાંધે જ તેને માટે સાનંદાચર્ય થયા વિના રહે. વસ્તુનાં પોતાની બિવિધ્યની યશસ્વી કારકીર્દિમા નેપોલને જે વર્તન રાખ્યું હતું, જે ઉત્સાહ, અવિશ્રાન ઉદ્યમ, દીર્ઘદર્શી તુલનાશક્તિ, તથા શીઘ્ર અને અચૂક નિર્ણય દર્શાવ્યા હતા, તેના દર્શન નેપોલનનાં ભૂમધ્ય સમુદ્રનાં સંધનાં પરાક્રમોમાં થયા હતા. અઘાપિ અંગ્રેજોમા તેનું નામ બાંધે જ પ્રસિદ્ધિ પામ્યું હતું, પરંતુ સમગ્ર ઇટલીમાં તેના નામથી લય ઉપજતો, અને તેને માન આપતું. ખાસ કરીને ઇનોઆમાં તેને દીર્ઘકાળ સુધી રહેવું પડ્યું હતું, અને પોતાની ફરજો બજાવવામાં તેને સરકાર સાથે વારંવાર તકરાર કરવી પડતી; તે છતાં સર્વ તેને સરખું માન આપતાં, કેમ કે ગ્રેટબ્રિટનના દબંડા અને લાભોનું તે અગત્યાથી સંરક્ષણ કરતો હતો, પરંતુ જ્યાં જ્યાં શકે ત્યાં સત્તાની સાથે સંજ્ઞતા અને આપણતાનું મિશ્રણ કરતો.

કાફલાની સાથે થતા પહેલાં, સંભ્રામ કરવો પડશે એવા ભયથી લાંબો સમય થયાં નેલ્સનના મનમાં ખીજવાટ ઉપજ્યો હતો, અને ચિંતા રહેતી હતી. છેવટે જીજ્ઞાસુ જવાને પોટો ફેરફારોથી તે ઉપડ્યો. અને ત્યાં પહોંચ્યા પછી નૌકાસેનાપતિની સેવા કરવા પશ્ચિમમાં ગયો. સામુદ્રધુનીના મુખ આગળ તેણે સ્પેનીશ કાફલો જોયો; અને ૧૭૬૭ થી ૧૩ ફેબ્રુઆરીએ કેપ સેન્ટ વિન્સેન્ટ પહોંચતાં તેણે સર જોન જર્વીસને આ સમાચાર આપ્યા. હવે જા તોપોનું “ક્રાઉન” તેને સોંપવામાં આવ્યું; અને સૂર્યાસ્ત પહેલાં લડાઈને માટે તૈયાર થવાનું, અને રાત્રિએ એકમેકની પાસેપાસે રહેવાનું નિશાન આપવામાં આવ્યું; બધાં મળીને બ્રિટિશ વદાણો ૨૧ હતાં, ત્યારે સ્પેનીશ વદાણોની કુલ સંખ્યા ૩૮ હતી. પાંચમી તારીખે સ્પેનીશ એડમીરલ ડૉન જોસેફ ડી ક્રાઉવાને એક અમેરિકને ખબર આપી હતી કે અંગ્રેજોનાં વદાણોની સંખ્યામાં માત્ર ૯ ની હતી, તેથી તેમને કચડી નાખવાનો વિચાર આ નૌકાસેનાપતિએ કર્યો. એ સંખ્યામાં પાછળથી વધારો થયો હતો, તેનું જ્ઞાન સ્પેનીયર્ડોને ન હતું. ૧૪ મી નું પ્રભાત થતાં અંગ્રેજ કાફલાની સંખ્યા ધ્રુમતને કીધે માલૂમ પડી નહિ. પરંતુ સ્પેનીયર્ડોના તપાસ રાખનારા હરોળના વદાણો એવું નિશાન આપ્યું કે અંગ્રેજ કાફલાની સંખ્યા ૪૦ વદાણોની છે. ક્રાઉનના કહેવા પ્રમાણે નૌકાસેનાપતિની ડીપ ઉડાડવાને માટે તેણે એવું નિશાન આપ્યું હતું પરંતુ તેની આસર એ થઈ કે, નૌકાસેનાપતિ મુંઘવલ્લુમાં અને મુઝરબુમાં પડી ગયો અને આખો કાફલો ભયભીત બની ગયો.

જનુ મુદને માટે નિયમિત વ્યવસ્થામાં ગોઠવાઈ શકે તે પહેલાં સર જોન જર્વીસ તેમની નજીક આવી પહોંચ્યો, તેમના કાફલાની આરપાર થઈ પસાર થયો, અને સુકાન તથા શરો ફેરફારો એડેરીયાં માર્યાં. એ પ્રમાણે તેણે મુખ્ય કાફલામાંથી નવ વદાણો મુટાં પાડી

હીધાં. એ વહાણોએ બ્રિટિશ હારમાંથી પસાર થવાની અથવા પોતાના મિત્રોને પાછા મળી જવાની હીલચાલ કરી, પરંતુ એક વહાણ હુમાડામા ઢંકાયેલું હોવાથી તેની હીલચાલ છેવટ સુધી માલૂમ પડી નહિ. તે જ એમાં ફતેહ પામી ચક્ર્યું. બાકીનાઓને એવો સરસ આવકાર આપવામાં આવ્યો કે, તેઓ નાસી છુટ્યા, અને યુદ્ધ સમાપ્ત થતા સુધી પાછા આવ્યા નહિ. શત્રુના કાફલાના મુખ્ય ભાગની સંખ્યા કુલ અશ્વેશ કાફલાની સંખ્યા કરતાં વધારે હતી, અને શત્રુઓ પાસે તોપો તો બહુ જ વધારે હતી. હવે તેણે એક પછી એક એહેરીયાં મારવાનું નિશાન બતાવ્યું. નેક્સન બ્રિટિશ હારના પાછલા ભાગમાં હતો, તેણે જોયું કે, પોતાની હાર બાંધવાને અને વિખુટાં પડેલાં વહાણોને મળી જવાને અથવા તો લડાઈ કર્યા વિના નાસી જવાના ધરાદારી રેપેનીઅર્ડો પવનની આગળ આગળ ચાલ્યા જતા હતા. તેમની આ યોજનાઓ નિષ્ફળ કરવાને માટે એક પળવાર પણ શોખ્યા વિના નેક્સને આપવામાં આવેલા નિશાનની અવગણના કરી, પોતાના વહાણને તેમની સામે થવાનો હુકમ આપ્યો. એથી એકદમ દુશ્મનના સાત વહાણો સાથે નેક્સનને યુદ્ધ કરવું પડ્યું. નેક્સનની કુમકે “ કમ્સોડનમા ” ટ્રાઉબ્રીજ આવી પહોંચ્યો, અને “ કેપ્ટન ” તેમ જ “ કમ્સોડને ” એક કલાક સુધી ઝડી ઝીંઝી એટલામા “ બ્લેનહીમ ” તેમની અને દુશ્મનોની વચ્ચે આડું આવ્યું, તેણે તેમને વિત્રાંતિ આપી અને રેપેનીઅર્ડો પર જોળાનો વર્ષાદ વરસાવ્યો. “ એક્સેલન્ટ ” નામનું વહાણ પણ તેમની મદદે આવી પહોંચ્યું. લડાઈ ચાલી તે દરમિયાન “ કેપ્ટનને ” એટલી બધી ઇજા પહોંચી કે, તે અચક્કા થઈ ગયું. “ સાન્ નિકોલાસ ” અને “ સાન્ જોસેફ ” નામનાં બે રેપેનીશ વહાણો પાસપાસે હતાં, તેમાંના “ સાન્ નિકોલાસ ” પર અંગ્રેજો નેક્સન સાથે ચઢી ગયા, અને તેને કબજે કરીને “ સાન્ જોસેફની ”

પણ એ જ દયા કરી. રૂપેનીયડોંએ પોતાની તલવારે નેસ્તનને ચરણ કરી. “કુષ્ટનનાં” ૨૪ માણસો મરાયાં હતાં, અને ૫૬ ધવાયાં હતાં; આખા કાફલાની નુકસાનીનો ચોથો ભાગ એકલા એ જ વદાણે વેઠ્યો હતો. નેસ્તનને પણ થોડાક ઉઝડા થયા હતા.

દજી રૂપેનીયડોં પાસે અરાઢ કે ઓગણીસ વદાણો લગભગ સહીસલામત હાલતમાં હતાં, અને પ્રભાતમાં જ વદાણોને વિખુટાં પાડી નાખવામાં આવ્યાં હતાં તે પાછાં આવનાં દેખાયાં. આ વખતે અગ્રેજી કાફલાની દયા ચિંતાજનક હતી, તથાપિ રૂપેનીશ નૌકાસેનાપતિએ પોતાના ટહેલોની સલાહ પ્રમાણે લડાઈ કરીથી શરૂ કરવાનું વ્યાજબી ગણ્યું નહિ. લડાઈ બંધ પડી કે તરત જ નેસ્તન નૌકાસેનાપતિના વદાણુ પર ગયો. સર જૉન જર્વીસે તેને ઉમળકાભર્યો આવકાર આપ્યો અને તેનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માન્યો. આ વિજયને માટે કમાન્ડર-ઇન્-ચીફને અર્થ ઓફ સેંટ વિન્સેન્ટનો ખિતાબ આપવામાં આવ્યો, અને ઇંગ્લાડમાં આ યુદ્ધની ખબર પડે એ તે પહેલાં નેસ્તનને “રીઅર-એડમીરલ” (ત્રીજા દરજ્જાના નૌકાસેનાપતિ) ની ચડતી પદવી આપવામાં આવી હતી, તેને હવે ઓર્ડર ઓફ ધી બાથ આપવામાં આવ્યો. રૂપેનીશ રીઅર-એડમીરલની તલવાર રાખવાનો નેસ્તનને સર જૉન જર્વીસે આમલ કર્યો, તે તલવાર તેણે નોર્વાયના મેયોર અને ફેરપોરેશનને બક્ષિત આપી દીધી. આપણે જોઈ ગયા છીએ કે, નેસ્તનનો જન્મ ગોર્ડોંક કાઉન્ટીમાં થયો હતો, અને એ કાઉન્ટીનું મુખ્ય શહેર નોર્વાય હતું. અનેક અભિનંદનો તેને મળ્યાં; તેમાં તેના વયોટલ પિતાએ લખેલા પત્રથી તેના હૃદયમાં કેવા કંડો આનંદ અને સતોષ થયાં હશે ! એ પત્ર નીચે પ્રમાણે હતો:

“ તારું સંરક્ષણ કરવામાં મારા પ્રભુએ મારી ઉપર અત્યંત

કૃપાપૂર્ણ રીતે દયા જતાવી છે, તેને માટે એક ઉપકૃત આત્માની સખળી શક્તિપૂર્વક હું તેનો આભાર માનું છું. અંદિયાં મારા પરિચયના થોડા માણસો જ નહિ, પરન્તુ સામાન્ય લોકસમૂહ ખુલ્લે ખુલ્લે એવા સુંદર સખદો કહેતા મને મળ્યા કે, જ્યારે પ્રજાની દૃષ્ટિથી વેગળા રહેવાની મને ફરજ પડી હતી. યોગ્ય પ્રમાણમાં પરાક્રમથી સંલુક્ત, ઇન્કસરથી સુરક્ષિત તારી ધંધાદારી શક્તિએ તને ખ્યાતિના જે શિખરે ચઢાવ્યો છે, તે શિખરે, મારા ત્રિપ બન્સ, થોડા પુત્રો ચડે છે, અને તેથી થોડા પિતાઓ તે જોવાને જીવે છે. મારા કરચલીઓ પહેલા કપાંજપ્રદેશ પરથી આનંદના અશ્રુ આપોઆપ વળા છે. આવા સર્વ દિશાના અભિનંદનના જગતી સામે કોણ દકી શકે ! સાધારણ ગીત ગાનારથી તે જાહેર રંગભૂમિ સુધી, બાથના આ સમગ્ર ચહેરામાં નેસ્તનનું નામ અને એવાઓ ગવાઈ રહ્યા છે ! ” હાયાદિ.

સર હોરેશ્યોએ હવે ત્રીજા ફરજનના નૌકારોન.પતિ-રીઅર-એડમીરલ તરીકે વાવટો ચઢાવ્યો, અને પોર્ટો ફેરરેન્જોમાંથી લશ્કર લઈ આવવાને તેને મોકલવામાં આવ્યો. એ કામ પૂર્ણ થયા પછી, તેણે પોતાનો વાવટો “ધીર્સીઅસ” પર ચઢાવ્યો. તે વહાણે ઇંગ્લાન્ડના એક જાંડમા ભાગ લીધો હતો, અને તે ઇંગ્લાંડથી લમણાં જ આવ્યું હતું; તેથી તેની પરના નાવિકોનો કાંઈક ભય રાખવામાં આવતો હતો. નેસ્તનને એ વહાણ પર મોકલવાનું એક કારણ આ પણ હતું. નેસ્તનની વ્યવસ્થા એવી હતી કે, તેથી સખળા સંગૃહ્થ થયા, નેસ્તનના જ બની ગયા, અને તેને માટે માણ આવવાને પણ તત્પર થયા. તે “ધીર્સીઅસ” માં હતો તે વેળા કેડીઝના ઘેરાના અંદરના ભાગના કાફલાની સરદારી તેને આપવામાં આવી હતી. અંદિયાં એક ઘણું જ જોખમજરેલું પરાક્રમ તેણે કર્યું. રજેનીશ તોપો-વાળી નાવડીઓ પર રાત્રિનો હુમલો કરતાં, તેની નૌકા પર છીંક જણવાળી એક દયીયાર બંધ લાંચે-લડાઈના વહાણના તાજાની

મોટા કદની હોડીએ-આકમણ ક્યું. નેસ્તનની નીકા પર જ્યાં મળીને ૧૪ જણ દતા, તેમાંના એક જૂના અને ચુસ્ત અનુયાયી જોન સામ્રાજ્યે નેસ્તન સામે તાકવામાં આવેલા પ્રદારો પોતે ઝીલી લઈને, અને છેવટે એક રૂપેનીય જાણુનો પ્રદાર બીજી કોષ રીતે ફર ન થઈ શકે એમ હોવાથી તેને પોતાના મસ્તક પર ઝીલી લઈને નેસ્તનની જાંઘી એ વેળા જતારી હતી. આ વખતે તકવારો વડે દાથોદાથની લડાઈ થઈ હતી; અને નેસ્તનને દંત્રેયાં લાગતું કે પોતાની આખી જાંઘીમાં તેણે આવું ચીર્ષ બીજી કોષ પણ પ્રસંગે જનારું ન હતું. પોતાની સંખ્યા આટલી જમી થોડી હોવા છતાં યુવના અરાદ માણસો મરાયાં, જાણીતાં જ્યાં પાવલ થયાં, અને તે ક્રાંત્ય-મોટી ટોડી-પકડવામાં આવી સામ્રાજ્ય લાભો વખત જ્યો દોન તો નેસ્તન તેને લેફ્ટેનન્ટ જનાવન; પરંતુ જે જાપંકર થા તેણે ઝીંચે દતો નેમાથી તે સાંજે થયો ખરો; તો પણ નેસ્તનની ઉપકારરૂપિ અને મૈત્રિનો લાભ લેવાને તે લાંબો કાળ જ્યો નહિ.

આ પરાક્રમે જાર દિવસ થયા ને પછી, નેસ્તન ટેનેરીસ સામે ચઢાઈ લઈ ગયો. થોડા માસ પહેલાં એની વાન ચાલી રહી હતી કે, ખાનનાનાં વહાણો સદિન મેક્સીકોના વાવસરોએ એ દાપુમાં આવી પહોંચ નાખ્યો દતો. એ વાન સાંજગીને તેની પર જૂમંગ કરવાની યોગ્યતા નેસ્તને થઈ, અને તે અર્થ મેંદ વિન્સેન્ટને જાણી એમાં જે મદદ મુજેલીઓ હતી, તેનું નેમનું જાન હતું. વાવસરોય સંજગી વાન ખોડી પડી, પરંતુ દેશ જતું એક મનીયા (Mina) વહાણ એક વખતે ફરના આવ્યું હતું. અને ચઢાઈ કરવાને નિમિષ કરતામાં આવ્યો નેસ્તનની મનની પ્રમાણે મોટા કારણે નેવારમાં આવ્યો ન દતો. જ્યાં મનુ આઠ વહાણો આવ્યાં આવ્યાં દતાં, અને પોતાને સોજાં યાને એમાં વહાણો

અને અધિકારીઓ તેને પસંદ કરવા દેવામાં આવ્યા હતા. બળપૂર્વક હુમલો કરવો, પણ તદ્દન જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી જાતે જમીનપર ન ઉતરવું, એવા હુકમો તેને આપવામાં આવ્યા હતા. પવન અને પ્રવાહ તેમને પ્રતિકૂલ થયાં, એટલે તેઓ ધારવા કરતાં વધારે મોડા પહોંચ્યા, જમીનપર ઉતરવાની જગ્યાથી એક માઇલની અંદર આવતાં સૂર્યોદય થઈ ગયો, અને તેઓ સત્તુઓની દૃષ્ટિએ પડ્યા, અને તેમનો ધરાદો માલૂમ પડી ગયો. એથી કીલ્સો સર કરવાના પ્રથમ પ્રયત્નમાં તેઓ નિષ્ફલ નીવડ્યા. આ પ્રમાણે પવન અને પાણીથી નિષ્ફલતા મળવા છતાં, બીજો પ્રયત્ન કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

બધી યોજનાઓ ધડીને રજ મી લુલાઈની રાત્રિએ અગીયાર વાગ્યે નવસોથી હજાર માણસોની ૭ હુકડીઓ નૌકાઓમાં શહેરની દિશામાં આગળ વધી. દોઢ વાગ્યા સુધી તેઓ કોઈની નજરે ચડ્યા નહિ, અને કીનારા પર ઉતરવાની અણીપર હતા, એટલામાં તેમના આવ્યાની ખબર પડી ગઈ. સ્પેનીઅર્ડોની તૈયારી સરસ હતી. કીલ્લાની તોપોની ગર્જના શરૂ થઈ, અને હલ્લો લાવનારાઓ આગળ વધી શક્યા નહિ. આ વખતે નેસ્સનની જમણી બાજુએ કોઈનો એક ગોળો વાગ્યો, અને તે પટકાએ; પરન્તુ પડતા પડતા પોતે તરત જ જેએલી તરવાર ડાબા હાથમાં પકડી લીધી, કેમકે તે તેના મામા કેપ્ટન સર્જીસની હતી, અને એક સ્મરણચિન્હ તરીકે તે તેને ગણતો હતો.

આ વખતે તેનો જમાઈ નિસ્પેટ હાજર હતો, તેણે સમયમુચકતા વાપરીને નેસ્સનની સરસ સારવાર કરી; નહિ તો નેસ્સનના દિવસો ત્યાં જ બસાઈ ગયા હોત. આ ચલાઈતું અંતિમ પરિણામ ખરાબ આવ્યું. સ્પેનીશ ગવર્નર સાથે સંલેહ કરવામાં આવી. શરતો થયા પછી સ્પેનીશ ગવર્નરે તેમનું યથાર્થ પાલન

કયું, તેથી નેસ્તન ઘણો ખુશ થઈ ગયો, તેણે જીવનરેનો આભાર માન્યો, બંને વચ્ચે બેટોની આપલે થઈ, અને મિત્રતા એટલી બધી વધી ગઈ કે, સ્પેનીશ સરકાર માટેના લખોટા પોતે લઈ જવાનું નેસ્તને માથે લેવું. અને એ પ્રમાણે પોતાના પરાજયનો સંદેશ સ્પેનમાં પોતાને મુખે જ નેસ્તને કહ્યો. આ લડાઈમાં અંગ્રેજોએ કુલ ૨૫૦ માણસો ગુમાવ્યા હતાં. નેસ્તનનો જમણો હાથ સાગે થાય એમ ન હતું. તેથી તેને કપાળી નાખવો પડ્યો હતો, પરંતુ પોતાના સરકારી લખોટામાં નેસ્તન પોતાને થયેલી ઇજા વિશે ઇસારો પણ કરતો નથી. કેવું મોટું મન !

નેસ્તનની આકાંક્ષા પ્રમાણે તેના જમાઈને ચલતો ઓછો એકદમ આપવામાં આવ્યો, અને તેને પોતાને પણ ઇંગ્લાંડમાંથી ઘણું માન મળ્યું. ફર્ટ લાંડ ઓફ ધી એડમીરલ્ટી અને ડ્યુક ઓફ કલેરન્સે તે પાછો ફરતાં તેને અલિન્ટન આપનારા પત્રો લખ્યા. પ્રિસ્ટન અને લંડનનાં શહેરોની સ્વતંત્રતા આપવામાં આવી, ઓર્ડર ઓફ ધી બાથથી તેને વિશ્રૂપિત કરવામાં આવ્યો અને દર વર્ષે ૧૦૦૦ પાઉન્ડ પેન્શન બાંધી આપવામાં આવ્યું.

પ્રકરણ ૫ મું.

ઇજ્જતની સફર—નાઇલ નદીનો સંગ્રામ—ફ્રેન્ચોનો
પરાજય ૧૭૯૮.

“ One crowded hour of glorious life
Is worth an age without a name ”

—Scott

ખ્રિસ્તાબ્દ ૧૭૯૮ના પ્રારંભમાં જ સર હોરેશ્યો નેક્સને પોતાને
વાવટો “ વેન્માડ ” પર ફરકાવ્યો, અને અર્થ સેન્ટ વિન્સેન્ટ સાથે
પાછા જવાનો તેને હૂકમ મળ્યો. વ્યોલેટ્ટ પિતા અને ગ્રેમારુ પત્નીની
વિદાય થઇ, તે પોતાના કામ પર ચાલ્યો. પત્નીથી વિખુટા પડતાં
તેને તેણે કહ્યું; “ મારી પોતાની મદત્વાકાંક્ષા તૃપ્ત કરવાને હું
જાઉં છું.” નેક્સન કાફલામાં આવી ગેડાયો, તે વેળા કુદામાં યોના-
પાટના અમેસરપથ્યા હેડજ એક મોટી ચડાઇની તૈયારીઓ થઇ રહી
હતી. તે ચડાઇનો આશય અને તે જાણી જાવવાને થોડાક પદાર્થો
સાથે તેને જૂમખ્ય સમુદ્રમાં મોકલવામાં આવ્યો. ચડાઇ માટે તૈયારીઓ
થઇ રહી હતી, તે ચડાઇનો આશય અને તે જાણી જાવવાને
થોડાક પદાર્થો સાથે તેને જૂમખ્ય સમુદ્રમાં મોકલવામાં આવ્યો. ચડાઇ
માટે તૈયાર કરવામાં આવેલો એ કાફલો ગમે ત્યાં જવાનો હોય તે
પણ તેને દાર ખવરાવવી એ આશયને કિટિય સરકારે પ્રથમ પદ
આપ્યું હતું; અને તેટલા માટે જો જરૂર પડે તો સ્પેનીશ કાફલાના
પેરાનો ત્યાગ કરીને પોતાનું સપ્ત્યું બજા જૂમખ્ય સમુદ્રમાં થઇ

જવાનો હુકમ અર્થ સેંટ વિન્સેન્ટને આપવામાં આવ્યો હતો. આ કાયને માટે નેસ્તનને પસંદ કરવામાં આવ્યો, તેથી કેટલાક વધારે જૂના જનરલોને માફુ લાગ્યું, અને ઇખ્યા ઉપજી.

દુલ્હાના કાફલામાં લગ્નનાં મોટાં ૧૩ વહાણો, ૪૦-તોપોનાં ૧૭ સહાયક વહાણો, લગ્નનાં ૨૪ નાનાં વહાણો, અને આશરે ૨૦૦ લઈજવા લાવવાનાં વહાણો હતાં. રાત્રીની આંખ માઠા પર હતી એવી ચોક્કસ ખબર લેધોર્નના પ્રિટિશ કૉન્સલ મી. ઉડનેએ મેળવી હતી, અને પોતાની દીર્ઘ દષ્ટિથી તેણે અટકળ કરી હતી કે તે પછીથી તેઓ ઇજીપ્ત તરફ જશે. બધાં મળીને આઠ વહાણો લઈને નેસ્તન નવમે દિવસે જાપાનરથી ઉપડ્યો. ૧૯ મીએ તે લાયન્સના અખાતમાં પહોંચ્યો તે દિવસથી વાયવ્યકાશ્વનો પવન જોરમાં વાવે શરૂ થયો. ૨૦ મીએ રાતના તેમને પવનનું તોફાન નડ્યું. વહાણોને ધણી મુશ્કેલી અને કેટલુંક નુકસાન વેઠવું પડ્યું. આ તોફાનને દિવસે જ ફેંચ કાઢ્યો દુલ્હાંથી ઉપડી ગયો હતો; અને આ નાના કાફલાથી થોડાક માઇલોને અંતરે પસાર થયો હોવા જોઈએ. પરંતુ તોફાન તથા અંધકાર તેમ જ નેસ્તનની પાસેનાં દુકાં સાધનોને ક્ષીણે તેઓનો ભેટો થઈ શક્યો નહિ.

આ સમયે પોતાને શોભે એવા જુસ્સાપૂર્વક પ્રિટિશ સરકારે હુકમો આપ્યા હતા કે, પ્રિટિશ વહાણોને ખોરાક લેનાં કે પોતાને પોતાને જરૂરની બીજી કોઈ ચીજ લેતાં જૂમધ્ય સમુદ્રના કોઈ પણ બંદરમાં કોઈ ગવર્નર કે મેજિસ્ટ્રેટ અટકાવે તો તે બંદરને રાત્રી બંદર ગણી લેવું. આ હુકમોમાંથી સાડિનિઆનાં બંદરો બાદ કરવામાં આવ્યાં હતાં. સાડિનિઆના રાજાનો યુરોપખંડ પરનો મુશ્ક ફ્રેન્ચોના લશ્કરમાં સંપૂર્ણ કાશુમાં હતો. ટયુરીનના કોલ્લામાં ફ્રેન્ચ લશ્કર હતું, અને પોતાનો બાહીનો મુશ્ક ફ્રેન્ચો લઈ લે એવા

સયથી બ્રિટિશ વહાણો તરફ દયા બતાવવાની તેણે ના પાડી. સેન્ટ પએટ્રોના બંદરમાં દાખલ ન થવાનો હુકમ નેક્સનને આપવામાં આવ્યો. આ હુકમની દરકાર ન કરતાં નેક્સને આવીને બંદરમાં લંગર નાંખ્યું અને ચાર દિવસમાં “વેન્ગાર્ડ” ત્રીં સપ્તાહ સમારકામ પૂર્ણ કર્યું, અને તે બંદર છોડતાં પહેલાં સાઈનિઆના વાયસરોયને પોતાની તરફ ચલાવવામાં આવેલા વર્તન માટે કપકાનો પત્ર લખી નાખી પોતાના મનનો જીભરો ખાલી કર્યો.

આ પ્રમાણે જે વિલંબ થયો તે તેને ધણે પ્રકારે ઉપયોગી થયો. તેથી પાણીનો જથ્થો પૂરેપૂરો ભરી લેવામાં આવ્યો, અને અર્લ સેન્ટ વિન્સેન્ટને ઇંગ્લાંડમાંથી વધારે મદદ મળવાથી તેણે પોતાના કેટલાક ઉત્તમ વહાણો નેક્સનની મદદે મોકલાવ્યાં. તે વહાણો પણ મળી શક્યાં. ઇંગ્લાંડમાંથી મદદ મળવાની ખબર અર્લ સેન્ટ વિન્સેન્ટને પ્રાપ્ત થઈ કે તરત જ તેણે પોતાનાં ઉત્તમ વહાણો નેક્સનની મદદે મોકલવાને તૈયાર કર્યાં, અને ઇંગ્લાંડથી આવતાં વહાણો દૂરથી દેખાયાં કે તરત જ લગર ઉઠાવવાનું નિશાન કેપ્ટન ટ્રાઉબ્રીજને આપવામાં આવ્યું, અને તે વહાણો આવીને બ્રિટિશ થાણામાં લંગર નાખે તે પહેલાં તે કેપ્ટન ટ્રાઉબ્રીજ દષ્ટિબદાર નીકળી ગયો હતો. ક્યો માર્ગ લેવો એ વિષે કોઈ પણ સૂચના કેપ્ટન ટ્રાઉબ્રીજે સાથે મોકલવામાં આવી ન હતી, તેમ જ શત્રુ કંઈ દિશામાં ગયો છે, તેની ચોકક્સ હકીકત પણ તેણે આણી ન હતી. એથી નેક્સનને પોતાની તુલનાશક્તિ પરજ આધાર રાખવાનો હતો. દુર્ભાગ્યે તોફાનમાં નાનાં લઘાલઘ વહાણો વિખુટા પડી ગયા હતા, અને તે લગ્ન પાછાં આવી મળ્યાં ન હતાં તેમ જ તેમનો પત્તો પણ મળ્યો ન હતો, એટલે તેમની દરકાર કર્યા વિના નેક્સન ઉપડી ગયો.

શત્રુના કાફલા વિશે પ્રથમ સમાચાર એ મળ્યા હતા કે, તેણે

માઠા પર અચાનક હત્થો કયો હતો. ગોઝોમાં લંગર નાંખીને પડ્યા હોય તે વેળા તેમની પર હુમલો કરવાની યોજના નેસ્તને ધડી; પરંતુ ૨૧ મી જુને ખજર મળી કે ત્યાં આગળ પડી બીજે જ દિવસે એટલે ૧૬ મી એ ફેરો તે જગ્યા છોડી ગયા હતા. ૨૫૫૮ હતું કે તેઓ પૂર્વ દિશામાં ગયા હતા, અને ઇજીપ્ત તેણી ગમ હોવું જોઈએ એમ ધોરી ઇજીપ્ત જવાને માટે સધળા સદ બંદાવવામાં આવ્યા. જો પેશાં રહી ગયલાં નાનાં લડાયક વહાણો પોતાની સાથે હોત તો કુશ્મનના સમાચાર મેળવ્યા વિના તે માંગે જ રહ્યો હોત. તેમને અભાવે બીજાંઓ પાસેથી મળતા સમાચાર પર તેને આધાર રાખવો પડ્યો. માર્ગમાં જતા તેણે ત્રણ વહાણોને ફેરોની ખજર પૂછી. તેમાંનાં એ અલેક્ઝાન્ડ્રીઆથી આવતા હતા, અને એક આર્કિપેલેગોથી આવ્યું હતું; તેમાંના કોઈએ પણ ફેરોને જોયા ન હતા. ૨૮ મી તારીખે નેસ્તન અલેક્ઝાન્ડ્રીઆ આવી પહોંચ્યો પણ શત્રુ ત્યાં ન હતો, તેમ જ તેના કોઈ સમાચાર પણ મળ્યા નહિ. પરંતુ માઠા લીધા પછીથી ફેરો ચલાઈને આશય ઇજીપ્ત સેવાનો છે, એવા સમાચાર લેથોનમાં મળવાથી ત્યાંનો ગવર્નર શહેરને ખ્યાવને માટે, સુસંગ જનાવી રહ્યો હતો. પછી નેસ્તન ઉત્તર તરફ ડેરબેનીઆ જવા નીકળ્યો, અને ત્યાંથી ફેરોઆને દક્ષિણ કિનારે કિનારે ખતી ત્વરાથી આવ્યો. પરંતુ ફેરો કાફકાનો પત્તો લાગ્યો નહિ. એ ઠરચાન નેસ્તનને આ ગંભીર મદત્તના કામ પર મોકલવામાં આવ્યો છે તેની ખજર ઇજિપ્ત પહોંચી. તેણે હજી ઇજિપ્તમાં ખ્યાતિ મેળવી ન હતી, અને આવા ગંભીર મદત્તના કામ પર આવા યુવાન અનુભવ વિનાના અધિકારીને મોકલવા માટે લર્ડ સેન્ટ વિન્સેન્ટને સખ્ત ઠપકો આપવામાં આવ્યો. પરંતુ એ કો આપનારાઓ યોગ્ય સમયમાં જ ફિકકા પડવાના હતા.

આ સોધમાં નિષ્ફલ જવાથી નેસ્તન પાછો સીસીલી આવ્યો.

ફ્રેન્ચો લાતેની સુલેહ બચમાં આવી પડે તેથી નિઝેપોલીટન પ્રધાન મંડળે નેક્સનને મદદ ન આપવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો, પરંતુ લેડી હેમીસ્ટનની લાગવખને લીધે સીસીલિયન જવનરો પર છુપા હુકમો મેળવવામાં આવ્યા, અને તે હુકમોના બળ વડે જે જે જોઈતું હતું તે તે સધળું તેણે સીરેક્યુસમાંથી લઈ લીધું; જે એ ચીજો મળી શકી ન હોત તો તેને પોતાના પ્રયત્નોમાં ફતેહ મેળવવાની કાંઈ પણ આશા રહેત નહિ. લેડી હેમીસ્ટને આ સેવા બગ્નવી હતી, જેને પરિણામે ફ્રેન્ચ કાફલાને પ્રજાપત જઈ સખ્ત દાર ખવરાવવામાં સંગીન મદદ થઈ હતી, તે જોતાં એ સેવા ધણી જ કીમતી હતી. અલગત પોતાને મળેલી આ મદદનું સંપૂર્ણ મહત્ત્વ અને મૂલ્ય નેક્સન સમજતો હતો, તેથી લેડી હેમીસ્ટનના તંગીના સમયમાં એ સેવાઓને આધારે ફ્રેન્ચની સરકાર પાસેથી તેને મદદ અપાવવાના પ્રયત્નો નેક્સને કર્યા હતા, પરંતુ તે પ્રયત્નોનું પરિણામ સતોષકારક આવ્યું ન હતું. કેવી વિચિત્રતા ! ફ્રેન્ચ કાફલાની શોધમાં અત્યાર સુધીની પોતાની નિષ્ફળતાથી નેક્સન ખીજવાયો હતો અને નિરાશ થયો હતો. પરંતુ હજી હુસ્મનને પકડી પાડવાની આશા તેના મનમાં હતી.

૨૫ મી જુલાઈએ સીરેક્યુસથી તે મોરીઆ જ્યા નીકળ્યો. ૨૬ મીએ કોરોનના અખાતમાં કાફલો આવી પહોંચ્યો. ટ્રાઉબીજ ખંદરમાં દાખલ થયો અને ખબર લાવ્યા કે, ફ્રેન્ચો ફેન્ટીઆથી નેક્સન તરફ જતા લગભગ ચારેક અડવાડિયા પર જોવામાં આવ્યા હતા. નેક્સને તરત જ અલેક્ઝાંડ્રીઆ પાછા જવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને બિટિશ કાફલો એકવાર ફરીથી પ્રજાપતના કિનારા તરફ વળ્યો. ૧લી ઓગસ્ટે સવારમાં આશરે ૨૦ વાગે તેમણે અલેક્ઝાંડ્રીઆના દર્યાન ક્યાં. ઇસ્લી વેળા જ્યારે એ ખંદર તેમણે જોયું હતું ત્યારે તે ખાલી હતું; હવે ત્યાં વદાણોનો જમાવ થયેલો હતો. હુસ્મનનો વાવટો તરત જ ઓગળાયો. સાંજના ચાર વાગ્યા. “ઝેલસ”માંના

કેપ્ટન હુડે દુસ્મનના કાફલાની હાજરીનું નિશાન બતાવ્યું. નેસ્ત
તેમને પોતાનો હાથ બનાવવાનો નિશ્ચય કર્યો.

ફ્રેન્ચો ફ્રેન્ડીઆથી ઉપરીને સીધા નહિ આવતાં, એણે ચકરા
ખાધ અને ક્રાંટ્રીઆ આવ્યા હતા; ત્યારે તેમની પાછળ લાગેલો
નેસ્તન સીધો આવ્યો હતો, એટલે અંતર ઘણું કપાઈ ગયું હતું.
નેસ્તનનાં વહાણોની સંખ્યા નાની હોવાથી તેમને એકમેકની પા
પાસે રહીને આમળ વધવું પડતું હતું. લડાઈનાં નાનાં વહાણો સામ
ન હતાં, તેથી તેમનો કાફલો જ્યાં એણી શકતો અને લાગે મુધ
આસપાસની ખાતમી પણ મેળવી શકતો નહિ, અને હવાનું પળ
ઠેકાણું ન હતું; તેથી ઇચ્છત આવતાં અંગ્રેજ કાફલો ફ્રેન્ચોને જોઈ
શક્યો નહિ, નહિ તો પાછળથી પકડાયલા દક્ષતરની નોંધ પરથી તે
માલૂમ પડે છે કે, ૨૨ મી જુને બને કાફલા ખરેખાત ભેટવાની
આબી પર દના. તેઓ થોડે થોડે અંતરે જ એકમેકને પસાર કરી
ચકા હતા. સીરેકયુસથી પાછા આવતાં તો તેમને મળવાની તકો બહુ
ઓછી થઈ ગઈ હતી.

જમીન પર ઉતરી ગયા પછી બોનાપાર્ટે કાફલાને શા માટે
પાછો નહિ ફરવા દીધો હોય તે કારણ અવાપિ માલૂમ પડ્યું નથી.
એટલું તો ચોક્કસ છે કે, તેના કુકમથી જ કાફલો ત્યાં રાખી મૂકવામાં
આવ્યો હતો. પરંતુ નેપોલીયન બોનાપાર્ટે એ જ્યાંબદારીનો ઇન્કાર
કર્યો છે. કદાચિત્ બોનાપાર્ટના મનમાં અધિક વિચારણ થોળનાઓ
રમી રહી દશે, ને થોળનાઓ સંકલ્પ કરવાને ત્યાં શેઠવામાં
આવ્યો દશે. વથાપિ કાફલો ત્યાં રોકાયો તેથી ફ્રેન્ચોની અને બોના-
પાર્ટની મદનવાકાફાઓને મોટામાં મોટો ફટકો મારવામાં આવ્યો
દનો, અને ને ફટકો મારનાર અન્ય કોઈ નહિ પણ આપણો ઘર-
વીર નેસ્તન જ દનો. ફ્રેન્ચ કાફલો પડેલી જુલાઈએ અલેક્ઝાન્ડ્રીઆ
આવી પહોંચ્યો દનો. એ ખંડની સંભાળ અને કાળજી રાખવામાં

આવી ન હતી તેથી સમય જતાં તે નકામું થઇ ગયું હતું, તેથી એકમીરલ જુએએ અણુકરના અખાતમાં પોતાનાં વહાણો રાખ્યાં. વહાણો અંદરની અંદર લઇ જઇ ચકાયાં નહિ. પણ એ જગા પર કાફલો મજબૂત રિથિતમાં હતો. ફ્રેંચ વહાણો, તોપો અને માણસોની સંખ્યા અંગ્રેજો કરતા વધારે હતી. ફ્રેંચો પાસે લડાઇના ૧૩ મોટાં વહાણો અને ૪ નાનાં વહાણો હતા, જે પર ૧૧૯૬ તોપો અને ૧૧૨૩૦ યોદ્ધા હતા. અંગ્રેજોનાં લડાઇનાં મોટા વહાણોની સંખ્યા ફ્રેંચોના જેટલી જ હતી. એક ૫૦ તોપોનું વહાણ હતું. બધી મળીને ૧૦૧૨ તોપો હતી અને ૮૦૬૮ યોદ્ધા હતા.

નેક્સને ફ્રેંચોની પૂંઠ પકડી હતી તે સવળા વખત દરમ્યાન ત્યારે ત્યારે બની શકે ત્યારે ત્યારે સવળા ટુડેલો-કેપ્ટેનો-ને “વૅન્ગાડ” પર એકઠા કરી પોતાની સવળા યોજનાઓ તેમને સમજાવવાનો તેણે નિયમ રાખ્યો હતો. કોઇ પણ શક્ય રિથિતને નેક્સન પોતાની ગણતરી બદલ જવા ન દેતો એમ કહેવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે બ્યુરરચનાના તેના સિદ્ધાંતોથી તેના અધિકારીઓ પરિચિત હતા, અને તેમની શક્તિઓ પર નેક્સનને વિશ્વાસ હતો. ફ્રેંચો નજરે પડે તો પ્રથમ તેમની પર વિજય મેળવવો, અને પછીથી તેના વિશેષ જાણો અને તેટલા લેવા તરફ મન દોરવાની સૂચનાઓ નેક્સને તેમને આપી દીધી હતી. ફ્રેંચ કાફલો નજરે પડતાં નેક્સનની રણનાવિક પ્રતિભા ઝગમગી ઊઠી. તેણે એવી યોજના રચવાને ઇરાદો રાખ્યો હતો કે, ફ્રેંચદારની બદારની આવડો જ રહેવું, અને બનતા સુધી ચતુના દરેક વહાણના બદારના આગલા ભાગ પર એક અને બદારના ડ્યુસા-પાછલા ભાગ-પર એક એવી રીતે પોતાનાં વહાણો ગોઠવવાં. આ બ્યુરરચનાથી વિજય મળશે એવી નેક્સનને અડગ શ્રદ્ધા હતી. કેપ્ટન-બેરીને ત્યારે આ યોજનાનું પર્ણ મદત્ત અને મદત્ત સમગ્રમું ત્યારે આનંદપૂર્વક તેણે કહ્યું, “જો આપણે વિજયી

નીવડીશું તો દુનિયા શું કહેશે ?” નેસ્તને પ્રત્યુત્તર વાળ્યો, “ અ
જાબતમા ‘ એ ’ જેવો શબ્દ છે જ નહિ. આપણે વિજય પામીએ
એ તો ચોક્કસ છે. એના સમાચાર આપવાને કાણુ જીવશે એ
જુદો સવાલ છે.”

કાફલો આગળ વધ્યો એટલે ટાપુ પરના તોપખાનાએ ફાટ-
ગોળાના વર્ષાદંથી તેમને સારો આવકાર આપ્યો, તેમ જ પોતાની
આખી દારની જમણી બાલુ પરથી તોપનો ગોળો જાપ નેથી અધાં
અંતરે દરોહના ચિટિયા વદાણોના જરાજર આગલા ભાગોમાં
નિયમિત રીતે સ્થિર મારો ચાલુ રાખ્યો. આ આવકાર મૂકે મોટે
વેડી લેવામાં આવ્યો. વદાણના ઉપરના જામના માથુસો સડું વીંટા-
ળવામાં અને અંદરના માથુસો લંગરો નાખવાની તૈયારીમાં રોકાઈ
ગયા હતા. ફેન્સોને માટે આ દુઃખદાયક બનાવ હતો; કેમ કે વદાણો
તોપો તથા નાવિકોની મોટી સંખ્યાના સર્વ લાભો તેમને મળેલા
હોવા છતાં તેઓ જે તત્ત્વ (જલ્દ; સમુદ્ર) પર રહી પુદ્ધ ચલાવના
હતા, તે તેમને અનુકૂળ ન હતું. સમુદ્રની લાકડ અને તેમાં ચડી-
આતાપણું તો ચિટિશોના જ ઔંધીરજ જુએજ શરવીર અને શક્તિ-
વાન હોતો, તથાપિ તેને હવે ચિટિશો સામે-અને તેમાં પાત્ર નેસ્તન
સામે-બાથ બીડવાની હતી; અને તે પણ હવે તફત નહીં આવી
ગઈ હતી.

અંગ્રેજોને ફત્તાવવાની પુક્તિ કરવાની મુશ્કેલી એક ફેન્સ
વિજય જીતના વદાણને આપવામાં આવી. તેણે એવી રીતે ગતિ
કરવા માંડી કે, બેકિયરના ટાપુ આગળ આવેલા ભાંડા તરફ જતાનું
મન યાપ. પરંતુ નેસ્તનને એ બધની ખતર હતી; અથવા
કાંઈક કમાઈ છે એવો તેને સક ગયો, અને ફેન્સોની પુક્તિ આગળ
ગઈ. હવે સંગ્રામની આબેદુજ સરખાન ચઈ. અને કાફલામાંથી
અમિનો વહાલો તરસવાં લાગ્યો. ફેટલાક અંગ્રેજ વદાણો યતુ અને

રેકિનારાની વચ્ચે ધુસ્યાં, કેમ કે તેમણે ધાયું હતું કે તે તરફની ફે-ચ તોપો ચલાવવાને સજ્જ માણસો રાખવામાં આવ્યાં નહિ હોય, એટલું જ નહિ પણ કદાચિત્ તોપો તરત ઉપયોગમાં લેવા જેવી સ્થિતિમાં યે નહિ હોય. શત્રુની બહારની બાજુ પર “વેન્ગાર્ડ” પ્રથમ લગર નાખ્યું, અને તરત જ ગોળાનો ભયંકર વર્ષાદ વરસાડ્યો, અને તેના રક્ષણ હેઠળ બીજાં ચાર વદાણો પસાર થઇને પોતાની નિયત જગ્યા લઇ શક્યાં. બ્રિટિશ કાફલાનાં ચાર વદાણો, ફે-ચો દેખાયા તે પહેલાં વિખુટાં પડી ગયાં હતાં; તે સંગ્રામની શરૂઆત થઇ ત્યારે ધણે દૂર હતાં. સંગ્રામની શરૂઆત સાડા છ વાગે થઇ હતી. આશરે સાતેક વાગે રાત પડી, અને સુદ્ધ કરતા કાફલાઓની ફૂટતી તોપો વિના બીજે પ્રકાશ જેવામાં આવેલો ન હતો. બાકીનાં વદાણોમાં ટ્રાઉપીજ સર્વને મોખરે છ માઇલ દૂર હતો. તે બીજાઓની માફક પાણી માપતો આવવા લાગ્યો. જેમ જેમ તે આગળ વધ્યો તેમ તેમ વધતા જતા અધિકારથી તેની મુશ્કેલીઓમાં વધારો થયો. તેણે વદાણ એકદમ જમીન પર લાધી ગયું, અને અનેક પ્રયત્નો કરવા છતાં ને તરતું થયું નહિ.

સંગ્રામ શરૂ થયા પછી પા કક્ષાકની અંદર જ ફેન્ચ દારનાં એ પહેલાં વદાણોના ડોલ તોડી પાડવામાં આવ્યા હતા; અને તે સમયે બીજાંને એટલું બધું નુકસાન કરવામાં આવ્યું હતું કે, વિજય ચોક્કસ થઇ ગયો હતો. સાડા આઠ વાગે ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા વદાણોનો કમળે લેવામાં આવ્યો. તે દરમિયાન નેસ્તનના માયા પર એક ગોળાનો સખ્ત ઘા પડ્યો. તે પટકાયો. પડતાં પડતાં તેને કેપ્ટન ખેરીએ ઝીલી લીધો. લોહી ધણું નીકળવાથી ભય લાગ્યો કે ધા ગ્રાણુવાનક નીવડશે. નેસ્તનને પોતાને પણ એમ લાગ્યું. લલાટની ચામડીનો એક મોટો કડકો દાઢકાળી કપાઇને એક આંખ પર ઝુલી પડ્યો હતો, અને બીજી આંખ નિરુનેજ હોવાથી

તેને મન સવળું અંધારું થોર, અને કાળું કાળું જ હતું. તેને નીચે લઈ જવામાં આવ્યો ત્યારે સર્જન એક બાપડા ધાયલ થયલાંતી સારવારમાં હતો. તેને મૂકી દઈ કુદરતી તેમ જ કૃત્ય ઉત્સાહથી નેસ્તનની સારવાર કરવાને તે દોડ્યો. તે વખતે નેસ્તને શૌર્યપૂર્વક ઉત્તર આપ્યો: “ના, મારા થરવીર બંધુઓ સાથે હું મારા વારા સુધી રાહ જોઈશ.” તેમ જ પોતાની પહેલાં જોયો ધવાયા દતા તેમની યોગ્ય સારવાર થયા પૂર્વે તેણે પોતાનો ધા તપાસવા પણ દીધો નહિ. પોતાનો ધા પ્રાણુધાતક છે, અને પોંતે મૃત્યુવશ થવાની અણી ઉપર છે, એમ માનીને તેણે કાદવાના પાદરીને બોલાવી, પોતાના છેવટના ચબ્દો પોતાની પ્રિયતમા લેદી નેસ્તનને પહોંચાડવાનું કહ્યું. દવે જ્યારે નેસ્તનને તપાસવાનો વારો આવ્યો, ત્યારે અત્યંત ચિંતાગુર મૌન વ્યાપી ગયું હતું. સર્જનને કહ્યું કે ધા ઉપર-ઉપરનો જ છે, ઝડો નથી, એટલે બચનું કંઈ કારણ નથી, ત્યારે ધવાયલાઓનો અને અન્ય તર્વનો આનંદ મારો નહિ, અને તેથી નેસ્તનને પણ ઘણા દર્પમિશ્રિત સંતોષ થયો. સર્જનને નેસ્તનને આરામ લેવાની વિનંતિ કરી, અને પોતાનાથી બની શકે તેવી રીતે હુકમ પણ કર્યો; પરંતુ નેસ્તન આરામ લઈ શક્યો નહિ. તેણે લખોટા લખવાને પોતાના સેક્રેટરી મી. કેમ્પબેલને બોલાવ્યો. કેમ્પબેલ પોતે ધવાયો હતો; અને નેસ્તનના અંધ તથા દુઃખી સ્થિતિ જોઈને તેને એટલી બધી લાગણી થઈ આવી કે, તેનાથી લખી શકાયું નહિ. દવે પાદરીને બોલાવવામાં આવ્યો; પણ તે આવે તે પહેલાં પોતાના દંમેશના ઉત્સાહપૂર્વક તેણે પોતાના દાશમાં કવચ લીધી, અને યોગ્ય ચબ્દો વસતી કાઢ્યા. દવે તે એકેત્રો પડ્યો હતો. એટલામાં તુલક પર અચાનક ખૂસ પડી કે, “આરીઅન્ટ અગ્નિનો બોમ થમ પડ્યું છે.” દોડધામમાં દોડી મહદ લીધા વિના, દોડની નજરે પડ્યા વિના નેસ્તન ઉપર ચઢી આવ્યો; અને તેને ડગુમાના

૪૭૫૨ની સફર-નાકલ નદીનો સંગ્રામ-ફે-ચોનો પરજય. ૭૧

ગુતક પર જોઈને સવળા આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયા; શત્રુને મદદ કરવાને મળવા મોકલવાના તરત જ તેણે હુકમો આપ્યા.

નવ વાગ્યા પછી થોડા સમયમાં “ઓરીઅન્ટ” પર આગ ફાટી નીકળી હતી. જુએજ મરણ પામ્યો હતો. તેને તથુ ધા પડ્યા હતા, છતાં તેણે પોતાની જગા છોડી નહિ; ચોથા ધાએ તેના લગ-ભગ બે હુકડા કરી નાખ્યા. આગના બડકા તેના વઢાણમાં જલદી પથરાઈ ગયા. આ બડકાના પ્રચંડ પ્રકાશથી અને કાફલાની સ્થિતિ દર્શક જોઈ શકાતી હતી. બંનેના વાવટા સ્પષ્ટ દેખાતા હતા. આશરે ૧૨ વાગે એક ગગનભેદક ધડકા સાથે વઢાણ ઉડી ગયું, બંને કાફલા તરત જ ચૂપ થઈ ગયા, નિઃસ્ત્રાન્ધ મૌન પથરાયું, જાંચે આકાશમાં જોડી ગયલા તેના ઢડકા પાણીમાં પડ્યા તેના અવાજે આ નિઃસ્ત્રાન્ધતાનો ભંગ કર્યો. “ઓરીઅન્ટ”ના આશરે ૭૦ જણા-એને અંગ્રેજ મજવાઓએ બચાવી લીધા હતા. સેંકડો બેગન થયા હતા. તેમાં ૧,૦૦,૦૦૦ પાઉંડ જોદણું નાણું હતું, તે પોતાના ઉત્પત્તિસ્થાન સમુદ્રને તળિયે ગયું. થોડાક સમય ગયા પછી તોપોને ગડગડાટ ફરીથી શરૂ થયો, અને લગભગ ત્રણ વાગ્યા સુધી તે ચાલ્યો. પહો ફાટતા માલુમ પડ્યું કે, શત્રુનાં માત્ર પાંચજા ભાગનાં બે વઢાણોના વાવટા બેગન હતા; મધ્યાર્દ્ધ પહેલાં ઘડાઈમાં ન ઉતરેલા હોવાથી તેમણે ઘંઘર કાપી નાખ્યાં, અને બે નાનાં લડાયક વઢાણો સાથે સમુદ્ર તરફ ચાલ્યાં ગયાં. “ગ્રેસ”નેમની પાછળ પડ્યું પરંતુ કેપ્ટન હુડને મદદ આપવાની સ્થિતિમાં ખીણું કોઈ વઢાણ ન હતું, એટલે તેને પાછું બોતાવવામાં આવ્યું. સામાન્ય રીતે એમ માનવામાં આવતું કે, જો નેવસન ઘવાયો ન હોત તો આમાંનું એક પણ વઢાણ જીટકવા પામત નહિ. આખા કાફલામાંથી ફક્ત આ ચારના વઢાણો જ જીટકી થયા, નૌકાલેન્ધના દત્તિદાસમાં આ વિજય સંપૂર્ણમાં સંપૂર્ણ અને અતિશય ગૌરવદાયકી નીવડ્યો.

મોટાં, ૧૩ વહાણોમાંથી ૬ પકડવામાં આવ્યાં હતાં; ચાર નાનાં વહાણોમાંથી એક કુચાડવામાં આવ્યું, અને બીજાને તેના કેપ્ટને સળગાવી દીધાં. બ્રિટિશોના કુલ ૮૯૫ માણસો મરાયા અને ઘવાયા હતા. વેસ્ટકોસ્ટ નામનો એક જ કેપ્ટન પડ્યો હતો. ઘવાયેલાઓ સહિત ૩,૧૦૫ ફ્રેંચોને કેદીઓની અદલાઅદલી કરવાના વહાણ મારફતે કિનારે મોકલવામાં આવ્યા હતા, અને ૫૨૨૫ મરણ પામ્યા હતા.

વિજય સંપૂર્ણ થયો કે તરત જ જે પ્રભુએ વિજય આપ્યો હતો, તેની પ્રાર્થના દરેક વહાણમાં કરવાનો હુકમ નેસ્તને ફેરવ્યો, અને ગંભીરતાપૂર્વક પ્રાર્થના કરવામાં આવી. આવો સરસ વિજય મળ્યો, પણ સાધનોના અભાવે નેસ્તન તેના વધારે લાંબ જીવ શક્યો નહિ. જે નાના વહાણો આ સમયે તેની પાસે હોત તો અમેરિકાની આના બંદરના કોદારનાં વહાણો અને લઈ જવા લાવવાના વહાણોનો નાશ કર્યા વિના તે રહેત નહિ. જોખમ ફેંકવાનાં ચાર વહાણોવડે તે સધળાને થોડાક કલાકમાં તે પુઝી મુક્ત વળી નેસ્તનને શારીરિક વ્યથા પણ ઘણી વેદની પડી હતી. તેને વામેશ્વા ધાથી એટલો બધો આઘાત થયો હતો કે તેના માથામાં ઘણું જ દરદ થતું, અને તેની સાથે માંદગી લાગુ હતી તેથી માથાની જોપરી ગઈ દશે એવો તેને લાગ રહ્યો હતો. પરંતુ એટલી બધી વ્યથા થવા છતાં એને પુષ્કળ પરિશ્રમ લેવો પડતો. તે છતાં નેસ્તન હજી વિજયનાં સર્વ પરિણામોનો વિચાર કરી શકતો, અને તેમાંથી મળેલો કોઈ પણ લાભ એજે ન જાય તે હેતુથી તેણે હિંદુસ્તાનમાં મુજાબના ગવર્નર પર લખેલા આપીને એક અધિકારી મોકલાવ્યો, જેમા ફ્રેંચો ઇજ્જત મુઘી આવ્યાના, તેમના કાફલાના સંપૂર્ણ નાશના, અને તેને પરિણામે જે પ્રચંડ કાફલાના લાયથી હિંદ મુક્ત થવાના સમાચાર નેસ્તને આપ્યા. આ પ્રમાણે જે બીજર હિંદ પહોંચી તે મદદની હતી, કેમ કે તે જ અરસામાં લયના

જોખમના પ્રમાણમાં બચવાની તૈયારીઓ મોટા પાયા પર કરવાના તુરંતો આવ્યા હતા; અને જો એ બખર પહોંચી ન હોત તો અસાધારણ ખર્ચ કરવામાં આવ્યો હોત. એ ખર્ચ હવે બચ્યો.

નેસ્તન હવે પ્રસિદ્ધિને શિખરે પહોંચ્યો. તેના વિજયથી જે સંસ્થાનો, રાજ્યો અને રાજ્યોને આરામ મળ્યો તે સર્વેએ અભિનંદનપત્રો, બક્ષીસો અને માનનો વર્ષાદ વરસવા માંડ્યો. તુર્કસ્તાન ના સુલ્તાને કૌમતી બેટા મોકલાવી. ઝાર પૉલ અને સાડિનિઆના રાજ્યએ પણ અભિનંદન પત્રોની સાથે બેટા મોકલાવી. નેપ્તિમાં પણ એને ઘણું માન મળ્યું. તેની પોતાની જન્મભૂમિમાં રાજ્યએ સરસ માન આપ્યું. તેને બેરન નેસ્તન ઓફ ધી નાઇલ એન્ડ ઓફ બર્નહાસ-યોર્પ બનાવવામાં આવ્યો, અને તેની પોતાની જાંઘી તેમ જ તે પછીની એ પેઢીઓની જાંઘી સુધી દર વર્ષે ૨૦૦૦ પાઉન્ડ પેન્શન ખાંધી આપવામાં આવ્યું. દીવાને આમમાં ત્યારે આ પદવી આપવાની અર્થાં ઘણું ત્યારે જનરલ વૉલ્પોલે અભિગ્રામ દર્શાવ્યો કે એનાથી વધારે ઉચ્ચ પદવી અપાવી જોઇએ. પરંતુ એ સવાલ પડતો મૂકવામાં આવ્યો. મી. પીટ્ટે જવાબ આપ્યો કે, એ પ્રશ્નમાં કિતરતું અનાવસ્થક છે. તેણે કહ્યું: " એકમીરલ નેસ્તનની ખ્યાતિ બ્રિટિશ નામ દર્શાવે ત્યાં સુધી દર્શાવે; અને યાદ કરવામાં આવશે કે ઇતિહાસમાં મોટામાં મોટા નૌકાવિજય તેણે મેળવ્યો હતો, ત્યારે તેને બેરન, વાઇકાઉન્ટ, કે અર્લ બનાવવામાં આવ્યો હતો તેને પ્રશ્ન કરવાનો કોઇને વિચાર પણ નહિ આવે. " આ દલીલ કાંઇક વિચિત્ર નો લાગે જ છે. તેમ હોય તો કોઇ પણ પદવી આપવાનો વિચાર શું મારે કરવામાં આવ્યો હતો ? તથાપિ એટલું તો સત્ય જ છે કે, નેસ્તનની ખ્યાતિ હવે એટલી બધી વધી ગઇ હતી કે, સધળા પદવીઓ અને ખિતાબો તેની આગળ ગ્રાંખા પડી જતા હતા.

નેસ્તનના વિજયનું મદત્ત સર્વ દિશાઓમાં સ્વીકારવામાં

આવ્યું હતું. ઇસ્ટ ઇન્ડીયા કંપનીએ નેસ્તનને ૧૦,૦૦૦ પાઉન્ડ આપ્યા; દુર્કી કંપનીએ એક બખ્તરની ભેટ આપી; લંડન શહેરે તેને અને તેના દરેક કેપ્ટનને અઢેકેક તલવારની ભેટ આપી; કેપ્ટનોને સોનાના ચાંદ આપવામાં આવ્યા, અને સમગ્ર વહાણોના પ્રથમ લેફ્ટેનન્ટોના પગારમાવધારો કરી આપવામાં આવ્યો. “ હલ્લોડન ” નો કેપ્ટન ટ્રાવિશીજ પોતાનું વહાણ જમીનપર લાધી જવાથી આ પ્રખ્યાત સંગ્રામમાં ભાગ લઈ શક્યો ન હતો. તેને માનચાંદમાંથી દૂર રાખવાનો વિચાર કરવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ તેમ ન થયું હતા નેસ્તને તેની પછી કદર કરાવી.

જે નાના વહાણોની યોગ્ય દિવસો પહેલાં તેને ધણી જ જરૂર હતી, તેમાંના ૩ વહાણો સંગ્રામ સમાપ્ત થયા પછી ખારમે દિવસે નેસ્તનને પાછા આવી મળ્યાં. ચોથું હજી યોગ્ય દિવસો પછી આવ્યું. આ પ્રમાણે નેસ્તનને કેટલાક લખોટા મળ્યા, જેથી તેપક્ષ પાછા જવાની તેને જરૂર પડી. હજી છોડતા પહેલાં તેણે પકડાયેલાં વહાણોમાંથી ત્રણ બાળી દીધાં. ઇસ્માયીલ જવાને માટે તેમને તૈયાર કરતાં એક માસ લાગત, અને તેમ કરતાં ખર્ચ પણ પુષ્કળ વેડવે પડે, એ તેને સલાહકારક લાગ્યું નહિ. આથી તેણે એટલું તુકસાન વેડી લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. પકડાયેલાં બાકીનાં ૭ વહાણો પોતાની આગળ રવાના કરીને “ એલસ ” ના કેપ્ટન હુડને પાંચ વહાણો સાથે અલેક્ઝાન્ડ્રીઆ આગળ મૂક્યો, અને મુઘલ પછી સત્તરમે દિવસે પોતે પાછો ફર્યો.

છટલીમાં વિજય—ફે-ચેનો પરાજય. (૧૭૬૮-૧૮૦૦) ૭૫.

પ્રકરણ ૬.

છટલીમાં વિજય—ફે-ચેનો પરાજય. (૧૭૬૮-૧૮૦૦)

"Illustrations acts high raptures do infuse
And every conqueror creates a muse."

B. Waller.

આ ભારે પરિશ્રમ અને તીવ્ર માનસિક ચિંતાની લાંબા સમયની અસરથી, નેક્સનની તખ્તીયત લથડી. ઇશ્વરથી ઇટલી જતા તેને તાવ ભરાઇ આવ્યો. અરાઠ કલાક સુધી તેને માટે આશા મૂકી દેવામાં આવી હતી; અને આધિ શમવા લાગ્યો, તથા તુલક પર પાછા આવવાની શક્તિ આવી એટલે સુધી આરામ થયો તો પણ તેને પોતાને ઇન્દ્રગીનો અંત નજીક આવતો લાગતો હતો. તાપની ગરમી અને કફથી તેનામાં એટલી બધી નબળાઇ આવી ગઇ હતી. રસ્તામાં તેણે અર્ધ સેંટ્ર પિન્સેન્ટને એક પત્ર લખ્યો, તેમાં લખે છે તેનું મુખ જોઇ શકશે નહિ એવો ભય સ્પષ્ટ શબ્દોમાં દર્શાવ્યો; પરંતુ નેપક્સમાં તેની સારી રીતે ખરદાસ્ત કરવામાં આવી. તેના પરમમિત્ર સર વિલિયમ હેમીન્ઢન અને તેના કુટુંબે તેની સારી ઢાળજી રાખી. નેક્સનને જો મૈત્રીનો જ ઉપભોગ કરવાનો હોત તો તે ધણો સુખી હતો. પરંતુ નિએપોલીટન રાજસભાનું યથાર્થ સ્વરૂપ તેને સમજાતું હતું, અને પોતાના પ્રવાસમાં જ તેણે નેપક્સ જવા તરફ અણગમો બતાવ્યો હતો. ત્યાં જવાની ફરજ પડવાથી જ તે ત્યાં ગયો. એમ છતાં નેક્સનને ત્યાં અત્યંત સદર્પ આવકાર આપવામાં આવ્યો.

અણુકરના યુદ્ધ પહેલાં નેપ્સની સરકાર પોતાના અસ્તિત્વને માટે
 બચબીન હતી. તેમને ફ્રેંચોના ઘણાં ભય અને ત્રાસ હતો. નેસ્સનના
 વિજયથી તેઓ આ ભય અને ત્રાસમાંથી કેટલેક અંશે મુક્ત થયા
 હતા; તેથી તેમણે તેને અંતઃકરણપૂર્વક આવકાર આપ્યો. નેપ્સની
 રાણી મેરીઆ થેરેસાની પુત્રી અને મેરી એન્ટોઇનેટની બહેન થઈ
 હતી. પણ ફ્રેંચોના વર્તનથી તેને પણ ત્રાસ ઉપજ્યો હતો. બળવા-
 ખોર વિચારોની પ્રગતિથી તેને પોતાની બહેનની અવદશા, હંમેશાં
 યાદ આવતી હતી, અને પોતાના બાવિને માટે તેના મનમાં ભય
 રહ્યા કરતો હતો. વિજયની ખબર મળતાં તેને બેદર આનંદ થયો.
 તેની નિત્યની માનીતી સખી લેડી હંમીલ્ટન એ સમયે હાજર હતી,
 તે તેનું વર્ણન આપતા કહે છે કે, તેના આનંદનું વર્ણન કરવું
 શક્ય નથી; તે રડી; પોતાના પતિને અને બાળકોને તેણે સુંબન
 કર્યું; ઓરડામાં ઉન્માદપૂર્વક ફરી; એકવાર ફરીથી આંસુ પાડ્યાં,
 અને પોતાની પાસેના દરેક જણને બેઠીને સુંબન કર્યું; અને
 ઉદ્ગારો કાઢ્યા કે, 'ઓ શરવીર નેસ્સન! ઓ પ્રભુ! અમારા
 બહાદૂર મુક્તિદાતાને મુખી કર અને સુરક્ષિત રાખ! ઓ નેસ્સન!
 નેસ્સન! અમે તારાં કેટલાં ઝાંખી છીએ! ઓ વિજેતા! ઇટલીના
 સંરક્ષક! અરે! અમે તેનાં કેટલાં ઝાંખી છીએ તે માફ પ્રદુષ્ટ
 હૃદય તેને રજા દેવે કહી શકે તે તો કેવું સાફ!' એ પ્રસંગે તેણે
 લંડનના નિઓપોલીટન એક્ઝચીને એક પત્ર લખ્યો હતો તે પરથી
 તેના હૃદયનો સંપૂર્ણ આનંદ અને વિજયથી ઉદ્ભવેલી મોટી મોટી
 આશાઓ માત્રમ પડે છે. તેણે લખ્યું, "હું ઇચ્છું છું કે સમાચાર
 આણનારને અને સાથે સાથે અમારી અત્યંત હૃદયમન આભારવૃત્તિને
 હું પાંખો આપી શકું. ઇટલીના આખા સમુદ્ર-કિનારાનું સંરક્ષણ
 થયું છે; અને એ ઉદાર અંગ્રેજોને જ આભારી છું. આ યુદ્ધ, અથવા
 અધિક શુદ્ધતાપૂર્વક કહું તો, રાજદત્ત કરનાર કાફલાનો આ

સંપૂર્ણ પરાજય આ શરવીર નૌકાસેનાપતિના પરાક્રમે પોતાના શત્રુઓના કાળરૂપ નૌકાબળની સહાય વડે મેળવ્યો. વિજય એટલો સંપૂર્ણ છે કે, અઘાપિ હું બાંચે જ તે માની શકું છું; અને સમુદ્ર પર મહાન્ પરાક્રમો કરવાને ટેવાયલી બહાદુર અંગ્રેજ પ્રજા ન હોત તો, એમ બન્યું છે, એ હું માની શકત નહિ. મારા બાળકો, છોકરાઓ અને છોકરીઓને મારી ખાધે વળગીને સુખ-જનક સમાચાર સાંભળી રહતાં જોયાં હોત તો તમને ઘણી લાગણી થઈ આવત. એ વીરની તેના ઉપરી સન્મુખ લલામણુ કરજો. અંગ્રેજો માટેના આનંદાશ્વર્યથી એણે સમગ્ર છટલી જરૂર બનાવી દીધું છે. એની બહાદુરીથી કાંઈક લાભ થશે એવી મહાન્ આશાઓ રાખવામાં આવી હતી, પરંતુ આટલા સંપૂર્ણ વિનાશની ધારણા કોઈ બાંધી શક્યું ન હતું. અહીં સર્વ આનંદથી પ્રમત્ત બની ગયાં છે. ”

રાજકુટુંબની આવી લાગણીઓ લેવાથી કેવા દર્પથી, કેવા માનથી નેસ્તનને આવકાર આપવામાં આવ્યો હશે, તે સારી રીતે કંઈપી શકાય. ૨૨ મી સપ્ટેમ્બરે “લન્ડન” જાગી તૂટી હાલતમાં નેપોલેનની નજીક આવી પહોંચ્યું. “કલ્સોડન” અને “અલેક્ઝાન્ડર” તેની આગળ કેટલાક દિવસો પહેલાં પહોંચી ગયાં હતા, અને નેસ્તનના આગમનના સમાચાર આપી દીધા હતા. સગીત અને ધ્વજપતાકા, આનંદ અને વિજયના પ્રત્યેક ચિહ્નસહિત શેઠકેડા મજબાઓ અને કીડનૌકાઓ તૈયાર રાખવામાં આવી હતાં. સર વિલિયમ અને લેડી હેમીલ્ટન પોતાની રાજનૌકામાં સરંધી મોખરે હતા. રાત્ર પછી શાહી કીડનૌકામાં નવ માઇલ યુધ્ધી તેને આવકાર આપવાને ગયા હતા, અને છટલીના સુક્તિદાતા અને સંરક્ષક તરીકે નેસ્તનને સંબોધ્યો, તેમ જ યુદ્ધના માન આપ્યું. તેના આગમન પછી એક અઢવાડિયે નેસ્તનનો જન્મદિવસ હતો, તે પછી ઘણી

સરસ રીતે ઉજવવામાં આવ્યો હતો. તેની આસપાસ આનંદોત્સવ થઈ રહ્યો હોવા છતાં, અને સધળા તેને અત્યંત માન આપતા હોવા છતાં નેસ્તનને તેમની અધમતા અને નિર્જાતાનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન હતું. તેણે ઉદ્દગાર કાઢ્યા: “ નેપથ્ય અને વિયેનાની સરકારો કેવી મૂલ્યવાન પળો ગુમાવે છે ! ત્રણ માસમાં ઇટલી મુક્ત થશે; પરંતુ અહીંની સરકાર એટલી નિર્વીર્ય છે કે, તે મંત્રણ ધડી ગુમાવવામાં આવશે. હું અત્યંત અસ્વસ્થ છું; અને તેમના દુઃખજનક વર્તનથી મારો ચીડિયો સ્વભાવ શાન્ત પડે એવો સંભવ નથી. આ દેશ સારંગીઓ વગાડનારાઓનો અને કવિઓનો, વ્યભિચારીઓનો અને દુરાત્માઓનો છે. ” તેમની નાસકારક નિર્જાતાનો આ અભિપ્રાય તેના મનમાંથી દૂર થયો નહિ. નિએપોલીટન મંત્રીઓની મૂર્ખાઈ અને ઇલકપટથી, અને દેશ જે દુઃખો નીચે કચડાતો હતો તેનાથી તે કદાપિ અચાત ન હતો. પરંતુ જે રાજસભાના ઝેરવહીવટને દેશની દુઃખદ સ્થિતિ આટલી બધી આભારી હતી તે દરખાસ્તે માટે લેડી હેમ્પીટનના પ્રભાવથી અગ્નણ્યે તેને મમતા ઉત્પન્ન થઈ. માયાળુ સ્વભાવ વડે, અને આકર્ષક મોહકશક્તિ વડે તેણે નેસ્તનનું હૃદય જીતી લીધું હતું. આ તમચે તેને પત્ર લખતાં અર્થ સેંટ વિન્સેન્ટ કહે છે કે “ અમારા અમૂલ્ય મિત્ર નેસ્તનનું આરોગ્ય સ્વસ્થ કરવા માટે આપ જાનુને કૃતજ્ઞતાપૂર્વક સહઆવધિ ઉપકાર ધટે છે, કેમ કે આ રાક્ષસોએ યુરોપની બાકીની જે સરકારો અવ્યવસ્થિત કરી નાખી નથી, તેમનું જાવિય તેના જીવન પર આધાર રાખે છે. હું વિનંતિ કરું છું કે, તમારી મોહક નિએપોલીટન લગ્નનાઓને તેની અત્યંત નજીક જવા દેશો નહિ, કેમ કે તે લોહીમાંતનો અનેસો છે, અને તેમનાં પ્રલોભનોની સામે ટકી શકશે નહિ. ” લેખકને ક્યાંથી જ્ઞાન હોય કે, જેને માટે ભવ દસાંતી રહ્યો છે, તે જ વ્યક્તિને ઉપચાર સંજ્ઞા સંબોધાયા હતા.

નેપલ્સની રિયલિટી થોડાક શબ્દોમાં વર્ણવી શકાશે. રાજા રોબર્ટીસ
 યુરોપિયનોનો એક હતો. રાજાએ કેટલી દુષ્ટ બુદ્ધિના બનો જાય
 છે, તેનાં કેટલાંક ઉદાહરણો સીઝર જેવા રાજાઓએ પૂરાં પાડ્યાં છે.
 તેવી રીતે તેમની બુદ્ધિની અવનતિ પણ કેટલી બધી થાય છે, તેનો
 પૂરાવો આ કુટુંબમાં મળતો હતો. રાજા ફર્ડિનાન્ડ એ વંશના અન્ય
 રાજાઓની માફક શિકારનો ઘણો જ શોખી હતો, અને ખીળ કશા
 માટે, દરકાર કરતો નહિ. તેની રાણીને મોજમજા, આનંદવિલાસ
 પ્રિય હતાં. રાણીને આનંદવિલાસ મળે, અને રાજાને શિકારની
 ગંમત મળે એટલે બસ. મહેસુલ કેવી રીતે ઉધરાવવામાં આવે છે,
 અથવા તેનો વહીવટ કેવો કરવામાં આવે છે, તેની તેઓ દરકાર
 કરતાં નહિ. અક્ષયત, દરેક ખાતામાં, રાજ્યવહીવટની પ્રત્યેક શાખામાં
 જાંચેથી નીચે સુધી અત્યંત દુષ્ટ અને અત્યંત ધૂષ્ટ બ્રહ્મતા
 વ્યાપેલી હતી. સાહિત્યથી અને વધારે સારા દેશો સાથેના વ્યવહારથી
 કેટલાક નિએપોલીટનોમાં વધારે સારી વસ્તુરિયતની ભાવના
 જાગૃત રહી હતી. કુદરતી રીતે ઉત્ક્રાન્તિની શરૂઆતમાં એ લોકોએ
 ફ્રાંસ પર વિશ્વાસ રાખ્યો હતો, અને ઉત્ક્રાન્તિના સર્વ દાશ્ય સ્વરૂપમાં
 તેઓ હંમેશા આશાવંત હતા કે, ફ્રાન્સની મદદથી તેઓ નેપોલેનમાં
 નવીન વસ્તુરિયત ઉપજાવવા શક્તિમાન બનશે. તેમની રાજ્યપદ્ધતિ
 અત્યંત ખરાબ હોવાથી તેઓ કાંઈ પણ ફેરફારને અબીદ ગણતા
 હતા. વાત એટલે સુધી વધી ગઈ હતી કે, સર્વોચ્ચ બિન્ન બિન્ન
 અભિરચિના માણસો આમાં એકમત હતા. અમીરઉમરાઓ પોતાનું
 ઉપરીપણ પાછું મેજરવાને માટે ઉત્ક્રાન્તિની ધમ્મજ કરતા હતા;
 ધનવાન બનવાની યાલચથી ધનહીન લોકો તેની પ્રતીક્ષા કરતા હતા.
 ઉત્ક્રાન્તિના સંચાલનને આગળ વધારવાને દુષ્ટ અને કપરી લોકો
 ફ્રેન્ચો પાસેથી નાણાં ખાતા હતા; અને અત્યંત ચોક્ખા અને
 ઉમદા આશયોથી થોડાક સંસ્કારી અને દેશપ્રેમી જનોએ જ

એ પક્ષનો સ્વીકાર કર્યો હતો. આ સર્વને જોકોબીન ના સામાન્ય નામથી ઓળખવામાં આવતા હતા, અને અંગ્રેજોને જોકોબીનો પ્રત્યે ધણો જ તિરસ્કાર હતો.

યુરોપ ખંડનાં કેટલાંક અતિમૂઢ અને નિંદ્રા રાજ્યો સાથે ઇંગ્લાંડને ગાઢ મિત્રભાવ હતો. આ સમયે યુરોપના ઉત્તમ દિગ્ગજોને માટે એ મિત્રભાવ અન્યંત પ્રવિરૂપ હતો. એથી એ રાજ્યોની જે પ્રજા સ્વતન્ત્રતા ચાલતી, તે ઇંગ્લાંડની કુશ્મન બની હતી, અને તેમને ક્રાન્સ ગ્રિય આગવું હતું. પોતાને કચડી નાખનાર કુખોની પેલી મેર તેઓએ કશું જોયું નહિ. ઇંગ્લાંડે ફ્રેન્ચ ઉત્ક્રાન્તિનો અપ-સત્ય સ્વરૂપમાં જોયો, પરંતુ લોકોનાં કુખો તરફ તેણે નજર કરી નહિ, અને પરિણામે પહેલાં જે રાજ્યપદ્ધતિઓ તે ધિક્કારવું તેમને પણ મદદ આપવાની તેને ફરજ પડી. નેત્સનના મનમાં એમ હતું કે, ક્રાન્સનો ગર્વ ઠાળવામાં નહિ આવે, તેનું જળ તોડવામાં નહિ આવે, ત્યાં સુધી યુરોપમાં સુસેવચાન્તિ ટકી ચકશે નહિ. ક્રાન્સના સર્વ મિત્રોને તે રાજ્યપદ્ધતિ અને દેસદોહી ગણતો. પોતે ગેરવહીવટની જે પદ્ધતિ વારસામાં મેળવી હતી તે ચાલુ રાખવામાં ચુનલો થાય છે, એવું જાન ન દોવાથી નેપત્સની સરકાર એમ ખાતરી કે, પરતુરિચ્છિતને પૂર્વવત્ ટકાવા રાખવામાં તેમના પોતાના

૦ ફ્રેન્ચ ઉત્ક્રાન્તિવાદીઓએ રાજ્યખંધારણના મિત્રોની સમઃ (સોસાઇટી ઓફ ફ્રેન્ડ ઓફ ધી ક્રાન્સટીટ્યુશન) નામક એ સમાજ ૧૭૮૮માં સ્થાપી હતી. તેના સભ્યોને જોકોબીનના નામથી ઓળખવામાં આવતા હતા. પેરીસમાં જોકોબીન મહામ તેઓ એકદા મળ્યા હતા. તેથી તેમને ઉપરના નામથી ઓળખવાના આવતા હતા. ક્રાન્સ ઈસર તેનો આગેવાન હતો. ૧૭૯૪ ના નવેમ્બરમાં એ સમાજને ફ્રેન્ચ દેશમાં આવી હતી.

ઘટલીમાં વિજય—ફ્રેન્ચોનો પરાજય. (૧૭૯૮-૧૮૦૦) ૮૧

હજી ટકી રહેતા હતા, અને ફ્રાન્સમાં જે ત્રાસ વર્તાવવામાં આવ્યો હતો તેવા ત્રાસમાંથી લોકાનું સંરક્ષણ ચતુ હતું. નિએપોલીટન ઉત્ક્રાન્તિવાદીઓ એમ ધારતા કે, રાજ્યપદ્ધતિમાં સંપૂર્ણ ફેરફાર થયા વિના વર્તમાન અનિષ્ટોમાંથી કાંકે પણ મુક્તિ મળવી અશક્ય હતી, અને તે ફેરફાર કરવાને માટે કાંઈ પણ ઉપાયો યોજવા તેમને વાળખી લાગતા હતા. ખન્ને પક્ષો જાણતા હતા કે, નેપોલેસમાં ઉત્ક્રાન્તિ કરાવવાનો ફ્રેન્ચોનો દક્ષ ધરાવેલો હતો. ઉત્ક્રાન્તિના પક્ષકારો ધારતા કે, એથી સ્વતન્ત્ર રાજ્યપદ્ધતિ સ્થપાશે; ત્યારે ત્યાંની સરકાર અને સર્વ નિઃસ્વાર્થ વ્યક્તિઓને સંપૂર્ણ રાજ હતું કે, છત અને લૂંટ વિના શત્રુનો ખીજે કાંઈ પણ હેતુ ન હતો.

નાઇલ નદીના સંગ્રામે ફ્રાન્સની સત્તાને હથથાવી નાખી. જયવંત વિજયો મેળવનાર ફ્રાન્સનો, સરદાર બોનાપાર્ટ અને તેનું યુનુંડુ લશ્કર ઇશ્વરમાં ઘેરાઇ ગયા હતા, અને તેમના પાછા ફરવાની આશા લગભગ છોડી દેવામાં આવી હતી. રાજ્યતન્ત્ર યુદ્ધિદીન, ચારિત્રદીન પુરોના હાથમાં હતું. તેઓમાં પુષ્કળ મતભેદ પણ હતો. ઔરંગઝેબે બોનાપાર્ટના લયથી સંધિ કરી હતી, તેણે પણ આ અણીનો લાભ લઇને ફરીથી યુદ્ધ તાણું હતું. રશિયા પણ તાણું લશ્કર લઇને એક બાહોશ અને કુશળ સરદારની આગેવાની હેઠળ રણાંગણમાં ઉતરવાની તૈયારી કરી રહ્યું હતું. ફ્રાન્સની સામે ચલાવેલ સુરોપના રાજ્યોએ આ પ્રમાણે સંપ કર્યો, અને પોતાનો વિનાશ દુઃકડો જોઈને, અને લયની સામે ચલામા જ તેને ટાળવાનો એકલો ઉપાય છે, એમ વિચારીને લાંબા વખત સુધી આમતેમ ઝોલાં ખાધા પછી, અતે આ નવા એકસપેમાં ૮૦,૦૦૦ના સૈન્ય સાથે બેઝવાનું નેપોલે કહ્યું. નેપોલે રાજ્યને સ્પષ્ટ ચપ્પોમાં કઢી દીધું કે, બેમાંથી એક વાતની તેને પસંદગી કરવી પડશે. જેના પસંદગીમાં ન્યાય હશે તેને ઇશ્વરનો આશીર્વાદ મળશે એવો વિશ્વાસ હતો.

રાખીને અને લડતાં લડતાં મૃત્યુને ભેટવાને સંજ્ઞ થઈ આગળ વધવું, અથવા સાંત રહીને લાતો ખાઈ પદ્મજી થવું—એમાંની એક વાત તો બનવી જ નોંધએ. રાજાએ જવાબ આપ્યો, “હું આગળ વધીશ અને ઈશ્વર પર તેમ જ નેસ્તન પર શ્રદ્ધા રાખીશ.” અલેક્ઝાન્ડ્રીઆમાં ફ્રેન્ચ વહાણોનો નાશ કરવાને માટે નેસ્તન ઇજ્જત પાછો જવાનો હતો, તેણે નિએપોલીટન સરકારની ઇચ્છાથી એ વિચાર માંડી વાળ્યો અને લશ્કરની હીલચાલમાં ઉપયોગી થવાની આશાથી રહેવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. વળી એને એવો પણ શક સંકારણુ ગયો હતો કે, પોતાના કારવાને ત્યાં ટકી રહેવાની એટલી બધી માગણી કરવામાં આવી હતી તેવું કારણ એ હતું કે, જો કાંઈ અણધાર્યો બનાવ બને તો પોતાના વાવટા કરતા ખ્રિસ્તિય વાવટા હેઠળ રાજકુટુંબ વધારે સુરક્ષિત રહી શકશે, એમ ધારવામાં આવતું હતું.

તેનો પ્રથમ ઉદ્દેશ માફ્ટા પાછો મેળવવાનો હતો. એ ટાપુ પર પોતાનો દક્ક છે, એમ નેપસ્તના રાજાએ કહ્યું. માફ્ટાના ભેડો, પોતાના કાર્યને શોભે એવા અતિ પ્રશંસનીય જુસ્સો અને એક-સંપથી, અતિભોખી ફ્રેન્ચો સામે થયા. જમીન પર તેમણે કિલ્લા-માંના રક્ષણ કરતા ફ્રેન્ચ લશ્કરને ઘેરો ધક્કાવ્યો, અને ૧૨ મી ઑક્ટોબરે કેપ્ટન બોલના દ્વારા નીચે એક નાના કારવાએ સમુદ્ર-માર્ગે ઘેરો ધાત્રવાની શરૂઆત કરી. ૧૨ દિવસ પછી નેસ્તન આવી પહોંચ્યો. તેણે કહ્યું: “મને શક હતો તેવી જ રિયતિ છે; નેપસ્તમાંના પ્રધાનો ટાપુની રિયતિ વિશે કાંઈ જાણના નથી. ચહેરતું એક પણ પર કે કરાડ (સંરક્ષણ માટે નાખેલો માટીનો ટેકરો) ટાપુના રહેવાસી-ઓના કબજામાં નથી; અને માકિર્વસ ટી. નિઝા અમને કહે છે કે, તેમને હથિયારો, ખોરાક અને મદદની જરૂર છે. ટાપુમાં કોઈ નિએ-પોલીટન અમલદાર છે કે નહિ એની તેને ખબર નથી; જો કે મારી પાસે તેમનાં નામ છે તો પણ કદાચિત્ કોઈ પણ આગ્યા

નહિ હોય; અને માફિર્સના વહુન પરથી અત્યંત ચોકકસ છે કે, સીરિક્યુસ અથવા મેરસીનાના ગવર્નરોએ કોઈ પણ યીજોનો જયો મોકલાવ્યો નથી.” માલ્ટા પર આખર રાખતા ગોઝો નામના નાના દાપુને પણ ફ્રેન્ચોએ સર કરીને તેના સરક્ષણ માટે લશ્કર મૂક્યું હતું. તે દાપુ પણ નેસ્સનના આવવા પછી જલદી સરજો આવ્યો, અને સીસીલીના રાજાના નામથી સ્થિતિશાએ તેનો કબજો લીધો; કબજો લીધેલો જોયા પછી, અને કેપ્ટન બાલને મદદ આપી સરજા ખનાવ્યા પછી, તે બાહોરા ટુંડેલને માટે અત્યંત પરિશ્રમવાળું અને મદત્વળું કામ કરવાનું રહેવા હધ, પોતે નિએપોલીટનોની ધારેલી હિલચાલોમાં સદ્કાર્ય કરવાને, પાછો ગયો.

જનરલ મેક નિએપોલીટન લશ્કરનો સરદાર હતો અને માટે અત્યંત પ્રશંસા કરવામાં આવતી હતી; પરંતુ નેસ્સને, એક બે પ્રસંગો જોઈને તેની શક્તિ માટે ધણો લલકો અભિપ્રાય બાંધ્યો હતો. મેક ૩૨ હજાર માણસો લઈને રોમન સંસ્થાનમાં કુચ કરી ગયો, ત્યારે લેધોર્નનો કબજો લેવાને સ્થિતિશ અને પોર્ચુગીઝ કાફલામાં ૫ હજાર નિએપોલીટનો ચક્રવર્તીમાં આવ્યા હતા. કોઈ પણ પ્રકારના વિરોધ વિના લેધોર્નનો કબજો લેવાયો. નિએપોલીટન સરદાર નહેલ્લીએ લેધોર્ન આગળના ફ્રેન્ચ વદાણો પકડવાની તા પાડી. ટરકન રાજસભામાંના એલચી ક્યુક ડી સેન્ગ્રોએ કહ્યું: “નેપ્લિસનો રાજા ફ્રાન્સ સાથેના યુદ્ધમાં હિતયો નથી.” નેસ્સને કહ્યું: “ હું ! ગોઝોમાં લેવામાં આવેલો પ્રગ્નસત્તાક વાવડો પોતે મેળવેલી જીત તરીકે રાજ્યએ લીધો નથી ? તેનો પોતાનો વાવડો તેની પરવાનગીથી જ નહિ પરંતુ તેના હુકમથી ત્યાં અને માલ્ટામાં જિતો નથી શું ? તેના વાવડા પર ફ્રેન્ચો ગોળા ફેંકતા નથી ? અને તે વાવડા જરૂરનાં તોપખાનાં એ ગોળાઓનો જવાબ વાળતાં નથી ? ફ્રેન્ચો ગમે ત્યાં મને ત્યારે તેમની સાથે લડવાને સજ્જ કરેલાં બે નાનાં

લગાવક બારકસો અને એક કાર્વેટ (carrette) મારા દુકાને
 હેઠળ મૂકવામાં આવ્યાં નથી ? માસ્ટામાં ફ્રેન્ચોની સામે નેપસ્તમાંથી
 જાહેર રીતે તોપો, ગરનાળો (Mortars) વગેરે અમરદારો અને
 દારૂગોળા સાથે રાત્રીએ મોકલ્યાં નથી ? જો આ કાર્યો કાંઈ લખેલા
 દસ્તાવેજની સમાન ન હોય તો, લગાઈ શું છે, તેનાં સર્વ જ્ઞાન
 પરથી હું કાચ ઉઠાવી લઉં છું.” આ દલીલો ઉપરાંત નેસ્તને સર-
 દારના મનમાં બધા ઉપજાવવાનો પણ પ્રયત્ન કર્યો. તેણે ક્યું કે,
 તે વેળા પુસ્તકમાં જે સેંકરો ફ્રેન્ચો દતા તેમને સત્ત્વ ધરાંની
 નક આપવામાં આવશે, તો બીજા બધા ઉપાયો અદ્દશ જતાં એક
 મોકલક ઉપાય તો તેમના કાચમાં રહેશે જ. તે ઉપાય એ કે એક
 વદાણને સગાવાથી દેવામાં આવશે; પુસ્તકનો નાશ થશે, અને કદાચિત
 શહેરનો પણ નાશ થશે; અને ૨૦ વર્ષ સુધી બંદર બંધ દશમાં
 રહેશે.” આથી નેસ્તને વદાણો પર અંકુશ મૂકવાનું અર્ધદમ્ધ પમડું
 બધું. એમાં ખાનગી ફ્રેન્ચ વદાણો ધણું દતાં, અને કેટલાક તો એવાં
 બંધવાન દતા કે સ્થિતિમાં વ્યાપારને મોટામાં મોટી હાનિ કરત, તે
 ઉપરાંત તેમાં સ્થિતિની રીપબ્લીકના (જનોઆ તે વખતે એ નામથી
 ઓળખાતું હતું) ૭૦ વદાણો અનાજથી બરેલાં દતાં, તે જનોઆ
 તેમ જ ફ્રાન્સ ઉપડી જવાને તત્પર દતાં; ત્યાં તેમના પડોંચવાથી
 હટકીમાં ફ્રેન્ચ લશ્કરનો પ્રવેશ શીઘ્ર થાત. આ વદાણોને જ્યાં
 દેવામાં મો બધા છે, તે જનરલ નસેસ્ત્રીએ જોયો, પરંતુ તે
 પોતાને માથે કાંઈ પણ જોખમદારી લેવાને ખુશી ન દતો. પોતાની
 સરકારના દુકાનેની તે શદ જોતો. એવાઓ કાંઈ ઝડપથી કે દોંભ-
 થી કામ કરે એવી આશા રખાવ નહિ. ફ્રેન્ચ વદાણોના ખત્રાસીઓ
 અને તેમના મિત્રોને જે દિવસમાં ચાલ્યા જવાનો દુકમ આપવા-
 માં આવ્યો. ચાર દિવસો થયા, પણ કાંઈએ દુકમ માન્યો નહિ;
 તેમ જ સ્થિતિમાં પ્રધાન મિ. વિન્ડેમની વિનંતિઓ છતાં તેને બજા-

પૂર્વક અમલમાં મૂકવાનાં કાંઈ પણ પગલાં ભરવામાં આવ્યાં નહિ. દશ દિવસની ગેરહાજરી પછી નેક્સન નેપોલેન આગ્યે. આઠ વિગ્લેમે સંભાર કલા કે, છેવટે એ ખાનગી વહાલોનાં હથિયાર લઈ લેવામાં આવશે, અનાજ જમીન પર ઉતારીને ખત્રાસીઓને રવાના કરી દેવામાં આવશે. એ હકીકત સાંભળીને ક્રેન્ચોને એટલું સંકટ વેઠવું પડશે, એ વિચારથી નેક્સનને સંતોષ હિપજ્યો.

નેપક્સમાં આવતાં, કવિતો, લાવળીઓ અને અભિનંદન આપનારાં અન્ય કાવ્યોનો નેક્સન પર વર્ષાદ વરસ્યો. લોકો હર્ષધેરા ખતી ગયા હતા. પરંતુ આ પ્રકારનો આનંદોત્સવ લાંબો સમય નભવાનો ન હતો. નેપક્સનો રાજ્ય લશ્કરની સાથે હતો, અને તે લશ્કરે રામમાં પ્રવેશ કર્યો હતો; પરંતુ સેન્ટ એન્જેલોનો કિલ્લો ક્રેન્ચોના કબજામાં હતો અને રામન સંસ્થાનોમાં કેરટેક્લાના મુકામે ૧૩,૦૦૦ ફ્રેન્ચ લશ્કર મજબૂત સ્થિતિમાં હતું. નેક્સને જોયું કે, પરિણામ શંકાસ્પદ છે, અથવા સારા પરિણામની ધખા ઓછી આશા છે. પરંતુ તેને સારી રીતે જ્ઞાન હતું કે, નેપક્સના સમીપના લાવિનો આધાર એ પરિણામ પર હતો. તેણે કહ્યું, જો મેંકનો પરાજય થશે તો ચૌદ દિવસમાં આ દેશનું આવી બન્યું; કેમ કે સહેનસાહે હજી પોતાના લશ્કરને ગતિમાં મૂક્યું નથી; અને દુસ્મનનો સામે ટકાવ કરવાની સત્તા નેપક્સમાં નથી. ક્રેન્ચો પૂરતું સૈન્ય એકઠું કરી નેપક્સના રાજ્યને તેના રાજ્યમાંથી એક અંશવાડિયામાં દોડી કાઢે ત્યાં સુધી રાદ ન જોવાં પોતાના રાજ્યની ખદાર કુચ કરી જવાની તેને હરજ પડી હતી. તે પોતાની પસંદગીથી કુચ કરી ગયેલ તેના કહેવા પ્રમાણે નન્ન તલવાર કે બરેલી તોપ જોઈને તેઓ બહારી બહા દતા; અને ઓસ્ટ્રીઅનોની મંદ દીક્ષ્યાઓ અને કમાન્ડરી નીનિધી કેવાં માઠાં પરિણામો આવશે તેનું તેને અચ્છું જ્ઞાન હતું. એનાથી નેપક્સના રાજ્યનું સત્તાનાશ નીકળી જશે, અને સહેનસાદ-

નો ઇટલીમાં નવો જીતાયલો પ્રદેશ પણ ચાલ્યો જશે, એવો તેને બય હતો. વળી જો નિએપોલીટનમાં ફ્રેન્ચોની સત્તા બરાબર જામે તો ચહેનચાહની વિએનાની ગાદી પણ બયમાં આવી પડે, તેથી જ ફ્રેન્ચ સત્તા તોડી પાડવાને તે આગુર હતો.

તેનો બય સીધા ખરો પડ્યો. જનરલ સેન્ટ્રીલીપ અરાદ હજાર માણસોની જગણી પાંખનો સરદાર હતો. તેને દુસ્મનનાં ૩૦૦૦ લશ્કરનો ભેટો થયો; અને તેમની નજીક આવતાં તે કુટથે અને તેમને જીતે મળી ગયો. એના પોતાના એક માણસને એટલા બધી લાગણી થઈ આવી કે. તેની સામે બંદુક તાકી જમણા હાથને વીંધી નાંખ્યો, પરંતુ ફ્રેન્ચોની સાથે પોતાના હેથબંધુઓની પાછળ જતાં અટકાવે એવો મંબીર ધા વાળ્યો નહિ. નિએપોલીટનોને નાસવું પડ્યું. નાસતાં નાસતાં તેમણે તોપો, તંબુઓ, કાથગા, અને લડાયક પેરીઓ વગેરે સધળું ગુમાવ્યું—જો કે માણસો તો ૪૦ જ મરાયા હતા; કેમ કે, તેમને નસાડયા પછી અને દરેક ચીજ પોતાના હાથમા લીધા પછી પોતાના કરતાં એવડા મોટા લશ્કરની પાછળ ફ્રેન્ચો પડ્યા નહિ. મેકના હાથ નીચેનું નિએપોલીટનોનું મુખ્ય લશ્કર પણ વધારે સારી રીતે વત્તું નહિ. રાગ પાછો નેપ્લસ આવ્યો, જ્યાં લશ્કરની હારની તાજ તાજ ખજારો દરેજા આવવા લાગી. તેના પાછા આવ્યાને ચાર દિવસ થયા ન હતા એટલામાં સરદારે કહેવરાવ્યું કે, દુસ્મનની પ્રગતિ અટકાવવાની તક દવે દેખાતી ન હતી, અને યાદી કુટુંબે પોતાની અંગત સહીસલામતીની સંભાળ રાખવી જોઈએ. આ સમયે નેપ્લસની મંડેર પ્રગતી મનઃશયિતિ એવી હતી કે, બ્રિટિશ એલગી કે બ્રિટિશ નૌકાસેનાપતિએ દરજારમા જવાનું પસંદ ક્યું નહિ. તેમની હીલચાલો પર દેખરેખ રાખવામાં આવતી હતી; અને ઉત્કાન્તિચાલીઓએ એવી પણ યોગ્યતા પટ્ટી રાખી હતી કે, ફ્રેન્ચો ચહેરનો કબજો લે ત્યાર-

પછી શહેર પર હુમલો અટકાવવાને માટે તેમને પકડીને જામીન તરીકે રાખવા. આ પ્રમાણે તોફાન એકઠું થયું હતું. નેહનની તબિયત સારી હતી અને તેનું મન અત્યંત સ્થિર હતું, અને ઈંગ્લાંડનું ગૌરવ જાળવવાને માટે સર્વ પ્રયત્નો કરવા તે તૃપ્ત હતો.

તે દરમ્યાન (ડીસેમ્બર, ૧૯૯૮) રાજકુટુંબને ખસેડવાને માટે લેડી હંમીલ્ટને સઘળી વ્યવસ્થા કરી હતી. તેણે બહુ જ કુશળતાપૂર્વક અને સઠક ઉત્પન્ન કર્યાં વિના ગોઠવણ કરી, કેમકે તે રાણી સાથે ચાલુ પત્ર-વ્યવહાર રાખતી હતી. લોકોના ટોળાને રાજાને માટે લાગણી હતી, અને આ સમયે પોતાની સંખ્યા અને બળ જોઈને તેમણે આમહ કયોં કે, રાજકુટુંબે નેપથ્સ છોડી જવું નહિ. રાજરાણીએ લોકોને બાપણુ આપી ચાંત પાડ્યા; પરંતુ તેઓના મનની આવી સંક્લુષ્ઠ દશામાં રાજકુટુંબની મિલ્કત ખુલ્લી રીતે વહાણુ પર ચઢાવવામાં બધ હતો. લેડી હંમીલ્ટને ધણું જોખમ ખેડીને રાજમહાલપ્રમાથી સમુદ્રકિનારે નીકળાય એવો જમીનની નીચેનો એક માર્ગ ખોળી કાઢ્યો. આ માર્ગદ્વારા આશરે ૨૫,૦૦,૦૦૦ પાઉંડની કીમતની મૂલ્યવાન ચીજો અને મિલ્કત કિનારા પર લઈ જવામાં આવ્યાં, અને અંગ્રેજ વહાણોમાં સહી-સલામત મૂકી દેવામાં આવ્યા. ૨૧ મીની રાત્રે સાડા આઠ વાગ્યે નેપ્થ્સન જમીન પર ઉતર્યો, સઘળા રાજકુટુંબને બહાર લઈ આવ્યો, અને ત્રણ ક્રીડાનૌકાઓમાં તેમને ઉછળતાં મેળમમાં ચઢને “વેન્ગાડ” પર સહીસલામત લઈ આવ્યો. તરત જ બ્રિટિશ વ્યાપારીઓને ખબર આપવામાં આવી કે, કાફલાના કેંઈ પણ વહાણુ ઉપર તેમને લેવામાં આવશે. ચીજો લઈ જનાર લાવનાર વહાણોમાં તેમની મિલ્કતો લઈ જવામાં આવી હતી. આગ્રય શોધનારાઓને તુતક પર લેવાને માટે ઉપસાગરમાં બે દિવસો ગાળવામાં આવ્યા, અને ૨૩ મીની રાત્રે કાફલો ઉપડ્યો. બીજો દિવસે ધણું જખરું

તોફાન ફાટી નીકળ્યું. સર્વથી નાનો રાજકુમાર માંદો પડ્યો, અને લેડી હૅમીલ્ટનના હાથમાં જ મૃત્યુ પામ્યો. આ સંઘર્ષ સમયમાં લેડી હૅમીલ્ટને રાજકુટુંબની ઘણી સરસ સેવા બજાવી હતી.

૨૬ મીના પ્રસાતમાં રાજકુટુંબને પાલેયો ઉતારવામાં આવ્યું. તરત જ લૂથ પડ્યું કે, તેઓ સવેળા નાસી છુટ્યા હતાં. રાજ્યનો છેવટ સુધી બચાવ કરવાને કેલેશીઆમાં પ્રિન્સ પિન્નેટસ્લીને રાખવામાં આવ્યો હતો, તેણે કેપુઆ આગળ પડેલી ફ્રેન્ચ હાવણીમાં કુલમુખત્યાર એલચીઓ મોકલ્યા અને રાજધાનીનો બચાવ કરવાને યુદ્ધવિરામના હસ્તાવેજ પર તેમણે સહી કરી, જેની રૂઢિએ રાજ્યનો મોટો ભાગ શત્રુને આપી દેવામાં આવ્યો. એથી છેવટે આખો દેશ ગ્રુમાવ્યો. આ બનાવ ૧૦ મી જાન્યુઆરીએ બન્યો. ફ્રેન્ચો નેપલ્સ તરફ વળ્યા. મેક પલ્મ ફ્રેન્ચ સરદાર એમ્પીઓનેટને જઈ મળ્યો, જેણે તેને આક્રીષ્ટેરા હેઠળ મિલન મોકલ્યો. એ દેશદ્રોહી પાસેથી ફ્રેન્ચો વધારે સેવાઓની આશા રાખતા હતા. તેથી તેમણે તેને યુદ્ધના કેદી તરીકે રાખ્યો, નિએપોલીટન લસ્કર થોડાક દિવસોમાં અદસ્ય થઈ ગયું. કેટલાક સૈનિકો પોતાના અધિકારીઓનું અટકરણ કરીને દુસ્મનને જઈ મળ્યા ધણી ખરા વિખરાઈ ગયા. કેટલાકોએ પોતાના દેશને ચુસ્ત રહીને તેનો બદાદુરીથી બંચાવ કર્યો પણ તેઓનું એકલે હાથે કાંઈ ચાલ્યું નહિ, અને ફ્રેન્ચો એ નેપલ્સમાં પ્રવેશ કર્યો.

નેત્સનનો અભિપ્રાય એ હતો કે, ઓસ્ટ્રીઅન મંત્રીએ નેપલ્સનો પરાજય દરેક પેટે જોયા કર્યો અને ફ્રેન્ચોને તેને ખુદી નાખતાં અટકાવ ન થાય એ પ્રમાણે તેમણે પોતાની યોજનાઓ ઘડી હતી. પોતાનો પહેલાનો ઇટાલીયન મુશ્કે પાછો મેળવવાની આશા તેના મનમાં ઉપજી હતી, અને તેથી ઇટલીના બાકીનાં રાજ્યો પણ ઉચલી જાય તો તેની મહત્વકાંક્ષાઓ પરિપૂર્ણ થાય, એમ

તેણે ધાયું. ક્રાંસ જે નાંછું ઓકાંવતું હતું અને ફ્રેંચ અધિકારી જે અપમાન કરતો હતો તે સહન ન થઈ શકવાથી સાડિનિઆનો રાજા લેધોર્ન ગયો, એક કેનીશ નાનાં લડાયેક બારંકસમાં બ્રિટિશના રક્ષણ હેઠળ સાડિનિઆ ગયા, ન્યાં બ્રિટિશના સમુદ્ર પરના અદીઆતાપણાને તેને આશ્રયનું સુરક્ષિત સ્થળ મળ્યું. ત્યાં આપોને તેણે ક્રાંસથી વર્તન સામે વાધો ઉઠાવ્યો, અને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક બંકેર ક્યુ' કે, ફ્રેંચ પ્રજાસત્તાક સાથે ચલણી સંધિઓ પોતે તોડી ન હતી. તે પછી તરત જ ટરકનીનો કબજો ફ્રેંચ લશ્કરે લીધો નેસ્તનને સીસીલી માટે પણ બમ ઉપલબ્ધ થયો, પરંતુ તેના ખચાવને માટે કેટલાક પગલાં બરવામાં આવ્યાં.

હવે રશિઆ યુદ્ધમાં ઉતરી ચુક્યું હતું. રશિયન અને ટુર્કી કાફલાઓ એકસંપથી પોતાના સામાન્ય દુશ્મનની સામે થયા હતા. ક્રાંસ તેમને શરણે આવ્યું. અસેફઝાન્ડ્રીઆનો ધેરો સર સીડની સ્મીથને સોંપી દઈને ટ્રાઉબીજ નેસ્તનને આવી મળ્યો. (માર્ચ, ૧૭૬૬) તેણે નેસ્તનના બળમાં વધારો કર્યો એટલું જ નહિ પરંતુ તેના હાથપણ, અવિશ્રાંત ઉત્સાહ, અને અખુટ સાધન-સંપત્તિ પર નેસ્તનને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો, અને નેસ્તન તેનું મૂલ્ય અધિક આંકતો. નેપ્લસના ઉપસાગરમાં ફ્રેંચો સામે યુદ્ધ શરૂ કરવાનું કામ ટ્રાઉબીજને સોંપવામાં આવ્યું. ઉપસાગરમાના ટાપુઓ તેમના રહેવાસીઓએ આનંદપૂર્વક આપી દીધા, તેઓ આ ઉત્કાન્તને પરિણામે લગભગ દુષ્કાળના જેવી સ્થિતિમાં આવી પડ્યા હતા. ટ્રાઉબીજને પોતાનો સંઘજો લોટ તેમને વહેંચી આપ્યો. યીજો પૂરી પાડ્યા માટે નેસ્તન સીસીલીના દરબાર પર ચાલુ દળાણ કયાં કરતો હતો, પરંતુ તેઓ સંઘજા, હુકમો માનવાને તૈયાર હોવા છતાં નાણાં કયાંથી લાવે ? ટાપુઓમાં બ્યારે નિએપોલીટન વાવટા ચલાવવામાં આવ્યા ત્યારે લોકો આનંદથી ગાંઝા બની ગયા હતા. અને ફ્રેંચોએ

તેમની તરફ દુષ્ટ અને નિર્દય વર્તન ચલાવેલું હોવાથી તેઓ વેર લેવાને તલસતા હતા. આ કામમાં અંગ્રેજોને મારાવવાને ટ્રાકિબ્રીજની કેટલીક મદદ માગવામાં આવી, પરંતુ ટ્રાકિબ્રીજ ગુસ્સે થયો અને મદદ આપવા ના પાડી. તે દરમિયાન પોતે જે રિયલિટીમાં આવી પડ્યો હતો, તે જોઈને તે ધણો દતાશ થઈ ગયો. પોતાને રાણીએ આપેલા વચન પર આધાર રાખીને તેણે ટાપુના રહેવાસીઓને રાહત આપવાનું વચન આપ્યું હતું. પોતાનો સંઘર્ષ ખાનગી જથ્થો તેણે વહેંચી આપ્યો હતો, પોલીસમાં પુષ્કળ અનાજ હતું, અને છતાં તેને કાંઈ પણ મોકલાવવામાં આવ્યું નહિ. જૂખનું દુઃખ ખૂબ કંઈલાજનક હતું.

નેસ્તનનું હૃદય પણ આ સમયે કિનારા પર લાગ્યું હતું. “વેન્ગાર્ડ” હવે તેને ચાન્ય અને સુખચેતન વિનાનું લાગતું હતું, અને તે આનંદદાયક સ્થાનત માટે તલસતો હતો. જાહેર કામકાજના સંબંધમાં પણ તે ચિંતામુક્ત ન હતો. રાજખટપટથી તેને કંટાળો અને તિરસ્કાર ઉપજ્યાં હતાં. ઇટલીનાં સંસ્થાનોમાં ડહાપણ અને બહાદુરી હોત અથવા ઓરદ્રીઆનું વર્તન પ્રમાણિકતાના સિદ્ધાંત અનુસાર હોત તો આ સમયે ફ્રેન્ચ દીરેક્ટરીના ગેરવર્તનથી પુરોપમાં વ્યવસ્થાની પુનઃ સ્થાપના અને આખાદી આણુવાની એના કરતાં વધારે સરસ તક મળત નહિ. પરંતુ ત્યાં ત્યાં નેસ્તનની નજર પડતી ત્યાં ત્યાં તેને સ્વાર્થ અને જલકપટ માલમ પડતા. આ વખતે સમાચાર આવ્યા કે, ધુમસના આવરણ હેઠળ ફ્રેન્ચ કાફલો ચેરટમાથી છટકી નાકો હતો, લૉર્ડ કેપ્ચના કાફલાની નજરે પડ્યા વિના ગાંખી, ધુમસવાળી હવામાં કેડીઝ પસાર કરી ગયો હતો, અને જૂમખ સમુદ્રમાં દાખલ થયો હતો. તેમા લડાઈનાં મોટાં રાજતદાણો, ૬ નાનાં લડાયક જારકસો, અને ત્રણ એક સદવાળાં વહાણો હતાં. રેપેનીશ કાફલો મુક્ત કરીને, તેમની સાથે જોડાઈ જતું, ચાઈનોઝ

ને સીસીલીની સામે હિતરતું, અને વિજુટાં પડેલાં વહાણોની ટોળા-
ખોની સામે ખાચ બીડીને અને એ રીતે છુટક છુટક તેમનો નાશ.
કરીને ભૂમધ્ય સમુદ્રમાંના બ્રિટિશ નૌકાબળને નિર્મૂળ કરવું એવો
માશય ફ્રેન્ચોનો હતો. કાર્યેજના આગળ આવતાં, શઢ ચઢાવીને
પોતાની સાથે જોડાઈ જવાની વિનંતિ તેમણે સ્પેનીશ વહાણોને કરી.
પરંતુ સ્પેનીશરો એ જવાબ આપ્યો કે તે વહાણો માટે પૂરાં પડે
એટલાં માણસો અમારી પાસે નથી. એનો જવાબ એવો વાળવામાં
આવ્યો કે, ફ્રેન્ચોનાં વહાણો પર તેમને આપી શકાય એટલાં વધારા-
નાં માણસો પરંતુ આવા મિત્રોના હાથમાં એટલી સંપૂર્ણ રીતે
પોતાનો કાફલો સોંપી દેતાં સ્પેનીશરોને ભય લાગ્યો, તેથી તેમણે
બહાર આવવાની ના પાડી. પરંતુ કેડીઝની લડાઈનાં ૧૭ થી ૧૮
મોટાં વહાણોનો કાફલો મેસેરેડોની સરદારી હેઠળ બહાર પડ્યો.
ઓરનના કિનારા આગળ તેમને સખ્ત તોફાન નડ્યું, તેથી તેમનાં
ધણાં વહાણોના ડોલ ભાગી ગયા, અને તેઓ એટલા બધા અશક્ત
બની ગયા કે, તેઓ જોડાણ કરી શક્યા નહિ, અને એ પ્રમાણે
એક સારી રીતે યોજવામાં આવેલી ચઢાઈ અફસ ગઈ.

આ બનાવ બન્યો, અને જોડાણ સંભવિત હતું ત્યારે નેસ્તન
અત્યંત ચિંતામગ્ન હતો. પોતે હત્લો કરવાને તૈયાર હતો, પરંતુ
તેમ કરતાં સીસીલી ભયમાં આવી પડે એમ હતું; અને ત્યાં જ
પડી રહેવું તેને ગમતું ન હતું. પ્રથમ તો તેણે ક્ષુલ્લકીજને પોતાની
મદદે બોલાવ્યો. એટલામાં વાત આવી કે, ફ્રેન્ચો ભૂમધ્યમાં હાખત્ર થયા
હતા. નેસ્તને ધાયું કે તેઓ પાલર્મો આવી પહોંચશે. આદિયા તેનું
પોતાનું એકલું જ વહાણ હતું, તે વહાણવડે પણ બને તેટલો વિરોધ
કરવાને માટે તે સજ્જ થયો. પોતાની સરદારી ભોગવવાને "સીહોસ"
ના કેપ્ટન ઈ. જી. ટુટને રહેવા દઈ, છ વહાણો સાથે નેસ્તન બહાર
નીકળી આવ્યો. તે વખતે અર્લ સેન્ટ વિન્સેન્ટને એણે ઠથું હતું કે,

કાંઈ પણ ઇમ્મ વગર દુર્ગા મોકલવામાં આવશે, અથવા નેપસ્તમાં રહેવા દેવામાં આવશે. તાબે થવાની એ ચર્ચા ઠખૂત રાખવામાં આવી. કાર્ડિનલ અને રૂશીયન તથા તુર્કી સરદારોએ તેના પર સહીઓ કરી, અને બ્રિટિશ સેન્યના સરદાર તરીકે કેપ્ટન ક્રુટે છેવટે સહી કરી. આચરે દસ કલાક પછી નેક્સન ઉપસાગરમાં આવી પહોંચ્યો. લગાઇનાં મોટાં વહાણો ૧૭૦૦ ના લસકર સાથે આવીને નેક્સને માઝ્યાં હતા. તે જળસહિત નેક્સન આવ્યો, અને તેના વહાણમાં નેપસ્તનો પ્રિન્સ રૌયલ્સ હતો. કિસ્કાઓ અને “ સિફોસ ” પર મુલેહના વાવટા ફરફરતા હતા. નેક્સને, સંધિ નષ્ટ કરવાનું નિશાન ક્યું, અને કત્તું કે, ખીનચર્ને તે ખંડખોરાએ તાબે થવું જોઇએ. કાર્ડિનલે એની સામે વાધો લીધો. નેક્સનને સર વિલિયમ હેમીલ્ટનની સધળી દલીલોથી તેને ખાત્રી થઇ ન થકી કે ગંભીર રીતે કરવામાં આવેલા સંધિનો માનપૂર્વક ભંગ ન થઇ શકે. નેક્સનની સત્તાથી ચૂપ થઇને તે છેવટે પાછો ફર્યો પણ તેને ખાત્રી તો ન જ થઇ. કેપ્ટન ક્રુટને ઉપસાગરની બહાર મોકલવામાં આવ્યો; અને કિસ્કામાંના લોકોને સંધિની શર્તો પાળવાના બહાના હેઠળ કિસ્કાઓ બહાર આણવામાં આવ્યા, અને ખંડખોર તરીકે સીસીલીના દરબારને વેર લેવા માટે સોંપી દેવામાં આવ્યા. આથી નેક્સનના તેમ જ ઇંગ્લાંડના નામને કલંક લાગ્યું, જે કદાપિ ખૂંસાઈ શકશે નહિ. અને એવા અન્યાયી કાયદે ન્યાયયુક્ત ઠરાવવાને, કાળાને ધોળું ઠરાવવાને, ચૂનાથી ઘોળવા જેવી દલીલો કરવી એ પણ કુદરત કહેવાય.

આમાના એક કિસ્કામાંથી, તે ધરણે આવ્યો તે પહેલાં, એક ઉમદામાં ઉમદા નિએપોલીટન ફ્રૂંજનો પ્રિન્સ ક્રાન્સેરકો ફર્સ્ટીયોલી નાસી છુટ્યો. તે નીકા સેન્યનો અગ્રેસર હતો. આચરે ૭૦ વર્ષનું તેનું વય હતું, તેની પ્રતિષ્ઠા સારી હતી, અને તેના અંગત ગુણો

પણ સારા હતા. દરબારની સાથે તે સીસીલી આવ્યો હતો; પરંતુ જ્યારે ઉત્ક્રાન્તિકારક સરકારે હુકમ કાઢ્યો કે, સધળા ગેરદાનર નિએપોલીટનોએ હાજર થવું, નહિ તો તેમની મિલકત જપ્ત કરવામાં આવશે, ત્યારે તેની મિલકતો ઘણી મોટી હોવાથી પાછા ફરવાની પરવાનગી તેણે રાજ પાસે માગી. રાજ્યે પરવાનગી આપતાં રાજકીય પ્રકરણમાં ભાગ ન લેવાની ચેતવણી આપી. પરંતુ તેમ બની શક્યું નહિ. ફ્રેન્ચીયોલીને એકવાર ફરીથી કાફલાની સરહારી આપવામાં આવી, અને તેને પોતાના જૂતપૂર્વ રાજ સામે લડવાની ફરજ પડી. ખલાસીઓએ કહ્યું કે, એમ કરવાની તેને ફરજ પાડવામાં આવી હતી, અને તે માનવામાં આવતું હતું, પરંતુ જ્યારે તેને સારી રીતે વ્યવસ્થા કરતાં જોવામાં આવ્યો, અને નાસી છુટવાની તક મળી ત્યારે પણ નાસી ન ગયો ત્યારે તે માન્યતા નષ્ટ થઇ. નેપ્લેસ પાછું મળવાની તૈયારી હતી, તે વેળા કાર્ડિનલ રહેા અને હુકમ જોઈ કેલ્સીરેનોને સંરક્ષણ માટે તેણે વિનંતિ કરી, એવી આશા દર્શાવી કે, ફેવોની આગ્રા માનવાની તેને થોડાક દિવસ ફરજ પાડવામાં આવી હતી, તેને ૪૦ વર્ષની એકનિષ્ઠ સેવા કરતાં વધારે વજન આપવામાં આવશે નહિ. પરંતુ પોતે છમ્મછલી ખાત્રી ન મળવાથી, અને સીસીલીની સરકારનો સ્વભાવ સારી રીતે જાણતો હોવાથી તેણે છુપાવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ છેવટે એક ગામડીયાના પેશમાં એ છુપતો પકડાયો. તેને બ્રિટિશ અમલદારો સાથે સારો પરિચય હતો, અને તેને માટે સર્વને ઉચ્ચ અભિપ્રાય હતા. કેપ્ટન હાર્ડીએ એકદમ તેનાં બંધનો છોડી નખાવ્યાં, અને માન-પૂર્વક વર્તન ગચાવવાનું કહ્યું. સર વિલ્હિમ અને લેડી હેમીલ્ટન વહાણમાં હતાં, પરંતુ પોતાના અધિકારીઓ વિના નેપ્લેસ કાઢીને મળ્યો નહિ. તેણે પોતે સઘળો નિશ્ચય કરી રાખ્યો હતો. નિએપોલીટન અધિકારીઓની દરિયાઇ મુન્દાની તપાસ કરનારી અદાલત

બોલાવી, તરત જ ઝપાટાબંધ તપાસ ચલાવવામાં આવી. ફરેશ્હીયોલીને પહેલે પહોરે નવ વાગ્યે તુલક પર આંધુવામાં આવ્યો હતો, તપાસ ૧૦ વાગ્યે શરૂ થઈ, અને જે કંઠાક ચાલી પોતાના બંધાવમાં તેણે કહ્યું કે, કાફલાની સરદારી લેવાની તેણે હા ન પાડી ત્યાં સુધી સામાન્ય સિપાઈ તરીકે કામ કરવાની તેને ફરજ પાડવામાં આવી હતી. કહેવામાં આવે છે કે, તે આ દહીકત સાબીત કરી ન શક્યો. પરંતુ એમ કહેનારાઓ જુલો જાણ છે કે, તેને પોતાની દહીકત સાબીત કરવાની તક આપવામાં આવી ન હતી. તેને અપરાધી ઠરાવીને, મૃત્યુ દંડને યોગ્ય જાહેર કરવામાં આવ્યો. નેસ્તનને ટુકમ આપ્યો કે, સાજના ૫ વાગ્યે તેને સીમીલીના “ હા ચિનર્વ ” નામના લઘાયક બારકસ પર મુર્ખાસ્ટ સુધી ફાંસીએ લટકાવી મારી નાખવો. ફરેશ્હીયોલી એ ફરીથી તપાસ કરવાની વિનંતિ કરી, પણ તે સ્વીકારવામાં ન આવી. છેવટે પોતાને તોપને ગોળે ઉઘાડી દેવાની તેણે વિનંતિ કરી, કેમકે વૃદ્ધાવસ્થામાં શક્તિને લાકડે લટકવાના વિચારથી તેને ત્રાસ ઉપજતો હતો, પરંતુ તે માગ્યો પણ નામંજુર થઈ. અતિ ફરેશ્હીયોલીનો વધ દરાખ્યા પ્રમાણે કરવામાં આવ્યો. અંદિયા પણ નિષ્પક્ષ દાનિદાસકારને નેસ્તનના વર્તનપર સખ્ત અને કડવો અભિપ્રાય આપવાની ફરજ પડે છે. તેણે જે પ્રમાણે કામ સીધું, તે પ્રમાણે લેવાની મીસીલીના રાગની તેને સલાહ હતી ? જો હતી, તો તે સલાહ જાહેર કરવામાં કેમ ન આવી ? જો નહોતી, તો તેના વિના ઝટપટ જુદું સા માટે આટોપી લેવામાં આવ્યું ? જો કેદી નિર્દોષ હોય તો તેની નિર્દોષતા સાબીત કરનારા સાક્ષીઓ આજુબા અવગણ થઈ પડ્યા, એટલો જાણી ઝડપ સા માટે કરવામાં આવી ? કેદીની સામે અદાલતના પ્રમુખને વેર હતું. એ વિશે વ્યારે વિચાર કરવામાં આવ્યો ત્યારે ફરીતપાસની વિનંતિ સા માટે કણુલ કરવામાં ન આવી ? નિઃશંક, નેસ્તન પોતાના વિચાર

પ્રમાણે સંપૂર્ણ ન્યાયની ભાવનાપૂર્વક વર્તતો હતો, પરંતુ ખીમનો સ્પષ્ટ દેખાતું હતું કે તેની પર મોહક રનેદની જાદુ અસર થઈ હતી, અને તે અસર હેઠળ હવે તેનું વર્તન યોગ્ય હતું. એ જ રનેદે તેના કૌટુંબિક સુખનો નાશ કર્યો અને હવે ખીમ વખત તેના આશ્રિત પર હંમેશને માટે તેણે કથક ચોંટાડ્યું.

સેંટ એન્થો, ગાયેટા, અને કેપુઆના કિલ્લા સુર કરવાના રજા હતા. જમીન માર્ગે ક્રેન્ચોને ગદન મળશે એવો ભય ન હતો; પરંતુ નેપલ્સના ઉપસાગરમા નેપ્લસને પોતાની દાગળી આપસ્યક સાગી. લોર્ડ કેમ્થર્ને ખબર મળી કે, ક્રેન્ચ અને રપેનીય કાફલાનું જોડાણ થઈ થયું હતું, અને તે કાર્યેજના જવા ઉપરી ગયા હતા. તેથી નેપ્લસને પોતાના સઘળા અથવા ઘણાખરા બળ સાથે માઈનેકો જવાતો તેણે દુકમ આપ્યો; પરંતુ નેપ્લસને એ દુકમનો અનાદર કરી, એક નાની દુકડી સાથે એડમીરલ ડકવર્થને ત્યાં મોકલ્યો. કાં ના માઈનેકોનો ભોગ આપવો અથવા નેપલ્સ અને સીસીલીના રાજ્યોના ભોગ આપવો એ સવાલ નેપ્લસ સમક્ષ ઉભો થયો હતો, અને તેણે માઈનેકોનો ભોગ આપવાનો નિર્ણય કર્યો. નેપ્લસનો અભિપ્રાય એ હતો કે, ક્રેન્ચો માઈનેકો તરફ જશે નહિ, ને તેમાં તે સાચો પડ્યો. દ્રાઉચીજની આગેવાની હેઠળ અંગ્રેજ અને પોર્ચુગીઝ કાફલાઓએ ક્રેન્ચોને નેપલ્સમાંથી દાંડી કાઢ્યા પછી દ્રાઉચીજ કેપુઆ ગયો. ત્યાં તેને સેંટ એન્થો આગળ, નદી હતી તેવી મુસ્કેલીઓ, વેઠવી પડી. નિએપોલીટનો ખીકણ નીવડ્યા હતા, અને તેઓ હજો રમશે એવો પણ ભય રખાતો હતો. વળી કાફલાથી તેમ જ નેપલ્સથી દૂર હોવાથી મુસ્કેલીઓ દૂર કરવામાં પણ તેને વધારે વેઠવું પડ્યું.

આ પ્રમાણે નેપ્લસને નેપલ્સના આખા રાજ્યને ક્રેન્ચોથી મુક્ત કર્યું; પરંતુ લોર્ડ કેમ્થર્ના દુકમોનો અનાદર કરવા માટે અને તેને

પરિણામે માધનોકોને જોખમમાં નાખેલા માટે તથા બ્રિટિશ નાવિકોને લડવાને જમીન પર ઉતારવાને માટે દરિયાઈ ખાતા તરફથી નેક્સનને ડપકો દેવામાં આવ્યો. કેન્થોને હાંકી કાઢવામાં 'પોતાના નિત્યના ઉત્સાહ અને સામર્થ્યપૂર્વક નેક્સને પોતાનું કર્તવ્ય બજાવ્યું હતું. પરંતુ તેમ કરીને હર્ડિનાન્ડને તેણે ગાદી પર સ્થિર કર્યો હતો, અને લાખો લોકોને સુખ આપ્યું હતું, —એમ ધારી લેવામાં તેણે જૂલ કરી હતી. દુર્ગુણી અને મૂઢ દરબારમાં સદૃશજ અને હાપણુ પ્રેરી શકાત તો આ આશયો પૂરા પડત. અને અત્યાર સુધીમાં પેલા દુષ્કાંડી પ્રેમની સંપૂર્ણ ભદ્રુષ અસરથી નેક્સન અંધ બની ગયો ન હોત તો વસ્તુસ્થિતિનું ખરું સ્વરૂપ તે જોઈ શક્યો હોત; અને દઢચિત્ત તેણે સીસીલીયન સરકારની કર્તવ્યભાવના ભગ્નત કરી ન હોત તોપણ, તેમના હિત તરફ તો અવશ્ય ધ્યાન ખેંચ્યું હોત. ત્યારે નેપક્સનાં કેફખાનાંમાં કષ્ટવ્યંજક ચીસો તાંબાગાતી, અને વધતંગ પર લોહીની ધારાઓ ચાલી રહી હતી, તે વેળા ત્યાંની સરકાર મૂખાંધ અને ઉત્સવમાં જ સમય ગાળતી હતી. થયેલી અવ્યવસ્થા દૂર કરીને પોતાની દાજરી વડે વ્યવસ્થાની પુનઃ સ્થાપના કરવાને બદલે પોતાને મમતી રમનમમતોનો આનંદ મેળવવાને માટે રાજ્ય ઝટપટ પાલેમોં આપ્યો. મેલ નેક્સન અને એલમીનું કુટુંબ પણ રાજ્યની સાથે મર્યું હતું, અને ટ્રાકિઝીજને એકલાને પોતાની ચોપાસ ફેલાઈ રહેલી દુષ્ટતા અને કુસંસ્કૃતિની મખમા રહેવું પડ્યું.

પરંતુ બ્રિટિશ કાફલાએ પોતાની જે સરસ સેવાઓ બાજવી હતી, તેનું સીસીલીયન સરકારને પરતું ચાલુ હતું, અને નેક્સન તરફ તેમણે થોડા ઉદારતાપૂર્વક પોતાની કૃતજ્ઞતા બતાવી તેમણે આસરે વાર્ષિક ૩,૦૦૦ પાઉંન્ડની આવકવાળી ડ્રોન્ટેની દકરાન (dukedom) અને જમીન આપ્યાં. તેટલીક આનંદની

પછીથી નેક્સને તેનો સ્વીકાર કર્યો, ત્યારે તેને રાજ્યએ તેની સાથે હીરાની મૂઠ્ઠી એક તથવાર ભેટ આપી. જ્યારે રાજ્ય ગાદીએ આવ્યો ત્યારે એ તથવાર તેને તેના પિતા રપેનના ત્રીજા આલ્સે પક્ષિત્ત તરીકે આપી હતી. આ ભેટથી નેક્સનને ક્ષાંતવ્ય ગર્વ ઉપજ્યો હતો. પરંતુ થોડા સમય પછી ક્રાન્ડેના ટાપુમાંથી એક સાદી ભેટ મળી તેની તેને વધારે જાંડી લાગણી થઇ. ત્યાંના મીકેએ સોનાની મૂઠ્ઠી એક તથવાર અને એક રાજદંડ-છડી ભેટ આપ્યાં-એ દંડની આસપાસ એક દારમાં તે ટાપુમાંથી મળ્યા તેટલા સર્વ હીરા જડવામાં આવ્યા હતા. મીસના તે વિભાગનું અરાજકતાના ત્રાસોમાંથી રક્ષણ કરવાને માટે તેમણે નેક્સનનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માન્યો. આ અણુધારી ભેટથી નેક્સનને અત્યંત લાગણી થઇ તેણે કહ્યું: " કાંઈપણ અધિકારીએ કાંઈપણ દેશમાંથી પોતાની સેવાઓની આનાથી વધારે ઉંચી કદર કદાપિ પ્રાપ્ત કરી ન હતી. "

ફ્રેન્ચો હજી રામન સંસ્થાનામાં હતા, અને તેમણે પોતે કણુલ કર્યા પમાણે તેમણે [-,૦૦,૦૦૦ પાઉંડની કમિતના રત્નો, ધાતુ-શેકડ વગેરે ભેટો પાસેથી ઓઠાવ્યાં હતાં. આવી લૂંટથી કંટાળેલા ભેટો પોતાની મદદ જે નિયમિત લગ્ગર આવે તેમની સાથે જોડાઇ જવાને તત્પર હતા. નેક્સને હવે જોયું કે, નેપ્સની શાંતિને માટે રામ પાણું મેળવવાની જરૂર છે, અને તે વખતે સુવેરશ ફ્રેન્ચો પર વિજય મેળવતો જતો હોવાથી છટલી સંપૂર્ણ રીતે મુક્ત થશે. જનરલ ફેકસની ગેરહાજરીમાં સર જેમ્સ સેન્ટ ક્લેર ઓરડીન માઇ ધનોર્કમાં સરદાર હતો, તેની પાસેથી આ મહાન હેતુને માટે ૧૨૦૦ માણસોની મદદ તેણે માગી, પરંતુ એવડી નાની સંખ્યાથી આણું મોટું સાહસ કરવું તેને અવ્યાવહારિક લાગ્યું, અને તેણે મદદ આપી નહિ. તેને જે સાહસ અવ્યાવહારિક લાગ્યું તે સાહસમાં નેક્સને અને ટ્રાઉબીએ તેની સહાય વિના તેનાથી પણ ઓછી

સંખ્યાવડે સિદ્ધિ મેળવી. ફ્રેન્ચોએ કેટલીક હોંસાતુંસી અને રકઝંક કર્યા પછી, છેવટે સર્વ રોમન સંસ્થાનો શરણ કર્યાં. કેપ્ટન લુધોએ કેપીટોલ પર અગ્રેજ વાવટા ચઢાવ્યા અને થોડા વખત સુધી રોમના અવનર તરીકે કામ કર્યું.

આ પ્રમાણે ઇટલીમાં પોતાનું કાર્ય સમાપ્ત કરીને નેક્સને પોતાનું સંપૂર્ણ ધ્યાન માસ્ટા તરફ ફેરવ્યું. અલ્પિયાં કેપ્ટન બોલ અત્યંત અધુરાં સાધનો વડે ફ્રેન્ચોને ઘેરા ઘાલી પડ્યો હતો. આ કામ ધણું જ મુશ્કેલ અને ચિંતાજનક હતું. નાનામાં નાની ફ્રેન્ચ કુમક આવતા તેની વિરૂદ્ધ બાજુ પકડાઈ જત, અને સામર્થ્ય ખતાવ્યું ન હોત તેમ જ માસ્ટાવાસીઓને તેને માટે માન અને પ્રીતિ ન હોત તો માસ્ટા દુસ્મનેનો દાયમાં જ રહ્યું હોત. માણસો, નાણાં, અને ખોરાક સઘળા ચીજોની જરૂર હતી. ઘેરાયેલું લશ્કર ૫૦૦ અગ્રેજ અને પોર્ચુગીઝ નાવિકો અને આસરે ૧૫૦૦ દધીયાર અર્ધ ગામડીઆઓનું બનેલું હતું. આ મહત્વની જગા કબજે કરવાની નેક્સને વારંવાર ટાંબા સમમ મુઠ્ઠી જરૂરી સાધનો માટે માગણીઓ કરી પણ કંઈ વળ્યું નહિં, અતે જનરલ ફ્રાંકસ માઈનોર્ક આવ્યો. અને તેણે કર્નલ ગ્રેહામને માસ્ટા જવાની પરવાનગી આપી, પણ ઘણાં ઘણાં ઓછાં સાધનો સહિત. વસ્તુતઃ નાણાંની નંગીને લીધે ગાફૂં અટકી પડ્યું. તેમાં સદકાર્થ કરવાને દ્રાઉચોજ મેસ્સીના આવ્યો, ત્યારે વિશ્વંબનું આ તાલું કારણ જોઈને તે તરત જ પોતાની સર્વ ચીજો આપી દેવાને તત્પર થયો. ખોરાક સિવાય બીજી કોઈપણ ચીજને માટે ખર્ચ કરવો નહિ એવો દુકમ કર્નલ ગ્રેહામને આપવામાં આવ્યો હતો; એની ખબર નેક્સનને પડી ત્યારે તે બોલી ઉઠ્યો; “આનો ગ્રો અર્થ યહ સકે ? થોડીક નાણાંની નંગીને લીધે કામ અટકું નહિ રહી સકે. જો કાંઈ નહિ આપે તો હું થોન્ડે અને રશિઆના સમ્રાટની પેટી વેચી દઉં.” અને

ઉપરાષ્ટ્રી આપવાને માટે કાંઈ મુશ્કેલી ઊભી થાય તો તેને પહોંચી વળવાને ખરેખાર ઓન્ટે ૬,૬૦૦ પાઉંડે તેણે ગીરની મૂક્યું હતું. જે ચક્રાધનો દીર્ઘકાળથી વિવંચ થતો હતો, તે આ પ્રમાણે છેવટે મોકલવામાં આવી પરન્તુ ટ્રાકિષીજને કેટલું દુઃખ વેઠવું પડશે તેની કલ્પના પણ ન હતી. જરૂરી ચીજોના જથ્થા મેળવવાને માટે સીસીલીયનોનું દિન તથા કર્તવ્ય હતું; અને તેમને તેમ કરવાની ફરજ પાડવાને નેક્સન અને ષિટિસ એકઠી ત્યાં હાજર હતા. પરન્તુ નેક્સનને દરબારના કુચુંછોનું જ્ઞાન ન હતું. તે લેડી ડૅમીસ્ટનની અસર હેઠળ સંપૂર્ણ આવી ગયો હતો, તેથી એ દરબારમાં કેવી ફટિલ નીતિ અનુસરવામાં આવે છે, તેની શંકા પપ્પુ તેને ન આવી. માદ્ટાવાસીઓ અને માદ્ટામાંના ષિટિસોએ એ નીતિની નિર્દય અસરોનો સ્વાદ ચાખ્યો હા, ટ્રાકિષીજને નેક્સન તરફ અત્યંત શુદ્ધ રસ હતો, અને નેક્સનને શેનો મોદ થાઓ છે એ તે સારી રીતે જાણતો હતો. પોતાને ખોરાકની જે તંજી વેંચી પડતી તેને માટે તેણે નેક્સનને વારંવાર ક્યાંદો કરી. અને નેક્સન એ દુઃખથી તલન અગ્રાત ન હતો. માદ્ટાવાસીઓને બૂખમાંથી બચાવવાને તેણે નાણાં અને અનાજની માગણી કરી. સરકારે નાનો સરખો જથ્થો આપીને પોતાની ગરીબાઇનું જલાતું કાઢ્યું. અને નેક્સને તેમના રાખ્દો પર શ્રદ્ધા રાખી સંતોષ પકડ્યો. સદ્ભાષે ટ્રાકિષીજને જે જે ભય રહેતા હતા, તે પ્રમાણે બનાવો બન્યા નહિ. નેક્સનના કરતાં એ અવસરે કેપ્ટન બાલે વધારે હીમત બતાવી, વધારે નિશ્ચયાત્મક રીતે પગલું ભરવાનો વિચાર કર્યો. સીસીલીની દગારી અને મૂખ સરકાર પાસેથી કાંઈ પણ મદદ મળશે નહિ; અને તેમની દગા પર આધાર રાખવો બચ્ચ છે, એમ જાણીને તેણે પોતાને જોખમે પોતાના પ્રથમ લેફ્ટેનન્ટને ગિજેન્ડી બંદરે મોકલ્યો, અને હાં અનાજનાં ભરેલાં વહાણો પડ્યાં હતાં તેમને પકડીને

માઠ્ટા લઈ આવવાનો હુકમ આપ્યો. આ હુકમોનો અમલ કરવામાં આવ્યો, અને ઘેરો ઉઠાવી લેવાની જરૂર દૂર થઈ. પોતાના આ દોષમતભર્યા સાહસનાં પરિણામોને માટે કેપ્ટન બૉલ શાંતિથી રાહ જોવા લાગ્યો. નિએપોલીટન સરકારે અંગ્રેજ એલચીને ફર્યાદ કરી, અને ફર્યાદ નેક્સનને પહોંચાડવામાં આવી. તેના જવાબમાં નેક્સને વિનંતિ કરી કે, સર વિલિયમ હેમીલ્ટને સંપૂર્ણ અને સ્પષ્ટ રીતે જણાવવું કે, સીસીલીના રાજાનું અપમાન કરવાના ધરાકાથી એ પગલું ભરાયું ન હતું, પરંતુ ધણીમાં ધણી તીક્ષ્ણ જરૂરને લીધે જ તેમ થયું હતું; કે તો માઠ્ટા ફ્રેન્ચોના હાથમાં રહેવા દેવું, અથવા તે વદાલોમાં અનાજ માઠ્ટા લઈ જવાના રાજાના હુકમો મળશે એમ ધારી લેવું, એ બે માર્ગ હતા. તેણે ઉમેર્યું: “ મને વિશ્વાસ છે કે, આ દેશની સરકાર આપણા શાહી માલીકના નોકરોને આવો કડવો માર્ગ લેવાની ફરીયાદ કદાપિ કરજ નહિ પાડે. ”

નેક્સન પોતે ફેશ્વઆરીની સરખાતમાં તે ટાપુ તરફ ઉપડી ગયો. રસ્તે જતા ટાપુપરના ફ્રેન્ચોને રાહત આપવા માટે જતો એક ફ્રેન્ચ કાફલો તેને ભેટ્યો. બધાં મળીને પાંચ ફ્રેન્ચ વદાલો હતાં- તેમાંથી બે પકડાયા અને બાકીનાં ત્રણ નાસી છૂટ્યાં, પરંતુ લાવેલેટે જવાના તેમના ઉદ્દેશમાં તે નિર્મૂલ થયાં. પકડાયેલાં બે વદાલો પેકીનું એક = જેનેઝ ” નામક ૭૪ તોપોનું હતું, તે અજુકરથી નાસી આવેલાં વદાલોમાંનું એક હતું. બોનાપાર્ટ જે કાફલો ધજપ્ત લઈ ગયો હતો તેમાંથી બે નાનાં લડાયક બારકસો અને ૮૬ તોપોનું “ વીલ્લેયુમટેલ ” હવે બાકી રહ્યાં હતાં. આ સમયે “ વીલ્લેયુમટેલ ” પર લાવેલેટેના જંદરમાં ચાંપતી કેપરેખ રહેતી હતી, અને થોડા સમય પછી નાસી છુટવાના પ્રયત્નમાં તે પકડાઈ ગયું. હજી પેલાં બે નાનાં લડાયક બારકસો લાવેલેટેમાં પડ્યાં હતાં: એ જંદર તાબે થાય તે પહેલાં તે ગુપચુપ નીકળી

નાહાં. એમાંનું એક સહીસલામત પસાર થઈ ગયું, અને ખીજું તો નાસવાના પ્રયત્નમાં જ પકડાઈ ગયું. આ પ્રમાણે જે કાફલા પર ક્રાન્સે મોટી મોટી આશા રાખી હતી, તેમાંથી એક જ વહાણ બચવા પામ્યું હતું.

“ ગ્વીલ્સબુર્ગેલ ” ના વૃત્તકે પર કેટલાક પત્રો મળી આવ્યા હતા, તે પરથી એમ માલૂમ પડ્યું હતું કે, પોતે મેળવેલી છતો જળવી રાખવાની આશા હવે કેન્સોએ છોડી હતી. ટ્રાઉબીજ અને તેના અધિકારી બધુઓ શરણે આવવાના તદ્દનમા પર નેસ્તન સહી કરે તે માટે આતુર હતા. અને ખનતા સુધી ત્યાં જ થોભી જવાની તેમણે નેસ્તનને વિનંતિ કરી. સર વિલિયમ હેમીલ્ટનની જમા હમણાં જ બીજા અધિકારીથી પૂરવામાં આવી હતી, લૉડ કેમ્પ તરફ નેસ્તનને મિત્રભાવ ન હતો; અને અર્લ સેન્ટ વિન્સેન્ટ પછી ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં સરદારી મોગવવાનો ખીજો કોઇનો દક્ષ પોતાના જેવો સારો નથી, એમ ધારીને ઇંગ્લાંડ પાછા ફરવાની પરવાનગી તેણે માગી. ઇજ્જતથી પાછો ફર્યા પછી તેની પર જે સમજા માનનો વર્ષાદ વર્ષો હતો, તેમાં તેણે કેટલાંક અપમાનો પણ વેઠ્યાં હતા. નેસ્તને જે કાફલો ઇજ્જતમાં રાખ્યો હતો. તેની સરદારી લેવાને સર સિડની સ્મીથને ઇજ્જત મોકલવામાં આવ્યો થતો. સર સિડનીએ એમ વિચાર્યું કે, એ સરદારી નેસ્તનથી સ્વતન્ત્ર હતી, અને નેસ્તનને પોતાને પણ એવી ખબર પડતાં તેને મારું લાગ્યું. ઇજ્જતમાં કેન્સો તરફ કેવું વર્તન ચલાવવું તે વિષે પણ પછુ સર સિડની સાથે તેને મનભેદ પડ્યો હતો, અને એક પણ કેન્સને ત્યાંથી પાછા ન નીકળવા દેવાની મજબૂત શરતોમાં તેને આજ્ઞા કરી હતી, કેમકે એક પણ કેન્સને પુરોપ પાછો આવવા દેવામાં ગાંડપણ હતું એમ તે માનતો. બેતાપાર્ટ નામી છુટ્યો તે માટે નેસ્તનને અધિક દિલગીરી થઈ. કેમકે જો તેની પાસે પૂરતું બળ હોત તો તેના ધારવા પ્રમાણે

બોનાપાર્ટને ચોક્કસ અટકાવવામાં આવત. ઇજીપ્તથી કાંઈ પણ આવે તેને પકડવાના હેતુથી ચાકી પહેરો રાખવાને માટે વડાણો રોકવાની તેણે ઇચ્છા બતાવી, પરંતુ દરિયાઈ ખાતાએ રૂક્ષિઅન કાફલા પર આધાર રાખ્યો, અને બ્યારે તેની વધારેમાં વધારે જરૂર પડી ત્યારે જ કાફલાએ દરો દીધો. આ કામને માટે જે વડાણો રોકવાં બેઝનાં હત્યાં તેમની જરૂર વધારે દબાણના કામને માટે હતી, અને એથી જ નેપોલીયન સહીસલામત યુરોપ પાછો આવી શક્યો હતો.

નેસ્તનને ઇચ્છાક વધ જવાને માટે એક પણ વડાણ દાનજ પાડી શકાયું નહિ. તેથી પોતાના નિત્યના મિત્રો સર વિલિયમ અને લેડી હેમીટફ્ટનની સાથે જર્મનીમાં થઈ દેખાઈ મુઘી જમીન માર્ગે હુસારરી કરી આવ્યો. નેપસ્તની રાની તેમની સાથે વિએના ગઈ. નેસ્તન બ્યાં બ્યા ગયો ત્યાં ત્યાં તેને અપૂર્વ માન મળ્યું હતું.

પ્રકરણ ૭ મું.

કોપનહેગનનું યુદ્ધ (૧૮૦૦-૧૮૦૧)

Britannia needs no bulworks,
No towers along the steep;
Her March is o'er the mountain-waves,
Her home is on the deep.

—Campbell.

The meteor flag of England
Shall yet terrific burn;
Till danger's troubled night depart,
And the star of peace return.

—Ibid.

નેલ્સનને ઇંગ્લાન્ડમાં પ્રજા તરફથી અત્યંત મહત્વ મળ્યું. ૭ ટુ નવેમ્બર, ૧૮૦૦) ધારમાહિય મુકામે તેણે જમીન પર પગ મૂક્યો, ત્યાંનાં બંદરનાં સધળાં વહાણોએ પોતપોતાના વાવટા ચઢાવ્યા હતા. મેગોર અને કોપોરેશને સહેરની સ્વતન્ત્રતા આપી, અને કિનારા પરના સધળા નૌકાસેનાના અધિકારીઓ અને મુખ્ય રહેવાસીઓની સાથે સ્વારીમાં દેવળ સુધી તેઓ ગયા. રાત્રે આનંદદાયક મોટી મોટી હોળીઓ સળગાવવામાં આવી હતી, અને રોસની કરવામાં કરવામાં આવી હતી; અને બીજે દિવસે ઘોડેસવાર સ્વયંસેવકો એક દારમાં ઉભા રહ્યા હતા, તેમણે નેલ્સન પસાર થયો ત્યારે સન્માન

બરો, અને કાર્કિટીની સરદદ સુધી તેઓ ગાડીની પાછળ પાછળ ગયા. ઇસ્વીયના લોકો તેને મળવાને બહાર આવ્યા, એક માઇલ સુધી તેની ગાડી ખેંચીને શહેરમાં લઇ ગયા, અને ત્રણ માઇલ શહેર બહાર ગાડી ખેંચી, તેને લંડનના શહેરીઓ તરફથી ઉમણી આપવામાં આવી. લોકો તેની ગાડીને લંડોટહીત્રથી ગીલ્ડહોલ સુધી ખેંચી ગયા, પોતાના મદાન વિજયને માટે શહેરના પ્રતિનિધિઓના મંડળ ઉપકાર દર્શાવી એક હીરાજડિત તલવાર આપી; તેના તેણે સ્વીકાર કર્યો. કૌટુમ્બિક સુખ વિના હવે નેસ્તનને કુનિયાનું સમગ્ર સુખ મળ્યું હતું. ઇંગ્લાંડમાં આવ્યાને ત્રણ માસ થયા ન હતા, તે પહેલાં તે લેડી નેસ્તનથી વિખુટા પડ્યો. લેડી હૅમીલ્ટન તરફ ખેંચે ઉન્નત પ્રેમ ઉદ્ભવ્યો હતો, તેનું જ આ પરિણામ. પહેલાં એથી જ તેની અને તેના જમાઇની વચ્ચે તકરાર થઇ હતી, અને તેના સાચામાં સાચા મિત્રો પણ તેને શિખામણ આપવા દોરાતા, જેની અસર એટલી જ થતી કે, તે તેમની સાથે ગુરસે થઈ જતો, અને હૃદયમાં તેને વધારે અસતોષ ઉપજતો.

એડીંગ્ટનનું પ્રધાનમંડળ આ સમયે જ રચવામાં આવ્યું હતું; અને નેસ્તનને ઉચ્ચ જોઇતો હતો. તેથી તેને ઉપ-નોંધાસેનાપતિ બનાવવામાં આવ્યો અને સર લાઇડ પાર્કરના હાથ નીચે બીજા સરદાર તરીકે બાલિટક સમુદ્રમાં મોકલવામાં આવ્યો. ઇંગ્લાંડના કેટલાક સમુદ્ર સંબંધી હક્કો તેની પાસેથી છોડી દેવાવવાને માટે ઉત્તર તરફના ત્રણ રાજ્યોએ એકસંપ કર્યો હતો. આ રાજ્યોમાં રુસિઆ તેના સમ્રાટ પાવના તરફ પ્રમાણે દોરાતું હતું, ડેન્માર્કનું હૃદય કેન્સ હતું, ફ્રાન્સના સર્વ વિચારોમાં સદ્કાર્ય કરવાને, ફ્રાન્સે પચાવી પાડેલા સર્વ મુલ્ક કબુલ રાખવાને, અને તેની સર્વ આજ્ઞાઓ માનવાને તે તત્પર હતું. એ એ રાજ્યોને ગુરસે કરતાં સ્વીડન બહીતું હતું, તેથી તે બનેની મોરલીએ તે નાચતું હતું. આ વખતે ડેનીશ કાફલામાં મોટાં લડાયક

વહાણો ૨૩, નાનાં લડાયક જારકસો આશરે ૩૧, અને તેથી પણ નાનાં વહાણો તથા કેટલાંક ચોક્કી કરનાર વહાણો હતાં. સ્વીડન પાસે લડાઈનાં મોટાં વહાણો ૧૮, નાનાં વહાણો અને એક સડવાળાં વહાણો ૧૪, ઝેલીઓ (નીચી, ચપટી બાંધેલી હોડી) અને સર્વથી નાના વહાણો ૭૪, અને કેટલીક તોપોવાળી હોડીઓ હતી. રશિયા પાસે મોટાં લડાયક જારકસો ૮૨, અને નાનાં વહાણો ૪૦ હતાં; પરંતુ રશિયન કાફલામાં માથુસો, અધિકારીઓ પૂરતા અને યોગ્ય ન હતા, તેમ જ વહાણો સુસજ્જ પણ ન હતાં. ક્રાન્સના પ્રભાવ હેઠળ આવેા સમૃદ્ધ શીઘ્ર ભવાનક ઘષ્ટ જાય, પરંતુ તેને કચડી નાખવાને વિનાવિલંબે બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળે તૈયારીઓ કરવા માંડી. પણ તેની સરદારી નેસ્સનને નહિ સોંપવામાં તેમણે બૂલ કરી. જાહેર પ્રજાએ પણ તેની સામે ખડખડાટ કર્યો.

મોસમ ઘણી જ સરસ હતી; ધણી વર્ષો સુધી આવેા નરમ શિયાળો બાહરીક સમુદ્રમાં જોવામાં આવ્યો ન હતો. નેસ્સન યાર-માઉથ મુકામે નૌકાસેનાપતિને મળ્યો, ત્યારે તે અધિકારમય રાત્રિઓ અને જરફનાં ખેતરો (જે બાહરીક સમુદ્રમાં મળવાના હતાં) માટે કાંઈક ચિંતાગુર દેખાયો. પણ નેસ્સને તેને હીમત આપી. કાફલાએ યારમાઉથ છોડ્યું તે પહેલાં પૂરતી રીતે જાણવામાં આવી ગયું હતું કે, તેઓ ડેન્માર્કની સામે જતા હતા. તે વખતે કેટલાક ડેનેશો સ્વદેશપ્રેમ માલૂમ પડ્યો. “ એમેઝોન ” નામના નાના લડાયક જારકમ પરના કેટલાક ડેનો કેપ્ટન રયુ પાસે ગયા અને પોતે સાંભળ્યું હતું તે કહીને પોતાને બીજા કોઈ વહાણમાં ફેરવી નાખવામાં આવે તો બહુ સારું, એવી વિનંતિ કરી. તેમણે કહ્યું: અમને બ્રિટિશ નોકરી છોડી ચાલ્યા જવાની મરજી નથી, પરંતુ અમને અમારા પોતાના દેશ સામે લડવાની ફરજ પાડવામાં

આવવી ન જોઈએ કેપ્ટન રયુએ તેમની આ વિનંતિ સ્વીકારી, તેમની મરજી પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરી આપી.

૧૨ મી માર્ચ ૧૮૦૧ ને દિવસે કાફલાએ ડંગર ઉપાડ્યું. બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળ હજી સામગ્રી-સુલેદથી પોતાના આશય પ્રાપ્ત કરવાની આશા રાખતું હતું, તેથી મી. વેન્સીટાટને એ કાફલા સાથે મોકલવામાં આવ્યો હતો. સાઈ થયું કે, આ મંબીર અણીને અવસરે સરકારના કરનાં સર દાખડ પાકરે નેસ્તન પર વધારે સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખ્યો. મી. વેન્સીટાટે રફો આગળ કાફલો છોડ્યો, અને સુલેદના વાવટા સાથે એક નાના ઘડાયેલ જારકસમાં કાફલાની આગળ આગળ ગયો. આ વિશ્વંજથી મફતવાન સમય એળે ગયો, જેની બારે દોંભત પાછળથી આપવી પડી. ડેનોના કહેવા પ્રમાણે, બ્રિટિશ કાફલો ખરેખાત ટેક જોરવામાં (the Roads) આવી પહોંચ્યો છે, એવી ખબર કરનાં સાઉન્ડ આગળ તે દેખાયો હતો એ સમાચારથી કેપ્ટનહેનનમાં પહોંચતાં વધારે ભય વ્યાપ્યો હતો; કેમકે તેમનાં જવાબનાં સાધનો તે સમયે એવી ખરાબ સ્થિતિમાં હતાં કે, જાણે જ નેઓ સામા થવાની આશા રાખી શકે, તો દુસ્મનને પાછા દાંડી કદાવાની તો વાન જ ક્યાં ? પણ મળ્યો તેટલા વખતનો તેમણે સંપૂર્ણ લાજ લીધો, અને સધળા તૈયારીઓ કરી નાખી. તેમાં બ્રિટિશોના અનિબંધથી વધારે સમય મળ્યો. ૨૨ મીએ નેસ્તને સર દાખડ સાથે લાંબા વખત સુધી મસલત ચલાવી અને બીજે દિવસે એક ચોગ્ગ પગ તેને લખી મોકલ્યો. મી. વેન્સીટાટનો ગ્રેપોર્ટ પછી મળ્યો તેમા જણાવવામાં આવ્યું હતું કે, ડેનીશ સરકાર અંદુ જ દુસ્મનાવટ ધરાવતી હતી, અને બ્રિટિશ પ્રધાનમંડળે ધાયું હતું નેના કરનાં તેની તૈયારીઓ ઘણી જ યશ હતી. ડેન્માર્કને જે તક આપવામાં આવી હતી, તે વરમાન તેણે ઘણી જ ઝડપથી તૈયારી કરી હતી. અને તેને વધારે

સમય આપવામાં આવ્યો તો તે વધારે તૈયારીઓ કરશે, માટે તેને વખત નહિ આપવો એવો દાવ થયો. બે કામ એક સાથે કરવાના હતાં કોપનહેગન પર દુંભલો કરવો અને તેની સાથે રિશિયન વહાણો કે સ્વીડનનાં વહાણો આવીને ડેનોને મળી ન જાય તેની સંભાળ રાખવાની હતી. એને માટે બે માર્ગ દતાઃ કાંતો કોનનખર્ગ પસાર કરીને આગળ વધવું અથવા બેલ્ટનો રસ્તો લેવો. વહાણોના સુકાનીઓને સહીસલામતી વિના બીજા કશાનો વિચાર હોતો નથી, તેઓ એલ્સીનોરનાં તોપખાનાંની વાતો સાંભળીને ભયભીત થઈ ગયા હતા, તેથી બેલ્ટનો માર્ગ પસંદ કરવામાં આવ્યો. ૨૬ મીએ બેલ્ટ તરફ જવાને તેઓએ લંગર ઉપાડ્યું. સર હાઇડનો સ્વભાવ એવો મોનપ્રિય હતો કે, વહાણો લંગર ઉપાડીને તૈયાર થતાં હતાં ત્યાં સુધી કેવો રસ્તો લેવો છે, તેની કાફલાના કેપ્ટનને પણ ખબર આપવામાં આવી ન હતી. કેપ્ટન ડેમિટ્ટે ત્યારે એની ખબર આપવામાં આપવામાં આવી ત્યારે તેણે એ રસ્તા સામે વાધો જણાવ્યો, કેમકે તે રસ્તો ધણું જોખમીયો ભરેલો હતો, તે રસ્તે પુષ્કળ વિલંબ થાય એમ હતો. તેમ જ વહાણો લાધી જવાનો ભય હતો. આથી મૂળ ઉદ્દેશ નષ્ટ થવાનો પણ ભય હતો. આખા કાફલામાં એક જ કેપ્ટન અને એક જ સુકાનીને એ રસ્તાનું જ્ઞાન હતું, અને ધારે કે તેઓ સહીસલામત પહોંચી શકે તો પણ કોપનહેગન પર મારો ચલાવવાને મોઢાં વહાણો તેની નજીક જઈ શકશે નહિ, અને નાનાં વહાણોથી કાંઈ પણ અસર નહિ થાય. આ સમયે ગંભીર વાધા સાંભળીને સર હાઇડનું મન ડગી ગયું. તેણે કાફલાને ચોલાવ્યો, અને નેલ્સનને તુરંત પર બોલાવ્યો. કેપ્ટન ડેમિટ્ટે વેળાસર આવી સરસ સલાહ ન આપી હોત તો આ ચલાવ નિષ્ફળ જાત તેને માટે લાગ્યે જ શક રહે છે. નેલ્સન તેની સાથે સંપૂર્ણ એકમત થયો; અને સાઉન્ડનો માર્ગ લેવાનો છેવટે નિર્ણય

કરવામાં આવ્યો—અને વહાણો મૂળ લંગર નાખવાની જગ્યાએ પાછાં આવ્યાં.

ખીજે દિવસ કોનનબર્ગ કિલ્લાના ગવર્નર સાથે નકામે પત્ર-વ્યવહાર કરવામાં શુભાવવામાં આવ્યો. તે દિવસે નૌકાસેનાપતિને એવી ખબર મળી કે, ચારમાઉથની બહાર નીકળતા રેતીના ટેકરા પર કાફલાનું “ઇન્વીન્સીબલ” નામનું ૭૪ તોપોનું વહાણ નાશ પામ્યું હતું; તેમાં તેનાં ૪૦૦ માણસો માર્યા ગયાં હતાં. હવે નેક્ષનને હરોલની સરદારી આપવામાં આવી, તેણે “એલીફન્ટ” પર પોતાનો વાવટો ફરકાવ્યો તે પછીના એ દિવસે શાંત હતા. પવન અતુલ થાય કે તરત જ સાઉન્ડમાંથી પસાર થવાના હુકમો આપવામાં આવ્યા હતા; અને રફ મીની સાંજે વહાણો લડાઈને માટે તૈયાર હતા. ૩૦ મીનો પહો ફાટતા વાયવ્યનો અતુલ પવન ઘુંટાયો. નિશાન અપાયું. અને લડાઈના બૃહદમાં કાફલો આગળ વધ્યો, નેક્ષન મોખરે હતો, સર હાઇડ મધ્યમાં અને એડમીરલ એબ્સ પાછળના ભાગમાં મતો. જુદી જુદી જાનનાં બધાં મળીને ૫૧ વહાણો હતાં. ઓમ્બ અને તોપોની હોડીઓનો મોટો ભાગ કાફલાના સહીસલામત પસાર થવા દેવાને માટે કોનનબર્ગના કિલ્લા આગળ આવી સ્થિર ઉભો, જ્યારે ડાબા તરફનાં ખીજ સ્વીડનના કિનારાની ખબર દેવાને તૈયાર હતાં. મુલેદના સદેશાએ અને હવાએ જે વિશંબ કરાવ્યો હતો, તેનો સંપૂર્ણ લાભ કેનોએ લીધો હતો. તેમણે પોતાનાં કિનારા પર તોપખાનાંની દારો ગોઠવી દીધી હતી; અને “મોનર્ક” નામનું પહેલું વહાણ આવી લાગતા તેની પર સોએક તોપોનો મારો તેમણે શરૂ કર્યો. તેના જવાબમાં દલકારાં બ્રિટિશ વહાણોએ કિલ્લા પર મારો ચલાવ્યો. પરન્તુ આ મુદ્દનો દેખાવ માત્ર હતો. ચતુના ગોળા પાણીમાં આવી પડતા તેથી ઉછળતા પાણીથી બ્રિટિશ વહાણો ઘંટાતાં હતાં. સ્વીડનનાં લોકો પર વિશ્વાસ ન રહેવાથી તેઓ ખાડીની

મધ્યમાં રહ્યાં હતાં, પરંતુ ત્યારે તેમણે જોયું કે હેન્સીન્બર્ગમાંથી એક પણ ગોળો ફેંકવામાં આવ્યો નહિ, અને સ્વીડનના કિનારા પર તોપખાનાં દેખાયાં નહિં, ત્યારે તેઓ તે જાણુ તરફ દબ્યાં, અને ડેનીશ તોપોની દ્વંદ્વ બહાર નિકળી ગયાં. કાફલો પસાર થયો ત્યાંસુધી ગોળાઓનો અખંડ મારો ચલાવવામાં આવ્યો, તેથી સ્થિતિશેત્રે વધારે આનંદ થયો, અને પોતાનાંથી એક લંગરદોર જોડે એ અંતરે ગોળા પડતા હતા તેથી મસ્કરીઓ કરવાની તક મળતી. મુખ્ય કાફલો પસાર થઇ ગયો, એટલે તોપોવાળી તેમ જ બીજી હોડીઓ પાછળ ચાલી ગઇ, અને હ્રગભગ મધ્યાહ્ને ધૂઓના ટાપુ અને કાપતહેગનની વચ્ચે આખા કાફલાએ લંગર નાંખ્યું. સર દાઇડ, નેલ્સન, એડમીરલ એલ્સ, કેટલીક લાંબી મુદતથી નોકરી કરતા કેપ્ટનો, અને તોપખાનાનાં તથા સરદારી બોગવનારા અધિકારીઓ એક મજવામાં હુસ્મનના બચાવનાં સાધનોની તપાસ કરવાને નીકળ્યા; યુદ્ધના જુદી જુદી જાતનાં વહાણો, હુસ્મનના વહાણોનું આગ લગાડવા માટેનાંવહાણો, અને તોપોવાળા મજવાની બીપજુ દ્વાર, એક છેડેથી બીજા છેડા સુધી લગભગ ચાર માઇલ સુધી લંબાઇ હતી, અને તેની જાણુપર વિશાળ તોપખાના મહદ્દ આપવાને ગોઠવી દેવામાં આવ્યાં હતાં.

નમતે પહોરે યુદ્ધને માટે મંત્રસભા બરવામાં આવી, મહાન્ મુશ્કેલી અને જોખમ વિના ડેનો પર હુમલો ન થઇ શકે એ સ્પષ્ટ હતું; અને પાછળથી સ્વીડનવાસીઓ અને રશિયનો સામે પણ થવું પડશે, એનો વિચાર ધ્યાનમાં રાખવાનો હતો. આ પ્રમાણે મંત્રસભામાં મંત્ર ચાલતો હતો. અનિશ્ચયની ગંધ આવતાં નેલ્સન અધીરો બની જતો; અને આ વખતે વહાણુ પરની પોતાની રાવડીમા ક્રિયા કરતો, અને વારંવાર બોલતો કે, “ વધારે મોડી સંખ્યા, તેમ વધારે સારું; હું ઇચ્છું કે, તેમની સંખ્યા છે

તેનાથી બચાવી લેાય; થોડા સમયને કે, વિદ્યુત્તે તેથી વધારે સર-
થશે. ” ઓસ્ટ્રિકના કાફલા સામે ઉતરવું પડે તો નેસ્તને પોતાના
મનના એવી યોજના ઘડી રાખી હતી કે, મોખરે હલ્લો કરી
નેમની હીલચાલો યુવતી નાખતી. ફક્ત લગ્નનાં દર મોટ
વહાણો અને સઘળાં નાનાં વહાણો સાથે પાંતે દુમલો કરી ચક્રો,
એમ તેણે કહ્યું. સર હાઈડે તેની માગણી કરતાં પુદ્ગનાં બે મોટાં
વહાણો વધારે આપ્યા. અને સઘળી અવસ્થા તેને સોંપી દીધી.

બ્રિટિશ કાફલાને દુસ્મનની સામે થવાનું હતું એટલું જ નહિ.
પરંતુ તેમને ખાડીની રિયલિટી પણ યાદ ન હતું, ખાડી યુવવલ્લ-
થી ભરેલી હતી, અને નિવાનો માટે તરતાં રાખવામા આવેલાં
સઘળાં બોયા દૂર કરવામા આવ્યા હતાં. અને ડેનો ધારના દના કે,
એ મુઝેલીમાંથી નેઓ પાર પડી ચક્રો નહિ, કેમકે કાફલો મોટો
દનો. ત્યારે પ્રમાણમાં ખાડી ધણી નાની હતી. યુવરાત્રીમાં એક
કહેવત છે તે પ્રમાણે “ વૈકુંઠ સાંકડું હતું અને બનવડાં જાણેં દનાં.”
પરંતુ રાત દિવસ અવિચાન મહેનત કરીને નેસ્તને ખાડીનાં ઉંડાણો
મપાવ્યા અને નવેસર બે.યા મુકામ્યાં. ૧ હી એપ્રીલના પ્રાતઃકાળમાં
આખો કાફલો મીડલ ગ્રાઉન્ડને વાળ્ય છેડે ચહેરથી ૭ માઈલની
અદર આવી લંબર નાખી પડ્યો. ચહેરની સન્મુખ આગરે પોણા
માઈલના આર પર એક બાકું હતું, તે ચહેરના સમુદ તરફના
મોખરા પર સાણું પડ્યું હતું. કિંતુ એવડમા કંઈ પાણી છે, તે
આ બાકા અને ચહેરની વચ્ચે આવેલો છે. અને અદિયાં જેમ
જે તેમ કિનારાની નજીક ડેનેને બચાવતી દાર મોટી હતી.
જંદના મુખપર બે ફૂટિય ટાપુઓ હતા. તેમા તળનાં તોપખાના
હતા, અને ચહેરની નજીકના તેમના છેડની પાંખો પર એ.ન.પો.સ
વહાણો અને તરના તોપખાના આવી રહ્યાં હતાં. એ બે ટાપુઓ
પખ. જવંકર હતા. તેમાંના મોટા ટાપુના ડેના કહેવા પ્રમાણે

૬૬ તોપો હતી, ત્યારે નેક્સનના માનવા પ્રમાણે ૮૮ તોપો હતી. કાફ્રાએ લંગર નાખ્યા પછી “ એમેઝોન ” માં રયુ સાથે નેક્સને જમીનની છેલ્લી તપાસ લીધી, અને આશરે એક વાગ્યે પોતાના વહાણમાં પાછો ફરીને લંગર ઉપાડવાનું નિશાન આપ્યું. તેને એક હર્ષનાદથી વધાવી લેવામાં આવ્યું. મંદ મંદ અનુદૂળ પવન વાતો હતો અને તેમણે લંગર ઉઠાવ્યું. પહેલેથી ગોળાં મૂકી દીધેલાં હોવાથી તેમને રસ્તાની મુશ્કેલી ન નહીં. રયુ મોખરે આલ્યો; બાકાની બહારની ધારે ધારે કાફ્રો આગળ વધ્યો, તેના દૂરતા છેડાની પ્રદક્ષિણા કરી અંધકાર થતાં ટુંકા પોઇન્ટ આગળ લંગર નાખ્યું. હવે કુશ્મનનાં સર્પથી આગળ આવેલાં વહાણો માધ્યથી અધિક દૂર ન હતાં. સાંજનાં જ લડાઈને માટે તૈયારીઓ કરવાનું નિશાન આપવામાં આવ્યું, અને પોતાનું લંગર પડતા પડતાં નેક્સને કહ્યું: “ પવન અનુદૂળ થાય તે જ ધડીએ હું તેમની સામે યુદ્ધ કરીશ. ” એમ કરાવવામાં આવ્યું હતું કે, નેક્સન ઉપડે તે જ વખતે તેની બાણપરનાં તાજનાં તોપખાનાંને તેમ જ દારૂગોળા આદિના બંદારના દારૂ આગળ લડાઈનાં મોટાં ચાર વહાણો પડ્યાં હતા તેમને બપમાં નાંખવાને, તથા યુદ્ધમાંથી શક્તિહીન થઈ નીકળતાં વહાણોને ટાંકવાને-રક્ષણ આપવાને માટે ખીજે દિવસે પ્રભાતમાં સરહાઈડે બાકીનાં વહાણો સાથે લંગર ઉપાડવું.

તે દરમ્યાન ડેનો હાથ પગ જોડીને બેઠો ન હતો. કોનેન-બર્ગની તોપોએ આખા શહેરને જળાવી દીધું કે, સંધિનું કાર્ય પડી બાગ્યું છે, બ્રિટિશ કાફ્રો સાઉન્ડમાં પસાર થાય છે. અને હવે અને રાત્રી વચ્ચે હથીયારોથી નિર્ણય થશે, અને તરત જ તેમનામાં ઉત્તમ જુરસો પ્રકટી નીકળ્યો. પોતાના દેશની સેવાને માટે સર્વ જાતિના સૈનિકો બહાર પડ્યા, વિદ્યાપીઠે (યુનિવર્સિટી) ડે-માર્કની આશાએ રૂપી ૧૨૦૦ યુવકોની એક દુકદી આપી નેક્સનના

કાફલાની હીલચાલો મોંઘૂમ પડી ત્યારે ક્યાં અને ક્યારે દુમલો થશે તેનું તેઓને જ્ઞાન હતું, અને જ્યાંવની દારોમાં સીપાઈઓ, નાવિકો, અને નાગરિકોને કોઈ પણ પ્રકારના નિયમ વિના જેમ તેમ ગોઠવી દેવામાં આવ્યા હતા. જે કેનોનું સ્થળું ધ્યાન આ પ્રમાણે ખચાવ કરવા તરફ ન હોત, અને તેમણે કાફલાના માર્ગમાં વિધો નાખવાનો વિચાર કર્યો હોત તો કદાચિત્ ઝંઝૂમી રહેલા દુમલાને પણ તેઓએ નિષ્ફળ કરી નાખ્યો હોત.

આ રાત્રિ કોપનહેગનને માટે અત્યંત લયનાક હતી, ખ્રિસ્તી કાફલાને તે એટલી બધી બીપણુ લાગી ન હતી, કેમકે તેઓ યુદ્ધ કરવાને અને વિજય મેળવવાને દેવાઈ ગયલા હતા. પોતાના અધિકારીઓની મોટી સંખ્યા સાથે નેસ્તને ભેળવન લીધું. હંમેશની જેમ સંગ્રામ થવાનો સમય આવી પહોંચતાં તે બહુ ઉશ્વાસમાં હતો. વાળુ ક્યાં પછી રયુ સિવાય બીજા બધા પોતપોતાનાં વદાણોમાં ગયા. નેસ્તન અને ફોલેની સાથે યુદ્ધનો ક્રમ ગોઠવવાને અને ફરમાનો કાઢવાને રયુ રોકાયો. દરમ્યાન તેમની અને દુસ્મનની વચ્ચેની ખાટી તપાસવાને એક નાની દોડી લઈ દારી નીકળી મયો, અને દુસ્મનની એટલે બધો નજીક પહોંચ્યો કે, સમુદતું પાણી માપવાના સીસાનો તાગ નાખવાથી દુસ્મનનું ધ્યાન ખેંચાય તેથી તેણે તેમના આવસા વદાણની આસપાસનું માપ વાંસડા વડે લીધું. છેલ્લા ત્રણ દિવસોમાં નેસ્તનને એટલો બધો થાક લાગ્યો હતો કે, તેને પથંગ પર ચુવાની વિનંતિ કરવામાં આવી. બહુ આનાકાની પછી તે પથંગ પર પડ્યો, અને ત્યાંથી ટુકમો અને ચૂચનાઓ આપવી ચાલુ રાખી, આસરે અગિયાર વાગે દારી પાડે. હવે, અને ખાટીમાં જતાય એવું છે, તથા દુસ્મનની દાર ચુવી પ.ખીડું ઊંડાણ બરેણું છે, તે સ્થળ દરીકન તેણે કદી આસરે એક વાને ટુકમો પૂરા થયા, અને તે જખી કાઢવાને આસરે અર્ધ કાન

કારકુનો રોકવામાં આવ્યા. છ વાગ્યે તેમણે પોતાનું કામ પૂરું કર્યું. તાજના તોપખાનાના ગોળા ફટતા બંધ થાય કે તરત જ ખુશ્કી લસ્ટર અને પાંચસો નાવિકો સહિત કેપ્ટન ક્રીમેન્ટલ અને એન. કર્નલ રુઝવર્થને તેની પર હુમલો કરવાનો હતો; અને સયોગો ઊભા થાય તે પ્રમાણે વર્તવાનો ખાસ હુકમ રચુને આપવામાં આવ્યો હતો. તેને " જકાનરો " અને " આલ્કમીન " નામનાં નાનાં લડાયક ખારકસો, " ડાર્ટ " અને " એરો " નામક બે એક સટનાં વહાણો અને " એશીર " અને " એલ્ડર " નામનાં આગ લગાડવાનાં વહાણો આપવામાં આવ્યાં હતાં. બીજા દરેક વહાણની જગા નીમી આપવામાં આવી હતી. " બેલ્લોના " નો ટંકેલ મી. બ્રીઅરલી કાફલાને મોખરે રહેવા તૈયાર થયો, અને સ્લાડા નવ વાગે વારાફરતી લંગર ઊઠાવવાનું નિશાન અપાયું. જતાં જતાં બે વહાણો લાધી ગયાં અને તે વખતે લડવાને માટે નકામા થઇ ગયાં.

દશને પાંચ મિનિટે લડાઇની શરૂઆત થઇ. આશરે અર્ધો કલાકમાં બ્રિટિશ કાફલાનો પ્રથમ અર્ધ સાગ લડાઇમાં ભાગ લેવા લાગ્યો અને સાડા અગિયારે બધાં લડાઇમાં જોડાઇ ગયાં. હુમલાની પોજના તો સંપૂર્ણ હતી, પરંતુ અણધાર્યા અકસ્માતોથી તે ચૂંધાઇ ગઇ હતી. લડાઇનાં બાર વહાણોમાંથી એક તદ્દન નિરપયોગી થઇ ગયું હતું, અને બે એવી સ્થિતિમાં ફસાઇ ગયાં હતા કે, ધારવા કરતાં અધુરું કામ પણ તે આપી શક્યાં નહિ. તોપોવાળા મજવાઓના કાફલામાંથી માત્ર એક જ લડાઇમાં જિતરી શક્યો. સમ્પત પ્રવાહને લીધે અને સામા પવનને લીધે બાઠાના પૂર્વ છેડાને બાકીના પસાર કરી શક્યા નહિ. માત્ર બે જ બોમ્બ ફેંકનારાં વહાણો મીડલ ગ્રાઉન્ડની પોતાની નીમેલી જગા લઇ શક્યાં, અને દારૂ

ગોળા આદિના બંડારપર ગોળા ફેંકી શક્યાં. રથ એ તાજના તોપ-ખાના સામેની ખાલી જગ્યા લીધી.

લડાઈની શરૂઆત થઈ તે પહેલાં ચોથા ભાગનાં મોટાં લડા-યક વહાણો નકામાં થઈ ગયાં તેથી નેસ્તનને અત્યંત ફોલ થયો; પરંતુ લડાઈમાં ઊતરતાં એક હજારથી પણ વધારે તોપોએ તેના કાફલાને આવકાર આપ્યો કે તરત જ, સંગીતની જેમ તોપોની મર્જનાથી જાણે કે સઘળી ચિંતા અને દુઃખદ વિચારો દૂર થઈ ગયા હોય તેમ તેના મુખ પર તેજની છટા પથરાઈ, અને વાતચિતમાં પણ તે આનંદી, પ્રયુક્ત, ઉશ્વાસિત અને ઉમંગપૂર્ણ દેખાયો. તે દરમ્યાન નેસ્તનને જે પ્રતિદૂલ અકસ્માતો નડ્યા હતા તે કમાન્ડર-ઇન-ચીફના જાણવામાં આવ્યા હતા—તે નજીક જ હતો, તેથી નેસ્તનને માટે તેને ચિંતા થઈ, પરંતુ પવન અને પ્રવાહ વિરૂદ્ધ હોવાથી તેની મદદે તે જઈ શક્યો નહિ. એક વાઝા સુધી દુશ્મનોનો મારો જેવાને તેવો અખંડ ચાલતો જોઈને તેણે વિજયની આશા છોડી દીધી. તેણે પોતાના કેપ્ટનને કહ્યું: “ નેસ્તનની ખાતર તેને પાછા ફરવાનું નિશાન કરીશ. ફતેહમંદ રીતે સંત્રામ ચાલુ રાખવાની સ્થિતિમાં તે દરેક તો તેને માન નહિ આપે; જો નહિ હોય તો, તેને પાછા ફરવાનું તેથી બહાનું મળશે, અને તેને દોષ આપી શકાશે નહિ. ” પરંતુ કેપ્ટન કોમેટ્ટે નિશાન-આપવામાં વિવંજન કરવાનું કહ્યું, તથાપિ સર હાઇડના અભિપ્રાય પ્રમાણે જય એટલો સખ્ત છે કે, નેસ્તન સામેો થઈ શકશે નહિ; મારા ધારવા પ્રમાણે પાછા હાલવું જ જોઈએ; મારી પોતાની અંગત ખ્યાતિ પર શી અસર થશે, તેની, મને ખબર છે, પરંતુ જો તેને કશુંક બચવામાં આવે તો નિષ્ફલતાનું સપટું કશુંક નેસ્તનને વેડવાને રહેવા દેવો એ હીયકારાપણું કહેવાય. ” આવી નિઃસ્વાર્થ અને ઉદાર લાગણીપૂર્વક તેણે પાછા હાલવનું નિશાન આપ્યું.

આ વખતે નેક્સનનું મન સંગ્રામમાં જ પરોવાયેલું હતું. તે ડ્યુસા તરફના તુતકના ભાગ પર ફરતો હતો. મુખ્ય ડોલમાં એક ગોળા વાગ્યો, જેથી આસપાસ છોડીયાં બીડયાં નેક્સને પોતાના એક અધિકારીને સ્મિતપૂર્વક કહ્યું: “ કામ કપડું છે; અને એક પળમાં આજે આપણામાંના કોઈનો છેલ્લો દિવસ કદાચ ગણાઈ જાય.” પછી તુતક પર ચાલવાના બાજુના રસ્તા આગળ (Gbaghway) એકઠમ અટકીને લાગણીપૂર્વક તેણે ઉમેયું, “ પરંતુ ધ્યાનમાં રાખજો કે, હજારો (પાઉંડો) મળે તો પણ હું ખીજે જાઉં નહિ. ” લગભગ ચાની વખતે નિશાનને માટે રોકવામાં આવેલા અધિકારીએ ખૂસ પાડી કે, કમાન્ડર-ઇન-ચીફે લડાઈ બંધ પાડવાનું નિશાન આપ્યું છે. નેક્સને તુતક પર ફરવાનું ચાલુ રાખ્યું; અને મળેલી ખબરની ખીસ્કુલ દરકાર કરી નહિ. તે ખીજે આટો હતો હતો. તે વેળા પેસા અધિકારી તેને મળ્યો, અને તેણે પોતે તેનું નિશાન આપ્યું કે નહિ, એ પૂછ્યું. “ ના ”, નેક્સને જવાબ આપ્યો; “ તેની પહોંચ આપ. ” પછીથી વળી તેણે તરત જ પૂછ્યું, “લડાઈ ચાલુ રાખવાનું નિશાન હજી રાખવામાં આવ્યું છે કે ? ” આ પ્રશ્નનો જવાબ હકારમાં ગળ્યો. એ નિશાન તેમને તેમ જ રહેવા દેવાનું કહી પાછો તુતક પર ફરવા લાગ્યો, અને પોતાના છેદાયેલા હાથનું કુંકું હલાવવા લાગ્યો; ત્યારે ત્યારે તેના મનમાં તીવ્ર લાગણીઓ ચળી હતી, ત્યારે ત્યારે તે એમ કરતો. લડાઈ બંધ ન કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો, અને કેપ્ટન ફેલીની તરફ તેણે વળીને કહ્યું: “ તમે જાણો છો, ફેલી, કે મને એક જ આંખ છે—કોઈ કોઈ વખત આંધળા બનવાનો મને હકક છે. ” અને પછીથી પોતાની નિસ્તેજ આંખ ફરખીનના કાચને લગાડી તેણે ઉદ્ગાર કાઢ્યો “ ખરેખર હું (લડાઈ બંધ રાખવાનું) નિશાન જોતો નથી ! ” ચોડીવારમાં તેણે પોકાર કર્યો: “ જહાનમમાં ગયું તે નિશાન ! વધારે સખ્ત યુદ્ધને માટેનું મારું

નિશાન લેણું, રહેવા દો ! હું એવી રીતે આવાં નિશાનોનો જવાબ
વાળું છું. મારા (નિશાન)ને ડાક સાથે ખીલાવડે જડી નાખો ! ”
ખીળ સંધ્યા વહાણોએ પણ નેસ્તનની જેમ, મુદ્દ ચાલુ રાખ્યું
પરંતુ આ નિશાનથી રમુનો કાફલો બચ્યો; દીલગીરી એટલી જ કે
તેનો શરવીર અગ્રેસર બચ્યો નહિ. એ કાફલો કમાન્ડર-ઇન-ચીફની
નજીકમાં નજીક હતો, તેણે નિશાનને માન આપ્યું, અને પાછો
હડ્યો. અત્યંત વિષમ અને અસમાન લડાઈમાં તેને ધણું સખ્ત
તુકસાન પહોંચ્યું હતું, અને આ નિશાનથી તેનો સંપૂર્ણ નાશ
થતો બચ્યો. પરંતુ પાછા ફરતાં તેના વહાણે પીઠ બતાવી એટલામાં
દુશ્મનના એક જોળાએ રમુને સ્વધામ પહોંચાડી દીધો.

ખ્રિષ્ટીશ અને ડેનો વચ્ચે ઘોર સંગ્રામ ચાલતો હતો. અને
બંને પક્ષો જીવપર આવીને લડતા હતા. ડેનોએ આવો ઉમદા લડા-
યક જુરસો બતાવ્યો ન હતો. એક અને બેની વચ્ચે ડેનોનો મારો
ધીમે પડ્યો; આશરે બે વાગતાં તેમની હારના મોટા ભાગમાં તો
મારો બંધ પડી ગયો, અને તેમનાં કેટલાંક હલકાં વહાણો ધસડાવા-
લાગ્યાં. પરંતુ તેમને પકડવાં મુશ્કેલ હતાં કેમકે એમંકે ટાપુ પરનાં
તોપખાનાથી તેમનું રક્ષણ થતું હતું, અને નજીક આવી જવાય તો
તે વહાણોમાંથી પણ અનિયમિત મારો ચાલુ રાખવામાં આવ્યો
હતો. અઢી વાગતાં “એલીફન્ટ”ની પીઠપરની હારપર મુદ્દ બંધ
પડ્યું, પરંતુ તેનો આગળનો ભાગ અને તાજનાં તોપખાનાં હજી
ટકાવ કરી રહ્યાં હતાં. પકડાયલાં વહાણોનો કબજો લેવાને ગયેલી
હોલીઓ પર જોળા ફેંકવામાં આવ્યા તે જોઈને નેસ્તન ગુસ્સે થઈ
ગયો, અને કહ્યું: “આ અનિયમિત વ્યવહાર બંધ કરવાને માટે કાંતો
કિનારા પર માણસો મોકલવાં જોઈએ. અથવા બળતું વહાણ મોક-
લીને તેમને બાળી નાખવાં જોઈએ.” તાબે થયેલાં વહાણોમાંનાં ચાર
એકઠાં થયાં હતાં, તેમની પર ટ્રેકનર અને એમંકે તરફના તોપખાનાંના

છુટેલા ગોળાની અર્ધી સંખ્યા આવી પહોં, અને તેના બદલામાં અંગ્રેજોએ ફેંકેલા ગોળા બિચારા ડેનોને તેટલા જ અથવા અધિક પ્રાણહારક નીવડ્યા. નેલ્સન જોટલો ધરવીર હતો તેટલો જ દમોળુ હતો. અને આ ખૂનરેણી તેને ત્રાસ છૂટ્યો, અને સમયમૂલ્યતા વાપરી કાઢિન પ્રિન્સ (પાટવી રાજકુમાર) ને નીચે પ્રમાણે પત્ર લખી નાખ્યો: “ ડેન્માર્ક ન્યારે સામું ન થતું હોય ત્યારે તેને બચાવી લેવાના હુકમો લોડ નેલ્સનને મળેલા છે; પરંતુ ડેન્માર્ક તરફથી ગોળા ફેંકવા ચાલુ રહેશે તો લોડ નેલ્સનને જે તરતાં તોપખાનાં પકડ્યાં છે તેમને આગ લગાડવાની તેને દરજ્જ પડશે, અને જે ધરવીર ડેનોએ તેમનો બચાવ કર્યો છે, તેમને બચાવવાની તેને સત્તા રહેશે નહિ. ” આ પત્ર મુસેહના વાવટા હેઠળ કેપ્ટન સર ફેરીક થેસીગર સાથે મોકલવામાં આવ્યો. તે દરમ્યાન મોખરાના વહાણોના મારાથી, તથા સર હાઇડની હુકડીનાં બે વહાણો હવે શત્રુને લયમાં નાખે એટલા નજીક આવી લાગ્યાથી ટ્રેકોનેરની પૂર્વની ડેનીશ હારના બાકીનો ભાગ ચૂપ થયો હતો. તે તોપખાનાએ હજી ગોળા ફેંકવા ચાલુ રાખ્યા હતા. તેની પર હુમલો કરવાને નીમવામાં આવેલા વહાણોના અલાવે, અને રમુના નાના કાફલાના ઓછા બળને લીધે તે લયાનક તોપખાનું લગભગ સહીસત્તામત રહ્યું હતું; લડાઇનો અંત આવ્યો. તે અરસામાં તેને ચલાવવાને માટે આશરે ૧૫૦૦ માણસો રોકવામાં આવ્યા; છતાં, એવો અત્યાવધારિક પ્રયત્ન છોડી દેવામાં આવ્યો.

થેસીગરની ગેરહાજરીમાં નેલ્સને ક્રિમેન્ટલ અને ફેલો સાથે મસાબત ચલાવી કે, જે વહાણોને ઓછામાં ઓછી ઇગ્ન થઇ હોય. તેમની સાથે ડેનીશ હારના હજી સહીસત્તામત રહેલા બાન સામે જતું સત્તાદલયું છે કે નહિ. તેમનો નિશ્ચયાત્મક અભિપ્રાય એ હતો કે, પવન અનુકૂળ ચાલુ રહે તે સમયમાં ગુચ્છવાદાબરેલી

ખાડીમાંથી કાઢીને ખસેડી લેવો એ જ ઉત્તમ માર્ગ છે. થેસીગર પાછો આવ્યો ત્યાર પછી અર્ધાએક કલાકે મુલેદનો વાવટો લઈને ડેનીશ એડ્વોકેટ-જનરલ લીડહોલ્મ આવ્યો જે ઉપરથી ટ્રેકનરે ગોળા ફેંકવા બંધ કર્યા, અને લડાઈ ચાર કલાક ચાલ્યા પછીથી બંધ પડી. નેસ્તનના પત્રનો હેતુ શો દતો ? તે જાણવાને પ્રિન્સે પોતાના અધિકારીને મોકલ્યો હતો. તેના જવાબમાં લૉડ બેક્સને લખ્યું કે તેનો હેતુ માત્ર ધ્યાનો હતો. તેથી પકડાયલાં વદાણોમાંથી કેદીઓ લઈ લે ત્યાં સુધી લડાઈ બંધ રાખવાની સંમતિ આપી, અને સર્વથી ધવાયલા ડેનોને જમીન પર ઉતારવાની અને તેણે પકડેલાં વદાણોને બાળા દેવાની અથવા ખસેડવાની સંમતિ આપી. બીજી વખત પ્રત્યુત્તર સાથે સર ફેડરીક થેસીગરને મોકલવામાં આવ્યો અને આ સંબંધમાં કમાન્ડર-ઇન-ચીફ સાથે વાતચિત કરવાને ચાર માઈલ દૂર લંગર નાખી પડેલા “લંડન” પર જવાનું ડેનીશ એડ્વોકેટ-જનરલને કહેવામાં આવ્યું; અને આ પ્રમાણે જેખરેખરી તક પોતાને મળી, તે બંધન ગુમાવવાના વિચારથી પોતાનાં આગળનાં વદાણોને વારાફરતી લંગર ઉપાડવાનું નિશાન આપ્યું. તેમને માફ પસાર કરવાનું હતું, ધણું નુકસાન પહોંચેલું હતું અને તેમનો માર્ગ ટ્રેકનરની તોપોની હેઠળ યદને દતો. એવી રીતે પાછા ફરતાં કેટલાંક વદાણો જમીન પર ઠસી બેઠાં, એ વખતે “ડેન્મોર” સગમતું સગમતું લમતું હતું તે એક ઘડકાની સાથે નાસ પામ્યું, અને તેના ખજાસીઓને ગત્યાવવાને બ્રિટિશ ફોર્સીઓ સઘળા દિશાઓમાં મોકલવામાં આવી હતી, પરંતુ તેઓમાંથી કાનું થોડા જન્મી શક્યા. તેમનો આ પ્રમાણે નાસ થવાથી નેસ્તનને વધારે લાગી આવ્યું. કેમકે દરેક શુદ્ધ પત્ની ગયા પછી નેસ્તનના મનમાં ડેનો માટે ઝેર ન હતું, પરંતુ તેમને માટે માન અને સારી લાગણી જિપ્ત થવાં દતાં.

આ લગાઈ કમાન્ડર-ઇન-ચીફ નો હુકમથી વિરુદ્ધ થઈને તે લડ્યો હતો અને તેને વિજય મળ્યો, તેથી કમાન્ડર-ઇન-ચીફની ગણતરીમાં કેવી ચૂક થઈ હતી, તે સાબીત થયું. પરંતુ તેથી નેક્સનના મનમાં લાગણીનો ઉભરો થયો આવ્યો; અને તેણે કહ્યું, “ હું હુકમોની વિરુદ્ધ લડ્યો છું, અને કદાચિત મને ફાસીએ અદાવવામાં આવશે. પણ હરકત નહિ, અદાવવા દો ! ” પરંતુ તે દિવસની તેની સેવાઓ એટલી બધી અસ્ખલિત નીવડી હતી, અને એનો વિજય એટલો બધો અપ્રતિમ હતો કે, કોઈ પણ સરદારને ગમે તેટલી ઇર્ષ્યા થઈ હોય તો પણ તે તરફ સંતોષ અને અંતઃકરુણી ઉપકારવૃત્તિ સારી રીતે દર્શાવ્યાં હતાં. હવે શીશ્વ હરાવવામાં આવ્યું કે ૨૪ કલાક સુધી સુદ્ધ બંધ રાખવું. સથળાં પકડાયેલાં વહાણો શરણે કરવાં અને ધવાયલાં ડેનોને ફિનારે લઈ જવા દેવા. પછી પકડાયેલાં વહાણોની વ્યવસ્થા કરવાનું અને રેસડાઈ પડેલાં વહાણોને તરતાં કરવાનું કામ પાર પાડવામાં આવ્યું. એ પછી અંગ્રેજો પોતાના વહાણોને સમારવાના, કેદીઓની વહેંચણી કરવાના કામમાં પડ્યા. શુક્ર ક્રાઈડેનો દિવસ હતો, પરંતુ ડેન્માર્કને માટે તે શોકનો દિવસ હતો. લગાઈથી પણ માણસોનો ધાણ નીકળી ગયો હતો. ચિટિશોના ૯૫૩ માણસો મરાયા અને ધવાયા હતા. ડેનોની શુવારીનો આંદોડો કેદીઓની સંખ્યા સંદિત લગભગ ૬૦૦૦ જેટલો હતો. તે દરમિયાન સુવેદના સદેશા ચાલતા હતા, અને બીજા દિવસે નેક્સને પ્રિન્સને મળવા જવાનું હરાવવામાં આવ્યું. હાર્ડી અને ક્રિમેન્ટલ તેની સાથે જમીન પર ઉતર્યા. તેના માન માટે તથા જરૂર પડે તો સંરક્ષણને માટે મજબૂત સંરક્ષકોની સારી સંખ્યા તેની સાથે મોકલવામાં આવી હતી. આ મુલાકાત દરમિયાન સંધિની સથળા પ્રાથમિક વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. તે પછી બોઝન સેતી વખતે નેક્સને પોતાના ચતુઓની બદાફરીની મુશ્કેલી પ્રથમ કરી.

ફેન્ચો અને ડેનોની સરખામણી કરતાં તેણે કહ્યું, “ફેન્ચો બહાદુરીથી લડ્યા હતા; પરંતુ ડેનોએ જે લડાઈ ચાર કલાક સુધી ટકાવી રાખી તે લડાઈ તેઓ એક કલાક સુધી ટકાવી શક્યા ન હોત.”

જે ડેનોએ પોતાના હેશને માટે લોહી રડ્યું હતું તેમને માટે તેમના હેશબંધુઓએ બહુ જ લાગણી બતાવી. ધવાયલાઓની બરદાસ્ત તથા સુખચેનને માટે જરૂરી ચીજો હોસ્પિટલોમાં એટલી બધી મોકલવામાં આવી કે, હવે વધારે લઈ શકાશે નહિ એવી ભહેરખબર આપવી પડી. યુદ્ધ પછી ત્રીજે દિવસે મરણ પામેલાઓને ભૂમિદાદ કરવામાં આવ્યો. કપાઈ ગયલાઓને જે સ્થળે એકઠા કરવામાં આવ્યા હતા, ત્યાં એક સમારકસ્તંબ ઊભો કરવામાં આવ્યો, અને દુઃખીઓને રાહત આપવા માટે રાત્રીનાં સઘળાં દેવળોમાં ઉપરાજ્ઞ કરવામાં આવ્યું. સઘળા અધિકારીઓને અને જે સૈનિકોએ નામના મેળવી હતી તેમને ચાદો આપવામાં આવ્યા હતા. અને લડાઈમાં પરાજય પામ્યા છતાં પોતાના હેશબંધુઓનાં ચૌકની પ્રશંસાનાં કાવ્યો બનાવવામાં આવ્યાં હતાં.

ખીજ પાંચ દિવસ સુધી સુલેદના સદેશા ચાલ્યા, તે દરમ્યાન પકડાયેલાં વહાણોની એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી કે તે નેસ્તનને ખીસ્કુલ ગમી નહિ. છ મોટાં લડાયક વહાણો અને આઠ ખીજાં વહાણો પકડવામાં આવ્યાં હતાં. એમાંથી ૬૪ તોપોનું “હોસ્ટેટન,” જ છઠ્ઠાંક મોકલવામાં આવ્યું, “ઝીલંડ” વધારે સુંદર વહાણ હતું. પરંતુ ‘ઝીલંડ’ અને બાકીનાં બધાં વહાણોને બાળી નાખવામાં આવ્યાં, અને તે પરની પીત્તળની તોપો એટલા ઘાછરા પાણીમાં ફાંસવામાં આવી કે, થોડા વખતમાં ડેનોએ તે પાછી કાઢી લીધી હતી. આથી નેસ્તનને માફ લાગ્યું. પોતાના વિજયમુચક ચિન્હોનો આ પ્રમાણે નાશ થાય તેથી થોડાઓને કેટું લાગી આવે કે અને વળી તેથી તેમને

કેટલીક આર્થિક જોડ ગણ હતી. આ વહાણોને બાળા નાખવાને બદલે તેમને સમારી ઈંગ્લાંડ લઈ જવામાં આવ્યાં હોત તો સારી રકમ આવત. તેથી ગરીબ નાવિકોને લાલ થાત. આમ હોવાથી દીવાને-આમ પાસેથી તેમને બક્ષિસ અપાવવાને માટે નેસ્સને પ્રયત્ન કર્યો.

• યુદ્ધવિરામની શરતોનો ઉપરનો નિર્ણય કરવાને નેસ્સન હમીએ એક વાર ફરીથી જમીન પર જાવ્યો. એ શરતો જ્યાં સુધી આશુ રહે ત્યાં સુધી કેન્ઝાકના હથીયારબંધ વહાણો વગેરે તે વેળા જ્યાં હતાં ત્યાંને ત્યાં જ અને તેવી જ સ્થિતિમાં રહે, એમ દરાવવામાં આવ્યું, અને 'હથીયાર બંધ તટરચતા' (Armed Neutrality) નો જોટલો ભાગ કેન્ઝાકને લાશુ પડતો હતો તે રદ કરવામાં આવ્યો. કેદીઓને દિનારે મોકલવાના હતા; તેમની અને ધવાયલાઓની પણ પહોંચ આપવાની હતી, જેથી કરીને જો લડાઈ પાછી આશુ કરવામાં આવે તો લડાઈના દિસાખમાં ચેટ ખિટનને ખાતે તેમને જમા કરવામાં આવે. ખ્રિદિસ કાફલાના માણસોના સ્વાસ્થ્ય અને સુખ્યને માટે સમજી જરૂરી થીજો લેવા દેવામાં આવી. એ શરતો કેટલા સમય સુધી આલશે એ નક્કી કરવાના સંબંધમાં મુરુકેલી જીબી થઇ. કેનીશ કમીશનરોએ રશિઆ વિયેના પોતાના લયો જણાવી દીધા; અને નેસ્સને પણ ૨૫૪ રીતે કહી દીધું કે, લાંબી મુક્ત માગવાનું કારણ એ હતું કે, રશિઆન કાફલા સામે પગલાં ભરવાનો અને પછી કોપનહેગન પાછા ફરવાનો પોતાને સમય મળે. આ મુદ્દા પર બેમાંનો એક પણ પક્ષ ખીજને નમ્યું આપતો ન હતો, અને લડાઈ પાછી શરૂ થશે એવો ભય થયો. પરન્તુ ઉપરે ત્રિન્સ સાથે નક્કી કરવામાં આવ્યું કે, યુદ્ધવિરામ ચૌદ અઢવાલીયાં ચાલશે, અને દુરમનાવટનો ફરીથી આરંભ કરતા પહેલાં ૧૪ દિવસની નોટીસ આપવામાં આવશે.

કોપનહેગનના આ મુદ્દમાં વિજય મેળવવા માટે નેસ્સનને વાય કાઉન્ટની પદવી આપવામાં આવી.

પ્રકરણ ૮.

એમીયન્સની સંધિ-ભૂમધ્ય સમુદ્રના કાર્ડાની
સરકારી. (૧૮૦.-૧૮૦૨)

" Virtue is to herself the best reward. "

—Henry More

" 'Tis not in mortals to command success,
But we'll do more, Sempronius; we'll deserve it "

—Addison.

" He most lives
Who thinks most, feels the noblest and
acts the best. "

—P. J. Bailey.

યુદ્ધવિરામની યરતો છેવટે નક્કરી કરવામાં આવી હતી, તેના

* ફ્રાન્સ અને ઇંગ્લાંડની વચ્ચે ૧૮૦૨ ના ૨૫ મી માર્ચને દિવસે આ સંધિ કરવામાં આવી હતી. સીધાન અને ત્રિનિદાદ સિવાય ઇંગ્લાંડે પોતાનો સધગી જીતો જીતી દેવાનું કબજું, અને ફ્રાન્સે સાત આયોનિઅન ટાપુઓનું પ્રભુસત્તાક માન્ય રાખ્યું; નેપલ્સ અને પોર્ટુગલ સંસ્થાનો ખાલી કર્યાં, પરંતુ યુરોપની બીજી સર્વ જીતો પોતાના હાથમાં રાખી આ સંધિ દ્વંદ્વ જીવનની હતી. કેમકે ૧૮૦૨ માં પાછું યુદ્ધ બદેર કરવામાં આવ્યું હતું.

સમાચાર અર્લ સેન્ટ વિન્સેન્ટને આપતાં, નેક્સને સ્પષ્ટતાથી અને સંકેત્યાયા વિના મંદતા અને નિશ્ચયના અભાવથી પોતાને ફટલો બધો અસંતોષ થયો હતો, તે જણાવ્યો. સર હાઇડ તેને રેવલનાં. રૂશિયન વહાણો તરફ જવા દીધો નહિ. છેવટે તેણે એ વહાણોને અંદર ભરાઈ જતાં અટકાવવાને માટે કાર્સકોના સુધી જવા ફેવાતું કહ્યું; પરંતુ તેાં એ તેને રજા આપવામાં આવી નહિ. અને અર્લ સેન્ટ વિન્સેન્ટનું કામ લીધું લીધું અને ધીમું ધીમું ચાલતું હતું. એ સ્થિતિમાં તેનાથી ટકાયું નહિ. ચાક, અખંડ ચિંતા અને પ્રતિકૂળ દવાને લીધે તે કંટાળ્યો હતો; અને ઇંગ્લાંડ જવાને આતુર બન્યો હતો. કમાન્ડર-ઇન્-ચીફમાં પ્રવૃત્તિ અને નિર્ણયના અભાવથી તેનો જીવસો જપાઈ ગયો હતો. અને તેથી બ્રિટિશ સમુદ્રની હવા કરતાં વધારે અસર તેના સ્વાસ્થ્ય પર થઈ હતી. યુદ્ધવિરામના હસ્તાવેજ પર સહી કરવામાં આવ્યા પછી, સત્વર કામ લાગે એવાં વહાણોને પોતાની સાથે લઈને સર હાઇડ પૂર્વ તરફ જવા નીકળ્યો, અને જોમને થોડું તુકસાન લાગ્યું હતું તેમને સમારવામાં આવે અને બાકીનાંને ઇંગ્લાંડમાં મોકલવામાં આવે કે તરત જ નેક્સનને પોતાની પાછળ આવવાનો હુકમ આપ્યો હતો. એમકે અને સેલ્થોલ્મના ટાપુઓની વચ્ચેથી પસાર થતાં કેટલાંક વહાણોએ જોમીનને સ્પર્શ કર્યો, કેટલાંક થોડા સમયમાં ખૂંચી બેઠાં, પરંતુ મંભીર ઇજા પહોંચી નહિ. ધુમસ વેરાતા રૂશિયનો રેવલ છોડવાને શક્તિવાન બને તે પહેલાં, તેમની સાથે પ્રથમ યુદ્ધ કરવાનો ઇરાદો રાખવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ માર્ગમાં ખજર મળી કે, તેમની સાથે મળી જવાને સ્વીકારી સમુદ્રમાં નીકળી આવ્યા હતા; એટલે દુસ્મનના બળના એ ભાગને મધ્યમાંથી કાપી નાખવાની આશામાં સર હાઇડ પોતાનો માર્ગ બદલ્યો. નેક્સને આ સમયે વધારે જરૂરી કામ પતાવી દીધું હતું, અને ૧૮ મી એ કારવાની પાછળ જવાની

તૈયારી કરી ટાપુઓની વચ્ચે થઈ, ખાડી પસાર કરવાને માટે
 “સેન્ટ જ્યોર્જ” ને હલકું કરવાની જરૂર હતી, તેથી તેના પરની
 તોપો એક અમેરિકન વહાણ પર ચઢાવવામાં આવી. પરંતુ સામે
 પવન હોવાથી નેસ્તન હાલી ચાલી શક્યો નહિ. આ પ્રમાણે તેને વાર
 થઈ; તે જ સાંજે સ્વીડનના અને બ્રિટિશ કાફલાઓનો સ્થિતિ વિશે
 અને લડાઈ થવાના સંભવ વિશે તેને સમાચાર મળ્યા. કાફલો આશરે
 ૩૦ માઈલ દૂર હતો, અને પવન તથા પ્રવાહ સામાં હતા. પરંતુ
 આવા મામલામાં નેસ્તન સાનુકૂળ મોસમને માટે રાહ જુએ એ અશક્ય
 હતું. તમ્બ જ પોતાની હોડી સજ્જ કરી તેમાં બેઠે પડ્યો.
 રાત્રિનો પ્રારંભ થતો હતો—ઉત્તરની ઠંડી, વસન્તની રાત્રિ હતી,
 આમ તેમને વહાણ છોડ્યા પછી તરત જ માલૂમ પડ્યું કે, ઉતાવળમાં
 ને ઉતાવળમાં તેઓ હેડીનો જીઓ લેતાં બૂલી ગયા હતા. પરંતુ
 નેસ્તને તેને માટે પાછા ફરવાની ના પાડી, અને ત્યારે તેના એક
 સાથીએ પોતાનો મોટો ડગલો આપવા માંડ્યો, ત્યારે નેસ્તને જવાબ
 આપ્યો, “હું તમારો અત્યંત આભાર માનું છું; પરંતુ સત્ય કહું
 છું કે, હમણાં ચિંતાની ગરમી મને જોઈએ તેટલી લાગે છે.”

આશરે મધ્યરાત્રિએ તે કાફલાને જઈ મળ્યો, અને એકવાર
 ફરીથી “એલીફન્ટ” ઉપર ચઢ્યો. પ્રભાતમાં સ્વીડ લોકો દેખાયા; પરંતુ
 અંગ્રેજોને આવતાં જોઈને, તેઓ પાછા હટ્યા, અને કાફલો કોના
 ખંદરના પ્રવેશદ્વાર આગળના ટાપુનાં તોપખાનાં પાછળ આશ્રય લીધો.
 સર હાઈડે સુલેહનો પાવટો મોકલાવ્યો અને પૂછાવ્યું કે, કેન્નર્ક
 યુદ્ધવિરામની શરતો કબૂલ કરી છે, તેથી સ્વીડન દુસ્મનાવટ છોડી
 દેશે કે નહિ? ત્યાંના સરદાર આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપી શક્યો નહિ,
 પરંતુ તેઓનો રાજ્ય ચોડાક સમયમાં ત્યાં આવી પહોંચ્યો, તેણે
 સતોષકારક ઉત્તર આપ્યાથી સર હાઈડે શી-લેન્ડના અખાન તરફ
 ગયા નીકળ્યો. તે લાંબે ગયો નહિ તેટલામાં ડેપનહેમનમાંના

એમીય-સની સંધિ-શ્રમ્ય સમુદ્રના કાંઠાની સરદારી. ૧૨૭

ફ્રીશિઅન એલચી તરફથી, સદેશો મળ્યો કે, ફ્રીશિઅન સમ્રાટ પાલ મૃત્યુ પામ્યો છે; અને ગાદીએ આવનાર અલેક્ઝાન્ડર કાલકંસરથી તકનારનો અંત આણવાની તેના પિતા પાસે ઇગ્લાંડ કરેલી માગણી સ્વીકારી છે: તેથી હવે વિશેષ દુસ્મનાવટ બતાવતાં અટકવાનું બ્રિટિશ નેક્સનનું મુત્ર એ હતું કે, અસરકારક રીતે સંધિના સદેશા ચલાવવાને માટે બળ હાથ લાગ્યું હોયું જોઈએ, અને યુદ્ધ કરવાની રિયતિમાં મુસબબ હોયું જોઈએ. બ્રિટિશ કાંઠાને હવે ઇંગ્લાંડમાંથી મુમક આવી મળી હતી, તેથી મોટાં લડાયક વહાણોની સંખ્યા અરાક થઈ હતી, અને રેલ્વે જવાનો પવન સાગુદ્ગળ હતો. ફ્રીશિઆના કથનમાં હાઇડ્રો કે કપટ માલૂમ પડે તો ફ્રીશિઅન કાંઠા અને કોન્સ્ટેન્ટ કાંઠાની વચ્ચે ઊભા રહેવાને માટે તેણે તરત જ રેલ્વે તરફ ઉપડી જવાનો વિચાર બતાવ્યો: તેથી ઉલટી રીતે સર હાઇડ્રો માન્યતા એ હતી કે, પાંચના મૃત્યુથી સર્વ મુશ્કેલીઓ દૂર થઈ છે, કેમકે તેનું મૃત્યુ જે રીતે થયું હતું, તે પરથી સ્પષ્ટ માલૂમ પડ્યું હતું કે, પીટર્સબરોના પ્રધાનમંડળની રાજનીતિમાં ફેરફાર થશે; પરંતુ નેક્સન અચોક્કસ બનાવો પર કદાપિ વિશ્વાસ રાખતો નહિ, અને અંચળતાથી તથા નિશ્ચયથી જે મેળવી લેવાય તે મેળવી લેતો. એથી ત્યારે કમાન્ડર-ઇન-ચીફ ક્રીકેન્ડના કિનારા તરફ પાછો ફર્યો, અને ક્રીઓગે ઉપસાગરમાં લંગર નાખ્યું, ત્યારે તેને અત્યંત નિરાશા ઉપજી. ૫ મી મેએ સર હાઇડ્રો પાછા બોલાવવાના અને નેક્સનને કમાન્ડર-ઇન-ચીફ નીમનાર લખોટા આવ્યા ત્યાં સુધી, કાંઠેલાં જ રહ્યો. હવે એક પણ પથ્ય ગુમાવવાની ન હતી. કમાન્ડર-ઇન-ચીફ તરિકે સપ્તા મોટા મજબા (Lanchets) ને અંદર ખેંચી લઈને લંગર ઉપડવાની તૈયારી કરવાનું તેણે પ્રથમ નિશાન આપ્યું, અને ૭ મી એ તે ક્રીઓગેમાંથી ઉપડ્યો. સ્વીડનની દેખરેખ રાખવાને તેના કાંઠાને એક જાનહોમમાં રાખવામાં આવ્યો:

સ્વીડન પાસેથી તેણે ખાત્રી લીધી હતી કે, કાંટીગટમાં અને બાર્ડિક સમુદ્રમાંના ક્ષિતિય વ્યાપારને હરકત કરવી નહિ. સ્વીડન અને ગ્રેટ-બ્રિટન વચ્ચે સમાધાની થતી હતી તેને વિધન થાય એવું કાંઈ બને તો તે કેટલું ખરાબ કહેવાય, એમ તેણે કહ્યું; અને સાથે સાથે કહી દીધું કે, જો સમુદ્ર પર સ્વીડીશ કાફલો મળે તો દુરમનાવટ ન દાખવવાનો હુકમ તેને મળ્યો ન હતો. દરમ્યાન તે પોતે મોટાં લડાયક ૧૦ વહાણો, એ નાનાં વહાણો, એક મોટો મછલો અને એક-સદનું વહાણ લઈ ફિન્લેન્ડના અખાત તરફ તે વળ્યો. પાલે રશિયામાંનો સઘળો ક્ષિતિય અસખાબ લઈ લીધો હતો, અને ક્ષિતિય પ્રજાને પિતાના કેદી ગણ્યા હતા. નેસ્તને પોતાનો દેશ સંડોવાય નહિ, એવી રીતે તે સઘળાં વહાણો અને અસખાબ પાછાં મેળવવાનો નિશ્ચય કર્યો. પવન અનુકૂલ હતો, અને ચાર દિવસમાં નેસ્તન રેવલના ઓરવામાં આવી પહોંચ્યો. પરંતુ અંગ્રેજો મુસ્ત બનીને કીઓજોમાં પડ્યા હતા, તે દરમ્યાન ૨૯ મી એપ્રિલે બરફ પોચો પડવાથી રશિયાનોએ છ શીટ જીડો બરફ કાપી કાઢી, ૩૭ એ આખો કાફલો ક્રોસ ટેન્ક જવા ઉપાડી ચૂક્યો હતો. તે પહેલાં એ કાફલો ક્ષિતિયોના જ હાથમાં હતો. કેમકે એ ઉપસાગરમાં ક્ષિતિયોએ પ્રવેશ કર્યા પછી એ કલાકમાં તેનું એક પક્ષ વહાણ બચી શકત નહિ, એવો નેસ્તનનો અભિપ્રાય હતો.

પરંતુ ગુમાવેલી તક માટે પશ્ચાત્તાપ કરવાનું કારણ ન હતું. નેસ્તનને રશિયાના ઇર. ક્રોસોટીએ ચકાવવાની તરત જ તક મળી. તેણે કિનારા પર કહેવરાવ્યું કે, હું મિત્રભાવે આવ્યો છું, અને સલામતીની તોપોનો જગાળ આપવાને તૈયાર છું. એમાં તેમણે વિશ્વંજ કર્યો. તેનું કારણ જાણવાને ફક્ત મોકલવામાં આવ્યો. જે અધિકારીની બેદરકારીથી વિશ્વંજ થયો હતો તેને પકડવામાં આવ્યો. નેસ્તન રશિયાન સામ્રાજ્યને પત્ર લખી તેમાં પોતે અમન મુલાકાત આપવા

નો ધરાદો દર્શાવ્યો, રાજ્યભાદી પર આવવાને માટે અગ્નિનંદન આપ્યું; અને થિટિશ પ્રજાને, તરત જ બંધનમુક્ત, કરવાની અને થિટિશ અસખાળ પાછો સોંપવાની માગણી કરી. તેનો જવાબ ૨૬ મીએ આવ્યો. દરમ્યાન નેક્સને ગવર્નર સાથે ઘણી મુલાકાતોની આપણે કરી હતી, અને વડાણે તથા કિનારા વચ્ચે ઘણો મિત્રભાવ રણો હતો. અલેક્ઝાન્ડરના પ્રધાનોએ પોતાના ઉત્તર દિશામાં આવેલા રુસિઅન બંદરમાં થિટિશ કાંફાના આગમન માટે આશ્ચર્ય દર્શાવ્યું, અને ઇચ્છા બતાવી કે તેણે પાછા ફરવું જોઈએ. ક્રેડિચિટન તરફ ડાબી મિત્રતા તેમણે બતાવી; પરંતુ ડૉર્ડ નેક્સન એક જ વડાણમાં આવવાનું કબજૂ ન કરે તો તેની મુલાકાત લેવાની ના પાડી, આમાં નેક્સનને વહેમનો ગંધ આવ્યો, અને તેથી નેક્સનને કુ:ખ થયું. જો રુસિઅન કાંફો રેવેલમા હોત તો રુસિઅન પ્રધાનો આમ લખી શક્યા ન હોત, એમ તેણે કહ્યું. તેના મનમાં જે લાગણીઓ હતી તે દર્શાવનારો ઉત્તર તેણે તરત જ લખી મોકલ્યો.

“ એક થિટિશ એડમીરલે પોતાના વર્તનનો કાંઈ પણ ભાગ સમજાવવામાં જે સખ્ત ઉચ્ચાર્યો હોય તે યુરોપના કાંઈ પણ રાજકર્તાએ સખ્ત ઉચ્ચાર્યો હોય તે રાજકર્તાના સખ્ત જોડણો જ પાવત્ર છે. ” જે સંયોગો બિન્ન હોત તો નેક્સન પોતે રુસિઅન રાજાને મળીને બને દેશો વચ્ચેની મૈત્રિતા દસ્તાવેજ પર પોતે સહી કરત;—એવો પોતાનો વિચાર દર્શાવીને તે પત્ર રવાના કર્યો અને જે ખોરાકને માટે ક્યાલા કરવામાં આવ્યા હતા તે ખોરાક લઈ આવવાને તથા હિસાબ નક્કી કરવાને માટે એક નાનું વડાણ પોતાની પાછળ મૂકી તરત જ નેક્સન ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. પરંતુ બાકિટકમ્પથી નીચે ઉતરતા તેને રુસિઅન એડમીરલ સ્પીટ્ચેગોફ મલ્કોન્ડરેસ, હાઇડના કહેલુના સંબંધમાં કમાન્ડર-ઇન-ચીફ સાથે અંગ્રજ વાગવિત કરવાને રુસિઅન સમ્રાટે તેને મોકલ્યો હતો.

હતો. જ્યોત્સ્નામાં અને ધાર્વામાં આવ્યા. પ્રમાણે જ્યાં જ માથો; અને તેથી જને દેશોના મિત્રભાવ વિષે પરસ્પરને સંતોષ થયો. પછી નેસ્તને રૌસ્ટોક આગળ ઘંચર નાખ્યું; અને ત્યાં રેવેલથી લખેલા તેના હેત્રના લખોટાનો પ્રત્યુત્તર મળ્યો, જેમાં ચેરસમજુલી લાંબી થવા માટે રસિઆએ શોક દર્શાવ્યો હતો, પોતે પકડેલાં વદાણોને સુકત કરવાના હુકમો આપવામાં આવ્યા હતા તેના સમાચાર આવ્યા; અને નેસ્તનને જે પ્રકારે અનુકૂળ આવે તે પ્રકારે પિટર્સ-બરો આપવાનું આમંત્રણ આપવામાં આવ્યું હતું.

રૌસ્ટોકથી કાઢેલો કીઓજ ઉપસાગરમાં પાછો આવ્યો. નેસ્તને જોયું કે, ડેનો ફ્રેન્ચોના કાણુમાં આવી ગયા હતા, કાઉન પ્રિન્સનો સાથી અને સલાહકાર આ સમયે એક ફ્રેન્ચ અધિકારી હતો અને સુદ્ધવિરામની સરતોનું એટલી ખુશી રીતે ઉજવન કરવામાં આવ્યું હતું કે, એકવાર ફરીથી સુદ્ધ કરવું પડ્યું એમ નેસ્તનને લાગ્યું. એ સંબંધમાં એણે તરત જ દરિયાઈ ખાતા પાસેથી રૃપદ જ્યાંજ તરકાગ માથો. પ્રિન્સ રોયલના અગ્રેસરપણા નીચે સંપૂર્ણ બનવું હતું. વદાણોના ડોલ ચલાવવામાં આવ્યા હતા, તેઓ પણ ગ્રાહી દેવામાં આવી હતી, તરત તોપખાનાં તૈયાર કરવામાં આવ્યાં હતાં; અને દોરડાં સંપૂર્ણ કરવાનું જ બાકી રહ્યું હતું. સંબંધી સરતોનો આટલો જલ્દી ખુશખુશો બન્યો કરવામાં આવ્યો હતો. નેસ્તનનો જલ્દી ખોટો ન હતો, પરંતુ કોપનહેનના સંભાનથી તેમની યજ્ઞિ કપાઈ ગઈ હતી. ઝર પાલના મૃત્યુથી તેમણે કરેલા એક સંપત્તિ બંધાણ પડ્યું હતું, તેથી ત્યાંના મંત્રીમંડળને રૂપદે સારી તકની શદ જોવાની ફરજ પડી. એ પછી તરત જ એન્ડોરલ સર ચાર્લ્સ મોરીસ પાંચ સદ્યાર તરીકે નીમાયો, અને તે ત્યાં આવ્યા એટલે નેસ્તને પોતાનો અધિકાર હેત્રો. લગ્નક અને રાજાની કમ-કાજ સંપૂર્ણ થઈ ગયું હતું, જેથી બિટિસ કાઢવાની વાજનીની

હવે જરૂર ન હતી. નેસ્સને કાફલો છોડ્યો તે વેળા આ ચડાઈને શીઘ્ર અંત આવશે એમ નિઃશંક ધારવામાં આવતું, છતાં કાંઈ પણ નિશ્ચિત ન હતું. ખ્રિદિય કાફલાનું બળ ઘટી બધ એની ચિંતાને લીધે, તે એક નાના વદાણુમાં પાછો ફર્યો. ચારમાઉચમાં આવતાં તેણે પ્રથમ દવાખાનાની મુલાકાત લીધી, અને છેલ્લા સંગ્રામમાં નેસ્સનને વિજય મળ્યો હતો તેમાં જે જે ધવાયા હતા, તેમને મળ્યો.

જમીનપર નેસ્સનથી સાંખો સમય ટકાવું નહિ. થોડાં અઠવાડિયાં રહ્યો, એટલામાં વળી તેને માથે કામ આવી પડ્યું. હવે નેપોલીયન બોનાપાર્ટ ક્રાન્સનો પ્રથમ કોન્સલ અને વસ્તુતઃ એકલો રાજ્યકર્તા થઈ પડ્યો હતો, તે ઇંગ્લંડ પર હુમલો કરવાને મોટા પાયા પર તૈયારીઓ કરી રહ્યો હતો; પરન્તુ બાર્નિટક સમુદ્રમાની તેની યોજનાઓ છિન્નભિન્ન થઈ મછ હતી. જરૂર પડે તે પ્રમાણે કાંઈ કાફલા ઉભા થઈ શકે નહિ, એટલે તેણેવાળા હોડીઓ અને તરકાજ જે નાનાં વદાણાં અપાઠાળંધ બાંધી શકાય અથવા એકઠાં કરી શકાય તેમાં તેનું લક્ષ્ય ઉતરી આવવાનું હતું. પૂર્વે ક્રાન્સે આવી ધમકીઓ આપી હતી, પણ તે માત્ર ધમકીઓ જ હતી. તેઓ કાંઈ આજું કરી શક્યા ન હતા; પરન્તુ બોનાપાર્ટની આ તૈયારી ખરેખર સાચી હતી, અને તેણે જે તાણ ફેરવેલો મેળવી હતી, તેથી બધ અને ચિંતા ઉપલ્યાં હતાં. તેથી નેસ્સનને એમરફડનિસથી બીચીહેડ મુઘી અને કિનારા પરની સરદારી આપવામાં આવી હતી.

“ મેકુસા ” પર પોતાનો વાવટો ફરકાવીને તે શુભોનની પ્રાથમિક તપાસ કરવા ગયો; ધારવામાં આવતું હતું કે, ત્યાંથી જ ઇંગ્લંડ પર હુમલો આજુવતો પ્રયત્ન કરવામાં આવશે. એ જગ્યા પર હુમલો થવાના બધથી, ખુદ ફ્રેન્ચો કોન્સેનથી કરતા હતા.

નેસ્તન, એટલો નજીક આવી ગયો કે, કેન્ચોનાં બે તરતાં તોપખાનાં, ડુબાડી દીધાં, અને ટક્કાની. બહારની થોડીક તોપો-વાળી હોડીઓનો નાશ કર્યો. કેટલું નુકસાન થયું તે નહીં થઈ શક્યું નહિ. બનતા સુધી શહેરને ઓછું નુકસાન પહોંચાડવામાં આવ્યું. શત્રુને બરાબર હાથ બનાવવામાં આવ્યો. તેઓને પ્રત્યક્ષ થયું કે, પોતાનાં બંદરોમાંથી તેઓ સહેલાઈથી બહાર નીકળી શકશે નહિ. નેસ્તને વસ્તુરિયનિ જોઈ તેનાથી તેને સતોષ થયો કે, તેઓ ત્યાંથી હુમલો કરવા માગતા હતા, પણ તેમ થયું અશક્ય હતું. કેમકે પશ્ચિમ-વાયવ્ય તરફનો થોડોક પવન વાતાં તેઓનો નાશ થશે એમ તેને લાગ્યું. એ કારણે માટે ફક્ત પશ્ચિમ અને રક્ષકોનાં બંદરો વધારે અનુકૂળ હતા, ત્યાં લશ્કર અને સામગ્રી લઈ જવા લાવવાનાં શાં શાં સાધનો રાખવામાં આવ્યાં હતાં, તે કહી શકાયું ન હતું, ત્યાંથી ફક્ત હુમલો આવે તો આવે; પરંતુ તેમાં એ સામસાગ્રી ભરતીઓ વગેરેનો વિચાર કરવાનો હતો.

અંગ્રેજ બગ ઘણી ઝડપથી એકઠું કરવામાં આવ્યું. ૨૮ મી જુલાઈએ અંગ્રેજોની તૈયારી બચાવને માટે પૂરેપૂરી થઈ ગઈ હતી; અને ૧૨ દિવસ પછી તો શત્રુના કિનારા પર પણ અંગ્રેજોની તૈયારીઓ એટલી બધી થઈ ગઈ હતી કે, તેઓ પોતાના બંદરોમાંથી ત્રણ માઈલ પણ ખસી શકશે એમ નેસ્તન માનતો ન હતો. નેસ્તનની આંખ ફક્ત પશ્ચિમ પર હતી, તેની મળતી પ્રમાણે ચાર કે પાંચ લગ્ગર લશ્કરનો ચલાવથી એક અડવાડિયામાં તે જગાનો કળતો લઈ શકાત; પરંતુ એને માટે દરિયાઈ ખાતા સાથે મસજત ચલાવવાની જરૂર હતી અને તે દરમિયાન કાઈક કરવું જોઈએ એ વિચારથી જુવોન બંદરના મુખમાના અરમાર (Floodlight) પર હુમલો કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. બંદરે લાગણી અતિથય કરીશ, ગઈ હતી અને બીજાઓનો અભિપ્રાય એ હુમલાની તરફેળા હતો.

તેથી નેસ્તન તેમ કરવા કટિબદ્ધ થયો. સમરવીક્ષ, પાર્કર, કોટગ્રેવ, જોન્સ, અને કોન્ન કેપ્ટનો હેઠળ કાફલાની હોલીઓના પાંચ વિભાગો પાડવામાં આવ્યા, અને તેમને કુમરો કરવા મોકલવામાં આવ્યા. મધ્યરાત્રિ પહેલાં લગભગ અર્ધ કલાકે હેડીઓ માર્ગે પંટી; પરંતુ અંધકારને લીધે, અને બરતી તથા અર્ધ-બરતીને લીધે તે દુકડી તો બીકકુલ આવી સકી નહિ; અને બીજી, પહો ફાટવા પછી આવી. બાકીની દુકડીઓએ બહાદુરીથી દુમરો કર્યો. પહેલાં નેસ્તને એ સ્થળની અચાનક મુલાકાત લઈ, ફેન્ચોને જે પાક સિખ્વાડ્યો હતો, તે વ્યર્થ ગયો ન હતો. તેમણે પોતાની નબળી જગ્યાએ મજબૂત કરી લીધી હતી, અને અન્ય સર્વ નૈવારીઓ કરી રાખી હતી. તેમાં સિપાઈઓનું મજબૂત બળ રાખવામાં આવ્યું હતું, જમીન પરનાં તોપખાનાનું તેમને સંરક્ષણ મળતું હતું, અને કિનારા પર પણ લશ્કરની હારિ ગોદવી દેવામાં આવી હતી. ધણ ફેન્ચ નૌકાઓનો કંબળો લેવામાં આવ્યો, પરંતુ ફેન્ચોએ લાવાની અમાનુષી રીતનો આશ્રય લીધો તેથી તે પોતાની સાથે આવી શકાય નહિ, તેમ જ તેમને બાળી પણ દેવાઈ નહીં. પોતાની નૌકાઓમાંથી જેનો વારો બંધ પડે કે તરત જ પોતાના માણસોની પણ દરકાર કર્યા વિના તેઓ કિનારા પરથી તેની પર ગોળા ફેંકતા. ફેન્ચો એમ માનવા લાગ્યા કે, તેમને પોતાને અપૂર્વ વિજય મળ્યો હતો. તેમની અટકળ પ્રમાણે અગ્નિનેની ખુવારી ૪૦૦ કે ૫૦૦ ની હતી, ત્યારે ખરેખાર ખુવારી તો આવી સકી હોત તો હાથમાં આવેલી ફેન્ચ નૌકાઓ ગમે તેમ કરીને પણ ખેંચી આણવામાં આવત. આ પરિણામથી નેસ્તનને શોક થયો, ખાસ કરીને શોક એટલા મારે થયો કે, તેનો એક પ્રિય કેપ્ટન પાર્કર તેમાં માર્યો ગયો. નેસ્તનનો જુરસો કાંઈક મંદ પડ્યો હતો; સ્વાસ્થ્ય ટીક ન હતું, અને ખાનગી કારણોને લીધે પણ તેનો ઉત્સાહ

મંદ થઈ ગયો હતો. તેણે પોતાના ખાનગી કામ માટે થોડોક વખત લંડન પર જવાની પરવાનગી માગી, પણ તે આપવામાં આવી નહિ, ને તેથી તેને દરિયાઈ ખાતા પર ધણે ગુસ્સો ચડ્યો. ટ્રાઉબીજ પર પણ નેક્સન ખીજાયો હતો. તેના મનની આ પ્રમાણે શોચનીય સ્થિતિ હતી. એટલામાં, સફલાગ્ને એમિયન્સની સંધિ કરવામાં આવી. આ પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો. તેથી નેક્સનને હર્ષ થયો પરંતુ તે માત્ર સ્વસ્થજીવી પ્રયત્ન જ હતો. અત્યંત જાગૃક્તા અને શાણપણ વાપરવામાં ન આવે તો સુલેહની વાતને એ હમેશાં ધિક્કારતો, અને સંધિની બહાલી આપનાર કેન્ચ અધિકારીને લંડનના લોકોએ અવકાર આપ્યો. તે તરફ નેક્સને થોડો ગુસ્સો ખતાવ્યો.

સર વિલિયમ અને લેડી હેમીસ્ટનના સહવાસમાં પોતાના દિવસો પસાર કરવાના હેતુથી સરરેમાં મટન મુકામે તેણે એક ઘર અને જગીર ખરીદ્યા હતાં. અંદિયાં આનંદમાં અને સુખમાં જીવન ગાળવાનાં મધુર સ્વપ્ન તેને આવ્યાં હતાં. એ જગ્યા તેણે પહેલાં કદાપિ જોઈ ન હતી. પરંતુ તે જગ્યા અને લેડી હેમીસ્ટન તેમાં કરેલા ફેરફારો અને ગોઠવણો તેને ઘણાં ગમ્યાં, અને આનંદમાં દિવસો ગાળવા લાગ્યા. તેને બધું મળીને દર વર્ષે ૩,૪૦૦ પાઉંડનાં પેન્શનો મળતાં હતાં. તેમાંથી તે ૧૮૦૦ પાઉંડ લેડી નેક્સનને આપતો અને ૧૫૦ પાઉંડ પોતાના ખાજાની ફેજવણી માટે આપતો. અને ઉછીનાં લીધેલાં નાણાંનું ૫૦૦ પાઉંડ બાજુ આપતો, એટલે તે પ્રમાણુમાં મરીત જ હતો. આવી આર્થિક સ્થિતિથી તેમ જ લેડી હેમીસ્ટન સાથેના સંબંધથી કેટલીક ખટપટો બિંબી થઈ હતી, તેથી તેના સંબંધથી તેના વૃદ્ધપિતાને ખેદ અને અલગમો થયો; પરંતુ તેમાં અધમત્તા ન હતી એવી બ્યારે તેને ખાતરી થઈ ત્યારે ડોસાતો ઉદ્વેગ શમ્યો અને તે ફીક-ચલુ, કેમકે થોડાક માસ પછી બલો ડોસેલ ૭૬ વર્ષની વયે મૃત્યુ પામ્યો.

. . મુલેહ થઈ ગયા પછી થોડાક સમયમાં ઇજ્જતમાં અંગ્રેજોના અંતિમ અને નિર્ણયાત્મક વિજયોના સમાચાર આવ્યા તેને માટે લંડનના પ્રતિનિધિમંડળે, નૌકાસૈન્યનો તથા લશ્કરનો આભાર માન્યો; પરંતુ નેક્સને કોપનહેગનમાં મહાન વિજય મેળવ્યો હતો, તેની કદર યુદ્ધવામાં ન આવી તેથી તેને લાગી આવ્યું, વળી કેમ્પર-ડાઉનમાં કેપ સેન્ટ વિન્સેન્ટના અને નાઇલ નદીના સંગ્રામોમાં જે કેપ્ટનોએ ભાગ લીધો હતો, તેમને રાજ્યએ ચાંદિ આપ્યા. પછીથી કોપનહેગનનો વિજય મળ્યો. એ વિજય ધણી મુશ્કેલીથી મેળવાયો હતો, અને તે ઇંગ્લાંડના ઇતિહાસમાં ઘણો જ ઉજ્જવલ હતો. એટલે નેક્સન એ ચાંદ મેળવાની આશા રાખતો હતો પણ તેને તે ન મળ્યો તેથી પણ તેને નિરાશા ઊપજી હતી. તેને શક થયો હતો કે ઇપ્સાને લીધે એ માંદ તેને મળી શક્યો નહિ. તેથી સોડ સેન્ટ વિન્સેન્ટ તરફનો એનો મિત્રભાવ ઓછો થઈ ગયો.

પોતાના ચુનંદા મિત્રમંડળના સહવાસમાં નેક્સનને જે મુખ મળતું હતું, તે લાખો વખત નબ્બું નહિ. સર વિલિયમ હંમીલ્ટનની જુદાવર્યા હતી, અને તે ૧૮૦૩ ના પ્રારંભ કાળમાં મરણ પામ્યો. સર વિલિયમને નેક્સન માટે ઘણો જ હિંમો અભિપ્રાય હતો, અને પોતાની પત્નીની સંભાળ રાખવાનું કામ તેણે નેક્સનને સોંપ્યું હતું. સર વિલિયમને ૧૨૦૦ પાઉંડનું પેન્શન મળતું હતું. તે તેના મૃત્યુની સાથે જંધ પડ્યું. લેડી હંમીલ્ટને સરિક્યુસમાં જે મહત્વની સેવાઓ કરી હતી, તેને આધારે નેક્સને તેને કાંઈક અપાવવાને મા. ઑડિંગ્ટનને અરજ કરી, પરંતુ તેમાં તે સફળ થયો નહિ. પરંતુ તેના પિતાને જેટલું પેન્શન મળતું હતું, તેટલી રકમ નેક્સને પોતાની જાંઘળી દરમ્યાન લેડી હંમીલ્ટનને આપવાની ચાલુ રાખી. એ પછી થોડાંક અઢવાડિયાંમાં લગાઇ પાછી ચાલુ થઈ, અને પાર્લામેન્ટને રાજ્યએ સદેશો મોકલાવ્યો. તેને ખીજે દિવસે નેક્સન

જૂમધ્ય સમુદ્રના કાફલાની સરદારી લેવાને ઉપડી ગયો. આ વિગ્રહ લાંબો સમય ચાલશે નહિ એમ તેણે ધાર્યું હતું.

તરત જ તેણે દુલ્લો આગળ પોતાની જગ્યા લીધી; અને ત્યાં ક્યારે અવિરત જાગરૂકતાથી દુશ્મન જહાઝ આવે તે સમયની રાહ, જેવા માંડી તેને નાણાંની બીડથી લાગી આવતું, અને એક વખત તેણે એવા ઉદ્ગારો કાઢ્યા કે, એક જોબો આવીને ચિંતા અને કલેશથી ભરેલી આ દુનીયા સાથેના તેના સબજો દિસાબ બંધ કરી દે તો તેને દીલાસો મળે ! આર્થિક સ્થિતિ એવી હોવા છતાં તેનું ઉમંગપણ જતું ન હતું. તેના ભાઈની વિધવા આ સમયે વૃદ્ધ થઈ હતી, આંખે આંધળા થઈ હતી, અને તેને પૈસાની બીડ પડી હતી. તે પોતાનાં ધાતુપાત્ર વેચી નાખવાની તૈયારીમાં હતી; લેડી હોમીસ્ટનને તેની કરજની રકમ જાણી લેવાને નેક્ષનને લખ્યું, કેમકે પોતાની શક્તિ તે કરજ આપવાની હોય તો તે આપી દેવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો. તે બાપડીને તંગી વેઠવી પડે તેના કરતાં પોતે અગવડ લેવાને તૈયાર થયે, એટલામા ચાર વર્ષ પહેલાં કોઈ તટસ્થ વહાણ તેણે પકડ્યું હતું, તેના જહાની રકમ તેને આપવામાં આવી, તેથી ખીસ્સામાંથી નાણાં કાઢ્યા વિના તે વડે, પોતાની વિધવા બાબીની મુશ્કેલી ટાળી શક્યો. એક વખત એક જણે પોતાને શોભે નહિ એવી રીતે પોતાની દોષતની નેક્ષનની મર્યાદિત સ્થિતિ સાથે સરખામણી કરી હતી, તેણે લેડી હોમીસ્ટનને કહ્યું: “મારી ઉપર તેના દેટલા ઉપકારો. ચયા છે, તે દુ સખણ જાણ્યું છું, અને તે મને ફરીથી ઉપયોગી પણ થાય; પરંતુ તમારા તરફની (તિની) અવકૃપાનું કદાપિ વિસરી શકીશ નહિ. પરંતુ હું ધારું છું કે, પોતાની દોષતની બહાઈ લાંકવામાં અને મારી માનપ્રદ મરીજાઈ વિષે બોલવામાં તેના વર્તન પર ઘણા કારણોએ અસર કરી હતી; પરંતુ મેં વારંવાર અને પ્રામાણિક નિર્વપૂર્વક કહ્યું છે તેમ, મારું

જે છે તે મારું પોતાનું જ છે. તેને માટે કાષ્ટ વિધવાને એક બાલુ આંસુ પાડવું પડ્યું ન હતું, અથવા પ્રજાને એક-ફાર્થીન બાલુ ખેડો ન હતો. મારી પાસે જે છે તે મારા દેશના સત્ત્વરે પાસેથી મારા શુદ્ધ, સોદી વડે મેં મેળવ્યું છે. મારી પોતાની એમા, આપણું મૂલ સંગીન પાયાપર બંધાયેલું છે; અને તે મૂલ અતે જમીનો, તેનાં બાળકો કરતાં ખીજાઓની માલીકી હેઠળ હશે ત્યારે આપણું મૂલ તો આપણને નબી રહેશે. . .

તેને આશા હતી કે, જલદી સુલેહ કરવામાં આવશે, અથવા તેને પોતાની સરદારીમાંથી મુક્ત કરવામાં આવશે, જેથી તે પાછો મટન જઈ શકે. તેણે દુર્લભમાં ચૌદ માસ ગાળ્યા, ત્યારે ફ્રેન્ચે સમુદ્રમાં ન નીકળી શકે એવી રીતે તે બંદર પર ઘેરો નાખવામાં તેણે બતાવેલા આતુર અને હતાશને માટે લંડન શહેર ઉપકાર માનવાનો ઠરાવ કરી મોકલી આપ્યો. બાસ્ટિલ સમુદ્રના કાફલાને તે શહેર જે અન્યાય આપ્યો હતો તે નેક્સન ભૂલી ગયો ન હતો. તેથી તેણે આ પ્રસંગે રમરણ કરાવવાને તે ચૂક્યો નહિ. તેમ જ આભારના ઠરાવમાં પોતાના કાફલાના ઉતરતા દરજ્જાના અધિકારી-ઓનું નામ જણાવવામાં આવ્યું ન હતું, તેને માટે પણ તેણે કડવી ફરિયાદ કરી. કાષ્ટ પણ સરદારને એટલો બધો ચાલવામાં આવતો ન હતો. માણસોની વિચારશક્તિ અને પ્રીતિથી તેમની પર તે અમલ ચલાવતો. તેઓ બાળુતા હતા કે, તે તરંગી અથવા જુસ્મી બની શકે જ નહિ; અને તેઓ ઝડપથી અને આનંદથી તેની આજ્ઞા માનતા કેમકે તેનામાં તેમને વિશ્વાસ અને પ્રેમ હતા. તેઓ કહેતા: “અમારો નેધ, સિંહ જેવો પરાક્રમી, અને મેંદા જેવો ગરીબ છે.” તે પોતે સખ્તાઈની શાળામાં ઉછરેલો હોવા છતાં સખ્ત નિયમબાદનને તે ધિજારતો હતો. અને ત્યાં સુધી શારીરિક શિક્ષા તે કરતો નહિ, અને જ્યારે તે કરવાની ફરજ પડે ત્યારે

મોટા મોટા ધા અને મરજીથી પરિચિત થયેલો આ સરદાર એક અબજાની જેમ દુઃખી થતો. પોતાની આખી જીંદગીમાં નેસ્તન કોઈ પણ અધિકારી સાથે અસબ્યતા અને અવકૃપાપૂર્વક વર્ત્યો ન હતો. સામાનું કત્યાણ સાધવાને તે હંમેશાં તત્પર અને ચંચળ રહેતો, હંમેશાં ફક્ત ન્યાય આપવાની જ નહિ પરંતુ દિન કરવાની અભિલાષ ધરાવતો. મુલેદના સમયમાં લૂંટનાં નાણાં સંબંધી ઘોટાળા થતા તે વિષે તે પાર્લામેન્ટમાં બોલ્યો હતો અને નીકો-સેનિકોની સ્થિતિ સુધારીને તેમાં વધારે સદેવાઈથી માણસો મેળવવાની તથા તેમને નીકોસૈન્ય છોડી જતા અટકાવવાની સરસ યોજનાઓ સરકાર સમક્ષ રજુ કરી હતી. તેણે એવી સૂચના કરી હતી કે, તેમનાં સર્ટિફિકેટો-પ્રમાણપત્રો દફતરમાં નોંધવામાં, અને સારા વર્તનપૂર્વક જેણે લડાઈમાં પાંચ વર્ષો મુખી સેવા કરી હોય તેમને તે મુક્ત પછી દર વર્ષે બે મીનીનું સાલ્વીયાણું આપવું, અને આઠ વર્ષો પછી ચાર મીની આપવી.

નેસ્તને બ્યારે સરદારી લીધી ત્યારે ધારવામાં આવતું હતું કે, જૂનમ્પસમુદ્રમાં ખરેખરી લડાઈ જામશે. નેસ્ત ક્રિસના જુસ્મગાર કોર્સિકન-બોનાપાર્ટની રીતભાત સારી સમજ્યો હતો; અને તે પોતાના યત્રુઓ પર દુમતો કરવાને જોતો તત્પર હતો. એમ જાણવાથી તેને ખચર હતી કે, બ્યારે 'દુલ્લામાંથી કાઢેલો બહાર આવશે ત્યારે તે કાફલાની દિશા સંપૂર્ણ, અચોક્કસ દશે જોતો દેશે.' તેટલાં તેને જવાનાં રચલો, એમ બણાંતું. છેલ્લાં દસ વર્ષની મહત્વની ઉત્ક્રાન્તિઓએ વિચાર કરવાને માટે તેમ જ અવસોક્ત કરવાને માટે અનેક તકો આપી હતી; તેની આંખોનો પડો ઉઘડી ગયો હતો; અને હવે કેવો ત્યાં ત્યાં જતા ત્યાં સ્વતંત્રતા અને સમાનતાની ખૂંચો પાડતા ન હતા, એટલે તેણે બેચું હતું કે, તેમની સામે થયેલા રાજ્યોનો જુસ્મ

તયા ગેરવહીવટ જ તેમના વિજ્ઞાનનાં મુખ્ય-કારણો તરીકે હતાં, અને તે કારણો હજી પણ તેમનો માર્ગ, સુધારે કરી આપશે. સીસીલીમાં પણ તેણે જોયું કે, લોકો ફેરફારને માટે ધમ્મજા ધરાવતા હતા, અને કબૂલ કરતા હતા કે, તેવી ધમ્મજા કરવાનું તેમને કારણ હતું. સાડિનિઆમાં ગેરવહીવટનો એવો જ બોલો લાગતો હતો; સીસીલીયનોની જેમ ત્યાંના લોકોને પણ સરકારે મરીબ બનાવી દીધા હતા; અને તે બાબેરીના ચાંચીયાઓથી પોતાના કિનારાનું રક્ષણ કરવાને અચકત હતા. ઇટિય કાફલાને દુર્ગાની તપાસ રાખવાની ખીજે ન મળે એવી તક આ મહત્ત્વને સ્થળેથી મળતી હતી, અને માનવાને કારણ હતું કે, ક્રાંસ તેનો કબજો લેવાની તૈયારી કરી રહ્યું હતું. એ આશયને માટે કોર્સિકામાં ચક્રાક્ર સંબંધ થતી હતી, અને જે સાડિનિઆએ ઉત્ક્રાન્તિકારક ક્રાંસ સાથે માર્ગ લીધો હતો, તે સ્વર્ણને ત્યાં એકઠા મળવાના કુકમો અપાયા હતા. ચોકકસ હતું કે, જે કુમલો કરવામાં આવે તો તેને ફત્તેહ મળે. નેસ્તને વિચાર્યું કે, સાડિનિઆને ફેંચેના હાથમાં જઈ અટકાવવાનો એક જ માર્ગ હતો, અને તે એ કે, અંગ્રેજોએ પોતાના હાથમાં તે લેવું; તેણે ધાર્યું કે, ૫,૦૦,૦૦૦ પાઉંડની કીમત રાખને ધણી થશે, અને આ ખરીદી ઉગ્રાંડને સોંપે જાવે પડશે.

તે કુમલાને માટે વિલંબ કરવામાં આવ્યો હતો. મોટી મહત્ત્વાકાંક્ષાના વિચારો બોનાપાર્ટના મનમાં ઉદ્ભવવા તો ન હતા. તે હવે લગભગ બહાર રીતે યુરોપ ખાંડો. માલિક બનવાની અભિલાષા રાખતો હતો; અને ઓસ્ટ્રીઆ બીજા યુદ્ધને માટે તૈયારી કરી રહ્યું હતું. આ નવા યુદ્ધનું પરિણામ પણ પહેલાના જેવું જ દુઃખદાયક આવવાનું હતું. રોમને પણ એકવાર ફરીથી લડાઈમાં સંકેતવાની નીતિ ક્રાંસે સ્વીકારી હતી. ક્રાંસનો એમાં બેવડો ઉદ્દેશ એ હતો કે, રોમનીશ બળનો ઉપયોગ ઉગ્રાંડ સામે કરવામાં આવે, અને તે નબળું પડતાં રોમ પોતે.

તેનો ચિકાર જાની જાય. નેસ્તન જાણ્યો. હતો કે, બનેના સામાન્ય દિતને માટે ઇચ્છાં અને રૂપેન મિત્ર તરીકે રહેવાં જોઈએ, અને પ્રજાઓમાં રૂપેન પોતાનું સ્થાન લે. એવી તેણે. આદ્યા બતાવી. પરંતુ તેણે જોયું કે, બોનાપાર્ટના મનમાં રૂપેનનો વિનાશ કરવાના વિચારો રમી રહ્યા હતાં; અને મેડ્રીડની સરકાર તટસ્થતા જાળવવાનું કહેતી હતી, છતાં તટસ્થતાના દેખાવો પણ તેનાથી બાંધે જ જાળવી રખાયા. લડાઈમાં ક્રિટિય વહાણોનો રૂપેનીય બંદરોમાંથી બહિષ્કાર કરવાનો ૧૭૭૧ નો એક દુકમ તાજે કરવામાં આવ્યો અને અમર-માં મૂકવામાં આવ્યો, ત્યારે તે જ બંદરોમાંથી ફ્રેન્ચ ખાનગી વહાણો ક્રિટિય વ્યાપારને નુકસાન કરતાં, પકડાયતાં વહાણોને અંદર લઈ જતાં, અને ખાર્સીલોનામાં પણ તેમને વેચતાં. નેસ્તને ફેરોસેનીઆના કેપ્ટન-જનરલને આની શ્યાંદ કરી, અને તેને કહ્યું કે, ખીમ્ રાજ્યોને રૂપેનનાં બંદરોમાં રહેવા દેવામાં આવશે ત્યાં સુધી ક્રિટિય વહાણોને પણ ત્યાં રહેવાનો હકક છે.

આવી વસ્તુચિતિ હતી. જે રૂપેન પોતાની નજીકાઈને લીધે જ સ્વીકારી હતી. તે દરમ્યાન દુશ્મનના કાફલાએ સમુદ્રમાં નીકળી આવવાની હામ બીડી નહિ. નેસ્તન અવિરત અને લગભગ અસાધારણ દૃઢાગ્રહથી તેની તપાસ રાખી રહ્યો હતો. દુશ્મો તેને 'ધર સમાન' થઈ પડ્યું હતું. તે દુશ્મનોની કાગને ડાળે રાહ જોતો હતો, અને ત્યારે દુશ્મનો તેની નજરે ચડ્યા, ત્યારે જ તેને ચેન પડ્યું.

એમ. લાટાઉચે-ટ્રેવલ્લીએ શુલોનમાં સરદારી ભોગવી હતી, એને હવે દુલ્લામાં સરદારી આપવામાં આવી હતી. તેને એવા આશયથી મોકલવામાં આવ્યો હતો કે, જેમ શુલોનમાં તેણે અંગ્રેજોનો પરાજય કર્યો હતો, તેમ અહિંયાં પણ એવો પ્રયત્ન કરવાને. તે બહુ નાપુશ જણાયો. એક દિવસે ક્રિટિય કાફલાનો મુખ્ય ભાગ જમીન પરથી દેખાતો ન હતો. તે સમયે ત્રીજા દરજ્જાનો નૌકાસેનાપતિ

કેમ્પબેલ ત્રણ વહાણો લઈને તપાસ કરતાં કરતાં બંદરની નજીક આવી પહોંચ્યાં. અને એમ લાટ્યો, નીકળેલા પત્રનો લાંબ લઈને મોટાં લડામંક ચાર-વેલાણો અને ત્રણ લારે નાનાં લંડાયક વહાણો સાથે બહાર નીકળી આવ્યો, અને આસરે ચાર માઇલ મુધી તેની પાછળ પડ્યો. તેને પોતાના વિજયને માટે બહુ દર્પ થયો, અને નેક્સનને આખા થિટિશ કોફલા સાથે નસાવ્યો, એવી દડીકત તેણે પ્રકટ કરી. નેક્સનને તેથી તેને પકડવાની બહુ ઉત્કંઠા બતાવી, પરંતુ અન્ય પ્રકારે તે નેક્સનના હાથમાંથી છટકી નાહો, અર્થાત્ મરણ પામ્યો. દુર્લભા રહીને તપાસ રાખવામાં નેક્સનને અપૂર્વ દદામદે બતાવ્યો હતો. ૧૮૦૩ નાં મેથી ૧૮૦૫ના ઓગસ્ટ સુધીમાં તે ફક્ત ત્રણ જ વખત પોતાના વહાણની બહાર ગયો હતો, તે દરેક વખત ખાસ કામ માટે નોકરી પર જ ગયો હતો, અને કોઈ પણ વેળા એક કલાકથી વધારે ગેરહાજર રહ્યો ન હતો. તે ત્યારે આ જગા પર હતો ત્યારે હવા એટલી બધી તોફાની બની હતી કે, જૂમધ્ય સમુદ્ર પણ બદલાઈ ગયો હોય એવો તેને ખાસ થતો. તેને થોડાક માસના આરામની પણ જરૂર હતી.

અતે થિટિશન અને રોયલ વન્ડે દુસ્મનાવટની શરૂઆત થઈ. લડાઈનું તારકાલિક કારણ અંગ્રેજોએ પકડેલાં ચારે ખજાનામાં વહાણો હતાં. એ પગલું સંપૂર્ણ પ્રકારે ન્યાયયુક્ત હતું; કારણ કે એ ખજાનામાંથીજ કેન્વોને સાંધેના પૂરાં પાડવાનાં હતાં. આ લડાઈ ફાટી નીકળી તેને માટે નેક્સનને શોક થયો, પરંતુ જૂમધ્ય સમુદ્રના કોફલામાં જે અધિકારીઓ ધીરજથી સખ્ત દરજ્જા બગવ્યા કરતા હતા, તેમનો તેથી સારો લાભ હીનવી લેવામાં આવ્યો. એક નાના કોફલા સાથે કેપ્ટન માટેની અલગ સરદારી સરજેન ઓર્ડેને આપવામાં આવી. આથી નેક્સનને તેમને માટે નહિ, પરંતુ પોતાને માટે અત્યંત દીલગીરી થઈ.

સ્પેન: અને ઇંગ્લાંડ વચ્ચે હવે લડાઈ જાહેર કરવામાં આવી-
 અને સાથે સહકારમાં ઉતરેલા સ્પેનીયર્ડો સાથે દુલોનો કાફલો ૧૮
 મી જાન્યુઆરીએ સમુદ્રમાં આવ્યો. સાડિનિઆના કિનારા પર
 મેડેલના ટાપુએ આગસ્ટ નેત્સન લંગર નાખી પડ્યો હતો, ત્યાં
 આ સમાચાર ૧૯ મી એ જાપોરના ત્રણ વાગ્યે તેને આપવામાં
 આવ્યા. કાફલાએ તરત જ લંગર ઉપાડ્યું અને સાંજના ૭ વાગ્યે
 ખિચે અને સાડિનિઆની વચ્ચેની સાંકડી સામુદ્રધુનિમાંથી પસાર
 થયો. યત્રુઓ છેલા જોવામાં આવ્યા હતા, તે વખતની તેમની
 સ્થિતિ પરથી એવી અટકળ હતી કે, સાડિનિઆના દક્ષિણ છેડાની
 આસપાસ તેઓ જતા હોવા જોઈએ. ખીજે દિવસે સવારમાં લડવાની
 તૈયારી કરવાનું નિશાન આપવામાં આવ્યું. દવા બગડી, તેથી એક
 કાફલો પોતાને ધારેલે સ્થળે જવામાં નિષ્ફળ થયો, અને ખીજે તેની
 પીઠ પકડવામાં નિષ્ફળ થયો. નેત્સન દસ દિવસ મુધી સીસીલીની
 આસપાસના સમુદ્રોમાં ફર્યા કર્યો પણ તેને ફરમનની કાંઈ પણ
 ખબર મળી નહિ. સાડિનિઆ, નેપલ્સ અને સીસીલીને સુરક્ષિત
 જોઈને તેઓ ઇજીપ્ત જવા દોડ્યો. એમાં તે નિષ્ફળ ગયો અને માઠા
 ગયો. ત્યાં નેપલ્સમાંથી ખબર મળી કે, એક વાવાઝોડામાં વિખરાઈ
 જવાથી ફેન્ચો પાછા દુલો ગયા હતા. તે જ દિશામાંથી તેને ખબર
 મળી કે, અશ્વોના સાજ અને બંદુકોની મોટી સંખ્યા વડાણ પર
 ચઢાવવામાં આવી હતી, તેથી નેત્સનનો અભિપ્રાય દૃઢ થયો કે,
 તેમનો ધરાદો ઇજીપ્ત જવાનો જ હતો. જે તોફાનોમાંથી પોતે પસાર
 થઈ ગયો હતો, તેથી તેમને પાછા નાસતું પડ્યું, તેથી પોતાના
 ચઢિયાતાપણા વિષે તેને સતર્ક સંતોષ થયો; પરંતુ આટલાં બધાં
 તોફાનો પર જેણે આધિપત્ય મેળવ્યું હતું તેને હવે તોફાનોએ
 એટલો બધો હેરાન કર્યો કે કેઝીયરીના અખાતમાં પુલા ઉપસાગર-
 માં લંગર નાખવાની તેને ફરજ પડી. ૨૧ મી જાન્યુઆરીથી

કાફલો લડાઈને માટે તૈયાર રહ્યો હતો અને પવનની દિશામાં ખેંચાઈ ન જાય માટે તેને લંગર નાખવું પડ્યું હતું. હવા ધીમી પડતાં વળી તે ઊપડ્યો; અને પ્રતિકૂળ પવન સામી, જાય બીડ્યા પછી, ૮ મી માર્ચે તેને એકવાર ફરીથી પાડમાના અખાતમાં લંગર નાખવું પડ્યું. એને તેણે પોતાનું સંકેતસ્થળ બનાવ્યું. તે બંધુતો હતો કે, ફ્રેન્ચ લશ્કર હજી વહાણ પર હતું, તેથી પોતે રયેનીસ કિનારા પર પડ્યો હતો એમ તેમને મનાવવાને માટે તે બાસિલોના આગળ દેખાણો, માસના અંતમાં તેને લય લાગ્યો કે રખેને આ ચલાઈને વિચાર છોડી દેવામાં આવ્યો હોય. તેથી ટુંકા તરફ જતાં ૪ થી એપ્રિલે તેને ખબર મળી કે, માર્ચની છેલ્લી તારીખે લડાઈનાં મોટાં અગિયાર વહાણો, સાત નાનાં વહાણો અને બે મોટા મછવા લઈ ફ્રેન્ચ નૌકા સેનાપતિ વિલ્હેલ્મ ઊપડી ગયો હતો. તેઓ છેલ્લે સમયે આફ્રિકાના કિનારા તરફ જતા દેખાયા હતા. ઇજીપ્તનો પહોંચાંતો રસ્તો તેમણે લીધો છે કે નહિ તે નેસ્તનને પ્રથમ નક્કી કરી લીધું અને ફ્રેન્ચ કોર્સિકાની ઉત્તરે રખેને પસાર થઈ જાય માટે આપામેરે તરફ તે ગયો, અને સધળી દિશાઓમાં તપાસ કરવા માંડી.

તેઓ જૂમખ સમુદ્રમાં ગયા ન હતા તેની ખાતરી ૧૧ મી એ તેને થઈ; અને જાલાહટર, લિસ્બન અને બેરટ નાનાં લડાયક બારકસો મોકલીને પશ્ચિમ તરફ જવાનો તેણે પ્રયત્ન કર્યો. પાંચ દિવસ પછી એક તટસ્થ વહાણે ખબર આપી કે, ૮ મીએ ફ્રેન્ચો કેપ ડીગેટ આગળ દેખાયા હતા. વળી ખબર મળી કે, તેને બીજો દિવસે તેમણે જાલાહટરની સામુદ્રધુનિ પસાર કરી હતી, અને તેઓ આયર્લેન્ડ આવવા જમૈકા જવાને અર્ધે માર્ચે પહોંચી ગયા હશે એ વિચારથી નેસ્તનને દુઃખ થયું. તેઓ ક્યાં ગયા હશે. તેની અટકળ કરીને નેસ્તને પોતાનો નિશ્ચય કરી રાખ્યો હતો. એટલામાં ડોનાલ્ડ કેમ્પબેલે આવીને નેસ્તનને ખબર આપી કે, સંયુક્ત રયેનીસ અને

ફ્રેન્ચ કાફલા વેસ્ટ ઇન્ડીઝ જવા ઉપડી ગયા હતા. તેમની પાસે વહાણો ૫૨, ૩,૦૦૦ ફ્રેન્ચ લશ્કર અને ૧,૫૦૦૦ સ્પેનીયર્ડો હતા. જનરલ લોરીસ્ટન લશ્કરનો ઉપરી હતો. સંયુક્ત કાફલામાં મોટાં લડાયક વહાણો ૧૮૪૪ તોપોનાં નાનાં લડાયક વહાણો ૬, ૨૬ તોપોનું નાનું લડાયક વહાણ ૧, અને ૪ મોટા મજબૂત હતાં પાછળથી જે નવાં ફ્રેન્ચ મોટાં લડાયક વહાણો અને ૪૪-તોપોનું એક વહાણ તેમને આવી મળ્યાં હતાં. મોટાં લડાયક ૬૪ વહાણો અને ત્રણ નાનાં વહાણો લઈ નેસ્તન તેમની પાછળ પડ્યો.

શત્રુને ૩૫ દિવસ વધારે મળ્યા હતા, પરંતુ પોતાના પ્રયત્નોથી ૮ થી ૧૦ દિવસ ઓછા થઈ જશે એવી નેસ્તને ગણતરી કરી હતી. ૧૫ મી જે એ માર્દરા થઈને ૪ થી જુને તે બાબેટોઝ પહોંચ્યા. અંદિયા તેને ખબર મળી કે જે સંયુક્ત કાફલા ૨૮ મી એ સેંટ લુસી-આમાંથી દેખાયા હતા, તેઓ તે સમયે દક્ષિણમાં જતા હતા, અને તેમને આશય ટોબેગો અને ત્રિનિદાદ જવાનો હતો. નેસ્તનને આ હકીકત સત્ય ખાસી નહિ. પણ એવો અભિપ્રાય તેનો એકલાનો જ હોવાથી મળેલી ખબર પ્રમાણે કમને વત્તો. અંદિયાં જે હજાર લશ્કર વહાણોમાં લેવામાં આવ્યું, અને બીજે દિવસે પ્રભાતમાં તે ટોબેગો જવા ઉપડ્યો. એ સ્થળે અકસ્માતથી તેને મળેલી ખોટી હકીકત ખરી છે એવું સમર્થન મળ્યું. એ અરસામાં એક નાનું અમેરિકન વહાણ મળ્યું તેણે પણ ફ્રેન્ચોને મદદ આપવાની પોતાના દેશબંધુઓની નીતિ અનુસાર કહ્યું કે, તેઓ ત્રિનિદાદ તરફ ગયા હતા. આ તાજા સમાચારથી નેસ્તનના સહજાં સંશયો દૂર થઈ ગયા. ઇતિહાસમાં ઓરીનોકો નદીના મુખને સુપ્રસિદ્ધ બનાવી દેવાની ધારણા પૂર્વક ૭ મીએ પેરીઆના ઉપસાગરમાં નેસ્તન દાખલ થયો. પરંતુ દુસ્મન ત્યાં ન હતા. પોતે હેતંગયો, એમ હવે તેને માન્ય પડ્યું. વળી ત્યાંથી તે ઉપડ્યો.

સ્તામાં ખખર મળી કે, સંયુક્ત કાફલાઓએ હીરાનો ખડક (Diamond Rock) કબ્જો કર્યો હતો. અને ચોથીએ ટર્નિકમાં હતા, અને ગ્રેનેડ પર હુમલો કરવાને તે જ રાત્રિએ પકવાતા હતા, ૯ મીએ નેક્સન તે ટાપુ આગળ આવ્યો અને ત્યાં તેને ખખર મળી કે, એન્ડીગુઆની પવનની સામી દિશામાં તેઓ આગલે દિવસે પસાર થયા હતા; અને યુરોપ તરફ પાછા ત્યાં હતા. ખોટી ખખરથી નેક્સન છેતરાયો ન હોત તો પોર્ટ રાયલમાં તેને દુસ્મનો સાથે ભેટો થાત, અને જગપ્રસિદ્ધ સંગ્રામ થાત. આથી નેક્સનને સતોષ થયો; પરંતુ તેના નામના ભયથી દુસ્મનો યુરોપ તરફ પાછા નાહા દતા, તે જાણીને તેને સતોષ થયો. એન્ડીગુઆમાં લસકર પાછું જમીન પર ઉતારીને અને ૭૪ તોપોનું એક નવું વઢાણ પોતાના કાફલામાં ભેરીને નેક્સન પછી તેમની પાછળ પાછળ ૧૩ મીએ યુરોપ આવવા નીકળ્યો. રસ્તામાં ફ્રેન્ચોની ખખર મળતી હતી; પછી તે ચોક્કસ નહિ. ૧૮ મી જુલાઈએ નેક્સન જીઆસ્ટર આવી પહોંચ્યો, અને ત્યાં લંગર કર્યું, અને ૨૦ જુલાઈએ, ૧૮૦૩ ની ૧૬ મી જુન પછી પહેલી વાર જમીન પર પગ મૂક્યો.

સંયુક્ત કાફલા અને તેની પાછળ નેક્સન અદૃશ્ય થઈ ગયાના સમાચાર છઠ્ઠાઝ પહોંચ્યા ત્યારે નેક્સનના જૂના મિત્ર મી. કેસીંગ-ગ્રુડે એક નાના કાફલા સાથે કેહીઝ આગળ પોતાનું સ્થાન લીધું હતું. નેક્સને તેનો ફ્રેન્ચ કાફલા વિશે અભિપ્રાય પૂછ્યો. કેસીંગગ્રુડે એવો અભિપ્રાય આપ્યો કે, દુસ્મનની અતિમ નેમ આપર્ચાંડ છે. તેઓ હવે સર ફોર્બર્ટ ક્રાસ્ટરના ઘેરામાંથી ફેરાલ આગળના કાફલાને છોડાવશે, રોરોફર્ટ વઢાણોને બોલાવશે; અને પછી ૩૪ વઢાણો સાથે ઉશંક આગળ આવી પહોંચશે, ન્યા ગ્રેસ્ટ કાફલો તેમની સાથે ભેગાશે. તેના ધારના પ્રમાણે આ પ્રયત્ન જળસહિત તેઓ ૧૦ ને.

પોતાની ખરી અને અંતિમ નેમ-આયર્લેન્ડ તરફ જશે અને વેસ્ટઇન્ડીઝ નાસી જવાનું એ જ કારણ હતું કે, નેસ્તનની મોટી ફાંસ તેઓને નડતી હતી, તેને તે તરફ લઇ જઈને દૂર રાખી ચકાવ. ફ્રેન્ચો ઉત્તર તરફ ગયા છે એવાં ચિન્હો માલુમ પડતાં નેસ્તન ઉત્તર તરફ દોડ્યો. કેડીઝની નજીક આવ્યો, પરંતુ તેઓ ત્યાં ન હતા. ખિસ્કેનો ઉપસાગર વટાવ્યો, અને છેવટની આદા તરીકે પ્રતિકૂળ પવન સામે તે આયર્લેન્ડના વાલવ્ય કિનારા તરફ ચાલ્યો, ૧૨ મીએ ઓગસ્ટે તેને ખજર મળ્યા કે દુસ્મનો તે તરફ પશુ ન દતા. આ પ્રમાણે સર્વ દિવાઓમાથી નિરાશ અને નિષ્ફળ થતાં, કેલ્ડીન્ગુડના બધા પ્રમાણે દુસ્મન એસ્ટ પર રહેને આવી પડે એ વિચારથી પોતાના કાફલાના બળનો ખાલીના કાફલામાં ઉમેરો કરવાનું તેને ઉત્તમ લાગ્યું. ઉશંટ આગળ ૧૫ મી એ તે એડમીરલ ફોનવિલીસ્ટ સાથે જોડાયો; અને તે જ સાંજે “વિક્ટરી” અને “સુપર્બ” સાથે પોર્ટસ્મથ જવાનો તેને હુકમ મળ્યો.

પ્રકરણ ૬.

દ્રશ્યગરતું યુદ્ધ, વિજય અને નેસ્તનનું મરણ (૧૮૦૫).

‘ Quit yourselves like men. ’

—Old Testament.

‘ The glories of our blood and state
Are shadows, not substantial things,
There is no armour against fate;
Death lays his icy hands on kings. ’

—Shirley.

‘ The boast of heraldry, the pomp of power,
And all that beauty, all that wealth e’er gave,
Await alike the inevitable hour,
The paths of glory lead but to the grave ’

—Gray.

અતે પોર્ટસ્મથમાં સંયુક્ત કાશ્વાની ખખર નેસ્તનને પડી. સર રોબર્ટ કેકડનને તેમના પાછા આવવાના માર્ગમાં અંતરાય નાખવાને મોકલવામાં આવ્યો હતો, તેને ૨૨ મી જુલાઈએ તેમનો બોટા કેપ ફિનિસ્ટરની પશ્ચિમે ૧૮૦ માઈલને અંતરે થયો. તેમની પાસે લડાઈનાં મોટાં ૨૦ વહાણો, અને બે મોટા મજબા હતા, સર રોબર્ટના હાથ નીચે લડાઈનાં ૧૫ મોટાં વહાણો, અને બે મોટાં

વહાણો, પાંચ નાનાં વહાણો, અને બે મહત્ત્વા હતાં. ચાર કલાકના યુદ્ધ પછી તેણે એક ૮૪ અને એક ૭૪ તોપોનાં વહાણો પકડ્યા હતાં. અને એ વહાણોને ચોકકસ કબજે કરી લેવાને તેણે પોતાના કાફલાને થોભાવેલા જરૂરી ધાર્યો. ૨૬ મી સુધી બંને પ્રતિસ્પર્ધી કાફલા એક ખીખની દૃષ્ટિમયાંદ્રમાં રહ્યા, પછી દુસ્મન ચાલ્યો ગયો. થોડા વર્ષ પહેલાં આવા વધારે બળના કાફલા પાસે બે વહાણો છતી લેવા એ નાનોસૂતો વિજય ગણાત નહિ; પરંતુ નેસ્સને બ્રિટિશ નૌકાસેન્યના ઇતિહાસમાં નવો યુગ આણ્યો હતો; પરંતુ પ્રબળે શોક થયો કે, સર રોબર્ટ ક્રાઇસ્ટી જમ્યાએ નેસ્સન ન હતો. તેથી તેમની નિરાશા ઉચ્ચ સ્વરે અનેક સ્થળેથી દર્શાવવામાં આવી હતી.

નેસ્સનની પોતાની આશાઓ નિષ્ફળ થઇ ગઇ હતી, પરંતુ પ્રબળે તેની કદર જુઝી હતી, અને દુસ્મનોને વેસ્ટ ઇન્ડિઝમાંથી ઢાંકી કાઢીને તેણે દેશની સારી સેવા બજાવી હતી, તેથી તેને સતોષ ઉપજ્યો હતો. લંડનમાંના વેસ્ટ ઇન્ડિઆના વ્યાપારીઓના લાભોનું એથી સારું સંરક્ષણ થયું હતું, તેથી તેના મહાન પ્રયત્નો માટે પોતાનો આભાર દર્શાવવાને એક પ્રતિનિધિમંડળ તેમણે નીમ્યું હતું. દરેક પરિશ્રમ બંધ કરી આરામ લેવાનો, અને પોતાના પ્રિયજનોના સહવાસમાં સમય વીતાવવાનો તેનો દરોહો હતો. “વિક્ટરી” માંથી તેની સંપત્તિ ચીજો, ઉનારી લેવામાં આવી; અને પોતે જે આનંદની આશા ગ્રાંધી હતી તે આનંદ તેને મર્ટન મુકામે પોતાના ગૃહમાં મળ્યો. થોડાક દિવસમાં ફ્રેંચ અને સ્પેનીશ કાફલાઓની તેને ખબર મળી. સર રોબર્ટ ક્રાઇસ્ટી સાથેના અનિર્ણયાત્મક યુદ્ધ પછી તેઓ વિગોમાં પુનઃ સંગઠન થયા હતા; પછી ફેરોલ જાહેર ત્યાંથી કાફલો બહાર કાઢ્યો, અને તેની સાથે અણીસુદ્ધ ફેરીઝમાં આવ્યા. દરેક એ કાફલાની સામે જતું કે ન જતું એની

ધડભાંગ તેના મનમાં થવા લાગી. તેને જવાનું મન હતું, પરંતુ લેડી દેખીશ્વર તેમ જ પોતાની બહેનોને તે પોતાના વિચારો કહી શકે નહિ. લેડી દેખીશ્વર તેના મનની મુઝબાસી સમજી ગઈ, અને તેણે તેને જવાને માટે ઉત્તેજન આપ્યું. એટલે તે જવાને તત્પર થયો, અને તેની સેવાઓનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો; અને નીકસિત્તની માઠી આપના લોડ બહામે તેને પોતાના અધિકારીઓ પસંદ કરવાનું કહ્યું. તેને જે કારણની સરકારી આપવામાં આવી હતી તે ઉપરાંત જેવાં અને જેટલાં વહાણો જોઈએ તે જથ્થાવવાનું કહ્યું, અને તેણે 'જોમેયુ' કે જેમ જેમ દરેક વહાણ તૈયાર થશે તેમ તેમ મોકલી આપવામાં આવશે.

નેત્રસને પસંદ કરેલા વહાણોને મુસજબ કરવાને અવિરત પ્રયાસો કરવામાં આવતા, અને ખાસ કરીને "ચિકટરી" પર એકવાર ફરીથી તેના વાવડો ચઢવાનો હતો તેથી તેને સમારીને ઠીક કરવામાં આવ્યું. આ કામ પર જતાં તેના મનમાં એમ થઈ આવ્યું કે, ભાંચી તે સહીસવામત પાછો નહિ ફરે. મૃત્યુના વિચારથી તેને બે-મિશ્રિત સંતોષ થયો હતો. તે સમયની તેના મનની સ્થિતિ તેની ખાનગી નોંધપોથીમાંના નીચેના સ્તંભો પરથી માલુમ પડી આવશે—

“ શુક્રવારની રાત્રિએ સામા દેશ વાગ્યે અત્યંત બહાલા મર્દનમાંથી ગાડીમાં બેસી નીકળ્યો, જ્યાં મારા રાજા અને મારા દેશની સેવા કરવાને જતા મેં આ દુનિયાની મારી સર્વ પ્રિય સ્ત્રીને મૂકી છે. જે મહાન પરમાત્માની હું જાકિત કરું છું, તે મને મારા દેશની આરાઓ પૂર્ણ કરવાને સમર્થ બનાવો; અને તેની બહી કૃપાથી હું પાછો ફરીશ, તો તેની દયાના સિંહાસનપ્રતિ દર્શાવાતા મારા ઉપકારો કદાપિ બંધ થશે નહિ. દુનિયા પરના મારા દિવસો ટુંકા કરવાની જે તેની ઈચ્છા હશે તો મારી પાછળ હું જેમને મૂકી જઈશ અને જે મને અતિશય વહાલા છે, તેમની તે સંભાળ રાખશેજ. એવી

શ્રદ્ધાપૂર્વકે હું મોટામાં મોટી આધીનતાપૂર્વકે નમીશ. તેની ઇચ્છા પ્રમાણે બનશે. અસ્તુ ! અસ્તુ ! અસ્તુ ! ”

બીજે દિવસે સવારમાં તે પોર્ટફોલ પહોંચ્યો; અને કિનારા પરનું પોતાનું કામ સમાપ્ત કરીને સમુદ્રતટ પર જવાનો ઉપમાર્ગ પસંદ કરી લોકોની નજર બહાર રહેવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ તેની ગાડીમાં તેનું મુખ જોવાને આગળ વધતું એક ટોણું એકઠું થઈ ગયું. ધણી અત્યુ સારતા હતા, અને ધણી તેની આગળ ધુંટણીએ પડતા હતા, અને તે પસાર થયો તે વેળા આશિર્વાદ આપતા હતા. ઇંગ્લાંડમાં ધણી વીર પુરુષો થઈ ગયા, પરંતુ નેસ્તને પોતાના દેશ-બાધવાનો જેટલો પ્રેમ મેળવ્યો હતો, તેટલો બીજો કોઈએ મેળવ્યો ન હતો. સઘળા બાલુતા હતા કે, તેનું હૃદય જેટલું નીડર તેટલું જ દયાળુ હતું; તેના સ્વભાવમાં સ્વાર્થ અથવા અતિ લોભનું સ્વરૂપ પણ મિશ્રણ ન હતું; પરંતુ તે સંપૂર્ણ અને અખંડ ભક્તિથી પોતાના સઘળા અંતઃકરણપૂર્વક, મધળા આત્મ-બળપૂર્વક અને સઘળા અંગબળપૂર્વક તે પોતાના દેશની સેવા કરતો હતો, અને ઇંગ્લાંડ તરફ તેનો પ્રેમ વિશુદ્ધ અને ઉત્સાહપૂર્ણ હતો તેવો જ પ્રેમભાવ તેમનો નેસ્તન પ્રતિ હતો. તેની નીકા ખસેડવામાં આવી ભારે તેની સામું જોષ રહેવાને તેઓ ધોરાપર, પડાપડી કરવા લાગ્યા, નેસ્તન પોતાની ટોપી હલાવીને તેમના ઉદ્ઘાસધ્વનિનો પ્રત્યુત્તર વાળતો હતો.

૨૯ મી સપ્ટેમ્બરે તેનો જન્મદિવસ હતો, તે દિવસે તે કેટલીક આગળ આવી પહોંચ્યો. દુસ્મન પોતાનું બળ બાળુશે તો સમુદ્રમાં બહાર આવતા તેઓ અટકી જશે, એવો બપ લાગવાથી, તે જમીન ન દેખાય એટલે દૂર રહ્યો. સલામતીની તોષી ન ફાડવાની તેમ જ વાવરો ન ચઢાવવાની કોર્સોનું અને સૂચના કરી; અને જીઆઈટર લખી દીધું કે, “ નેજેટ ”માં ત્યાં કાફલાનું બળ દાખલ કરવું નહિ.

ભૂમધ્ય સમુદ્રના કાફલામાં પણ તેને ધણે સતોષગ્રસ્ત આવકાર મળ્યો. તેના આગમનને દિવસે વિસ્ત્રે-યુવને દુકમો મળ્યા કે, સમુદ્રમાં નીકળવાની પ્રથમ તક સાધવી. નેસ્તને પાછી સરદારી લીધી છે, એમ સાંભળતાં વિસ્ત્રે-યુવ વિચારમાં પડી ગયો. તેણે મુદ્દ માટે મંત્ર કરવાની સલા બોલાવી; તેઓ એ નિર્ણય પર આવ્યા કે, ચિટિરા બળ કરતાં તેમનું બળ ત્રીજા લાગ જોટલું વધારે છે એવું માનવાને કારણે ન મળે, ત્યાં સુધી કેડીઝ છોડવું સહીસલામત નથી. ભૂમધ્ય સમુદ્રના કાફલાના બળમાં વધારો કરવાને વહાણો તૈયાર થાય તેમ તેમ, એક એક મોકલવામાં આવતા હતા. તેથી તેમની એકંદર સખ્યા વર્તમાન પત્રોમાં જણાવવામાં આવી ન હતી, અને તેમના આગમનથી દુસ્મન વાકેફ ન હતો. પરંતુ દુસ્મનને ખબર હતી કે, ૭ વહાણો સાથે ખોરાક આદિના જથ્થા અને પાણીને માટે નીકાસેનાપતિ લુઇને જીઆલ્ટર મોકલવામાં આવ્યો હતો. અને નેસ્તને પોતે જ કાફલાની સરદારી લીધી છે કે કેમ, તેને વિષે એક અકસ્માતને લીધે ફ્રેંચ નીકાસેનાપતિને સંદેહ ઉપભવ્યો. એક અમેરિકન ઇંગ્લાડમાં નવાસવો આવ્યો હતો, તેણે કહ્યું કે, નેસ્તન આવે એ અશક્ય હતું; કેમકે ફક્ત થોડા દિવસ ઉપર જ તેણે નેસ્તનને લંડનમાં જોયો હતો, અને તે ફરીથી સમુદ્રયાત્રાએ જવાનો છે, એવી ખીલકલ વાત ફેલાઇ ન હતી.

નેસ્તને પસંદ થયેલુ સ્થળ સેન્ટ મેરીની બુધીરની પાસે કેડીઝની પશ્ચિમે ૫૦ કે ૬૦ માઇલ દૂર હતુ. આટલે દૂર દુસ્મનને લલચાવી આણવાની તેણે આશા રાખી હતી, અને કેડીઝની પાસે પશ્ચિમના પવનથી પકડાઇને સામુદ્રધુનીમાં ધસાઇ ન જવું પડે તે માટે તેણે સાવચેતી રાખી હતી. તંગીને લીધે મંચુક્ત કાફલાને સમુદ્રમાં આવવાની ફરજ પડે એવી આશાથી, તે જાંદરને સખ્ત ઘેરો ધાકવામાં આવ્યો હતો. તેથી ડેનીશ વહાણો ઉપસાગરમાના

કેંચ ખંદેરોએથી કેનીચ માલીકીના હેઠળ ખોરાક લઈને આમોન્દેથી આશ્વજીરાસ સુધીનાં સવળાં નાનાં ખંદેરોએ લઈ જતાં હતાં; અને ત્યાંથી ખોરાક કેટીઝ પહેંચાડવામાં આવતો હતો, તેમને પકડવામાં આવ્યાં. આ પ્રમાણે કાંસમાંથી આવતો જથ્થો અસરકારક રીતે કાપી નાખવામાં આવ્યો, હવે દરેક ચિન્હ દેખાતું હતું કે, દુસ્ત્રમન બહાર નીકળી આવશે. સમુદ્રપર વિશેષ સ્પર્ધા અને તકરાર કરતાં તેઓ બંધ પડે એવો સંજ્ઞા હતો તેમને મારવાની આશામાં અધિકારીઓ અને સીપાઈઓ પૂર્ણ ઉદ્ધાસમાં દેખાતા હતા, અને આનંદ, રમતગમનમાં તેઓ સમય ગાળતા હતા. ૬ ફી ઓક્ટોબરે લખતાં નેક્ષન કહે છે: “ હું ખરેખાર માનું છું કે, મારી ખાતર દેશને શીઘ્ર કાઢક ખર્ચ કરવો પડશે-કાં તો સ્મારકસ્તાંબ અથવા નવું પેન્શન અને માનપાન; કેમકે મને સ્વસ્થ પણ સદેહ નથી કે, ધણા થોડા દિવસોમાં, લગભગ કલાકોમાં અમારે સંગ્રામ કરવો પડશે. કોઈ પણ માણસ વિજયની ખાત્રી આપી શકે નહિ; પરંતુ જો તેઓ હાથલગા આવે તો તેમની સાથે યુદ્ધ કરવાની તો હું પ્રતિજ્ઞા લઉં છું. જેમ શીઘ્ર થાય તેમ વધારે સારું; એ બાબતો મારા મન પર રહ્યા કરે એ મને પસંદ નથી. ”

આ સમયે ચિંતાના કારણથી તે નાનાં લડાયક બારકસોને હંમેશાં કાફલાની આંખો કહેતો, અને તે બારકસોની તેને જરૂર હતી; એ જ બારકસોના અભાવે દુસ્ત્રમનો પહેલાં નાસી છુટ્યા હતા, અને બોનાપાર્ટ ઇજીપ્તમાંથી છટકી આવ્યો હતો. તેની પાસે ફક્ત ૨૩ વહાણો હતાં-બીજા આવવા નીકળી ચુક્યાં હતાં-પરંતુ તે ધણા મોડાં પણ આવે કે નિરૂપયોગી થઈ પડે; અને જો કે નેક્ષનને વિજય માટે સદેહ ન હતો, તથાપિ ફક્ત વિજયની અપેક્ષા તેને ન હતી, તે દુસ્ત્રમના કાફલાનું કાસળ કાઢવા માગતો હતો. એક તરફથી આ કાફલા સાથે કાર્યજીનાનો કાફલો જોડાઈ જાય; અને

ખીજી બાલુથી ધારવામાં આવતું હતું કે, એસ્ટમાંથી ફેંચો પણ એવો પ્રયત્ન કરે; એમાંથી કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં ઘેરો નાખી એકલા બળને બચાવક અણીને સમયને માટે કટિબદ્ધ રહેવાનું હતું. રોરોફોર્ટ કાફો તો બહાર પડ્યો, અને 'બ્રિટિશ નૌકાસેનાપતિની કુમકે આવતાં "અંગ્રેજોને" અને "બ્રાઇમેજ" ને રસ્તામાં જ લગભગ તેણે પકડી પાડ્યાં હતાં; છતાં આ સમયે નેત્રસનને પોતાના કાફોનું બળ ધટાડવું પડ્યું સર રોજર્ટ કાફરના વર્તન વિશે દરિયાઈ યુદ્ધની તપાસ કરનારી અદ્યતન સમક્ષ તપાસ થવાની હતી. કેમકે આપણે ગયા પ્રકારણમાં જોઈ ગયા તે પ્રમાણે તેણે ફેંચો સામે અધૂરો વિજય મેળવ્યો હતો. તેને ઇંગ્લાંડ મોકલી આપવાની ઠડવી ફરજ નેત્રસનને બળવવાની હતી, અને સર રોજર્ટ સાથે મિત્રતા ન હોવાથી તેને ફરેક પ્રકારે આદરમાન બતાવવાની નેત્રસને ખાસ કાળજી રાખી, દમદમી રહેલા સંગ્રામની સમાપ્તિ સુધી તેને રાખી મૂકવાની નેત્રસને ઇચ્છા હતી, કેમકે તેથી તે જે સેવાઓ કરે અને વિજયોત્સવનો જે આનંદ હિંમલે, તેને પરિણામે એના હોષો બૂલી જવાય, અને કદાચિત્ તેને ગુસ્સાન કરવામાં ન આવે; પરંતુ સર રોજર્ટને છુટી જવાની આજ્ઞા હોવાથી તે જલદી જવાને આતુર હતો, તેથી તેને એક નાના લડાયક ખારકસમાં મોકલવાને બદલે તેના પોતાના ૬૦ તોપોના વહાણમાં મોકલ્યો.

સંગ્રામને માટેની સંપૂર્ણ યોજના પ્રથમથી નેત્રસને પોતાના મનમાં ધડી રાખી હતી, અને વ્યૂહરચનાનો પણ વિચાર કરી મૂક્યો હતો. તેના છેવટના હુકમોમાનો એક હુકમ એવો હતો કે, ફરેક અધિકારી, નાવિક અને ખલાસી સંગ્રામમાં ધવાય અથવા મૃત્યુ પામે તેનાં નામ અને કુટુંબની વિગતો જેમ અને તેમ જલદી પોતાને પૂરી પાડવી જોઈ તે હકીકત ચેટ્ટીઓટીક રંગના પ્રમુખને

તેમણે પોતાના તરફથી મારો શર કર્યો. “વિક્ટરી” ની સમીપનાં આઠ કે નવ આગલા ભાગનાં પહાણો દશ તે પોતાની દહમાં આવ્યું છે કે નહિ તે નક્કી કરવાને અકેક તોપ ફાડતાં દતાં. નેસ્તને જોયું કે તેમના ગોળા પાતાની ઉપરથી પસાર થાય છે કે તરત જ ખેંકવુંડ અને “સીરીઅસ” ના કેપ્ટન પ્રાઉસને પોતાના નાનાં ખારકસોમાં જવાનું તેણે કહ્યું, અને ઉમેયું કે, જતા જતાં મોટાં પહાણોના સર્વ કેપ્ટનોને કહેતા જતું કે તેમની મહેનતપર પોતાનો આધાર છે; અને જો સૂચવવામાં આવેલી રીતથી તેઓ તરત જ સંગ્રામમાં જોડાઈ શકે નહિં તો તેઓ જલદીથી યમુની સમીપ આવી જાય એવી કાંઈ પણ રીત તેમની શુદ્ધ કરવી.

દુશ્મનને કેડીઝમાં નાસી જતો અટકાવવાને માટે કેડીઝનું કરતાં ઉત્તર દિશામાં નેસ્તનની દાર થોડીક વધારે આગળ લઈ જવામાં આવી હતી: “રોપલ સોવરેન”માં કેડીઝનું દુશ્મનની મધ્યમાં ધુસી ગયો હતો અને અત્યંતિમ ચોરથી દુશ્મનોને હંકારતો હતો. તેથી નેસ્તને તેની પ્રશંસા કરી. “વિક્ટરી” તરફ દુશ્મને અકેક ગોળો ફેંક્યો આશુ રાખ્યો; પરંતુ તે પોતાની વધારે નજીક આવી પહોંચે તે પહેલાં તેને અશક્ત બનાવી દેવાની આશામાં મુખ્યત્વે તેનાં દોરડાં પર નેમ તાકીને તેઓ એકસામટા ગોળા ફેંકવા લાગ્યા. મારો ધણો સખ્ત અને અખંડ આશુ રહ્યો. પહેલાં જોયો પડ્યો, તેમા નેસ્તનનો સેક્રેટરી હતો; દાર્પિ સાથે વાત કરતાં એક તોપના ગોળાથી તે મરણ પામ્યો. થોડી વારમાં એક દારમાં ઉભા રાખવામાં આવેલા કેટલાક નાવિકો પર એક જોવા માથાવાળો ગોળો આવી પડ્યો, અને તેમાંના આઠ દણાવા, જેથી નેસ્તને કેપ્ટન એડરને કહ્યું કે, એ લોકોને વદાલુની આસપાસ આમનેમ વહેંચી નાખે, જેથી તેઓને એટલું બહુ વેલું ન પડે. થોડી મિનિટો પછી નેસ્તન અને દાર્પિની વચ્ચે એક ગોળો પસાર થયો, તેથી દાર્પિને થોડીક ધમ્મ થઈ.

દ્રક્ષાસ્વાસ્થ્યં યુદ્ધ, વિજય અને નેસ્તનનું મરણ (૧૮૦૫). ૧૫૯

હજી 'સુધી' "વિકટરી"એ એક પણ જોખાનો જવાબ
વાળો ન હતો. અત્યાર સુધીમાં તેનાં ૫૦ માણસો મરાયા અને
ધવાયાં હતાં. અને ખુદ વદાણનો મુખ્ય ડોલ, સદ વગેરે ઉડાડી
મૂકવામાં આવ્યાં હતાં. આ પ્રસંગે નેસ્તનના ખલાસીઓએ જે ધેર
જતાવ્યું હતું તે અપ્રતિમ હતું. તેઓએ એવું શાંત શૌર્ય કદાપિ
દાખવ્યું ન હતું, એવી નેસ્તને પોતે સાક્ષી પૂરી હતી. બાર પછી
ચાર મિનિટે પોતાના તુતકની બંને બાજુઓ પરથી તેણે તોપોનો
મારો શરૂ કર્યો, તેમનાં વદાણોમાંના એકની ઉપર ચઢી ગયા વિના
ફક્તનની દારમાં ભંગાણ પાડવું શક્ય ન હતું. હાર્ડિએ આવો
અભિપ્રાય દર્શાવ્યો અને નેસ્તનનો વિચાર પૂછ્યો. નેસ્તને જવાબ
આપ્યો; "હાર્ડિ, તમારી પસંદગી કરો; એમાં કાંઈ અર્થ નથી."
"રીડાઉટેબલ" નામના ફ્રેન્ચ વદાણપર "વિકટરી"ને ચઢાવી
દેવામાં આવ્યું. બીજી બાજુથી "ટેમેરેરે" માં કેપ્ટન દાર્વી
"રીડાઉટેબલ"ની બીજી બાજુએ તેની પર ચઢી ગયો. "વિકટરી"ની
બંને બાજુએથી જોખાનો અખંડ વર્ષાદ ચાલુ હતો, તેની ડાબા
છુડદાની તોપો "બ્યુ સેન્ટાર" અને પ્રચંડ "સેન્ટરીસીમા ત્રિનિટાઈડ"
પર જોખા ફેંકતી હતી.

નેસ્તનની પ્રાર્થનામાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે, જે વિજયની તે
આશા રાખતો હતો, તેમાં બ્રિટિશ કાફલો પોતાની કશીયું અને કયા માટે
પ્રસિદ્ધ બને. તેનો દાખલો નેસ્તને પોતે બેસાડ્યો. "રીડાઉટેબલ"
ની મોટી તોપો એ વખત ચૂપ ચમ્પ ચમ્પ હતી, એટલે તે શરણે
આવ્યું છે, એવી ધારણાથી એ વખત તેની પર મારો બંધ કરવાના
હુકમો નેસ્તને આપ્યા હતા. આ પ્રમાણે જે વદાણને તેણે એ
વખત બચાવ્યું હતું તે જ તેના મૃત્યુનું કારણ થયું. લગભગ સવા
વાગે સંત્રામની ઝડી બરોબર જમી હતી. તેવામાં તેની પરથી એક
જોખો આવીને તેના ડાબા ખભાના સુશોભિત મુચ્છા પર આરી

પડ્યો. જે જગા પોતાના સેક્રેટરીના લોહીથી ખરડાવણી હતી, તે જ જગા પર તે જાંઘે માથે પડ્યો. હાર્ડી તેનાથી થોડાંક પગલાં દૂર હતો; તેણે મુખ ફેરવનાં તથા જણુને નેસ્તનને ઊંચકતા જોયા. તેણે કહ્યું: “ હાર્ડી, છેવટે તેમણે મારો નીકાલ અણ્યો છે. ” હાર્ડીએ જવાબ આપ્યો: “ હું તેમ માનતો નથી. ” તેણે પ્રાપ્તર આપ્યો: “ હા, જુવો જોનાથી મારી કરોડનો નાશ થયો છે. ” પરંતુ હજી પણ તેણે પોતાની સમયસૂચકતાનો એક પગવાર પણ પરિત્યાગ કર્યો ન હતો. તેઓ તેની નીસરણી પરથી નીચે લઈ જતા હતા, તે વખતે તેણે સુકાનના હાથાનાં દોરડાં જોનાથી નહીં થપલાં જોયાં, અને હજી સુધી નવાં દોરડાં મૂકવામાં આવ્યાં ન હતાં, તેથી નવાં તરત જ મૂકવાનો એણે દુકમ આપ્યો; પછી ખલાસીઓ તેને જુલે નહિ તેથી પોતાનો રમાલ કાઢીને તે વડે પોતાનું મુખ અને તારા ઢાંક્યા. માનનાં આ ચિન્હો જો તેણે પ્રથમથી ઢાંકીને ચતુની દૃષ્ટિએ પાડવા દીધાં ન હોત તો કદાચ ટ્રાન્સગરના યુદ્ધના સમાચાર સંશોક સાંભળવાનું ઇચ્છાંડને કારણ મળ્યું ન હોત. આ પ્રાણુધાતક હતો તે જલદી માત્રુમ પડ્યું, પરંતુ કેપ્ટન હાર્ડી, પાદરી, અને દવા આદિ ઉપચાર કરનારાઓ વિના બીજાઓને એ વાતની ખબર આપવામાં આવી નહિ. તેને પોતાને થતી વેદના પરથી ખાત્રી થઈ ગઈ હતી કે, કોઈ પણ મનુષ્યની સંભાળ તેને ઉપયોગી થશે નહિ, તેથી તેણે આમલ કર્યો કે સર્જને તેને પોતાને છોડીને, તે જેમને ઉપયોગી થઈ પડે, તેમની પાસે જતું જોઈએ. તેને માટે એટલું જ થઈ શકે એમ હતું કે દાગળ થતી પવન ઢોળવો, અને તેની તીવ્ર તૃષા છીપાવવાને વારં-વાર લેમોનેઝ આપ્યા કરવી. તેને થણી જ વેદના થતી હતી, અને: જે લગાઈતું પરિણામ માત્રુમ પડવા લાગ્યું હતું તેને માટે થણી નેતા બતાવતો હતો. એક વડાણ મ્હાત થાય કે તરત જ “ વિક-

ટરી ” ના ખલાસીઓ હર્ષધ્વનિ કરતા, અને પ્રત્યેક હર્ષનાદ સાંભળતા મૃત્યુ પામતા વીર પુરુષના વધન પર અને ચક્ષુઓમાં હર્ષ પ્રકટ દેખાતો હતો, પરન્તુ કેપ્ટન હાર્ડિને જોવાને તે અધીરો બની ગયો હતો, અને તેને વારંવાર બોલાવ્યા છતાં, તે તુતક છોડી શક્યો નહિ. ત્યારે નેસ્તનને ભય લાગ્યો કે, કોઈ પ્રાણધાતક અકસ્માત થયો હશે, અને વારંવાર પોકારવા લાગ્યો “ મારી પાસે હાર્ડિને કોઈયે નહિ લઈ આવે ? તે હજુયો હોવો જોઈએ ! નક્કી એ મૃત્યુ પામ્યો છે ! ” નેસ્તનને ધા વાગ્યાને એક કલાકને દશ મિનિટ થઈ ત્યાર પછી હાર્ડિ તેની પાસે આવી શક્યો, તેમણે મૌનપૂર્વક હસ્તાધૂનન કર્યું. નેસ્તને પૂછ્યું : “ વાઈ, હાર્ડિ, આપણો દિવસ કેવો જાય છે ? ” હાર્ડિએ જવાબ આપ્યો : “ બહો સારો, દશ વહાણો મ્હાત થયાં છે, પરન્તુ હરોલ્ડનાં પાંચ વહાણોએ એહેરીયાં માર્યાં છે, અને “ વિકટરી ” પર ધસી આવવાનો ઇરાદો જાતાવ્યો છે. આપણા બે કે ત્રણ તાજાં વહાણોને મેં જોલાવ્યા છે, અને તેમને મેથીપાક આપવા વિશે મને શંકા નથી. ” નેસ્તને પૂછ્યું : “ હું આશા રાખું છું કે, આપણા વહાણોમાંથી કોઈ મ્હાત થયું નહિ હોય. ” હાર્ડિએ જવાબ આપ્યો : “ તેનો ભય નથી. ” ત્યાર પછી જ નેસ્તને પોતાની વાત કરી. તેણે કહ્યું : “ હાર્ડિ હું મરવાની આજ્ઞા પર છું ; હું જલદી પ્રયાણ કરી જાઉં છું ; શીઘ્ર મારી પૂણુંહુતિ થઈ જશે. મારી વધારે નજીક આવો. મારી પ્રિય લેડી હૈમીલ્ટનને મારા વાળ અને મારી ખીંચ સંપત્તિ ચીજો આપજો. ” છેવટે કેપ્ટન હાર્ડિ ચીંચેલા હથોળે તેની સાથે હસ્તાધૂનન કરી તુતક પર દોડી ગયો.

દરમ્યાન નેસ્તનની છાતી નીચેનું સર્વ ચેતન જતું રહ્યું હતું. એને એટલી દારૂણ વેદના થતી હતી કે, મૃત્યુ જલદી આવે. તો સાફ, એવું તેને મન થતું હતું. લેડી હૈમીલ્ટનનું શું થશે ? એની પણ તેને ચિંતા થવા કરતી હતી. પોતાના દેશ પછી તેના મનમાં લેડી

દેખીદનને ખીતું રથાન મળ્યું હતું. દેખન દાર્ડી લગભગ ૫૦ મિનિટ પછી વળી પાછો આવ્યો; અને એકવાર ફરીથી તેના મૃત્યુ પામતા મિત્ર અને કમાન્ડરો હાથ પોતાના હાથમાં લઈને સંપૂર્ણ વિગ્ન મેળવવા માટે તેને અભિનંદન આપ્યું. દુસ્મનનાં કેટલાં વદાણો પકડ્યાં છે, તેની ખબર તેને હતી નહિ, કેમકે સ્પષ્ટ રીતે તેઓ દેખાતા ન હતા. પરંતુ તેમની સંખ્યા ૧૪ કે ૧૫ ની હતી. નેસ્તને કહ્યું: " ફીક થયું. પણ મેં તો વીધની ઘરત કરી હતી. " અને પછી ઉચ્ચતર અવાજે તેણે કહ્યું: " લંગર નાખો, દાર્ડી; લંગર નાખો. " આ ઉપરથી દાર્ડીએ મૂચના કરી કે, એમીરશ કોર્સીગુક સઘળું તન્ત્ર પોતાના હાથમાં લેશે. મૃત્યુ પામતા નેસ્તને પધારીમાંથી બેઠા થવાનો નિષ્ફળ પ્રયત્ન કરતાં કહ્યું: " દાર્ડી, હું જીવું છું ત્યાં સુધી નહિ. " લંગર નાખવાના આગ્રહ દુકમે જતાવી આપ્યું હતું કે, એમ કરવાની જરૂર તેણે કેટલી સ્પષ્ટતાથી પ્રથમથી જોઈ હતી. થોડીવારમાં દાર્ડીને પાછો બોલાવીને તેણે મંદ અવાજે કહ્યું: " મને સમુદ્રમાં ફેંકી દેના નહિ. " અને રાજા ઉઘટો દુકમ ન કરે તો પોતાનાં માતૃપિતાને હાથે દટાવાની પોતાની ઇચ્છા જનાવી. પછી ખાનગી લાગણીઓ જનાવતાં તેણે કહ્યું: " મારી ગ્રિપ લેડી દેખીદનની સંભાળ લેજો દાર્ડી; આપડી લેડી દેખીદનની સંભાળ લેજો. મને ચુંબન કરો, દાર્ડી. " દાર્ડી ધુંટણે પડ્યો, અને તેના કપોલ-પ્રદેશ પર ચુંબન કર્યું. નેસ્તન બોલ્યો: " દવે મને સંતોષ થયો છે. હશ્વરો ઉપકાર માનો, મેં મારી ફરજ જાળવી છે. " એક બે પળ, દાર્ડી મૌન ધારણ કરી તેની સમક્ષ ઉભો રહ્યો, પછી ફરીથી ધુંટણે પડ્યો, અને લલાટ પર ચુંબન કર્યું. નેસ્તને પૂછ્યું "એ કોણ ? " અને તેનો જવાબ મળતા કહ્યું: " ઈવર તમારું કંથ્યાનુ કરો, દાર્ડી. " અને દાર્ડી પછી તેને છોડી ગયો—દરેકને માટે.

નેસ્તને દવે પોતાને જમણે પડખે ફેરવવાની ઇચ્છા જનાવી

અને કહ્યું, “ હું ઇચ્છું છું કે મેં તુતકે ઓડયું ન હોત કેમકે હું જલદી આ ફાળી ફનીયા ઓડી જવાનો છું.” ખરેખર મૃત્યુ ત્વરા-પૂર્વક આવતું હતું. તેણે પાદરીને કહ્યું, “ ધર્માધ્યક્ષ, હું મહાન પાપી નથી.” અને થોડો વખત થોભ્યા પછી ઉમેર્યું: “ યાદ રાખજો કે, લેડી હેમ્પ્સ્ટનની અને મારી પુત્રી હેરેસ્પાની સોંપણી હું મારા દેશને કરતો જાઉં છું.” હવે તે મુશ્કેલીથી બોલી શકતો. “ પરંતુ ઈશ્વરનો ઉપકાર માનો, મેં મારી દરજ બચાવી છે,” એ શબ્દો સ્પષ્ટ રીતે બોલાતા સંભળાયા હતા. એ શબ્દો તે વારંવાર બોલતો, અને તેના છેલ્લા શબ્દો પણ એ જ હતા. ધા વાગ્યા પછીથી સવાંત્રણ કલાકે ચાર ઉપર ત્રીશ મિનિટ થતાં તેના પ્રાણે પંચબૂતોના દેહનો ત્યાગ કર્યો.

નેક્સનને ગોળો વાગ્યા પછી આશરે પાંચેક કલાકમાં દુશ્મનની ગોળીઓના મારથી “ ચિકટરી ” ના આશરે ૨૫ માણસો પડ્યા. તેઓ પોતે પણ હાથ પગ જોડીને બેસી રહ્યા ન હતા. “ રીડાઉ ટેબલ ” પર માત્ર બે ફ્રેન્ચો જ શયતા રહી શક્યા હતા. તેમાંના એક નેક્સન પર પ્રાણહારક ગોળો ફેંકનાર હતો, તેને તેના પોશાક પરથી ઓળખી કાઢવામાં આવ્યો, અને ત્યાંને ત્યાં જ તેને પૂરો કરવામાં આવ્યો. તે પોતાનાં પરાક્રમોના બહુમાં કુંકવાને શવી શક્યો નહિ. એ પ્રાણહારક ગોળો ફેંકાયા પછી “ રીડાઉ ટેબલ ” વીશ મિનિટમાં મ્હાત થયું. તે દરમ્યાન તેની પર બે વખત આગ લાગી હતી. તે મ્હાત થયું ત્યારે “ ચિકટરી ” માંથી તેની પર ચઢાતું અસહ્ય હતું. એથી કેટલાકેએ પાણીમાં ઉતરીને તરતા તરતાં તેની પર ચઢી જવાનો વિચાર કર્યો, પરંતુ એવા જોખમમાં બહાદુર શંદગીઓ નાખવી એ સલાહભર્યું લાગ્યું નહિ. પરંતુ “ સેન્ડીરસીમા ત્રિનિતાદ ” ના કેટલાક ખલાસીઓએ પોતાની જાતનો અચાવ કરવાને માટે એનું જોખમ ખેડ્યું. “ ચિકટરી ” નો દારણ

મ.રો સદન ન થઈ શકવાથી, અને ન્દાસી કુટવાનો ખીંતે માર્ગ ન મળવાથી, તથા ખીંતે કોઈ પણ સ્થાને આશ્રય મળે એમ ન હોવાથી, તેમાંના ધણા સમુદ્ધમાં કુદી પડ્યા, અને તરતા તરતા “વિકટરી” પાસે આવી લાંબા: અને સંઘ્રામ દરમ્યાન અંગ્રેજોએ અરેખાન તેમને ઉપર ચડવામાં મદદ આપી હતી. રપેનીઅર્ડેએ પોતાના મિત્રો કરતાં ઓછી ચંચળતાથી યુદ્ધની સરખાન કરી હતી, પરંતુ વધારે અડગતાથી તેમણે યુદ્ધ માણુ રાખ્યું. “આર્મેનોટા” અને “અદામાં” દરેક ૫૨ આંધરે ચારસોની ખુવારી થઈ ત્યાં સુધી તેમનો અચાવ કરવામાં આવ્યો હતો; “સાન ઝુઆન નેપેચ્યુસેનો” એ ત્રણસો પચાસની ખુવારી ભોમવી હતી. સમુદ્રો પર ક્રાન્સની વિરૂદ્ધ ઇિટિય દોમનના ચડીવાનપણાની સાખીતીઓ ચારંવાર મળી હતી, છતાં આ નિર્ણયાત્મક સંઘ્રામમાં તે ને અગ્રનિમ હતી. પાચ ઇિટિય વદાણો પાચ ફ્રેન્ચ વદાણો સામે તોપોનાં મોઢેં મોઢા અડાડીને સંઘ્રામમાં જોડાયા હતાં, પાચેમાં નીચેના તુનકમાં ગાકાં નીચાં નીચાં નમાવીને ફ્રેન્ચોએ પોતાની તોપોનો ત્યાગ કર્યો હતો, ત્યારે ઇિટિયોએ વિજય નક્કી થયો ત્યાં સુધી નિશ્ચયપૂર્વક ગેળા બરવા અને ફેડવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું.

નેસ્તનને પોતાના જીવનની સમાપ્તિ પહેલાં સંપૂર્ણ વિજય જોવાની આતુરતા હતી. તે સંતોષ, તે આનંદ, તે વિજય તેને પ્રાપ્ત થયો. જીવતાં જીવતાં તેને ખબર મળી હતી કે, નિર્ણયાત્મક વિજય મળ્યો છે; અને નાસી જતા દુસ્મનો તરફ ફેડવામાં આવેલી છેલ્લી તોપો તેના મૃત્યુ પહેલાં એક બે મિનિટે સંલગ્નાઈ હતી. આ પ્રમાણે નાસી, જતાં વદાણો દુસ્મનની દરોડના ચાર વદાણો દતાં, અને તે સઘળાં ફ્રેન્ચ દતાં તેમણે લગ્નમાં ભાગ લીધો ન અને હવે સદીસલામતી માટે નાસી જતાં, જતાં, તેમણે “વિકટરી” અને “રોયલ સોવરેન” પર ગોળા ફેંક્યા; એટલું જ નહિ, પરંતુ

કાયલાં રપેનીશ વદાણો પર પણ એકસપાટા જોવાનો વર્ષાદિ
રાખર નેમ તાકી વર્ષાવ્યો હતો. પોતાના જે મિત્રોને માટે રપેની-
ડોને કેટલું દુઃખ થયું હશે તેની કલ્પના જ થઈ શકશે. એથી
ભીંમડોને એટલો બધો ગુસ્સો થયો હતો કે, અશકત બનેલાં
કાયલાં વદાણોને પાછાં મેળવવાની આશામાં સંઘ્રામ પછી એ
વસે કેડીઝમાં નાસી ગયેલાં વડોણોમાંનાં સાત બદાર આવ્યા,
મારે “આગોનોટા” માંના સપળા કેડીઓએ એક સાથે ફે-ચ
વદાણો સામે પોતાને તોપો ચઢાવા દેવાની પરવાનગી પકડાયલાં
વદાણોની વ્યવસ્થા કરાનાર બ્રિટિશ અધિકારી પ્રાંસે માંગી. તેમણે
હું કે, જે ઠાઠ રપેનીશ વદાણ આવી ચડશે તો અમે ગુપચુપ
માથ્યા જઈશું; પરંતુ ફ્રેન્ચોને હાથે અમારે જે બોગવવું પડ્યું છે
થી તેમની સામે ઝઘમઘાની પરવાનગી અમને મળતી નેહએ
અને તેઓ એટલા બધા ગંભીર હતા તેમ જ રપેનીશ પ્રમાણિકતા પર
એટલો બધો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખી શકાતો કે, તેમની વિનંતિ
સ્વીકારવામાં આવી, અને નીચેના તુલક પરની તોપે તેમને
સોંપવામાં આવી.

દ્રશ્યગરના સંઘ્રામમાં બ્રિટિશ ખુવારીનો કુશ્મ આંકડો એક
હજાર પાચસો અને સીતાસી હતો. ફ્રેન્ચોનાં વીસ વદાણો મૂકાત
થયાં હતા-પરંતુ નેસ્તનની આગ પ્રમાણે જંગર નાખવું શક્ય
ના હતું. નૈઋત્યમાંથી પવન પૂકાવા થાએ. કેટલાંક પકડાયલાં વદાણો
કુખ્યાં, કેટલાંક કિનારે આથા ગયા; એક કેડીઝમાં નાસી ગયું;
બાકીનાઓનો નાશ કરવામાં આવ્યો. ફક્ત ચારનો બચાવ કરવામાં
આવ્યો-હતો; અને તે પણ મદાભરત પરિશ્રમથી ધવાયલા રપેની-
અડોને કિનારે મોઢવવામાં આવ્યા. તેમને માટે એવી ખાત્રી આપ-
વામાં આવી હતી કે ત્યાં સુધી નિયમિત રીતે અન્નપ્રાશનનો ન
-ચાલ ત્યાં સુધી તેમણે મોકરી કરતી નહિ, અને રપેનીઅડોએ

ઉદારતાપૂર્વક ધવાયલા અટિથો માટે પોતાના દવાખાના આપ્યાં અને તેમની કાળજીપૂર્વક સારવાર કરવામાં આવશે એવી ખાત્રી આપવામાં આવી. સંગ્રામ પછી તોફાને ચડેલાં કેટલાંક પકડાયેલાં વહાણોને કિનારે હાંકી દાટ્યાં, ત્યારે તેમણે કહ્યું કે, એ રીતે જે અંગ્રેજો તેમના હાથમાં આવી પડ્યા હતા, તેમને લગાઈના કેદીઓ ગણવા જોઈએ નહિ; અને સ્પેનીશ નૌકાસેનાપતિ આસ્વાવાએલા ધાધો મરણ પામ્યા વિશ્વેન્ધુવને ઈશ્વાંક મોકલવામાં આવ્યો, અને ફ્રાન્સ પાછા જવાની તેને પરવાનગી આપવામાં આવી. ફ્રેન્ચ સરકાર કહે છે કે, દરિયાઈ યુદ્ધની તપાસ કરનારી અદાલતનાં પરિણામોનો ભય ત્રાગવાથી પેરીસ જતા તેણે રસ્તામાં જ પોતાનો નાશ કર્યો; પરંતુ માનવાને દરેક કારણ છે કે, જે જુલ્મીએ દ્રશ્યગરના યુદ્ધમાં પરાજય દેવાપિ કબૂલ કર્યો ન હતો, તેણે પોતાની ખૂની નીતિના અનેક શિકારોમાં વિશ્વેન્ધુવનો ઉમેરો કર્યો હતો.

ઉમેરવાની ભાગ્યે જ જરૂર રહે છે કે એક કૃત્ય દેશ, જેટલાં માન આપી શકે તેટલાં માન નેક્સનના સ્મરણમાં આપવામાં આવ્યા હતાં. તેના ભાષને “અર્થ” (ઉમરાવ) બનાવવામાં આવ્યો હતો, અને ૬,૦૦૦ પાઉંડનું વર્ષાસન બાંધી આપવામાં આવ્યું હતું. તેની દરેક બહેનને ૧૦૦૦૦ પાઉંડ આપવામાં આવ્યા હતા; અને એક જગીરની ખરીદી માટે ૧૦૦૦૦૦ પાઉંડ અપાયા હતા, જાહેર રીતે જમિદાર કરવામાં આવ્યો. અને જાહેર સ્મારકસ્તંભ ઉભો કરવામાં આવ્યો. વળી ઇશ્વાંડનાં ઘણાં ખર્ચ મુખ્ય શહેરોએ બાવલા તથા સ્મારકસ્તંભો ઉભાં કર્યાં હતાં તેને સીસાની શખ-પેટીમાં આણુવામાં આવ્યો હતો. તે શખ-પેટીના કટકા કરવામાં આવ્યા, અને સ્મરણચિન્હ તરીકે સાચવી રાખવામાં આવ્યા હતા. અને તેના જમિદાર સમયે, તેનો વાવટો કબરમાં ઉતારવાનો હતો તે વેળા એ સ્મારકમાં મદદ કરતા નાવિકોએ એક મનથી તેના દુકા કરી.

દ્રશ્યસ્પર્શ સુદ્ધ, વિજય અને નેત્રસંનનું મરણ (૧૮૦૫) ૧૬૭

નાખ્યા, જેથી કરીને દરેક જણ પોતાની જાંઘી સુધી સ્મરણચિન્હ તરીકે અકેકે દુકડે રાખે.

નેત્રસંનના મૃત્યુમાં જાહેર આપત્તિ કરતાં પણ વધારે માગણી ઇંગ્લાંડમાં થઈ. એ સમાચાર સાંભળીને પુરો અમકતા, અને જાણે કે, પ્રિયમિત્રની ખુબારી સાંભળી હોય તેમ શીકા યદ્ જતા. બ્રિટિશોની પ્રશંસા અને પ્રીતિ, જર્વ અને આશાઓનું પાત્ર એકદમ તેમની પાસેથી છીનવી લેવામાં આવ્યું હતું; અને તે સમય સુધી બ્રિટિશો તેને કેટલા બધા ચાહતા હતા અને માન આપતા હતા, તે અત્યાર સુધી અધારામાં હતું એમ માલૂમ પડ્યું. આ યુવૃત્તિ નૌકાસૈનિકના મૃત્યુથી દેશને કેટલું ગંભીર નુકસાન ગયું હતું. તેનો શોકમાં હીસાબ જ ગણાતો ન હતો. તેણે પોતાના ભાગ એટલી ઉત્તમતા અને સંપૂર્ણતાથી બજાવ્યો હતો. કે, દ્રશ્યસ્પર્શના સંગ્રામ પછી સમુદ્ર વિગ્રહનો અંત આવેલો માનવામાં આવતો હતો. દુસ્મનના કાફલા દરાવવામાં આવ્યા હતા, એટલું જ નહિ પરંતુ નાશ કરવામાં આવ્યા હતા. બ્રિટનના કિનારા પર હુમલો આણવાની શક્યતાનો વિચાર કરવામાં આવે તે પહેલાં હવે તેમને તવા નૌકાસૈન્યો બાંધવાં પડે અને તવા નાવિકો ઉછેરવા પડે તેથી બ્રિટનોને ગયેલા નુકસાનના સ્વાર્થમય વિચારોથી તેમને શોક થતો ન હતો. સામાન્ય શોક વધારે ઉચ્ચ પ્રતિભો હતો. જેને રાજા, પ્રજા સર્વ માન આપવાને એકસરખો આનંદ પામત તેને હવે ફક્ત પ્રેતક્રિયા, જાહેરસ્મારકો અને મૃત્યુ પછીની બક્ષિસો જ ફક્ત આપી શકાય છે, એ કારણથી ઇંગ્લાંડના ભોંકા ખિન્ન થતા હતા. આનંદનાં સામાન્યચિન્હો સહિત, દ્રશ્યસ્પર્શના વિજયનો ઉત્સવ કરવામાં આવ્યો; પરંતુ તેમાં આનંદ ન હતો; કેમકે નેત્રસંનની ઉત્તમ પ્રતિભાથી બ્રિટિશ કાફલાએ એટલી બધી ઉજ્જવલ ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરી હતી કે, સમુદ્રો પર ગમે તેવી અપ્રતિમ ફેતહ મેળવવામાં આવે તો પણ તેનાથી

ભાએ જ તેમાં કાંઈ ઉમેરો, થયો નહાત. અને ક્રાન્સના મદાન કારણના વિનાશથી તેની સમુદ્ધરની સવળી આશાઓના કીડા છૂટી પડ્યા હતા. તેથી ચિટનોના બગ કે સહીસંવામતીમાં ભાએ જ કાંઈક વધારો થયો હતો. કેમકે નેસ્તન જીવેના હતા, ત્યારે પણ તેમનું બગ અને સહીસંવામતી તેટલાં જ હતાં.

નેસ્તનનું શરીર ખુલ્લું કરતાં તેના દેખાવ પરથી માનવાને કારણ હતું કે, પોતાના પિતાની જેમ તે પણ પુખ્ત વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચી શક્યો હોત. પરંતુ તેના કાર્યની પૂર્ણાંકુતિ થયલી હોવાથી તેનું અકાળમૃત્યુ થયું એમ કહી શકાશે નહિ; અને આટલાં બધા માન-પાન અને આવી સરસ ખ્યાતિ મેળવ્યા પછી તે મૃત્યુ પામ્યો માટે તેનો શોક પણ ન કરે એ જોઈએ. વિજયની ઘડીએ વીરપુરુષનું મૃત્યુ અતિશય જવલંત લેખાય; અને નેસ્તનના મૃત્યુના ગૌરવમાં દિવ્ય પ્રકાશથી પણ ભાએ જ વધારો થાય. પોતાનું ઉચ્ચજવલ નામ અને સુંદર ઉદાહરણ તે આપણે માટે મૂકી ગયો છે; અને અત્યારે તેથી ઇચ્છાંકુતા તેમ જ અન્ય દેશોના સદ્ગ્રામીણિ યુવકો, નેમાથી સ્ફુર્તિ અને પ્રેરણા પ્રાપ્ત કરી, પોતાનાં જીવન યશસ્વી બનાવવાને યત્નશીલ થાય છે. આ પ્રમાણે મદાન વીર પુરુષોના આત્મા તેમની પછી પણ જીવંત રહે છે અને કાર્ય કરે છે. સત્ય જ કહ્યું છે કે:

" Lives of great men, all remind us
We can make our lives sublime;
And departing leave behind us
Footprints on the sands of time. "

પરિશિષ્ટ.

ખાસ શબ્દોના અર્થ.

Admiral (એડ્મીરલ) નૌકાસેનાપતિ.

Captain (કેપ્ટન) કપ્તાન, ટુલ, નામુદા.

Commander (કમાન્ડર) કપ્તાન-ટુલથી ઉતરતા દરજ્જાનો અમલદાર.

Commodore (કોમોડોર) એ કે વધારે વદાણો એક સાથે સફર કરવા નીકળ્યા હોય ત્યારે વધારે મૂના કપ્તાનને આપવામાં આવતો દરજ્જો.

Lieutenant (લેફ્ટેનન્ટ) કપ્તાનના હાથ નીચેનો અધિકારી.

Rear-admiral (રીઅર-એડ્મીરલ) ત્રીજા દરજ્જાનો નૌકાસેનાપતિ.

Admiralty (એડ્મિરલ્ટી) નૌકાસેના ખાતું.

Court-martial (કોર્ટ માર્શલ) દરિયાઈ મુન્દાની તપાસ માટેની અદાલત.

Battle-of-line-ship-(બેટલ-ઓફ-લાઇન-શીપ) મોટું લડાયક વદાણુ-ખારકસ.

Barge (બાર્જ) ક્રીડાનૌકા.

Bomb-ship (બોમ્બ-શીપ) બોમ્બ ફેંકવાનું વદાણુ.

Cartel (કાર્ટલ) કેદીઓની અદલાબદલી કરવાને નીમવામાં આવેલું વદાણુ.

Carvette (કારવેટ) “ ક્રિએટ ” થી ઉતરતું લડાયક વદાણુ.

Cruiser (ક્રુઝર) સમુદ્ર પર્યટન કરનાર વદાણુ.

Cutter (કટ્ટર) મછવેલ.

Fire-ship (ફાયરશીપ) દુસ્મનોનાં વદાણુને આગ લગાડનાર વદાણુ.

Frigate (ફ્રીગેટ) મોટા લઘાચક વહાણુ કરતાં નાનું વહાણુ-
સામાન્ય રીતે બે ગુલકવાળું.

Gally (ગેલી) નીચી, ચપટી બાંધેલી હોડી.

Gun-boat (ગન-બોટ) એક અથવા વધારે તોપોવાળી નાની હોડી.

Launch (લૉન્ચ) લઘાઈના વહાણુના તાબાની મોટા કદની હોડી.

Lugger (લગર) ત્રણ હોલવાળું એક જાતનું નાનું વહાણુ.

Sloop (સ્લૉપ) એક સડવાળું વહાણુ.

Transport (ટ્રાન્સપોર્ટ) સિંચાઈઓ, ઘાસગોળા વગેરે લઈ જવાનું
વહાણુ.

Adrift (એડ્રિફ્ટ) ધસડાતું.

Bring to (બ્રિંગ ટુ) લંગર નાખીને કેં ચડને આડા ઉતારીને
વહાણુની ગતિ અટકાવવી.

Hove to (હોવ ટુ) વહાણુના આગલા લાગને પવન તરફ ધારીને તેની
ગતિ બંધ કરવી.

Take (ટેક) સુકાન તથા શેરો વગેરે ફેરવી વહાણુનો માર્ગ
બદલવો-એફેરીઆં કરવાં, મારવાં.

Gangway-(ગેંગવે) વહાણુના ગુલક ઉપર ચાલવાનો બાજુનો રસ્તો.

Larboard (લારબોર્ડ) વહાણુનું ડાબું ભુડડું.

Quarter (ક્વૉર્ટર) ડાબા, વહાણુનો પાછલો ભાગ.

Quarter-deck (ક્વૉર્ટર-ડેક) વહાણુના ડાબા તરફનું ગુલક.

Starboard (સ્ટારબોર્ડ) વહાણુની જમણી બાજુ.

Bastion (બેસ્ટિયન) કિલ્લ, માટીનો ટેકરો.

Carble (કેર્બલ) લંગરદોર, ૭૨૦ રીટ.

Garrison (ગેરીસન) દુર્ગસેન, કિલ્લાનાં રક્ષણને માટે મૂકેલી ફોર્સ.

Plenipotentiaries (પ્લેનીપોટેન્સરીઝ) કુદરત મુજબનાર, એલનીઓ.

श्री सयाजी साहित्यभाण

छपायेलां पुस्तके.

किंमत.

१. विज्ञान-गुच्छः—

कच्ची

पाडी.

२. भूषणविचार (भीष्म आर्जुन)		०-१२-०
११. देहधर्मविधानां तत्त्वा.	०-१४-०	१- ०-०
१२. विज्ञानप्रवेशिका.	०-१०-०	०-११-०
१३. अङ्गीना वीमे. (भीष्म आर्जुन)		०-१४-०
१७. वृद्धिर्भूविधानुं देभादर्शन		१- ०-०
१८. करौणीया (सचित्र).	०-१३-०	०-१४-०
२२. प्राणीविधानुं देभादर्शन (सचित्र).	०-१४-०	१- ०-०
२५. मनुष्यविधाना तत्त्वा.	०-१५-०	१- ०-०
३५. अथर्वविद्या (सचित्र).	०-१४-०	१- ०-०
३८. तुलनात्मक भाषाशास्त्र.	१- २-०	१- ४-०
४६. राजनीतिना सक्षिप्त इतिहास.		१- ४-०
४७. समाजशास्त्रप्रवेशिका.		०-१४-०
४८. भाषाकुछे.		१- ८-०
५०. भाषास्वभाव अने भाषाकुछे.		१- ८-०
५१. शरीरधर्मनुं देभादर्शन (सचित्र).		१- ४-०
६३. विधुत (सचित्र)		१- ४-०
६४. सुप्रजनशास्त्र.		०-१३-०
६७. प्राणीसृष्टि (सचित्र)		१- ८-०
७०. रसायनप्रवेशिका (सचित्र).		१- ४-०
७५. पत्रोद्धारनुं अर्थशास्त्र.		०-१२-०
८१. सत्यमीमासा.		१- १-०
८४. सनईवादेन पाठमाला पु. ३. (मराठी)		१- २-०
८५. सदर सदर पु. ४. (मराठी)		०-१२-०
८६. अथत्तरद्वय (हिन्दी)		०-१४-०
८८. सजीव सृष्टीची उत्पत्ति (मराठी) (सचित्र)		२-११-०
९१. यामिक प्रदीप (प्रथम भाग) (मराठी) (सचित्र)		२- ६-०

૯૧. સહકાર્ય અને રાષ્ટ્રીય જીવન.	૦-૧૩-૦
૯૫. મલ્લવિદ્યા (સચિત્ર)	૧- ૦-૦
૯૬. નૃમળવિદ્યા.	૦-૧૫-૦
૯૭. મનોધર્મવિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો.	૦-૧૧-૦
૯૮. સૃષ્ટિની બાધાવસ્થા (સચિત્ર)	૧- ૨-૦
૧૦૦. આયુર્વેદનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.	૧- ૦-૧
૧૦૨. સામર્થ્યનું વિદ્યાન.	૧- ૪-૦
૧૧૩. સ્વચ્છનાતીત કૃત્તવ્ય (મરાઠી)	૧- ૦-૦
૧૧૪. સુવ્રજાંજનનશાસ્ત્ર (મરાઠી)	૦-૧૨-૦
૧૧૫. સેરોવરના જીવો.	૦-૧૩-૦
૧૧૭. સુધ્ધ.	૦-૧૨-૦
૧૨૨. પરિવર્તનવાદ.	૦-૧૦-૦
૧૨૪. નૌભાગ્ય.	૦-૧૧-૦
૧૨૫. અર્વાચીન આર્યભાષાઓની તુલના.	૧- ૪-૦
૧૩૦. આપણું પ્રાચીન રાજ્યતંત્ર અથવા રાજ્યપ્રજ્ઞના ધર્મો.	૧- ૪-૦
૧૩૧. ધનવિદ્યા.	૦-૧૧-૦
૧૩૪. સમાજશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતો.	૦-૧૨-૦

૨. ચરિત્ર-ગુચ્છ:-

૮. ગ્રેમાનંદ (સચિત્ર).	૦-૧૨-૦	૧- ૦-૦
૧૪. દયારામ.	૦-૧૦-૦	૦-૧૧-૦
૨૦ મીરાંબાઈ	૦-૧૦-૦	૦-૧૪-૦
૩૦ મિરઘર.	૦-૧૦-૦	૦-૧૪-૦
૩૩. બાલકૃષ્ણ (સચિત્ર)	૦-૧૫-૦	૧- ૦-૦
૪૦. તુકારામ (સચિત્ર).		૧- ૦-૦
૪૧. મહાગજા ચિત્રાવો (મરાઠી) (સચિત્ર)	૧- ૦-૦	૧- ૬-૦
૫. વિશ્વદાસ.		૧- ૦-૦
૧૯. વીર શિવાજી (સચિત્ર).		૧- ૦-૦
૧૩. મલ્લિકાર્જુન કીર્તી (સચિત્ર).		૧- ૧-૦
૨૦. દસપતરામ (ખીજી આશ્રિત).		૧- ૨-૦
સમુદ્રયુધ (સચિત્ર).		૦-૧૩-૦

७४. मोराबाई (मराठी)		०-१५-०
७७. यक्षवर्ता अशोक.		०-१४-०
७८. समुद्रगुप्त (हिन्दी) (सचित्र).		०-१२-०
१८. अप्रसिद्ध ऐतिहासिक चरित्रे (मराठी)		१- ०-०
१०४. शोकसंपिपर.		०-११-०
१०७. अक्षर (सचित्र) (श्री ७ आवृत्ति)		०-१४-०
११७. वंजित जगन्नाथराय चरित्र आणि संगीत गंगुलहरी (मराठी)		१- ०-०
१३३. प्रेमानंदभूत वस्त्रभ		१- ०-०
३. छतिहास-सुसूत्रः—		
१. संस्कृत वाङ्मयाचा इतिहास. (मराठी)		२- ८-०
५. जगतनो वार्ताक्षर छतिहास, भाग १व्या. (श्री ७ आवृत्ति)		३-०-०
१५. प्रिंटिंग राष्ट्रीय संस्था.	०-१२-०	०-१४-०
२४. पॅलेस्टाइनची संस्कृति.	०-११-०	०-१२-०
२६. जगतनो वार्ताक्षर छतिहास, भाग २व्या. (श्री ७ आवृत्ति)	४- ०-०	
३१. पालाभिनंद.	१-२-०	१- ४-०
३४. छतिहाससुत्र प्रभात.	१-२-०	१- ४-०
४३. नवीन जपानची उत्क्रांति.		१- ०-०
५५. चीनची संस्कृति.		१- ०-०
५६. नेपोलीयन जोनापार्ट. भाग ५वेला		२-१२-०
५७. नेपोलीयन जोनापार्ट, भाग ५व्या		२-१०-०
५८. नेपोलीयन जोनापार्ट, भाग ५व्या		२-१२-०
५९. नेपोलीयन जोनापार्ट, भाग ५व्या		३- ०-०
६०. उन्नतिविचार (पूर्वाध).		१-१४-०
६१. प्राचीन हिंदुस्थानचा स्थानिक स्वाराज्य		१- १-०
६५. हिंदुस्थानचा अर्वाचीन इतिहास-मराठी		
रियासत- (मध्यविभाग) भा. १ (मराठी) (द्वितीयावृत्ति)		२-१२-०
६६. सदर भा. २		२-१२-०
६८. सदर भा. ३		२- ४-०
१५. हिंदुस्थानची संस्कृति		१-१२-०
८२. शेभनो छतिहास		१- ०-०

૯૩ પાર્લમેન્ટ. (મરાઠી)	૧- ૮-૦
૧૦ મરાઠ્યાંચ્યા પ્રસિદ્ધ લઘાયા (મરાઠી)	૩- ૦-૦
૧૦૧ અરોઝના સિદ્ધાંતો.	૧- ૧-૦
૧૦૩ હિંદુસ્તાનના ભોડો અને પ્રશ્નો.	૧- ૦-૦
૧૦૮ સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ.	૦- ૮-૦
૧૦૯ વડોદરા રાજ્યનો ઇતિહાસ.	૧-૧૦-૦
૧૧૧ ઇટાલીનું જીવનપ્રભાવ.	૧- ૨-૦
૧૧૫ ઇંગ્લાંડ અને હિંદુસ્તાન.	૦-૧૫-૦
૧૨૧ હિંદુસ્તાનના ભોડો.	૦-૧૧-૦
૧૨૩ હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસાંતીક ગોષ્ઠી (મરાઠી)	૦-૧૩-૦
૧૨૫. મરાઠી રિવાસત, મધ્ય વિભાગ, ભાગ પહેલો	૨- ૧-૦
૧૨૮. ચીન રેવાંતીક મુલાખા (મરાઠી)	૧- ૪-૦

૪ પાતા-ગુણ:—

૩ અગ્રિજ બાલજીવન-આપણા લલુખનું અગ્રિજ (ખી.આ.)	૦-૧૫-૦
૪ અલકાનો અદ્વૈત પ્રવાસ (સચિત્ર-ખીજ આશ્રિત)	૧- ૪-૦
૧૧ વીર પુરોહિત.	૦-૧૨-૦
૧૦૫ જાતિસ્વભાવચતક (પૂર્વાર્ધ)	૦-૧૫-૦
૧૦૬ જાતિસ્વભાવચતક (ઉત્તરાર્ધ)	૦-૧૩-૦
૧૧૩ મુગ્ધકપામાલ (મરાઠી)	૦-૧૫-૦

૫ ધર્મ-ગુણ:—

૧ હિંદુસ્તાનના દેવો (સચિત્ર).	૪- ૦-૦
૨૩ લીપનિકાય ભાગ ૧ જી (મરાઠી).	૧- ૮-૦
૩૨ વૃક્ષનાત્મક ધર્મવિચાર	૦-૧૨-૦ ૦-૧૩-૦
૩૬ ધર્મનાં મૂળતત્ત્વો	૦-૮-૦ ૦-૧૦-૦
૪૨ વિવિધ ધર્મોનું રેખાદર્શન	૦-૧૨-૦
૪૪ ઉત્તર મુરોપની પુરાણકથા	૦-૧૨-૦ ૦-૧૪-૦
૮૦ વૃક્ષનાત્મક ધર્મવિચાર. (હિન્દી).	૧- ૦-૦
૧૧૮ સિદ્ધાંતદર્શન	૧-૧૦-૦
૧૩૨ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા (જેકરાનંદી દીક્ષ સંદિત), ભાગ પહેલો	૩- ૪-૦
૧૩૫ રૂઢી અજ્ઞાપ્રાપ્તિ	૧- ૮-૦

१. नीति-गुणः—

५ भाषांपरो जे मोल (नीति आचरि)	०-६-०	
७ नीतिशास्त्र	०-१४-०	
२७ नीतिविवेचन (नीति आचरि)	१-०-०	१-२-०
२६ कोषेष्टतो उपदेश (नीति आचरि)		०-१५-०
३७ नैतिक जीवन तथा नैतिक उत्कर्ष.	०-१४-०	१-०-०
७१ छद्मसीपवना नीतिवचने.		०-१०-०
७६. नीतिविवेचन (हिन्दी) ^१		१-७-०

७ शिक्षण-गुणः—

१०. बालोपानपद्धतीचे गृहशिक्षण (सचिव) (मराठी)	०-५-०	०-१०-०
२८ बालोपानपद्धतिचे गृहशिक्षण (सचिव).	०-१२-०	०-१४-०
५२ शाळा अने शिक्षणपद्धति.		०-१५-०
८६ प्राचीन विद्वानांनी केलेली.		०-१३-०
११९. मुक्ता मुक्तांचे गृहशिक्षण (मराठी)		०-१४-०

८ प्रकीर्ण-गुणः—

१५. सुधारणा आणि प्रगति (दिनीवाडति) (मराठी)		३-०-०
३१. शिस्त (मराठी)		१-०-०
३९. हिंदुस्तानचा लष्करी इतिहास व दोस्तगष्टांच्या फौजा (मराठी)		२-८-०
५४ संस्कृति अने प्रगति.		२-८-०
७३. जबाबदार राज्यपद्धति (मराठी)		०-१३-६
७९. इंग्रजी शिष्टाचार (मराठी)		०-१४-०
८७. नागरिकांची वर्तवणे (मराठी)		०-१४-०
८३ हिंदुस्तानचा क्षयरोग.		१-०-०
९४. बंदोबस्त मराठी साहित्य (मराठी)		०-११-०
११०. संज्ञानिवासीनी केलेली.		०-५-०
१२०. बार्दकीची गोष्ट (मराठी)		०-१४-०
१२५. शुवातीनी आरी		२-०-०

શ્રી સચાલ બાળજ્ઞાનમાળા.

અપામેલાં પુસ્તકો:—

- ૧ ગિરનારનું ગૌરવ (બીજી આવૃત્તિ) (સચિત્ર).
- ૨ સદ્ગુના રંગ (બીજી આવૃત્તિ).
- ૩ ચરીરનો સંજો (બીજી આવૃત્તિ) (સચિત્ર).
- ૪ મહારાજા પ્રતાપ (બીજી આવૃત્તિ) (સચિત્ર).
- ૫ દોપની કથા (બીજી આવૃત્તિ) (સચિત્ર).
- ૬ પાટણ-સિદ્ધપુરનો પ્રવાસ (બીજી આવૃત્તિ).
- ૭ પાવામઢ (બીજી આવૃત્તિ).
- ૮ ઝોરંગઝેમ (બીજી આવૃત્તિ) (સાચત્ર).
- ૯ મધપુડો (બીજી આવૃત્તિ) (સચિત્ર).
- ૧૦ રણજીતસિંહ (બીજી આવૃત્તિ).
- ૧૧ સુખી ચરીર (બીજી આવૃત્તિ).
- ૧૨ શ્રી હર્ષ (બીજી આવૃત્તિ).
- ૧૩ સૂર્યકિરણ (બીજી આવૃત્તિ) (સચિત્ર).
- ૧૪ વાતાવરણ (બીજી આવૃત્તિ).
- ૧૫ પ્રહણ (બીજી આવૃત્તિ) (સચિત્ર).
- ૧૬ બાલનેપોલીઅન (બીજી આવૃત્તિ).
- ૧૭ કોપકી કથા (સચિત્ર) (હિન્દી)
- ૧૮ બોલીની લીલા.
- ૧૯ શ્રી હર્ષ (હિન્દી).
- ૨૦ સિકંદરની સ્વારી.
- ૨૧ મુરત.
- ૨૨ એશિયાની બાળબાલુ, બામ પહેલો.

૨૩ બુરતરની કથા.	૦-૧-૦
૨૪ લૉડ વિલિયમ બેન્ટિન્ક.	૦-૧-૦
૨૫ નાના પ્રકાશીસ.	૦-૧-૦
૨૬ ચંદ્ર.	૦-૧-૦
૨૭ વડોદરાનો વૈભવ.	૦-૧-૦
૨૮ મહાદેવ સિંધિયા.	૦-૧-૦
૨૯ ધરસિંધી.	૦-૧-૦
૩૦ ચંદ્ર.	૦-૧-૦
૩૧ પાચનક્રિયા અને ફક્.	૦-૧-૦
૩૨ એશિયાની ઓળખાણ, ભાગ બીજો.	૦-૧-૦
૩૩ ગર્ભની કથા.	૦-૧-૦
૩૪ બાલ બાળર.	૦-૧-૦
૩૫ નાડીતંત્ર.	૦-૧-૦
૩૬ જૈન ગુરુઓ.	૦-૧-૦
૩૭ મહાપ્રજ્ઞેશ્વર.	૦-૧-૦
૩૮ હિંદુસ્તાનનું વકાળવટું.	૦-૧-૦
૩૯ ભૂતિ અને શાંતિ, ભાગ પહેલો.	૦-૧-૦
૪૦ ભૂતિ અને શાંતિ, ભાગ બીજો.	૦-૧-૦
૪૧ વિલિયમ યુવર્ટ એડરટન.	૦-૧-૦
૪૨ સુરતીર શિવાજી (સાચી).	૦-૧-૦
૪૩ આરોગ્યતા (દિવસ).	૦-૧-૦
૪૪ દિવસાકાંઠો (સાચી).	૦-૧-૦
૪૫ જરૂર અને પાણી.	૦-૧-૦
૪૬ આર્યસાહિત્યની ઓળખાણ.	૦-૧-૦
૪૭ ઉમાત્રી મહારાજ (મરાઠી).	૦-૧-૦
૪૮ મહારાજ પ્રતાપ (મરાઠી).	૦-૧-૦
૪૯ મોવલાની કથા.	૦-૧-૦

५०. जहरनी कथा.	०-६-०
५१. ड्युक ऑफ वेसिंग्टन.	०-६-०
५२. भाक्यु अने जू.	०-६-०
५३. पाखीनां पराक्रम, भाग पहिला.	०-६-०
५४. पाखीनां पराक्रम, भाग बीजे.	०-६-०
५५. रसायनप्रवेश.	०-६-०
५६. भाजपृथ्वी.	०-६-०
५७. हवा अने पाखी.	०-६-०
५८. डोयसानी भाखी.	०-६-०
५९. डिस्सेर्जंट.	०-६-०
६०. कोपाचें वर्णन (मराठी).	०-६-०
६१. राष्ट्रीय डेजपखी.	०-६-०
६२. डेहसानी कथा.	०-६-०
६३. डिगडाडनु वडाखुवडुं.	०-६-०
६४. डौरंगजेव (हिन्दी).	०-६-०
६५. डरकसर.	०-६-०
६६. डकवर्ती असोड.	०-६-०
६७. डालबायर (मराठी).	०-६-०
६८. डडकनी कथा.	०-६-०
६९. पाखी.	०-६-०
७०. डिभा.	०-६-०
७१. डिलियम एवर्ट ग्रेडस्टन (मराठी).	०-६-०
७२. संपत्ति व भांडवळ. (मराठी)	०-६-०
७३. डेराणियानां डापतरा.	०-६-०
७४. डार्योनुं आदिनिवासस्थान.	०-६-०
७५. डडवनी कथा.	०-६-०
७६. डंभण.	०-६-०
७७. डवनरसायनविद्या.	०-६-०